Felsefi Soruşturmalar

Ludwig Wittgenstein

Ludwig Wittgenstein

TOTEM

Felsefi Soruşturmalar

Ludwig Wittgenstein

totem 2
felsefe 1

Kitabın Özgün Adı
Philosophical Investigations

© Blackwell Publishers / Totem Yayıncılık 2005

ISBN 9944-330-01-9

İngilizceden Çeviren
Deniz Kanıt

Dizgi
Totem Yayıncılık
Düzelti
Emin Şenses
Ofset Baskıya Hazırlık
Totem Yayıncılık
Kapak Tasarım ve Uygulama
Şebnem Uztürk
Kapak, İç Baskı ve Cilt
Kilim Matbaacılık

Genel Dağıtım
Birleşim Dağıtım
Narlıbahçe Sokak, No: 17 / 1 Cağaloğlu - İstanbul
Telefon: 0212 526 86 65 • Faks: 0212 527 73 90

Birinci Basım
Nisan 2006

TOTEM YAYINCILIK
Sarı Lale Sokak, Aralık Apt., No: 9 Daire: 1 34726 Kızıltoprak - İstanbul
Telefon: 0216 418 55 20 • Faks: 0216 418 37 13

FELSEFİ SORUŞTURMALAR

LUDWIG WITTGENSTEIN

Çeviren
Deniz Kanıt

"Aslında ilerlemenin kendisi gerçekte olduğundan
çok daha büyük görünür."

Nestroy

ÖNSÖZ

Aşağıda yayınladığım düşünceler beni son altı yıldır uğraştıran felsefi soruşturmaların tortularıdır. Onlar birçok konuyla ilgilidirler: Anlam, anlama, önerme, mantık kavramları, matematiğin temelleri, bilinç durumları ve diğerleri. Tüm bu düşünceleri *İşaretler*, kısa paragraflar olarak kaydettim. Bazen aynı konuya ilişkin oldukça uzun bir dizilişle bazen de bir konudan bir diğerine atlayan ani bir değişimle,—Başlangıçta niyetim, tüm bunları, biçimini farklı zamanlarda farklı resmettiğim bir kitapta bir araya getirmekti. Ama önemli olan nokta, düşüncelerin bir konudan diğerine doğal bir düzen içinde ve kesintisiz ilerlemeleri gerektiği idi.

Elde ettiğim sonuçları böyle bir bütünde sıkıca birleştirmeye yönelik birkaç başarısız girişimden sonra, bunu hiçbir zaman başaramayacağımı anladım. Yazabildiğim en iyi şey felsefi işaretlerden fazlası olmayacaktı; düşüncelerimi, kendi doğal eğilimlerine karşıt bir yönde zorlamaya çalıştığımda onlar hemen kötürüm kalıyorlardı.—Ve bu şüphesiz soruşturmanın asıl doğasıyla bağıntılıydı. Zira o bizi, geniş bir düşünce alanını her yönde çaprazlama dolaşmaya zorlar.— Bu kitaptaki felsefi işaretler, sanki, bu uzun ve çapraşık yolculuklarda yapılmış bir dizi peyzaj taslağıdır.

Aynı veya hemen hemen aynı noktalar sürekli olarak değişik yönlerden tekrar tekrar ele alındı ve yeni taslaklar çizildi. Bunların pek çoğu kötü çizilmişti ya da karakteristik değildi; zayıf bir teknik

ressamın tüm kusurlarıyla doluydu. Ve onlar bir tarafa bırakıldığında, bakana bir manzara resmi sunabilsinler diye düzenlenmiş ve birçok kez kesilip kırpılmış olan daha iyice olanlardan bir öbek geriye kaldı. Böylece bu kitap aslında yalnızca bir albümdür.

Aslında, kısa bir süre öncesine kadar, çalışmamın ben hayattayken yayınlanması düşüncesinden vazgeçmiştim. Gerçi bu düşünce ara sıra canlandı, bu da özellikle ortaya koyduğum (derslerde, yazı ve tartışmalarda ilettiğim) sonuçların elden ele dolaşımı sırasında çoğu kez yanlış anlaşılması, az ya da çok sakatlanması ya da sulandırılmasıyla karşılaşmak zorunda kalmamdan dolayı oldu. Bu benim kendimi beğenmişliğimi ayaklandırdı ve onu dindirmede güçlük çektim.

Dört yıl önce, ilk kitabımı *(Tractatus Logico-Philosophicus)* yeniden okumak ve ondaki düşünceleri açıklamak fırsatını buldum. O anda bana, eski düşüncelerle yenilerini bir arada yayınlamalıyım gibi geldi: Bu ancak benim eski düşünme tarzımın arka planına karşıt olarak ve aradaki farkı gösterme yoluyla doğru, bir ışık altında görülebilirdi.[1]

On altı yıl önce, felsefeyle yeniden uğraşmaya başladığımdan beri o ilk kitapta yazdıklarımda bulunan ciddi yanılgıları görmek zorunda kaldım. Bu yanılgıları anlamada—Kendimin hemen hemen hiç tahmin edemediğim bir oranda— düşüncelerimin, kendisiyle yaşamının son iki yılı sırasında sayısız konuşmalarda tartıştığım Frank Ramsey'den aldığı eleştiri bana yardımcı oldu. Bu—daima kesin ve etkili—eleştiriden daha da fazlasını, yıllardır sürekli düşüncelerim üzerinde duran bu üniversiteden bir hocaya, Bay P. Srafta'ya borçluyum. Bu kitabın en önemli düşüncelerini *bu* dürtüye borçluyum.

Birden fazla nedenden dolayı, burada yayınladığım, başkalarının bugün yazdıklarıyla bağlantı noktalarına sahip olacaktır.— Benim işaretlerim, onları benimkiler olarak gösterecek bir damga taşımıyorlarsa onlar üzerinde daha öte bir mülkiyet iddiasında bulunmak da istemiyorum.

Ben bunları şüpheli duygularla duyuruyorum. Bunun yapıtın pek çok kısmına dağılması olanaksız değil, yapıt zayıf ve zaman da karanlık olunca, bir zihne veya diğerine ışık tutmak elbette pek olası değil.

Yazımın, başkalarını düşünme sıkıntısından kurtarmasını değil, eğer olanaklıysa insanın kendi düşüncelerini harekete geçirmesini istiyorum.

İyi bir kitap ortaya koymayı isterdim. Bu olmadı ama onu düzeltebileceğim zaman akıp geçti.

CAMBRIDGE,
Ocak 1945.

NOTLAR

1 Bu planın, mevcut yapıtın yalnızca Almanca basımında tamamlanması umuldu.

I. KISIM

1. "Cum ipsi (majores homines) appellabant rem aliquam, et cum secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam, et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant, Cum eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur: tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quae fiunt vultu et nutu oculorum, ceterorumque membrorum actu, et sonitu vocis indicante affectionem animi inpetendis, habendis, rejiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis locis suis posita, et crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measque jam voluntates, edomito in eis signis ore, per haec enuntiabam." (Augustinus, *İtiraflar*, I.8.)[1]

Bana öyle geliyor ki, bu sözler bize insan dilinin özünün belirli bir resmini veriyor. O da şu: Dildeki tekil sözcükler nesneleri adlandırır—tümceler bu tür adların bileşimleridir.— Bu dil resminde şu düşüncenin köklerini buluruz: Her sözcüğün bir anlamı vardır. Bu anlam sözcük ile karşılıklı ilişkilidir. Anlam, sözcüğün temsil ettiği (yerine geçtiği) nesnedir.

Augustinus, sözcük türleri arasında herhangi bir fark olduğundan söz etmez. Eğer dili öğrenmeyi böyle betimlerseniz, sanıyorum siz öncelikle "masa", "sandalye", "ekmek" gibi isimleri, kişilerin adlarını ve ancak ikincil olarak belirli eylem ve özelliklerin adlarını ve geri kalan sözcük türlerini de kendisine özen gösterecek bir şey olarak düşünüyorsunuz.

Şimdi şu dil kullanımını düşünün: Birini alışverişe gönderiyorum. Ona "beş kırmızı elma" işaretli bir kâğıt pusula veriyorum. O, pusulayı, üzerinde "elmalar" işareti bulunan kasayı açan satıcıya götürüyor; sonra satıcı bir çizelgede "kırmızı" sözcüğünü arıyor ve onun karşısında bir renk örneği buluyor. Sonra satıcı asal sayılar dizisini—Onun bunu ezbere bildiğini varsayıyorum— "beş" sözcüğüne dek söylüyor ve kasadan her sayı için örnek olarak aynı renkten bir elma alıyor.— İşte insan sözcüklerle bu ve benzer şekillerde iş görüyor.— "Ama o, "kırmızı" sözcüğünü nerede ve nasıl araması gerektiğini ve "beş" sözcüğüyle ne yapacağını nasıl bili-

yor?"— İmdi, onun benim betimlediğim gibi *edimde bulunduğunu* varsayıyorum. Açıklamalar bir yerde bir sona ulaşır.—Ama "beş" sözcüğünün anlamı nedir?— Burada böyle bir şey söz konusu değildi, yalnızca "beş" sözcüğünün nasıl kullanıldığından söz edildi.

2. Felsefi anlam kavramı dilin işlev görme tarzı ilksel düşüncesinde yer bulur. Ama onun bizimkinden daha ilksel bir dil düşüncesi olduğu da söylenebilir.

Augustinus'un yaptığı betimlemenin doğru olduğu bir dil düşünelim. Dil, A ustası ile B çırağının iletişimine hizmet ediyor olsun. A, yapı taşlarıyla yapı inşa ediyor: Tuğlalar, kolonlar, kereste-ler ve kirişler var. B'nin, yapı taşlarını A'nın gereksediği sıraya göre uzatması gerekmektedir. Bu amaçla onlar "tuğla", "kolon", "döşeme taşı", "kiriş" sözcüklerinden oluşan bir dil kullanırlar. A onları yüksek sesle bağırıyor;—B, filanca bir çağrıyla getireceğini öğrendiği taşı getiriyor.— Bunu tamamen ilksel bir dil olarak alın.

3. Augustinus, bir iletişim sistemini betimler diyebiliriz; ancak dil dediğimiz her şey yalnızca bu sistem değildir. Ve bunun şu sorunun ortaya çıktığı çoğu durumda söylenmesi gerekir: Bu uygun bir betimleme midir, değil midir? Yanıt şudur: "Evet uygundur; ama yalnızca çepeçevre sınırlı bu dar alan için, betimleme iddiasında bulunduğun bütün için değil"

O sanki birinin şöyle demesine benzer: "Bir oyun, belirli kurallara göre bir yüzeyde hareket eden nesnelerden meydana gelir..."—ve şöyle yanıt veririz: Anlaşılan sen satranç ve benzeri oyunları düşünüyorsun ama başka oyunlar da var. Tanımını, özellikle bu oyunlarla sınırlayarak doğru kılabilirsin.

4. İçindeki harflerin seslere karşılık geldiği ve vurgu ve noktalama işaretleri olarak da kullanıldığı bir el yazısı düşünün. (Bir yazı ses-modellerini betimleme için bir dil olarak kavranabilir.) Şimdi birinin bu yazıyı, sanki harflerin seslerle yalnızca bir uygunluğu varmış ve tamamen farklı işlevleri de yokmuş gibi yorumladığını düşünün. Augustinus'un dil anlayışı, böyle fazlasıyla basit bir yazı anlayışına benzer.

5. Birinci paragraftaki örneğe bakarsak, bir sözcüğün anlamının bu genel kavranışının, dilin açık görmeyi olanaksız kılan bir sisle birlikte işleyişini ne ölçüde kuşattığı belki de sezilir. O, insanın, sözcüklerin amacı ve işlevlerine ilişkin açık bir görüşe egemen olabildiği ilksel uygulama türlerindeki dil fenomenlerini incelemek için sisi dağıtır.

Bir çocuk konuşmayı öğrenirken bu tür ilksel dil biçimlerini kullanır. Burada, dili öğretme açıklama değil, alıştırmadır.

6. İkinci paragraftaki dilin A ve B'nin dilinin *tümü* olduğunu; hatta bir kabilenin dilinin tümü olduğunu imgeleyebiliriz. Çocuklar *bu* eylemleri sergilemek, bu sırada *bu* sözcükleri kullanmak ve başkalarının sözcüklerine *bu* şekilde tepki göstermek üzere yetiştirilir.

Alıştırmanın önemli bir bölümü, öğreticinin nesneleri işaret etmesi, çocuğun dikkatini onlara çekmesi ve o sırada da bir sözcük kullanmaktan ibaret olacaktır; sözgelimi o şekle işaret ederek "döşeme taşı" sözcüğünü kullanmak. (Buna "örnekle tanım" demek istemiyorum, çünkü çocuk adın ne olduğunu henüz *soramaz*. Onu "sözcüklerin örnekle öğretimi" diye adlandıracağım.—Onun alıştırmanın önemli bir bölümünü oluşturacağından söz ediyorum, insanlarda durumun böyle olduğundan dolayı, yoksa başka türlü tasarlanamayacağından dolayı değil.) Sözcüklerin bu örnekle öğretiminin sözcük ile şey arasında bir çağnşım oluşturduğu söylenebilir. Ancak bu ne demektir? İmdi, bu çeşitli şeyler demek olabilir; ancak insan her şeyden önce muhtemelen, sözcüğü işittiğinde, nesnenin bir resminin çocuğun zihninin önüne geldiğini düşünür. Ancak şimdi eğer bu oluyorsa—sözcüğün ereği o mudur?— Evet erek o *olabilir*.—Sözcüklerin (ses dizilerinin) böyle bir kullanımını imgeleyebilirim. (Bir sözcüğün telâffuz edilmesi imgelemin klavyesindeki bir tuşa basmak gibidir.) Ancak ikinci paragraftaki dilde, sözcüklerin ereği tasarımlar uyandırmak *değildir*. (Şüphesiz bunun gerçek bir ereğe ulaşmaya yardımcı olduğu da keşfedilebilir.) Ama eğer örnekle öğretim bu etkiye sahipse—Onun sözcüğü anlamayı

etkilediğini söylemem mi gerekir? "Döşeme taşı!" çağrısını anlamaz mısınız, eğer o çağrı üzerine filan tarzda edimde bulunuyorsanız?— Şüphesiz bunu başarmaya örnekle öğretim yardımcı olmuştur; ama ancak belli bir alıştırmayla bir arada... Bu sözcüklerin aynı örnekle öğretimi farklı bir alıştırmayla tamamen farklı bir anlamaya neden olurdu.

"Piston kolunu manivela ile bağlayarak fren tertibatını oluşturuyorum." Evet, mekanizmin tüm geri kalanı verildiğinde. O, yalnızca bununla bağlı olduğunda bir fren manivelasıdır ve desteğinden ayrıldığında bir manivela bile değildir; herhangi bir şey olabilir ya da hiçbir şey.

7. Dil (2. Paragraftaki) kullanımı uygulamasında bir taraf sözcükleri bağırır, diğeri onlara göre edimde bulunur. Dil öğretiminde şu süreç ortaya çıkacaktır: Öğrenen, nesneleri *adlandırır;* yani öğretici taşa işaret ettiğinde o sözcüğü söyler.—Ve şu yine de daha yalın alıştırma olacaktır: Öğrenci, öğretmenden sonra sözcükleri tekrar eder.— Her ikisi de dile benzeyen süreçler olarak.

İkinci paragraftaki sözcük kullanımı sürecinin tümünü, çocukların anadillerini öğrendikleri oyunlardan biri olarak da düşünebiliriz. Bu oyunları "dil-oyunları" olarak adlandıracak ve ilksel bir dilden bazen bir dil-oyunu olarak söz edeceğim.

Ve taşların adlandırılması ile biri söyledikten sonra sözcüklerin tekrarlanması süreçlerine de dil-oyunları denebilir. Halka oyunu gibi oyunlarda sözcüklerin çokça kullanımlarını düşünün.

Dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne de "dil-oyunu" diyeceğim.

8. Şimdi ikinci paragraftaki dilin açılıp yayılmasına bakalım. "Tuğla", "kolon", vbg. dört sözcüğün yanında, o, birinci paragraftaki satıcının rakamları (alfabe harfleri dizisi olabilir) kullandığı gibi kullanılan bir dizi sözcük içersin; ayrıca, bir işaret etme hareketi münasebetiyle kullanılan "oraya" ve "bu" (çünkü bu kabaca onların amacını belirtir,) da olabilen iki sözcük olsun; ve son olarak da bir dizi renk örneği. A şöyle bir buyruk verir: "d—döşeme taşı—

oraya". Aynı zamanda yardımcıya bir renk örneği gösterir ve "oraya" dediği zaman inşası yapılan bölge üzerindeki bir yere işaret eder. Döşeme taşlan stokundan B, alfabenin "d"ye kadar her harfi için, örnek olarak aynı renkten bir tane alır ve onları A'nın belirttiği yere getirir.—Başka durumlarda A, "bu—oraya" buyruğunu verir. "Bu" derken bir yapı taşını işaret eder. Ve bu böyle devam eder.

9. Bir çocuğun, bu dili öğrenirken, a, b, c, ... 'sayılar' dizisini ezberlemesi gerekir. Ve onların kullanımını öğrenmesi gerekir.—Bu alıştırma sözcüklerin örnekle öğretimini kapsayacak mıdır?— İmdi, insanlar sözgelimi, döşeme taşlarına işaret edecek ve şöyle sayacaklar: "a, b, c döşeme taşı".— "Tuğla", "kolon" vb. sözcüklerin örnekle öğretiminden daha da fazlası, bir bakışta kavranabilen nesneler grubunu sayma değil, o grubu gösterme işi görecek olan rakamların örnekle öğretimi olacaktır. Çocuklar ilk beş ya da altı rakamı bu şekilde öğrenirler.

"Oraya" ve "bu" da örnekle mi öğretilir?—İnsanın, onların kullanımını muhtemelen nasıl öğretebildiğini düşünün. İnsan yerlere ve şeylere işaret edecektir— ancak bu durumda bu işaret etme, yalnızca kullanımı öğrenmede değil sözcüklerin *kullanımında* da ortaya çıkar.

10. Şimdi bu dilin sözcüklerinin *imlediği* nedir? Onların neyi imlediklerini göstermesi gereken şey, sahip oldukları kullanım türü değilse nedir? Ve bunu zaten betimlemiştik. Bu nedenle biz "Bu sözcük *bu* yu imler" ifadesini, bu betimin bir parçası yapmak istiyoruz. Diğer deyişle bu betim şu biçimi almalıdır: "... sözcüğü ... yı imler".

Şüphesiz, "döşeme taşı" sözcüğünün kullanımının betimi, bu sözcüğün bu nesneyi imlediği ifadesine indirgenebilir. Bu da, sözgelimi, "döşeme taşı" sözcüğünün, bizim aslında bir "tuğla" dediğimiz yapı-taşının şekline gönderim yaptığı yanlış düşüncesini kaldırma meselesi söz konusu olduğunda yapılacaktır—ancak bunun bir "gönderim" türü olduğu, yani geri kalanlar için bu sözcüklerin kullanıldığı zaten bilinir.

Aynı şekilde, "a", "b" vbg. imlerin, numaraları imlediği söylenebilir; sözgelimi bu, "a", "b", "c"nin, "tuğla", "döşeme taşı", "kolon" aracılığıyla, dilde gerçekten yer alan parça rolü oynadığı yanlış düşüncesini kaldırdığında:.. Ve "c"nin bu değil şu sayıyı kastettiği de söylenebilir; sözgelimi, bu, harflerin a, b, d, c düzeninde değil de a, b, c, d gibi bir düzen içinde kullanılmaları gerektiğini açıklamaya hizmet ettiğinde...

Ancak sözcüklerin kullanımlarının betimlerini bu şekilde özümseme, kullanımların kendilerini artık birbirine benzer kılamaz. Zira, gördüğümüz gibi onlar tümüyle farklıdırlar.

11. Bir alet kutusundaki aletleri düşünün: Bir çekiç, kerpeten, bir testere, bir tornavida, bir cetvel, bir tutkal kutusu, tutkal, çiviler ve vidalar.—Sözcüklerin işlevleri, bu nesnelerin işlevleri kadar çeşitlidir. (Ve her iki durumda benzerlikler vardır.)

Şüphesiz, aklımızı karıştıran şey, konuşulurken duyduğumuz ya da el yazısı ve baskıda karşılaştığımızda sözcüklerin aynı tarzda görünüşleridir. Zira onların *uygulanmaları* bize çok açık gösterilmez. Özellikle de felsefe yaparken.

12. Bu tıpkı bir lokomotifin kabinine bakmak gibidir. Biz aletlerin hepsinin az ya da çok farklı olduklarını görürüz. (Doğal olarak, onların hepsinin kullanılması gerektiğinden...). Ama biri, sürekli olarak hareket ettirilebilen bir manivela aletidir (bir valfın açılmasını sağlar); bir diğeri, ya kapalı ya da açık olmak üzere yalnızca iki etkin konumu olan bir şalter aletidir; üçüncüsü, ne kadar sıkı çekilirse o kadar sert fren yapan bir fren kolu aletidir; dördüncüsü yalnızca öne ve arkaya hareket ettirildiği sürece bir etkisi olan bir pompa aletidir.

13. "Dildeki her sözcük bir şey imler" dediğimizde, *hangi* ayrımı yapmak istediğimizi kesin olarak açıklamadıkça şimdiye kadar *herhangi bir şey* söylemedik. (Şüphesiz, belki de 8. paragraftaki dilin sözcüklerini, sözgelimi Lewis Carroll'ın şiirlerindeki gibi "anlamsız" sözcüklerden ya da şarkılardaki "Lilliburlero" gibi sözcüklerden ayırmak istedik.)

14. Birinin şöyle dediğini düşünün: "*Bütün* araçlar bir şeyi değiştirme işini görürler. Böylece çekiç, çivinin konumunu, testere tahtanın şeklini değiştirir vbg."—Ve cetvelin, tutkal kutusunun ve çivilerin değiştirdiği şey nedir? "Bir şeyin uzunluğuna ilişkin bilgimiz, tutkalın ısısı ve kutunun sertliği."—İfadelerin bu özümsenmesi ile herhangi bir şey elde edilmiş olur mu?

15. "İmlemek" sözcüğü, imlenen nesne im ile gösterildiğinde belki de en doğru bir şekilde kullanılır. A'nın yapı yapmada kullandığı aletlerin birtakım işaretler taşıdığını düşünün. A, böyle bir işareti yardımcısına gösterdiğinde o, üzerinde o işareti taşıyan aleti getiriyor. İşte bir adın ifade ettiği ve bir şeye ad verilmesi bu ve az çok benzer şekillerde olur.— Bu, genellikle felsefede kendimize şöyle söylemenin yararlı olduğunu tanıtlayacaktır: Bir şeye ad verme tıpkı bir şeye bir etiket yapıştırmaya benzer.

16. A'nın B'ye gösterdiği renk örneklerini unutmayalım: Onlar *dilin* parçaları mıdır? İmdi, nasıl isterseniz öyledir. Onlar sözcükler sınıfına ait değildirler; yine de birine şöyle dediğim zaman: "Pronounce the word 'the'", ikinci bir "the"yı bu tümcenin bir parçası sayacaksınız. Yine de o, 8. Paragraftaki dil-oyunundaki bir renk-örneğininkine benzer bir role sahiptir; yani o, diğerinin söylemek istediği şeyin bir örneğidir.

En doğal olan ve en az karışıklığa yol açan örnekleri dilin araçları arasında saymaktır.

(("*Bu* tümce" dönüşlü zamirine dikkat edin.))

17. Şunu söylemek olanaklı olacaktır: 8. Paragraftaki dilde farklı *sözcük türlerine* sahibiz. Zira "döşeme taşı" ve "tuğla" sözcüklerinin işlevleri "döşeme taşı" ve "d"nin işlevlerinden çok daha benzerdir. Ama sözcükleri türlere nasıl ayırdığımız, sınıflandırmanın amacına—ve bizim kendi eğilimimize bağlıdır. Araçların ya da satranç taşlarının sınıflandırılabildiği farklı bakış açılarını düşünün.

18. Paragraf 2 ve 8'deki dillerin yalnızca buyruklardan oluştuğu olgusu sizi tedirgin etmesin. Eğer bunun, onların tam olmadıklarını gösterdiğini söylemek istiyorsanız, kendinize, bizim dilimizin

tam olup olmadığını;—onun, kimyanın sembolizmi ve bölünemez küçüklükler hesap sisteminin onda içerilmeden önce öyle olup olmadığını sorun; çünkü bunlar sözün gelişi, dilimizin varoşlarıdır (ve bir kasaba bir kasaba olmadan önce kaç tane ev ya da cadde tutar?). Dilimiz eski bir kent gibi görülebilir: Küçük cadde ve meydanlardan, eski ve yeni evlerden, çeşitli dönemlerden ilavelerle evlerden bir labirent; ve bu, düzenli sokaklar ve aynı tarz evlerle çok sayıdaki yeni kasabalarla çevrilidir.

19. Yalnızca buyruklar ve raporlardan oluşan bir dil imgelemek kolaydır.—Ya da yalnızca evet ve hayır diye yanıtlanacak soru ve ifadelerden oluşan bir dil. Ve daha pek çoğunu.—Ve bir dil imgelemek bir yaşam biçimi imgelemek demektir.

Ama ya şuna ne dersiniz: 2. paragraftaki örnekte "Döşeme taşı!" seslenişi bir tümce mi yoksa bir sözcük müdür?—Eğer bir sözcük ise, şüphesiz gündelik dilimizin benzer ses veren sözcüğü ile aynı anlama gelmez, çünkü 2. paragrafta o bir çağrıdır. Ancak bir tümce ise, şüphesiz şu kısa tümce değildir: Dilimizdeki "Döşeme taşı!".—Birinci soruyu ilgilendirmesi bakımından "Döşeme taşı!"na hem bir sözcük hem de bir tümce diyebilirsiniz; belki de ona 'bozuk tümce' (birinin bozulmuş bir hiperbol'den söz etmesi gibi) demek daha uygun olabilir; aslında o, bizim 'kısa' tümcemiz*dir*:—Ama şüphesiz, yalnızca, "Bana bir döşeme taşı getir" tümcesinin kısaltılmış bir biçimi. İkinci paragraftaki örnekte böyle bir tümce yoktur.—Ama neden tam tersine "Bana bir döşeme taşı getir" tümcesine "Döşeme taşı!" tümcesinin bir *uzatılışı* dememeliyim?—Çünkü "Döşeme taşı!" diye bağırdığınızda siz aslında şunu demek istersiniz: "Bana bir döşeme taşı getir."—Ama bunu nasıl yaparsınız? "Döşeme taşı" *derken bununla ne demek* istersiniz? Bu kısaltılmamış tümceyi kendinize mi söylersiniz? Birinin onunla ne demek istediğini anlatmak için neden "Döşeme taşı!" seslenişini farklı bir ifadeye çevirmem gerekir? Ve eğer onlar aynı şey demekse—Neden şöyle demeyeyim: "O, 'Döşeme taşı!' dediğinde 'Döşeme taşı!'nı kasteder". Yine, eğer "Bana döşeme taşı getir" diyebiliyorsa-

nız neden "Döşeme taşı!" diyemeyesiniz?—Ancak "Döşeme taşı!" diye seslendiğimde istediğim şey, *onun bana bir döşeme taşı getirmesi gerektiğidir*.—Şüphesiz, ancak 'bunu istemek' bir ya da bir başka biçimde, sizin seslendirdiğinizden farklı bir tümceyi düşünmekten mi ibarettir?

20. Ancak şimdi, sanki birisi "Bana bir döşeme taşı getir" dediğinde bu ifadeyi "Döşeme taşı!" tekil sözcüğüne uygun gelen bir uzun sözcük olarak ifade edebiliyormuş gibi görünüyor.—O halde o bazen bir sözcük bazen de beş sözcük olarak dile getirilebilir mi? Ve insan onunla genellikle neyi kasteder?—Sanıyorum şöyle diyeceğiz: Bu tümceyi, "*Elime* bir döşeme taşı ver", "*Ona* bir döşeme taşı götür", "*İki* döşeme taşı getir" vb. gibi tümcelerden farklı olarak kullandığımızda *beş* sözcük olarak ifade ederiz; yani komutumuzun başka bileşimlerdeki ayrı sözcüklerini içeren tümcelerden farklı olarak... —Ama bir tümceyi başka tümcelerden farklı olarak kullanmak neyi içerir? Diğerleri muhtemelen insanın zihni önünde sallanıp dururlar mı? Onların *hepsi* mi? Ve insan bir tümce *söylerken* ya da önce veya sonra mı?— Hayır. Böyle bir açıklama bizi oldukça ayartsa da, yanlış yere gittiğimizi görmemiz için yalnızca bir an için burada gerçekte neyin olup bittiğini düşünmemiz gerekir. *Bizim dilimiz* başka tümcelerin olanaklılığını içerdiğinden komutu diğer tümcelerden farklı olarak kullandığımızı söylüyoruz. Dilimizi anlamayan birisi, bir yabancı, sık sık birinin "Bana bir döşeme taşı getir" buyrultusunu duyan biri, bütün bu ses dizisinin belki de kendi dilindeki "yapı taşı" sözcüğüne karşılık gelen bir tek sözcük olduğuna inanabilir. Eğer kendisi bu buyruğu verseydi belki de onu farklı olarak telâffuz ederdi, ve şöyle dememiz gerekir: Onu *tekil* bir sözcüğe karşılık olarak aldığından, oldukça garip bir şekilde telâffuz eder.— Ancak o zaman, onu telâffuz ettiğinde kendisinde işleyen farklı bir şey de— Onun bu tümceyi *tekil* bir sözcük olarak kavradığı gerçeğine karşılık gelen bir şey— yok mudur? Onda ya aynı şey sürüp gidebilir ya da farklı bir şey. Zira, böyle bir buyruk verdiğinizde sizde ne olup biter? Onu *seslendirirken* beş sözcükten

oluştuğunun ayırdında mısınız? Başka tümceleri de içeren bu dile *hâkim* olduğunuza şüphe yok ancak hâkim olmak, siz bu tümceyi söylerken *ortaya çıkan* bir şey midir?—Ve bu yabancının, bir tümceyi eğer onu farklı olarak kavrarsa belki de farklı telâffuz edeceğini kabul etmiştim; ancak onun yanlış kavrayışı dediğimiz şeyin buyruğun (emrin) seslendirilişine eşlik eden bir şeyde olması *gerekmez*.

Bu tümce, onu seslendirdiğimiz zaman düşündüğümüz bir şeyi dışta bırakmasından dolayı değil, kısaltılmış olması nedeniyle—belirli bir dilbilgisi modelimize oranla— 'kısa'dır. Şüphesiz burada birisi şöyle karşı çıkabilir: "Kısaltılmış ve kısaltılmamış tümcenin aynı anlamı taşıdığını onayladın. O zaman, bu anlam nedir? Bu anlam için sözel bir ifade yok mudur?"—Ama tümcelerin aynı anlama sahip oldukları olgusu aynı *kullanıma* sahip olmalarını içermez mi?— (Rusça'da "taş kırmızıdır" yerine "taş kırmızı" denir; bu anlamda kopula'nın kayıp olduğunu hissederler mi yoksa onu *düşüncede* mi bağlarlar?)

21. A'nın sorduğu ve B'nin de bir kümedeki döşeme taşlarının ya da büyük parçaların sayısı ya da filan yerde kümelenmiş yapı taşlarının renk ve şekilleri hakkında bilgi verdiği bir dil-oyunu düşünün.—Bu bilgi şöyle anlatılabilir: "Beş döşeme taşı". Şu halde "Beş döşeme taşı" raporu ya da ifadesi ile "Beş döşeme taşı!" buyruğu arasındaki fark nedir?—İmdi, o, dil-oyununda rol oynayan bu sözcükleri seslendirme kısmıdır. Hiç şüphesiz seslendirildikleri ses tonu ve yüz tonu ve daha pek çok şey de farklı olacaktır. Ancak tonun aynı kaldığını— bir buyruk ve bir rapor *değişik* ses tonlarında ve çeşitli ifadelerle konuşulabildiğinden—farkın yalnızca uygulamada olduğunu da düşünebiliriz. (Şüphesiz, "ifade" ve "emir" sözcüklerini tümcenin dilbilgisel biçimleri ve seslemler yerine kullanabiliriz; aslında biz, "Bugün hava harika değil mi?"yi, o, bir ifade olarak kullanılmasına rağmen bir soru olarak kabul ederiz.) İçindeki *bütün* ifadelerin retorik sorular biçimi ve tonuna sahip olduğunu ya da içindeki her emrin "...—mek ister misiniz?" biçiminde olduğu bir dil düşünebiliriz. O zaman, belki de şöyle denecek-

tir: Söylediği şey bir soru biçiminde ama aslında bir emir,—yani o dili kullanma tekniğindeki bir emir işlevine sahip. (Aynı şekilde, birisi, "Bunu yapacaksın"ı bir tahmin olarak değil bir emir olarak söyler. Onu biri ya da diğeri yapan nedir?)

22. Frege'nin, her öne sürüm bir tahmini, öne sürülen şeyi içerir düşüncesi aslında, her ifadeyi, dilimizde temellenen şu biçimde yazma olanaklılığma dayanır: "Durumun filanca olduğu öne sürülüyor"—Ama "Durum filancadır" dilimizdeki bir tümce *değildir*—şimdiye dek o dil-oyunundaki bir *hareket* değildir. Ve eğer "... öne sürülüyor" değil de "Öne sürülüyor: Durum filancadır" yazarsam "Öne sürülüyor" sözcükleri tamamen gereksiz hale gelir.

Biz her ifadeyi, bir "Evet'in izlediği bir soru biçiminde de pekâlâ yazabiliriz; sözgelimi, "Yağmur mu yağıyor? Evet!" Bu, her ifadenin bir soru içerdiğini gösterir mi?

Şüphesiz, bir soru imine aykırı olarak ya da sözgelimi bir savı bir kurgu veya bir kanıdan ayırmak istediğimizde bir önerme imini kullanmaya hakkımız vardır. Eğer savın iki eylemden, göz önünde tutma ve öne sürmeden (doğruluk-değeri yükleme veya bu tür bir şey) oluştuğunu ve bu eylemlerin sergilenmesinde, bir müzik parçasından şarkı söylerken kabaca bu önerme imini (propositional sign) izlediğimizi düşünmek yalnızca bir hata olur. Yazılı tümceyi yüksek ya da alçak sesle okumak aslında bir müzik parçasından şarkı söylemekle karşılaştırılabilir, ama okunan tümceyi 'anlamlandırmakla (düşünmek) değil.

Frege'nin sav imi *tümcenin başlangıcını* gösterir. Böylece onun işlevi noktanın işlevine benzer. O, tümcenin bütününü, tümcenin bütünü içindeki bir cümlecikten ayırır. Birinin "Yağmur yağıyor" dediğini işitir ama tam cümlenin başını ve sonunu işitip işitmediğimi bilmezsem bu haliyle tümce bana herhangi bir şey söyleme işini görmez.

23. Ancak kaç tür tümce vardır? Sav, soru ve emir diyebilir miyiz?—Sayısız türleri vardır: "simgeler", "sözcükler" ve "tümceler" diye adlandırdıklarımızın çok çeşitli türden kullanımları. Ve bu çe-

şitlilik, ilk ve son olarak verilen sabit bir şey değildir; ancak, diyebiliriz ki yeni dil modelleri, yeni dil-oyunları varlık kazanırlar ve ötekiler eskimiş ve unutulmuş olurlar. (Bunun *kaba bir resmini* matematikteki değişikliklerden elde edebiliriz.)

Burada *"dil-oyunu"* terimi, dili *konuşmanın*, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarma anlamına gelir.

Dil-oyunlarının çeşitliliği için şu aşağıdaki örnekleri ve diğerlerini inceleyin:

Emirler vermek ve onlara uymak—

Bir nesnenin görünüşünü betimlemek ya da onun ölçülerini vermek—

Bir betimlemeden bir nesne oluşturmak (bir çizim)—

Bir olayı bildirmek—

Bir olaya ilişkin spekülasyon yapmak—

Bir varsayım oluşturmak ve denetlemek—

Bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle göstermek—

Bir hikâye yaratmak ve onu okumak—

Oyun—oynamak—

Şarkı söylemek—

Bilmeceler çözmek—

Bir şaka yapmak; anlatmak—

Bir pratik aritmetik problemini çözmek—

Bir dili bir diğer dile çevirmek—

Sormak, teşekkür etmek, sövüp saymak, selâmlaşmak, dua etmek.

— Dildeki araçların çeşitliliğini onların kullanılış tarzlarının çeşitliliği ile; sözcük ve tümce türlerinin çeşitliliğini mantıkçıların di-

---

Belli bir duruşu olan boksörü temsil eden bir resim düşünün. Şimdi, bu resim birisine onun nasıl durması, kendisini nasıl tutması ya da tutmaması gerektiğini veya belirli bir insanın filanca bir yerde nasıl durduğunu vb. anlatmak için kullanılabilir. Bu resme (Kimyanın dilini kullanarak) bir temel-önerme (proposition-radical) denebilir. İşte Frege'nin "tavır"dan anladığı budur.

lin yapısı hakkında *söyledikleriyle (Tractatus Logico-Philosophicus'un* yazarı da dahil) karşılaştırmak ilginçtir.

24. Eğer dil-oyunlarının çeşitliliğini göz önünde tutmazsanız belki de şuna benzer sorular sormaya eğilim duyarsınız: "Bir soru nedir?"—Bu, filancayı bilmediğimin mi yoksa başka birinin bana .... söylemesini istememin ifadesi midir? Ya da o benim zihinsel bir kesinsizlik durumumun betimi midir?—Ve "İmdat!" haykırışı böyle bir betim midir?

Ne çok farklı türden şeye "betim" dendiğini düşünün: Koordinatları aracılığıyla bir cismin konumunun betimi; bir yüz ifadesinin betimi; bir dokunma duyumunun ve bir ruh durumunun betimi.

Şüphesiz, bildik soru biçimi yerine şu ifade ya da betimleme biçimini geçirmek olanaklıdır: ".... olup olmadığını bilmek istiyorum" ya da ".... olup olmadığından şüphe ediyorum."—ama bu, farklı dil-oyunlarını birbirlerine daha da yaklaştırmaz.

Böylesi dönüşüm olanaklarının, sözgelimi, bütün ifadelerin "Sanıyorum" ya da "İnanıyorum"la başlayan tümcelere (ve böylece sanki *benim* iç yaşantılarımın betimlerine) dönüştürülme olanağının anlamı bir başka yerde daha açık kılınacaktır. (Solipsizm)

25. Kimi zaman, hayvanların zihinsel kapasiteden yoksun oldukları için konuşmadıkları söylenir. Ve bunun anlamı şudur: "Onlar düşünmezler ve bu nedenle de konuşmazlar." Ancak—Onlar sadece konuşmazlar. Ya da daha iyi ifade edersek: Onlar dili kullanmazlar— eğer dilin en ilksel biçimlerini saymazsak.— Emretmek, soru sormak, aktarmak, sohbet etmek; yürümek, yemek, içmek, oynamak kadar bizim doğal tarihimizin bir parçasıdır.

26. Dili öğrenmenin nesnelere ad vermekten ibaret olduğu düşünülür. Yani insanlara, şekillere, renklere, ağrılara, ruh durumlarına, sayılara vbg. Yinelersek—ad verme bir şeye bir etiket yapıştırmaya benzer. İnsan bunun, bir sözcüğü kullanmaya hazırlık olduğunu söyleyebilir. Ancak o *ne için* bir hazırlıktır?

27. "Biz şeyleri adlandırır sonra da onlar hakkında konuşuruz: Konuşmada onlara başvururuz." Sanki daha sonra ne yaptığımız,

salt adlandırma edimiyle verilmiş gibidir. Sanki "bir şey hakkında konuşma" denilen yalnızca tek bir şey varmış gibi. Oysa aslında biz tümcelerimizle çok çeşitli şeyler yaparız. Tamamen farklı işlevleriyle birlikte yalnızca ünlemleri düşünün.

Su!

Defol!

Aaa!

İmdat!

Güzel!

Hayır!

Hâlâ bu sözcüklere "nesnelerin adları" deme eğiliminde misiniz?

2. ve 8. paragraftaki dillerde bir şeyin adını sorma diye bir şey yoktu. Bu, kendi bağlılaşığı yani örnekle tanım ile birlikte, diyebiliriz ki kendi başına bir dil-oyunu'dur. Yani gerçekten şunu sormak üzere yetiştiririz, eğitiliriz: "Adlandırılan nedir?"— üzerine bu adın verildiği. Ve bir şey için bir ad bulmanın ve böylece de "Bu ....dır" demenin ve sonra da yeni adı kullanma dil-oyunu da vardır. (Böylece, sözgelimi, çocuklar oyuncaklarına adlar verir ve sonra da onlar hakkında ve onlarla konuşurlar. Bu bağlamda, birini *çağırmak* için bir kişinin adını kullanmanın niçin tekil olduğunu düşününüz!)

28. Şimdi, özel bir ad; bir rengin, bir maddenin, bir sayının, pusulanın bir noktasının adı vbg. örnekle tanımlanabilir. İki sayısının tanımı, "'iki' denen"— iki fındığı işaret ederek— tamamen kesindir.—Ama iki böyle nasıl tanımlanabilir? Kendisine bu tanımın verildiği kişi "iki" denmekle ne istendiğini bilmez. O "iki"nin *bu* ceviz grubuna verilen ad olduğunu sanacaktır!— O bunu tahmin *edebilir*, ama belki de etmez. O karşıt hata yapabilir; bu ceviz grubuna bir ad atfetmek istediğimde o bunu bir sayı olarak anlayabilir. Ve o, aynı şekilde, örnekle tanım verdiğim bir kişinin adını, bir rengin, bir yarışın, hatta bir pusula taksimatının adı olarak da pekâlâ alabilir. Yani: Bir örnekle tanım *her* durumda farklı yorumlanabilir.

29. Belki de şunu dersiniz: İki yalnızca *şu* şekilde örnekle tanım-

lanabilir: "Bu *sayı*'ya 'iki' denir." Zira "sayı" sözcüğü burada, sözcüğe dilde, dilbilgisinde hangi yeri verdiğimizi gösterir. Ama bu, "sayı" sözcüğünün, örnekle tanımın anlaşılabilmesinden önce açıklanması gerektiği anlamına gelir.—Tanımdaki "sayı" sözcüğü aslında bu yeri; sözcüğü yerleştirdiğimiz yeri gösterir. Ve şunu diyerek yanlış anlamaları önleyebiliriz: "Bu *renge* filanca denir", "Bu *ağırlığa* filanca denir" vbg. Yani yanlış anlamalar kimi zaman bu şekilde önlenir. Ama "renk" ya da "ağırlık" sözcüğünü ele almanın yalnız *tek bir* yolu mu vardır?—İmdi, onlar yalnızca tanımlanmaya gerek duyarlar.—O halde, başka sözcükler aracılığıyla tanımlanmaya! Ve bu zincirdeki en son tanımın durumu nedir? (Şunu demeyin: "Bir 'en son' tanım yoktur." Bu tam da sizin sanki şunu demeyi tercih etmeniz demektir: "Bu yolda bir sonuncu ev yoktur; insan her zaman ek bir tane inşa edebilir."

"Sayı" sözcüğünün örnekle tanımda gerekli olup olmadığı, başka birisinin bu tanımı, o olmadan, benim istediğimden başka türlü anlayıp anlamamasına bağlıdır. Ve bu da tanımın verildiği koşullara ve onu verdiğim kişiye bağlıdır.

Ve o kişinin tanımı nasıl 'anladığı', onun bu sözcüğü tanımladığı kullanımda görülür.

30. O halde şöyle denebilir: Örnekle tanım, sözcüğün dilde baştan sona hangi rolü oynayacağı açık olduğunda bu sözcüğün kullanımını—anlamını— açıklar. Böylece, eğer ben, birisinin bana bir renk-sözcüğünü açıklamak istediğini bilirsem, "Şuna 'sepya' denir." örnekle tanımı, sözcüğü anlamama yardımcı olacaktır.—Ve bunu, her tür sorunun "bilmek" ya da "açık olmak" sözcüklerine bağlandığını unutmadığınız sürece söyleyebilirsiniz. Bir şeyin adını sorabilmek için insanın zaten bir şey bilmesi (ya da bilebilmesi) gerekir. Ama neyi bilmesi?

31. Bir kimse birisine satrançtaki kralı gösterdiğinde ve "Bu kraldır" dediğinde bu, ona bu taşın kullanımını anlatmaz— O önceden bu son noktaya kadar: kralın şeklini, oyunun kurallarını bilmedikçe. Onun, hiç gerçek bir taş gösterilmeksizin oyunun kuralla-

rını öğrendiğini düşünebilirsiniz. Satranç taşının şekli, burada bir sözcüğün sesi ya da şekline karşılık gelir.

Birisinin, kuralları hiç öğrenmeksizin ya da formüle etmeksizin oyunu öğrendiği de düşünülebilir. O önce, izleyerek basit tahta-oyunlarını öğrenebilir ve daha karmaşık olanlarına ilerleyebilirdi. Ona "Bu kraldır" açıklaması da verilebilirdi,—eğer, sözgelimi ona alışık olmadığı bir şekilden bir satranç taşı gösterilseydi. Bu açıklama yine ona yalnızca taşın kullanımını anlatır çünkü, diyebiliriz ki, onun yeri zaten hazırlanmıştır. Ya da hatta: Eğer bu yer zaten hazırsa biz yalnızca, bu açıklamanın ona kullanımı bildirdiğini söyleyeceğiz. Ve bu durumda o, kendisine açıklama yaptığımız kişinin kuralları zaten bilmesinden dolayı değil, daha çok bir diğer anlamda bu kişinin zaten bir oyun ustası olmasından dolayı böyledir.

Şu başka durumu düşünün: Satrancı birisine açıklıyorum; ve bir satranç taşını göstererek diyorum ki: "Bu kraldır; şöyle hareket edebilir,.... vbg."—Bu durumda şöyle diyeceğiz: "Bu kraldır" (ya da "Buna 'kral' denir") sözcükleri yalnızca, eğer öğrenen, 'bir oyunda bir taşın ne olduğunu zaten biliyorsa' bir tanımdır. Yani, o Önceden başka oyunlar oynadıysa ya da başkalarının oyunlarını izlediyse 've anladıysa'—*ve benzer şeyler*— olanaklıdır. Ayrıca o yalnızca bu koşullar altında, oyunu öğrenme sırasında uygun olarak "Buna—yani bir oyundaki bu taşa— ne ad veriyorsunuz?" diye sorabilecektir.

Kırmızı olmayan bir şeye işaret etmekle "kırmızı" sözcüğü tanımlanabilir mi? Bu, sanki bir kimsenin, Türkçesi zayıf olan birine "ılımlı" sözcüğünü açıklaması gerekmesi ve onun kibirli bir insanı gösterip ve "Bu adam ılımlı *değildir*." demesi gibidir. Onun belirsiz olması böyle bir tanım yöntemine karşı bir sav değildir. Her tanım yanlış anlaşılabilir.

Ama pekâlâ şöyle de sorulabilir: Buna hâlâ "tanım" diyebilir miyiz?—Zira, şüphesiz o öğrenen üzerinde aynı pratik sonuçlan ve aynı *etkiyi* doğursa bile bizim genellikle, "kırmızı" sözcüğünün "örnekle tanımı" diye söz ettiğimiz hesapta farklı bir rol oynar.

Diyebiliriz ki: Ancak onunla nasıl bir şey yapacağını önceden bilen birisi anlamlı olarak bir adı sorabilir.

Ve sorulan kişinin şöyle yanıt verdiğini düşünebiliriz: "Ad'a kendiniz karar verin."—ve şimdi, arayan kişi her şeyi bizzat kendisi düzenleyecektir.

32. Yabancı bir ülkeye gelen biri, oranın sakinlerinin dilini kimi zaman kendisine verilen örnekle tanımlardan öğrenecektir; ve çoğu kez bu tanımların anlamını *tahmin* edecektir; ve bazen doğru bazen de yanlış tahminde bulunacaktır.

Ve sanırım artık şöyle diyebiliriz: Augustinus, dil öğrenmeyi sanki bir çocuğun yabancı bir ülkeye gelmesi ve oranın dilini anlamaması; yani sanki onun önceden, bu dil değilse de bir dile sahip olduğu biçiminde betimler. Ya da yine: Sanki çocuğun, henüz konuşamıyor olsa da düşünebilmesi gibi... Ve burada "düşünmek" "kendi kendine konuşmak" gibi bir şey anlamına gelir.

33. Yine de birisinin şöyle karşı çıktığını düşünün: "Bir örnekle tanımı anlamak için önceden bir dilin ustası olmanız gerektiği doğru değildir: Bütün yapmanız gereken—hiç şüphesiz!— kişinin açıklama yaparken neye işaret ettiğini bilmek ya da tahmin etmektir. Yani, sözgelimi, nesnenin şekline mi rengine mi yoksa onun sayısına mı vbg."—Ve 'şekle işaret etmek', 'renge işaret etmek' neyi içerir? Bir kağıt parçasına dikkat edin.—Ve şimdi onun şekline—sonra rengine— ve sayısına (bu yadırgatıcı gibi görünür). Bunu nasıl yaptınız?—İşaret ettiğiniz her defada farklı bir şey 'demek istediğinizi' söyleyeceksiniz. Ve eğer, bunun nasıl yapıldığını sorarsam, dikkatinizi renk, şekil vb. üzerinde yoğunlaştırdığınızı söyleyeceksiniz. Ama yine sorarım: *bu* nasıl yapılır?

Birisinin bir vazoya işaret ettiğini ve "Şu olağanüstü maviye bakın—şekil önemli değil"—Ya da "Şu olağanüstü şekle bakın—renk önemli değil" dediğini düşünün. Şüphesiz siz bu iki çağrıya göre edimde bulunurken *farklı* bir şey yapacaksınız. Ama siz, dikkatinizi renge yönelttiğinizde her zaman *aynı* şeyi mi yaparsınız? Çeşitli başka durumları düşünün. Birkaçını belirtelim:

"Bu mavi, oradakiyle aynı mıdır? Herhangi bir fark görüyor musunuz?"—

Boyayı karıştırıyor ve "Bu gök mavisini tutturmak zor" diyorsunuz.

"Hava güzelleşiyor, daha şimdiden mavi gökyüzünü yeniden görebilirsiniz."

"Bu iki mavinin ne kadar da farklı etkileri olduğuna bakın."

"Oradaki mavi kitabı görüyor musun? Onu buraya getir."

"Bu mavi sinyal ışığı .... demektir."

"Bu mavinin adı nedir?—'Çivit rengi' mi?"

Siz bazen, bu renge, ana hatlarını bakıştan korumak için elinizi yukarı kaldırarak ya da bu şeyin ana hatlarına bakmadan dikkat edersiniz; bazen de nesneye uzun uzun bakarak ve bu rengi daha önce nerede gördüğünüzü anımsamaya çalışarak.

Siz şekle, bazen onu çizerek bazen de rengi açıkça görmemek için gözlerini kısarak ve birçok başka şekillerde dikkat edersiniz. Şunu demek istiyorum: 'Dikkati şuna ya da buna *yöneltirken*' ortaya çıkan bu tür bir şeydir. Ama bu şeyler kendiliklerinden, birisinin şekle, renge vbg. dikkat ettiğini söylememizi sağlayan şeyler değildir. Tıpkı, satrançtaki bir hareketin ne sadece bir taşın tahta üzerinde filanca bir yere hareket ettirilmesinden—ne de hareketi yapan olarak o kişinin duygu ve düşüncelerinden değil ancak "bir satranç oyunu oynama", "bir satranç problemini çözme" vb. durumlardan oluşması gibi.

34. Ancak birinin şöyle dediğini düşünün: "Ben şekle dikkat ederken (bakarken) daima aynı şeyi yapıyorum: Gözüm ana hatları izliyor ve .... duyumsuyorum." Ve bu kişinin başka birisine, dairesel bir nesneyi işaret ederek ve bütün bu deneyimlere sahip olarak "Buna 'daire' denir." örnekle tanımını verdiğini düşünün—Onu duyan kişi diğerinin gözlerinin bu ana hatları izlediğini görse—ve hatta diğerinin duyumsadığı şeyi duyumsasa bile yine de bu tanımı farklı yorumlayamaz mı? Yani: Bu 'yorum', onun şimdi bu sözcüğü nasıl kullandığını; sözgelimi "Bir daireye işaret et"

dendiğinde neye işaret ettiğini de içine alabilir. Çünkü ne "tanımı filanca bir şekilde amaçlamak" ifadesi ne de " tanımı filanca bir şekilde yorumlamak" ifadesi bu tanımı verme ve duymaya eşlik eden bir süreç yerine geçer.

35. Şüphesiz, (sözgelimi) şekle işaret etmenin "karakteristik deneyimleri" denebilecek şeyler vardır. Örneğin, birisi işaret ederken, birisinin parmağıyla veya gözleriyle ana hatları izlemesi.— Ancak 'şekli kastettiğim' bütün durumlarda *bu* ortaya çıkmaz ne de tüm bu durumlarda başka bir karakteristik süreç ortaya çıkar.—Üstelik, hatta tüm durumlarda bu tür bir şey tekrar ortaya çıktıysa bile, o yine de "O, renge değil şekle işaret etti" deyip diyemeyeceğimiz koşullara—yani işaret etmeden önce ve sonra ne olduğuna— bağlıdır.

Zira "şekle işaret etmek", "şekli kastetmek" vb. *şunlarla* aynı tarzda kullanılmaz: "Bu kitaba (şuna değil) işaret etmek", "masaya değil sandalyeye işaret etmek" vb.—Sadece, "bu şeye işaret etmek", "şu şeye işaret etmek" ve öte yandan "şekle değil renge işaret etmek", "rengi kastetmek" vbg sözcükleri kullanmayı ne denli farklı olarak öğrendiğimizi düşünün.

Yinelersek: Belirli durumlarda, özellikle de birisinin 'şekle' ya da 'sayıya' işaret ettiği durumlarda işaret etmenin karakteristik deneyimleri ve biçimleri vardır— 'karakteristik' olmalarının nedeni, şekil ya da sayı 'kastedildiğinde' onların genellikle (her zaman değil) yeniden ortaya çıkmalarıdır. Ama *bir oyundaki bir taşa, bir oyundaki bir taş olarak işaret etmenin karakteristik deneyimini* de bilir misiniz?

Yine de biri şöyle diyebilir: "İşaret ettiğim bu tikel tahta parçasına değil bu *taşa* 'kral' denir demek istiyorum." (Tanıma, isteme, hatırlama, vbg.)

36. Ve burada birçok benzer durumda yaptığımızı yapıyoruz: Şekle (karşıt olarak, sözgelimi, renge) işaret etme dediğimiz herhangi *bir* tek bedensel eylemi tayin edemediğimiz için, *tinsel* (zihinsel, düşünsel) bir etkinliğin bu sözcüklere karşılık geldiğini söyleriz.

37. Ad ile adlandırılan şey arasındaki bağıntı nedir?—İmdi, bu *nedir?* 2. paragraftaki dil-oyununa veya başka bir tanesine bakın: Orada bu bağıntının içine aldığı bu tür bir şeyi görebilirsiniz. Bu bağıntı, birçok başka şey içinden, adı duymanın aklımıza, adlandırılan şeyin resmini getirdiği olgusunu da içerdiği gibi; ayrıca adın adlandırılan şey üzerine yazılmış olmasını ya da onun bu şey işaret edildiğinde telâffuz edilmiş olmasını da içine alır.

38. Ancak sözgelimi, "bu" sözcüğü, 8. paragraftaki dil-oyununda neyin adıdır ya da "şu" sözcüğü, "şuna .... denir" örnekle tanımında neyin adıdır?—Eğer karışıklık yaratmak istemiyorsanız yapmanız gereken bu sözcüklere adlar dememektir.—Ancak, ne tuhaf, "bu" sözcüğü yalnızca *asıl* adı adlandırmış oldu; şöyle ki bir ad dediğimiz herhangi bir şey sadece kesin olmayan, yaklaşık anlamda bir şeydi.

Bu tuhaf kavrayış dilimizin mantığını yüceltme eğiliminden kaynaklanır— öne sürülebileceği gibi. Buna uygun yanıt şudur: Biz çok farklı şeylere "adlar" deriz; "ad" sözcüğü, bir sözcüğün, birbirleriyle çok farklı şekillerde ilişkili olan bir çok farklı kullanım türünü nitelendirmek için kullanılır; —ama "bu"nun sahip olduğu kullanım türü onların arasında bulunmaz.

"*Şu* mavidir" sözlerinin bazen, birinin işaret ettiği nesne hakkında bir ifade olarak—bazen de "mavi" sözcüğünün bir açıklaması olarak *ifade edilmesi* nedir? İmdi, ikinci durumda aslında "Şuna 'mavi' denir" kastedilir.—Öyleyse "dir" sözcüğü bazen "denir" olarak ve "mavi" olarak; bazen de "dır" gerçekten "dır" olarak ifade edilebilir mi?

Bir kimsenin, sözcüklerin açıklanmasını bir malumat parçası olarak tasarlanandan alması da olanaklıdır. [Sınırda olan not: Burada can alıcı bir boş inan gizlenir.]

"Bububu" der ve "Eğer yağmur yağmazsa bir yürüyüşe çıkacağım"ı kastedebilir miyim?—Bu yanlızca, bir şeyle bir şey kastedebileceğim bir dilde'dir. Bu açıkça "kastetmek" gramerinin "imgelemek" ifadesinin vb. gramerine benzemediğini gösterir.

Sözgelimi bir örnekle tanım verirken genellikle, adlandırılan nesneye işaret ettiğimiz ve adı söylediğimiz tamamen doğrudur. Ve aynı şekilde, sözgelimi bir örnekle tanım verirken bir şeye işaret ettiğimizde "bu" sözcüğünü söyleriz. Ve ayrıca "bu" sözcüğü ve bir ad genellikle bir tümcede aynı konumu işgal eder. Ama ad'ın "Şu N'dir" (ya da "Ona N denir.") açımlayıcı ifadesi aracılığıyla tanımlanması tamamen onun bir özelliğidir. Ama şu tanımları da verir miyiz: "Şuna 'bu' denir" ya da "Buna 'bu' denir"

Bu, sanki gizli bir süreç olarak, adlandırma kavramıyla bağlantılıdır. Adlandırma bir sözcüğün bir nesne ile *tuhaf* bir bağlantısı olarak görülür.—Ve, filozof önündeki bir nesneye gözlerini dikerek ve bir adı veya hatta "bu" sözcüğünü bile pek çok kez tekrarlayarak ad ile şey arasındaki *o* bağıntıyı ortaya çıkarmaya çalışırken siz gerçekten böyle bir tuhaf bağlantıyı elde edersiniz. Çünkü felsefi problemler dil *tatile gittiği* zaman ortaya çıkar. Ve *burada* biz aslında adlandırmanın, sanki o bir nesnenin bir vaftiziymiş gibi, dikkate değer bir zihin edimi olduğunu hayal edebiliriz. Ve nesneye "bu" sözcüğünü de söyleyebiliriz, sanki o nesneye "bu" olarak *hitap ediyormuş* gibi—bu sözcüğün şüphesiz sadece felsefe yaparken ortaya çıkan tuhaf bir kullanımı.

39. Ama neden o, bu sözcük açıkça bir ad değilken onu bir ad yapmak isteyen birinde ortaya çıkar?—İşte neden budur. Zira insan genellikle bir ad denilen şeye karşı, bir karşı çıkış yapma eğilimi gösterir. Bu şöyle ortaya konabilir: *Bir adın gerçekten yalın bir şeyi imlemesi gerekir.* Ve bunun için belki de şu nedenler gösterilebilir: Diyelim ki "Excalibur" sözcüğü bildik anlamda bir özel isimdir. Kılıç Excalibur belirli bir şekilde bir araya getirilmiş parçalardan oluşur. Eğer onlar başka türlü bir araya getirilirlerse Excalibur ortaya çıkmaz. Ama "Excalibur'un keskin bir ağzı vardır." tümcesinin, Excalibur bütün veya parçalanmış olsa da olmasa da *anlam* taşır. Ama eğer "Excalibur" bir nesnenin adıysa, bu nesne Excalibur parçalara ayrıldığında artık var olmaz; ve o zaman hiçbir nesne ad'a karşılık gelmeyeceğinden onun hiçbir anlamı olmayacaktır. Ama öyleyse

"Excalibur'un keskin bir ağzı vardır." tümcesi hiçbir anlamı olmayan bir sözcüğü içerecektir ve böylece de tümce anlamsız olacaktır. Ama o anlamlıdır; o halde onun içine aldığı sözcüklere karşılık gelen daima bir şey olmalıdır. Böylece "Excalibur" sözcüğü, anlam çözümlendiği ve onun yerini, yalın şeyleri adlandıran sözcükler aldığı zaman ortadan kalkmalıdır. Bu sözcüklere gerçek adlar demek akla uygun olacaktır.

40. Önce savın *şu* noktasını tartışalım: Eğer kendisine hiçbir şey karşılık gelmiyorsa bir sözcüğün hiçbir anlamı olmaması.—"Anlam" sözcüğünün, eğer, sözcüğe 'karşılık gelen' şeyi imlemek için kullanılıyorsa kural dışı kullanıldığını belirtmek önemlidir. Yani bu bir ad'ın anlamını anlamın *taşıyıcısı* ile karıştırmaktır. Bay N.N. öldüğünde ad'ın taşıyıcısının öldüğü söylenir, anlamının değil. Böyle söylemek saçma olur, zira eğer ad anlam taşımayı sürdürmezse "Bay N.N. öldü" demenin bir anlamı olmaz.

41. Paragraf 15'de, 8'deki dile uygun adlar sunduk. Şimdi "N" adlı aletin kırıldığını düşünün. Bunu bilmeden A, B'ye "N" imini veriyor. Şimdi bu im anlam taşır mı taşımaz mı?— Ona bu im verildiğinde B ne yapacaktır?—Bu konuda herhangi bir karara varmadık. Biri şöyle sorabilir: O ne *yapacaktır?* İmdi, belki de o ne yapacağım bilmez halde öylece kalacaktır ya da A'ya parçalan gösterecektir. Burada insan şöyle *diyebilir:* "N" anlamsız hale gelmiştir; ve bu ifade, "N" iminin artık (biz ona yeni bir kullanım vermedikçe) bizim dil-oyunumuzda bir kullanımı olmadığı anlamına gelir. "N", her ne nedenle olursa olsun, alete bir başka ad verildiği ve "N" imi artık dil-oyununda kullanılmadığı için de anlamsız hale gelebilir. —Ama, A kendisine kırık bir alete ait bir işaret verdiğinde B'nin yanıt olarak başını sallayacağı bir uylaşım da tasarlayabiliriz.—Bu durumda, "N" komutuna, alet artık var olmasa bile dil-oyununda bir yer verildiği ve "N" iminin, taşıyıcısı var olmayı bıraktığı zaman bile anlama sahip olduğu söylenebilir.

42. Ancak, sözgelimi bir alet için *hiç* kullanılmamış olan bir ad da bu oyunda bir anlama sahip olur mu? Diyelim ki "X" böyle bir

im olsun ve A, B'ye bu imi versin—İmdi, Böyle imlere bile dil-oyununda bir yer verilebilir ve B, diyelim ki, onları da bir baş sallamayla yanıtlayabilir. (Bu, aralarındaki bir tür şaka olarak düşünülebilir.)

43. "Anlam" sözcüğünü kullandığımız durumların *geniş* bir sınıfı için—hepsi için olmasa da— bu sözcük şöyle tanımlanabilir: Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır.

Ve bir adın *anlamı*, kimi zaman, onu taşıyanın işaret edilmesi yoluyla açıklanır.

44. Dedik ki "Excalibur'un keskin bir ağzı vardır." tümcesi, Excalibur parçalara ayrılsa da anlam taşır. Şimdi bunun böyle olmasının nedeni, bu dil-oyununda bir ad'ın, taşıyıcısı olmadığında da kullanılmasıdır. Ama, yalnızca taşıyıcının mevcut oluşuyla kullanılan ve böylece de *her zaman* yerine, bir işaret zamiri ve işaret hareketinin geçebildiği adlarla (yani, şüphesiz bizim adlar arasında sayacağımız imlerle) bir dil-oyunu tasarlayabiliriz.

45. Gösteren "bu", asla taşıyıcısız olamaz. Şöyle denebilir: "Bir *bu* var oldukça, *bu* yalın da olsa bileşik de olsa, 'bu' sözcüğü de bir anlam taşır."—Ancak bu, sözcüğü bir ad yapmaz. Tam tersine: Zira bir ad, işaret hareketiyle kullanılmaz, ancak yalnızca onun aracılığıyla açıklanır.

46. Adların, aslında yalın olanları imledikleri düşüncesinin ardında yatan nedir?—Sokrates, Theaitetos'da şöyle der: "Eğer yanılmıyorsam, bazı kişilerin şöyle söylediklerini duymuştum: Bizim ve geri kalan her şeyin kendilerinden oluştuğu—sözün gelişi— ilk öğelerin hiçbir tanımı yoktur; yalnızca, kendinde ve kendisi için olan her şey *adlandırılabilir*, başka bir belirleme olanaklı değildir, ne *var olduğu* (is) ne de *var olmadığı* (is not) ... Ama kendinde ve kendi için olan, başka herhangi bir belirleme olmaksızın adlandırılmalıdır. Sonuç olarak, herhangi bir ilk öğenin açıklamasını vermek olanaksızdır; onun için, salt ad'dan başka bir şey olanaklı değildir; bütün sahip olduğu ad'ıdır. Ama, nasıl ki bu ilk öğelerden oluşan şeyin kendisi bileşik ise, öğelerin adları da, bir araya bağlanmış ol-

makla betimleyici dil haline gelirler. Çünkü konuşmanın özü adların bileşimidir."

Hem Russell'ın 'tikelleri' hem de benim 'objelerim' *(Tractatus Logico-Philosophicus)* böyle ilk öğeler idiler.

47. Ama gerçekliği oluşturan yalın parçalar nelerdir?—Bir sandalyeyi oluşturan yalın parçalar nelerdir?—Yapıldığı tahta parçaları mı? Yoksa moleküller mi? Ya da atomlar mı?—"Yalın", şu anlama gelir: Bileşik olmayan. Ve burada önemli olan şudur: Ne anlamda bileşik? 'Bir sandalyenin yalın parçaları'ndan söz etmenin hiçbir anlamı yoktur.

Yine, bu ağacın, bu sandalyenin bendeki görsel imgesi parçalardan oluşur mu? Ve onun bütünü oluşturan yalın parçaları nelerdir? Çok-renklilik bir bileşiklik türüdür; bir diğer bileşiklik türü de, sözgelimi, düz birimlerden oluşan kırık bir taslaktır. Ve bir eğri'nin, bir yükselen bir de alçalan kısımdan oluştuğu söylenebilir.

Eğer birisine, başka herhangi bir açıklama yapmaksızın: "Şimdi önümde gördüğüm bileşiktir" dersem, haklı olarak şöyle soracaktır: "'Bileşik' ile neyi kastediyorsun? Zira her tür şeyin bu anlamı taşıyabilmesi söz konusudur."—"Gördüğün şey bileşik midir?" sorusu, ne tür bileşikliğin — yani sözcüğün hangi belirli kullanımının —söz konusu olduğu önceden saptandığında anlamlı olur. Yalnızca tek bir gövde değil aynı zamanda dallar da görülseydi, bir ağacın görsel imgesinin 'bileşik' diye adlandırılması bırakılsaydı, o zaman, "Bu ağacın görsel imgesi yalın mıdır? bileşik midir?" sorusu ile "Onun yalın parçaları nelerdir?" sorusu açık bir anlam—açık bir kullanım— kazanırdı. Ve şüphesiz, ikinci sorunun yanıtı "dallar" değil, (bu yanıt, "burada 'yalın oluşturucu parçalar' denen şeyler nelerdir?" *gramatik* sorusuna bir yanıt olacaktır.) daha çok tekil dalların bir betimidir.

Ancak, sözgelimi, bir satranç tahtası açıkça ve tamamen bileşik değil midir?—Siz belki de otuz iki beyaz ve otuz iki siyah kareden oluşan bir bileşim düşünüyorsunuz. Ancak, sözgelimi, onun, siyah ve beyaz renkler ile kareler düzeninden oluştuğunu da söyleyemez

miyim?—Belirli bir dil-oyunu *dışında* "Bu nesne bileşik midir?" diye sormak, birtakım tümcelerdeki fiillerin etkin mi yoksa edilgin mi olduğunu söylemesi gereken ve "uyumak" fiilinin etkin mi yoksa edilgin bir şey anlamına mı geldiği sorusu üzerinde kafa yoran bir çocuğun yaptığına benzer.

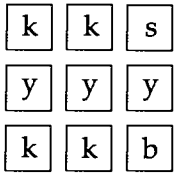
Biz, "bileşik" sözcüğünü (ve dolayısıyla da "yalın" sözcüğünü) çok farklı ve farklı ilintilenen biçimlerde kullanırız. (Bir satranç tahtası üzerindeki bir karenin rengi yalın mıdır yoksa salt beyaz ve salt sarıdan mı oluşur? Ve beyaz yalın mıdır? yoksa gökkuşağının renklerinden mi oluşur? Bu 2 cm uzunluk yalın mıdır yoksa her biri 1 cm uzunluğundaki iki parçadan mı oluşur? Ama neden, 3 cm uzunluğundaki bir parça ile 1 cm uzunluğundaki bir parça aksi yönde ölçülmesin?)

"Bu ağacın görsel imgesi bileşik midir? ve onun oluşturucu parçaları nelerdir?" *felsefi* sorusunun doğru yanıtı şudur: "Bu, 'bileşik'den ne anladığınıza bağlıdır." (Ve şüphesiz bu bir yanıt değil, soruya bir karşı çıkıştır.)

48. Paragraf 2'deki yöntemi *Theaitetos'daki* açıklamaya uygulayalım. Bu açıklamanın gerçekten geçerli olduğu bir dil-oyunu düşünelim. Bu dil, bir yüzey üzerindeki renkli karelerin bileşimlerini betimleme işini görür. Kareler, bir satranç tahtası gibi bir bileşiği oluştururlar. Kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah kareler vardır. Buna göre, bu dilin sözcükleri "K", "Y", "B" ve "S"dir ve bir tümce bu sözcüklerden oluşan bir dizidir. Onlar karelerin şu şekilde bir düzenlenişini betimlerler:

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Ve böylece, sözgelimi KKSYYYKBB tümcesi şu tür bir düzenlemeyi betimler :

Burada bu tümce, kendisine bir öğeler bileşiğinin karşılık geldiği bir adlar bileşiğidir. İlk öğeler renkli karelerdir. "Ama bunlar yalın mıdır?"—Sizin, benim başka neye "yalınlar" dememi istediğinizi, bu dil-oyununda neyin daha doğal olacağını bilmiyorum. Ama başka koşullar altında, belki de iki dikdörtgenden ya da renk ve şekil öğelerinden oluşan bir tek renkli kareye "bileşik" demem gerekir. Ama bileşiklik kavramı, öylesine geniş kapsamlı da olabilir ki daha küçük bir alanın, daha büyük bir alandan 'oluştuğu' ve ondan bir başkasının çıktığı söylenmişti. 'Kuvvetler bileşimini', bir çizginin, dışındaki bir noktayla 'bölünmesi' ile karşılaştırın; hatta bu ifadeler, bizim bazen daha küçük olanı daha büyük parçaların bir bileşiminin sonucu olarak, ve daha büyük olanı da daha küçük olanın bölünmesinin sonucu olarak kavramaya eğilimli olduğumuzu gösterir.

Ama, bizim tümcemizin betimlediği şeklin, dört öğeden mi yoksa dokuz öğeden mi oluştuğunun söylenip söylenmeyeceğini bilmiyorum. İmdi, bu tümce dört ya da dokuz harften mi oluşur?—Ve, *onun* öğeleri, harf türleri ya da harfler hangileridir? Herhangi bir özel durumdaki yanlış anlamalardan kaçındığımız sürece ne söylediğimizin önemi var mıdır? 49. Ama, bu öğeleri tanımlayanlayız (yani betimleyemeyiz) yalnızca adlandırırız demek ne anlama gelir? Bu, sözgelimi, sınırlı bir durumda bir bileşik yalnızca *bir tek* kareden oluştuğunda, onun betiminin, renkli karenin yalnızca adı olduğu anlamına gelebilir.

Burada, bir "K" ya da "S" iminin vb. bazen bir sözcük bazen de bir önerme olabildiğini söyleyebiliriz—bu, her türden felsefi boş inanca kolayca götürse de ... Ama onun 'bir sözcük mü yoksa bir önerme' mi olduğu, seslendirildiği veya yazıldığı duruma bağlıdır. Sözgelimi, Eğer A'nın B'ye, renkli kare bileşiklerini betimlemesi gerekirse ve *o yalnızca* "K" sözcüğünü kullanırsa bu sözcüğün bir betim—bir önerme olduğunu söyleyebileceğiz. Ama eğer o, sözcükleri ve anlamlarını ezberliyor ya da birisine sözcüklerin kullanımını öğretiyor ve örnekle öğretme sırasında o sözcükleri söylüyorsa, onların önermeler olduklarını söylemeyeceğiz. Bu durumda sözgelimi, "K" sözcüğü bir betim değildir; o bir öğeyi *adlandırır*—ama, *yalnızca* bir öğenin adlandırılabilir olduğunu söylemek suretiyle bir neden göstermek tuhaf olur! Zira adlandırma ve betimleme aynı düzeyde yer almaz: Adlandırma, betimlemeye bir hazırlıktır. Adlandırma şimdiye dek,—Bir taşı tahta üzerindeki yerine koymanın satrançtaki bir hareket olmasından hiç de daha fazla—dil-oyunundaki bir hareket değildir. Diyebiliriz ki: Bir şey adlandırılırken şimdiye dek *hiçbir şey* yapılmış olmadı. Hatta o, dil-oyunundaki dışında bir ad'a bile *sahip* olmadı. Frege'nin, sözcüğün, bir tümcenin yalnızca parçası olarak anlam taşıdığını söylerken kastettiği de buydu.

50. Biz öğelere ne varolma ne de var-olmama yükleyebiliriz demek ne anlama gelir?—Biri şöyle diyebilir: Eğer "varolma" ve "var-olmama" dediğimiz her şey öğeler arasındaki bağlantıların varoluşu ve var-olmayış'ından oluşursa, bir öğenin varlığından (var-olmamasından) söz etmek anlamsız olur; tıpkı bizim "yok etme" dediğimiz her şey öğelerin ayrılmasına bağlı olduğu zaman, bir öğenin yok olmasından söz etmenin bir anlam taşımayacağı gibi.

İnsan yine de şöyle söylemek isteyebilir: Varoluş bir öğeye yüklenemez, çünkü o *varolmamış* olsaydı adlandırılamaz ve kendisinden hiç söz edilemezdi.—Ancak gelin benzer bir durum düşünelim. Ne bir metre uzunluğunda olduğunu ne de olmadığını söyle-

yebildiğimiz bir tek şey vardır, bu da Paris'teki standart metredir.— Ancak bu, şüphesiz ona sıra dışı herhangi bir özellik yüklemek değil, onun bir metre cetveli ile ölçme dil-oyunundaki kendine özgü rolüne işaret etmektir.— Tıpkı bu standart metre gibi, Paris'te korunan renk örnekleri tasarlayalım. Şöyle bir tanım veriyoruz: "Sepya", orada hava geçirmez bir şekilde sımsıkı kapalı tutulan standart sepyanın rengi anlamına gelir. O halde bu örneğin bu renkten olduğunu da, olmadığını da söylemenin hiçbir anlamı olmayacaktır.

Bunu şöyle ortaya koyabiliriz: Bu örnek, renk atıflarında kullanılan dilin bir aracıdır. Bu dil-oyununda o, tasarımlanan bir şey değil ama bir tasarımlama aracıdır.—Ve tam da bu, biz **"K"** sözcüğünü söyleyerek onu adlandırdığımız 48. paragraftaki dil-oyunundaki bir öğe sayılır: Bu, bu nesneye bizim dil-oyunumuzda bir rol verir; O artık bir tasarımlama *aracıdır*. Ve "Eğer o *var olmasaydı*, hiçbir adı olamazdı" demek şu kadarını söylemektir: Eğer bu şey var olmasaydı onu dil-oyunumuzda kullanamazdık.— Sanki varolmak zorundaymış gibi görünen şey dilin parçasıdır. Bu, dil-oyunumuzdaki bir paradigmadır; kendisiyle, karşılaştırmanın yapıldığı bir şey. Ve bu önemli bir gözlem olabilir; ancak yine de o, dil-oyunumuzla—tasarımlama yöntemimizle— ilgili bir gözlemdir.

51. Paragraf 48'deki dil-oyununu betimlerken "K", "S" vb. gibi sözcüklerin karelerin renklerine karşılık geldiklerini söylemiştim. Ama bu karşılıklılık neden ibarettir; karelerin belirli renklerinin bu imlere karşılık geldiği hangi anlamda söylenebilir? Zira (48)'deki açıklama, yalnızca, adı geçen imler ve dilimizin birtakım sözcükleri (renk adları) arasında bir bağlantı kurar. İmdi, dil-oyunundaki imlerin kullanımının, özellikle paradigmalara işaret etmek suretiyle farklı bir şekilde öğretildiği varsayıldı. Peki; ancak *dil kullanma tekniğinde*, birtakım öğelerin bu imlere karşılık geldiklerini söylemek ne demektir?—O, renkli kareler bileşiklerini betimleyen kişinin, bir kırmızı karenin bulunduğu yerde her zaman "K"; siyah bir

kare olduğunda "S" vbg. demesi midir? Ancak eğer o bir siyah kare gördüğünde betimlemede hata yapar ve yanlışlıkla "K" derse— bunun bir *hata* olmasının ölçütü nedir?— Ya da "K"nın bir kırmızı kare yerine geçmesi "K" imini kullandıklarında insanların aklına her zaman bir kırmızı kare gelmesinden mi ibarettir?

Daha açıkça görmek için birçok benzer durumda olduğu gibi, burada ne olup bittiğinin ayrıntılarına dikkat etmeli; onlara *yakından* bakmalıyız.

52. Eğer, bir farenin, kendiliğinden oluşum yoluyla gri paçavralar ve tozdan meydana geldiğini kabul etme eğilimindeysem bir farenin onların içinde nasıl gizlenebildiğim, bunu nasıl başarabildiğini vb. çok yakından irdelemem gerekecektir. Ama eğer bir farenin bu şeylerden meydana gelemeyeceğinden eminsem o zaman bu araştırma belki de gereksiz olacaktır.

Ancak ilkin, felsefede ayrıntıların böylesi bir irdelenişine karşı çıkan şeyin ne olduğunu anlamayı öğrenmeliyiz.

53. Dil-oyunumuz (48) *çeşitli* olanaklara sahiptir; oyundaki bir imin, filan renkten bir karenin adı olduğunu söylememiz gereken çeşitli durumlar vardır. Eğer, sözgelimi, dili kullanan kişilere, imleri filan bir tarzda kullanmanın öğretildiğini bilseydik böyle söylememiz gerekirdi. Ya da bu öğenin bu ime karşılık geldiği, yazıyla, diyelim ki bir tablo biçiminde kaydedilseydi ve bu tablo dili öğretmede kullanılsa ve bazı tartışmalı durumlarda ona başvurulsaydı...

Ayrıca, böyle bir tablonun dilin kullanımında bir araç olduğunu da düşünebiliriz. O halde bir bileşiği betimleme şöyle yapılır: Bileşiği betimleyen kişi bir tabloya sahiptir ve onun içindeki bileşiğin her öğesine bakar ve bundan im'e geçer (ve bu betimin kendisine verildiği kişi, bir tabloyu, onu renkli kareler görüntüsüne çevirmek için de kullanabilir.) Bu tablonun, burada, başka durumlardaki bellek ve çağrışımın rolünü üstlendiği söylenebilir. (Biz, "Bana kırmızı bir çiçek getir" buyruğunu, genellikle, bir renkler tablosundaki kırmızı renge bakarak ve sonra da tablo'da bulduğumuz renkten

bir çiçeği getirmek suretiyle gerçekleştirmeyiz; ama belirli bir kırmızı tonunu seçmek veya karıştırmak söz konusu olduğunda bazen bir örnek ya da tablo kullanırız.)

Eğer böyle bir tablonun dil-oyununun bir kuralının ifadesi olduğunu söylersek, bir dil-oyununun kuralı dediğimiz şeyin oyunda çok farklı rollere sahip olabildiği söylenebilir.

54. Bir oyunun kesin bir kurala göre oynandığını söylediğimiz durumları hatırlayalım.

Kural, oyunu öğretmede yardımcı olabilir. Öğrenene bu kural söylenir ve uygulatılır.—Ya da o, oyunun kendisinin bir aletidir.—Veya ne öğretmede ne de oyunun kendisinde bir kural kullanılır; ne de o, bir kurallar listesi halinde not edilir. Kişi oyunu, başkalarının oyununu gözlemleyerek öğrenir. Ancak oyunun filan kurala göre oynandığını zira bir gözlememin bu kuralları oyunun pratiğinden çıkarabildiğini söyleriz—tıpkı oyunu yöneten bir doğal yasa gibi. Ama gözlemci bu durumda oyuncunun hataları ile doğru oyunu nasıl ayırır?—Oyuncunun davranışında bunun niteliksel işaretleri vardır. Bir dil sürçmesini doğrulama tipik davranışını düşünün. Birinin, hatta onun dilini bilmeksizin bile böyle yapıyor olduğunu bilmek olanaklıdır.

55. "Dildeki adların imlediği parçalanamaz olmalıdır; çünkü parçalanabilir her şeyin ortadan kaldırıldığı durumları betimlemek olanaklı olmalıdır. Ve bu betim sözcükleri içerecektir; o halde bunlara karşılık gelen şey yok edilemez çünkü aksi halde, sözcüklerin hiçbir anlamı olmazdı." Bindiğim dalı kesmemeliyim.

Şüphesiz insan, bu betimlemenin, kendisini parçalanmanın dışında tutması gerektiğine hemen karşı çıkabilir.—Ancak bu betimin ayrı sözcüklerine karşılık gelen ve böylece de parçalanamayan şey, eğer betimleme doğruysa, sözcüklere anlamlarını veren—onsuz sözcüklerin hiçbir anlamının olamayacağı— şeydir. Yine de bir anlamda, bu insan şüphesiz kendi adına karşılık gelen şeydir. Ama o parçalanabilir ve onun adı, taşıyıcısı yok edildiğinde anlamını yitirmez.—Ad'a karşılık gelen şeyin bir örneği ve ad olmaksızın hiç-

bir anlamı olmayacak olan bir şey, dil-oyununda ad dolayısıyla kullanılan bir paradigmadır.

56. Ancak, ya, böyle hiçbir model dilin parçası değilse ve bir sözcüğün yerine geçtiği (sözgelimi) rengi *akılda tutuyorsak* ?—"Ve eğer onu akılda tutuyorsak o zaman sözcüğü seslendirdiğimizde o hayal gücümüzün önüne gelir. Böylece, eğer onu anımsamanın bizim için her zaman olanaklı olduğu düşünülürse o kendinde parçalanamaz olmalıdır."—Ama onu doğru anımsamanın ölçütü olarak neyi kabul ediyoruz?—Belleğimiz yerine bir modelle iş gördüğümüzde, modelin renk değiştirdiğini ve bunu bellekle yargıladığımızı söylediğimiz durumlar vardır. Ancak bazen, bizim bellekimgemizin (sözgelimi) kararmasından söz edemez miyiz? Bir modelin olduğu kadar belleğin de elinde değil miyiz? (Zira birisi şöyle söylemek isteyebilir: "Eğer belleğimiz olmasaydı bir model'in elinde olmamız gerekirdi")—Ya da belki de bir kimyasal tepkimenin. X ve Y kimyasal maddelerinin bileşiminden ortaya çıkmış olan belirli bir "G" rengini boyamanız istendiğini düşünün—Bu rengin size bir gün, bir diğer günden daha parlak geldiğini farz edin. Bazen şöyle söylemez misiniz: "Yanlışım olmalı, bu renk kesinlikle dünkünün aynısı." Bu, bizim, en yüksek yargı yeri olarak belleğin bize söylediğine her zaman başvurmadığımızı gösterir.

57. "Kırmızı bir şey yok edilebilir ama kırmızı yok edilemez ve 'kırmızı' sözcüğünün anlamının kırmızı bir şeyin varlığından bağımsız olmasının nedeni budur."—Şüphesiz bu kırmızı rengin yırtıldığını ya da parçalara ayrıldığını söylemek anlamsızdır. Ama "Kırmızı gözden kayboluyor" demez miyiz? Ve hatta artık hiçbir kırmızı şey olmasa bile hayal gücümüzün önüne her zaman kırmızıyı getirebilme düşüncesini kavramaz mıyız? Bu sanki, kırmızı bir alevi ortaya çıkaran bir kimyasal tepkimenin yine de her zaman var olacağını söylemeyi seçmeniz gibidir. —Zira ya rengi artık hatırlayamıyorsanız? —Bunun hangi rengin adı olduğunu unuttuğumuz zaman o bizim için anlamını kaybeder; yani biz artık onunla belirli bir dil-oyununu oynayamayız. Bu durum, o hal-

de, dilimizin bir aracı olan bir paradigmayı kaybettiğimiz durumla karşılaştırılabilir.

58. "W terimini, 'X vardır' bileşiminde ortaya çıkanla sınırlamak istiyorum.—Böylece 'Kırmızı vardır' denemez, çünkü kırmızı olmasaydı ondan hiç söz edilemezdi."—Daha çok: "X vardır" demek şu anlama gelir: "X'"in bir anlamı vardır,—o halde o X'i ele alan bir önerme değil bizim dili kullanışımıza yani "X" sözcüğünü kullanışımıza ilişkin bir önermedir.

"Kırmızı vardır" sözcüklerinin bir anlam taşımadığını söylerken sanki kırmızının doğasına ilişkin bir şey söylüyormuşuz gibi görünüyor. Yani kırmızının 'kendi doğruluğunda var olduğunu... Aynı düşünce —ki bu kırmızı'ya ilişkin metafizik bir ifadedir — yine, kırmızının zamansız olduğu gibi bir şey söylediğimizde ve belki de daha kuvvetli bir şekilde "parçalanamaz" sözcüğünde ifade bulur.

Ama gerçekten *istediğimiz* şey sadece, "Kırmızı vardır"ı; "Kırmızı" sözcüğünün bir anlamı vardır ifadesi olarak kabul etmektir. Veya belki de daha yerinde olarak: "Kırmızı yoktur"u, "Kırmızı"nın bir anlamı yoktur." ifadesi olarak. Yalnızca, bu ifade bunu *söyler* değil aynı zamanda da *bu*, onun bir anlamı olup olmadığını söylemesi gereken şeydir de demek istiyoruz. Ancak onun, bunu söylemeye kalkıştığında —kırmızı'nın 'kendi doğruluğunda' var olması nedeniyle — kendisiyle çeliştiğini de... Oysa tek çelişki şöyle bir şeydedir: Önermenin, "kırmızı" sözcüğünün kullanımına ilişkin bir şey söylediği düşünülürken sanki o, renk hakkındaymış gibi görünür.—Realitede biz, yine de, belirli bir renge sahip bir şeyin varolduğunu söylediğimiz kadar o rengin de varolduğunu söylemeye hazırızdır. Ve ikinci ifade de birincisi kadar doğrudur. Özellikle de 'rengi olan', fiziksel bir nesne değilse.

59. "Bir *ad*, yalnızca, realitenin bir *öğesi* olan şeyi gösterir. Parçalanamaz olanı; bütün değişmelerde aynı kalan şeyi..." Ama bu nedir? —Baksanıza, tümceyi söylerken o zihnimizin önünde yüzüyor! Bu bir tikel imgenin tam ifadesiydi: Kullanmak istediğimiz ti-

kel bir resmin... Zira şüphesiz, deneyim bize bu öğeleri göstermez. Biz bileşik bir şeyi (sözgelimi bir sandalyeyi) *oluşturan parçaları* görürüz. Arkalığın, sandalyenin bir kısmı olduğunu ama bunun da birkaç tahta parçasından oluştuğunu oysa bir sandalye ayağının yalın bir öğe olduğunu söyleriz. Ayrıca, kendisini oluşturan öğeler değişmeden kalırken, değişen (parçalanan) bir bütünü de görürüz. Bunlar, kendileriyle realiteyi resimlediğimiz malzemelerdir.

60. "Süpürgem köşededir." dediğimde, —bu, gerçekten de süpürge sopası ve çalısı hakkında bir ifade midir? Ha, o herhalde sopanın konumuyla çalının konumunu veren bir ifadeye yerini bırakabilir. Ve bu ifade, ilkinin, şüphesiz başkaca çözümlenmiş bir biçimidir. —Ama ona neden "başkaca çözümlenmiş" diyorum? — Ha, eğer süpürge oradaysa bu şüphesiz sopa ve çalının da orada olması gerektiği ve birbirleriyle belirli bir ilişki içinde olmaları demektir; ve bu, sanki ilk tümcenin anlamında gizliydi ve çözümlenen tümcede *ifade edilir* gibiydi. O halde süpürge köşededir diyen biri gerçekten şunu mu demek ister: Süpürge sopası da çalısı da oradadır ve süpürge sopası çalıya oturtulmuştur. Eğer birine bunu kastedip etmediğini sorsaydık belki de; hiç de özel olarak bu süpürge sopasını veya bu çalıyı düşünmediğini söylerdi. Ve bu *doğru* yanıt olacaktır zira o özellikle ne sopadan ne de çalıdan söz ettiğini belirtti. "Bana süpürgeyi getirin" yerine "Bana süpürge sopasını ve ona saplanan çalıyı getirin!" dediğinizi düşünelim —Yanıt şu değil midir: "Süpürgeyi mi istiyorsunuz? Neden bunu böyle tuhaf bir şekilde söylüyorsunuz?"—O, bu başkaca çözümlenen tümceyi daha iyi mi anlayacaktır?—Biri diyebilir ki bu tümce sıradan olanla aynı şeyi yapıyor ama daha dolambaçlı bir şekilde... —Birine birkaç parçadan oluşan bazı nesneler getirmesinin, onları hareket ettirmesinin veya bu türden başka bir şeyin buyrulduğu bir dil-oyunu düşünün. Onu oynamanın iki yolu vardır: Birinde, (a) Bileşik nesnelerin (süpürgeler, sandalyeler, masalar, vbg.) adları vardır, (paragraf 15 'deki gibi); diğerinde, (b) yalnızca parçalara adlar verilir ve bütünler onlar aracılığıyla betimlenir. —İkinci oyundaki

buyruk ne anlamda birincideki buyruğun çözümlenmiş bir biçimidir? Önceki buyruk sonrakinde gizli kalır ve şimdi çözümleme yoluyla mı ortaya çıkarılır? — Doğru, süpürge sapı ve çalı ayrıldığı zaman süpürge parçalara ayrılır ama bundan, süpürgeyi getir buyruğunun da kendisine karşılık gelen parçalardan ibaret olduğu sonucu çıkar mı?

61. "Ama bununla beraber (a)'daki belirli bir buyruğun (b)'dekiyle aynı anlama geldiğini yadsımayacaksınız; ve ikinciye, birincinin çözümlenmiş bir biçimi değilse ne diyeceksiniz?"—Şüphesiz, (a)'daki buyruğun (b)'dekiyle aynı anlamı taşıdığını da söylemeliyim; ya da daha önce belirttiğim gibi: Aynı şeyi yerine getirdiklerini. Ve bu da, eğer bana (a)'daki buyruk gösterilse ve (b)'de hangi buyruğun bununla aynı anlama geldiği veya (b)'deki hangi buyruğun buna karşıt olduğu sorulsaydı filan bir yanıt vereceğim anlamına gelir. Ama bu, "aynı anlama sahip olmak" veya "aynı şeyi yapmak" ifadelerinin kullanımına ilişkin *genel* bir uzlaşmaya vardığımızı söylemek değildir. Zira, hangi taktirde "Bunlar yalnızca aynı oyunun iki biçimidir?" dediğimiz sorulabilir.

62. Sözgelimi, (a) ve (b)'deki buyrukların verildiği bir kişinin, gerekli olan şeyi getirmeden önce adları ve resimleri birbirlerine göre düzenleyen bir tablo'ya bakması gerektiğini düşünün. O, (a)'daki bir buyruğu ve (b)'de ona karşılık gelen buyruğu yerine getirdiği zaman *aynı şeyi* mi yapar?—Evet ve hayır. Diyebilirsiniz ki: "İki buyruğun *hedefi* aynıdır." Ben de öyle demeliyim. —Ancak neyin bir buyruğun *'hedef'* diye adlandırılacağı her yerde açık değildir. (Aynı şekilde, bu ya da şu ereğe sahip birtakım nesnelerden söz edilebilir.) Esas olan, bunun bir *lamba* olduğu, aydınlatmaya yaradığıdır; —onun odanın bir süsü olması, bir boş uzayı doldurması değil. Ancak esas olan ile olmayan arasında her zaman keskin bir ayrım yoktur.)

63. Yine de, (b)'deki bir tümcenin (a)'dakinin 'çözümlenmiş' bir biçimi olduğunu söylemek bizi, öncekinin daha temel biçim olduğunu; onun tek başına, diğeriyle ne anlatıldığını gösterdiğini vbg.

düşünmeye seve seve ayartır. Sözgelimi, şöyle düşünürüz: Eğer sadece çözümlenmemiş biçime sahipseniz çözümlemeyi ararsınız; ama çözümlenmiş biçimi bilirseniz bu size her şeyi verir. —Ama meselenin bir yanının size, bu *sonraki* durumda birincideki kadar etki etmediğini söyleyemez miyim?

64. Paragraf 48'deki dil-oyununun, adlar tek renkli kareler yerine her biri böyle iki kareden oluşan dikdörtgenleri gösterecek şekilde değiştirildiğini düşünelim. Yarısı kırmızı, yarısı yeşil olan böyle bir dikdörtgene "U"; yarısı yeşil, yarısı beyaz olana "V" diyelim vbg. Tikel renkler için değil de böyle renk bileşimleri için adlara sahip olan insanlar düşünemez miyiz? Şöyle dediğimiz zamanki durumları düşünün: "Bu renk düzeni (diyelim ki üç renkli Fransız bayrağı) tamamen özel bir karaktere sahiptir."

Bu dil-oyununun simgeleri ne anlamda çözümlenmeye gereksinim duyarlar? Hatta bu dil-oyununun yerini (48)'in alması ne kadar *olanaklıdır?* —(48) ile ilintili olsa bile bu *bir başka* dil-oyunu'dur.

65. Burada, tüm bu düşüncelerin ardında yatan büyük soru ile karşı karşıya geliriz —Çünkü bana şöyle karşı çıkılabilir: "Kolayına kaçıyorsun! Her tür dil-oyunundan söz ediyorsun ama bir dil-oyununun ve dolayısıyla da dilin özünün ne olduğunu: Tüm bu etkinliklerde ortak olanın ne olduğunu ve neyin onları dil ya da dilin parçaları haline getirdiğini hiçbir yerde söylemedin. Böylece, araştırmanın, bir zamanlar çok başını ağrıtmış olan asıl bölümünü, önermelerin *genel biçimi* ile dilin genel biçimine ilişkin bölümü, atlamış oldun."

Ve bu doğrudur.—Dil dediğimiz her şeye ortak olan bir şey üretmek yerine bu görüngülerin, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayan tek bir ortak şeyin olmadığını,—ama onların birbirleriyle çok farklı şekillerde *bağıntılı* olduklarını söylüyorum. Ve bu, bağıntı veya bağıntılar nedeniyle onların hepsine "dil" deriz. Bunu açıklamaya çalışacağım.

66. Sözgelimi, "oyunlar" dediğimiz işlemleri ele alın. Tahta-oyunlarını, kart-oyunlarını, top-oyunlarını, olimpiyat oyunlarını

vbg. kastediyorum. Bunların hepsinde ortak olan nedir?—Şunu demeyin: "Ortak bir şeyin olması *gerekir* yoksa onlara 'oyunlar' denmez." —Ancak onlarda ortak bir şeyin olup olmadığına *bakın ve görün*. —Zira eğer onlara bakarsanız hepsinde ortak olan bir şeyi görmeyeceksiniz ama benzerlikleri, bağıntıları ve onların bütün bir dizisini göreceksiniz. Yinelersek: Düşünme ama bak!—Sözgelimi, tavlaya, satranç türü tahta oyunlarına, onların çeşitli bağıntılarına bak. Şimdi kart-oyunlarına geç; burada ilk gruptaki ile birçok karşılıklılıklar bulursun ama pek çok ortak özellik kaybolur, başkaları ortaya çıkar. Top-oyunlarına geçtiğimizde birçok ortak şey kalsa da pek çoğu kaybolur. —Onların hepsi 'eğlendirici' midir? Satranç ile dokuz taşı karşılaştırın. Ya da her zaman bir kazanma ve kaybetme veya oyuncular arasında bir yarış var mıdır? Tek kişinin oynadığı bir iskambil oyununu düşünün. Top oyunlarında kazanma ve kaybetme vardır ama bir çocuk topu duvara atıp tekrar yakaladığı zaman bu özellik ortadan kalkmış olur. Ustalık ve şans ile oynananlara; satrançta ustalık ile teniste ustalık arasındaki farka bakın. Şimdi, halka oyunu gibi oyunları düşünün; burada bir eğlence unsuru bulunur ama diğer karakteristik özelliklerin ne kadar da çoğu kaybolmuştur! Ve aynı şekilde biz birçok başka oyun gruplarını gözden geçirebilir, benzerliklerin nasıl ortaya çıktığını ve kaybolduğunu görebiliriz.

Ve bu irdelemenin sonucu şudur: Biz, üst üste gelen ve çapraz hatlar çizen benzerliklerin karmaşık bir ağını görürüz: Bazen kapsayıcı benzerlikler, bazen ayrıntının benzerlikleri.

67. Bu benzerlikleri nitelendirmek için "aile benzerlikleri"nden daha iyi bir ifade düşünemiyorum; çünkü bir ailenin üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler: yapı, çehre, göz rengi, yürüyüş, huy, vs. vs. aynı şekilde üst üste gelir ve çapraşıklaşır.—Ve şöyle diyeceğim: 'Oyunlar' bir aile oluşturur.

Ve sözgelimi sayı türleri aynı şekilde bir aile oluştururlar. Bir şeye neden bir "sayı" diyoruz? Ha, belki de onun şimdiye dek sayı diye adlandırılan birkaç şeyle doğrudan bir ilintisi olması nedeniy-

le; ve bunun ona, aynı adla çağırdığımız başka şeylerle dolaylı bir ilinti verdiği söylenebilir. Ve biz sayı kavramımızı, lif lif burarak bir iplik eğirir gibi genişletiriz. Ve bu ipliğin dayanıklılığı tek bir lifin onun tüm uzunluğuna yayılması olgusunda değil, birçok lifin üst üste gelmesindedir.

Ama eğer biri şöyle demek istediyse: "Bütün bu yapılara ortak olan bir şey vardır. —yani onların bütün ortak özelliklerinden ayrılma" —Şöyle yanıtlamalıyım: Şimdi siz yalnızca sözcüklerle oynuyorsunuz. Biri şöyle de söyleyebilir: "Bir şey tüm ipe yayılır— yani liflerin sürekli üst üste gelmeleri."

68. "Tamam; sayı kavramı, size göre birbirleriyle ilintili şu tikel kavramların: asal sayılar, rasyonel sayılar, gerçek sayılar vb.'nin mantıksal toplamı olarak; ve aynı şekilde bir oyun kavramı da bir dizi uygun alt-kavramın mantıksal toplamı olarak tanımlanır."— Böyle olması gerekmez. Çünkü 'sayı' kavramına bu şekilde katı sınırlar verebilirim, yani "sayı" sözcüğünü kaskatı bir sınırlı kavram için kullanabilirim ama aynı zamanda onu, kavramın genişliği bir sınırla kapatılmasın diye de kullanabilirim. Ve bu, "oyun" sözcüğünü nasıl kullandığımızdır. Zira bir oyun kavramı nasıl sınırlanır? Ne, yine de bir oyun sayılır ve ne, artık oyun sayılmaz? Sınır verebilir misiniz? Hayır. Bir tane *çizebilirsiniz*, zira şimdiye kadar hiç çizilmemiştir. (Ama "oyun" sözcüğünü kullandığınızda bu sizi daha önce hiç sıkıntıya sokmamıştı.)

"Ama o zaman sözcüğün kullanımı , onunla oynadığımız 'oyun' düzensizlesin"—O her yerde kurallarla sınırlandırılmaz ama birinin, teniste topu ne kadar yükseğe atacağına veya ne kadar şiddetli atacağına ilişkin kurallar artık yoktur, yine de tenis her şeye rağmen bir oyundur ve kuralları da vardır.

69. Birisine bir oyunun ne olduğunu nasıl açıklamamız gerekir? Ona *oyunları* betimlememiz gerektiğini ve şunu ekleyebileceğimizi düşünüyorum: "Buna *ve benzer şeylere* 'oyunlar' denir." Ve kendimiz onun hakkında daha fazlasını bilir miyiz?Bir oyunun ne olduğunu kesin olarak söyleyemediklerimiz, yalnızca başka insanlar

mıdır? — Ancak bu bilgisizlik değildir. Biz sınırları bilmiyoruz çünkü hiçbiri çizilmemiştir. Yinelersek, biz özel bir amaç için bir sınır çizebiliriz. Bu, kavramı kullanılır kılmak olur mu? Asla! (O özel amaç dışında). O şu tanımdan başka şey olmaz: 'Bir adım' uzunluk ölçüsünü kullanılır kılacak olan 1 adım=75 cm'dir. Ve eğer "Ancak yine de, bundan önce o kesin bir ölçü değildi" derseniz şöyle yanıt veririm: Tamam, o kesin olmayan bir ölçüydü. —Yine de siz hâlâ bana kesinliğin bir tanımını borçlusunuz.

70. "Ama eğer 'oyun' kavramı böyle sınırlandırılmazsa bir 'oyun'la ne demek istediğinizi gerçekten bilmezsiniz."—Şu betimlemeyi yaptığımda: "Toprak tamamen bitkilerle örtülüydü" —ben bir bitkinin tanımını verinceye kadar ne hakkında konuştuğumu bilmediğinizi mi söylemek istersiniz?

Ne demek istediğim, diyelim ki, bir resim ve "Toprak kabaca buna benziyordu" sözcükleriyle açıklanmış olacaktır. Hatta belki de "o *kesin olarak* buna benziyordu" bile diyebilirim. O halde tam da böyle düzenlendiğinde *bu* çimen ve *bu* yapraklar orada mıydılar? Hayır, onun anlamı bu değildir. Ve hiçbir resmi *bu* anlamda kesin diye kabul etmemeliyim.

71. Birisi, 'oyun' kavramının bulanık yanları olan bir kavram olduğunu söyleyebilir. —"Ama bulanık bir kavram, bir kavram mıdır?"—Belirsiz bir fotoğraf bir kişinin bir resmi midir? Hatta belirsiz bir resmin yerine temiz olanını koymak her zaman bir avantaj mıdır? Çoğu kez tamamen gereksinim duyduğumuz, bu belirsiz olan değil midir?

Frege, bir kavramı bir alan ile karşılaştırır ve belirsiz sınırları olan bir alana hiç de bir alan denemeyeceğini söyler. Bu muhtemelen, onunla bir şey yapamayacağımız anlamına gelir.—Ama şunu söylemek anlamsız mıdır: "Yaklaşık olarak orada kal."—Birisiyle

---

Biri bana şöyle söylüyor: "Çocuklara bir oyun göster." Onlara zarlarla oynamayı öğretiyorum ve bir başkası "Ben bu tür bir oyunu kastetmedim" diyor. Bana bu buyruğu verdiği zaman onun aklına zarlarla oyunun dışta bırakılması gelmeli miydi?

birlikte bir şehir meydanında ayakta durduğumu ve bunu söylediğimi düşünün. Bunu söylerken herhangi bir sınır çizmiyorum ama belki elimle işaret ediyorum—sanki belirli bir *noktayı* işaret ediyormuş gibi. Bu tam da bir, oyunun ne olduğunun birine nasıl anlatılabileceğidir. Kişi örnekler verir ve onun belirli bir biçimde kavranmasını amaçlar. —Ancak, bununla, o kişinin bu örneklerde —bir nedenle— benim ifade edemediğim o ortak şeyi görmesi gerektiğini değil ama onun, şimdi bu örnekleri belirli bir şekilde *kullanması* gerektiğini kastediyorum. Burada, örnekler vermek —daha iyisi yoksa— *dolaylı* bir açıklama aracı değildir. Çünkü her genel tanım yanlış da anlaşılabilir. Önemli olan, *bunun*, oyunu nasıl oynadığımız olmasıdır. ("Oyun" sözcüğüyle dil-oyununu kastediyorum.)

72. *Ortak olanı görmek.* Farz edin ki birine birkaç çok renkli resim gösteriyor ve şöyle diyorum: "Tüm bunlarda gördüğünüz renge 'koyu sarı' denir."—Bu bir tanımdır ve başkası onu, resimlerde ortak olanı arama ve görme yoluyla anlayabilecektir.-O halde o bu ortak şeye bakabilir, ona işaret edebilir.

Bunu, ona, hepsi aynı renge boyalı farklı biçimlerde şekilleri gösterdiğim ve şöyle dediğim bir durumla karşılaştırın: "Bunlarda ortak olan şeye 'kirli sarı' denir."

Ve şu durumu karşılaştırın: Ona farklı mavi tonlarını gösteriyor ve şöyle diyorum: "Bütün bunlarda ortak olan renk 'mavi' dediğim renktir."

73. Birisi bana örnekleri işaret ederek ve "Bu renge 'mavi', buna 'yeşil' denir" diyerek renk adlarını tanımladığında, bu durum pek çok açıdan renk-örnekleri altında yazılı sözcüklerden ellerimle bir tablo'ya koyma ile karşılaştırılabilir.—Yine de bu karşılaştırma birçok bakımdan yanlış yola götürebilir. İnsan şimdi bu karşılaştırmayı genişletme eğilimi duyar: Tanımı anlamış olmak onun zihninde, tanımlanan şeyin bir idesinin olması anlamına gelir, bu bir örnek veya resimdir. Böylece eğer bana birçok farklı yaprak gösterilir ve "Buna 'yaprak' denir" denirse, bir yaprağın biçimi idesini, zihnimde onun bir resmini elde ederim. —Ama o bize her-

hangi bir belirli şekli değil de 'bütün yaprak şekillerinde ortak olanı' gösterdiği zaman bir yaprağın resmi neye benzer? Yeşil rengin 'zihnimdeki örneği'—bütün yeşil tonlarında ortak olan örnek—hangi tondur?

"Ancak böyle 'genel' örnekler olamaz mı? Diyelim ki şematik bir yaprak ya da *saf yeşilin* bir örneği?"—Elbette olabilir. Fakat böyle bir şemanın, belirli bir yaprağın şekli olarak değil de bir *şema* olarak anlaşılması için ve saf yeşil bir dalın, saf yeşilin bir örneği olarak değil, yeşilimsi olan her şeyin bir örneği olarak anlaşılması için. —bu, örneklerin kullanıldığı şekilde sırasıyla yer alır.

Kendinize sorun: Hangi *şekil*, yeşil rengin örneği olmalıdır? O, dikdörtgen şeklinde mi olmalıdır? Veya o zaman o, bir yeşil dikdörtgenin örneği olmaz mı?—Böylece o, şekil bakımından 'bakışımsız' mı olmalıdır? Ve o zaman onu yalnızca, şeklin düzensizliğinin bir örneği saymaktan —yani onu böyle kullanmaktan— bizi ne alıkoyacaktır?

74. Bu nokta, aynı zamanda, eğer bu yaprağı 'genel olarak yaprak biçimi'nin bir örneği olarak görürseniz onu, diyelim ki, bu belirli biçimin bir örneği sayan birisinden farklı *gördüğünüz* düşüncesine de aittir. Şimdi bu tamamen böyle olabilir —o böyle değilse de —zira o, bir tecrübe meselesi olarak, yalnızca, eğer yaprağı belirli bir tarzda görürseniz onu şu ya da bu şekilde veya filan kurala göre kullanırsınız demek olacaktır. Şüphesiz, *bu* ya da *şu* tarzda görme diye bir şey vardır; ve ayrıca *bu*'na benzer bir örnek görenin genel olarak onu *bu* şekilde kullanacağı, başka türlü görenin de bir başka şekilde kullanacağı durumlar da vardır. Sözgelimi, eğer siz bir küp'ün, bir kare ve iki eşkenar dörtgenden oluşan düz bir şekil olarak şematik bir resmini görürseniz, belki de, "Bana buna benzer bir şey getirin" buyruğunu bu resmi üç boyutlu gören birinden farklı olarak yerine getirirsiniz.

75. Bir oyunun ne olduğunu bilmek ne anlama gelir? Onu bilmek ve söyleyememek ne demektir? Bu bilgi, her nasılsa, formüle edilmiş bir tanımla aynı mıdır? Şöyle ki, eğer o formüle edilmiş ol-

saydı onu benim bilgimin ifadesi olarak tanıyabilmem gerekmez miydi? Benim bilgim, benim bir oyun kavramım, verebildiğim açıklamalarda bütünüyle ifade edilmez mi? Yani, benim çeşitli oyun türlerini betimleyici örneklerimde; başka her tür oyunun bunların analojisine dayalı olarak nasıl oluşturulabildiklerini göstererek; bunu ya da şunu oyunlar arasına güç belâ dahil etmem gerek diyerek; vbg.

76. Eğer birisi keskin bir sınır çizmiş olsa onu, benim de daima çizmek istediğim veya zihnimde çizmiş olduğum bir sınır olarak onaylayamam. Zira hiç de sınır çizmek istemedim. O zaman, onun kavramının benimkiyle aynı olduğu değil ama ona yakın olduğu söylenebilir. Bu yakınlık, bir tanesinin belirsiz hatları olan renkli parçalardan, diğerinin de aynı şekilde biçimlendirilmiş ve dağıtılmış ancak açık hatları olan parçalardan oluşan iki resmin yakınlığıdır. Bu yakınlık, tıpkı farklılık kadar yadsınamazdır.

77. Temiz resmin bulanık olana benzeyebilme derecesinin sonuncunun bulanıklık derecesine bağlı olduğu açıktır. Çünkü bir bulanık resme 'karşılık gelen' çok dikkatlice belirlenmiş bir resim taslağı çizmeniz gerektiğini düşünün. Bulanık olanda, bulanık bir kırmızı dikdörtgen vardır; siz onun için, dikkatlice belirlenen bir tane çiziyorsunuz. Elbette —belirsiz olana karşılık gelecek, böyle birkaç dikdörtgen çizilebilir. —Ama eğer aslındaki renkler, herhangi bir taslağı ima etmeksizin karışıp birleşirlerse, bulanık olana karşılık gelen temiz bir resim çizmek umutsuz bir iş olmayacak mıdır? O zaman şöyle demeniz gerekmeyecek mi: "Bütün renkler karışıp birleştiğine göre, burada bir dikdörtgen kadar pekâlâ bir daire veya kalp de çizebilirim. Her şey doğrudur—ve hiçbir şey doğru değildir."—Ve etnik veya estetikteki kavramlarımıza karşılık gelen tanımlar ararsanız içinde bulunduğunuz durum budur.

Böyle bir güçlükte kendinize her zaman şöyle sorun: Bu sözcüğün (sözgelimi, "iyi"nin) anlamını nasıl *öğrendik?* Ne tür örneklerden? Hangi dil-oyunlarında? O zaman, bu sözcüğün bir anlamlar ailesine sahip olması gerektiğini görmeniz daha kolay olacaktır.

78. Şunları *bilmek* ile *söylemeyi* karşılaştırın:
Mont Blanc'ın ne kadar yükseklikte olduğunu—
"Oyun" sözcüğünün nasıl kullanıldığını—
Bir klarnetin nasıl çalındığını.6

Eğer bir şeyin bilinebildiğine ve söylenemediğine şaşırırsanız siz belki de birincisine benzer bir durumu düşünüyorsunuz. Şüphesiz üçüncüsü gibi bir durumu değil.

79. Şu örneği düşünün. Eğer biri "Musa var olmadı" derse, bu farklı şeyler anlamına gelebilir. Şu anlama gelebilir: "İsrail kavminden olanlar, Mısırdan geri çekildikleri zaman bir *tek* liderleri yoktu — veya: Onların lideri Musa diye adlandırılmadı —veya:Kutsal kitabın Musa'dan naklettiği her şeyi yerine getiren biri olamazdı — veya: vbg. vbg. —Russell'ı izleyerek şöyle diyebiliriz: "Musa" adı, çeşitli betimler aracılığıyla tanımlanabilir. Sözgelimi, "İsrail kavmine sahra boyunca yol gösteren adam", "O yer ve zamanda yaşayan ve 'Musa' adı verilmiş olan adam", "bir çocuk olarak, Pharaoh'nun kızkardeşi tarafından Nil'in dışına çıkarılmış olan adam" vbg. Ve, "Musa var olmadı" önermesi bu ya da şu tanımı kabul etmemize göre farklı bir anlam kazanır ve Musa hakkındaki her başka önerme de... —Ve bize "N var olmadı" denirse şunu sorarız: "Ne demek istiyorsun? mı yoksa vb. mi demek istiyorsun?

Ama Musa hakkında bir bildirimde bulunduğum zaman, — "Musa'"nın bu betimlemelerinden *bir tanesini* vekil tayin etmeye her zaman hazır olur muyum? Belki de şöyle diyeceğim: "Musa" derken, Kutsal kitabın Musa'dan naklettiğini veya her nasılsa çoğunu yapmış olan adamı anlıyorum. Ama ne kadarını? Önermemi yanlış diye bırakmam için ne kadarının yanlış olduğunun kanıtlanması gerektiğine karar verdim mi? "Musa" adı, tüm olanaklı durumlarda, benim için değişmez ve tek anlamlı bir kullanıma sahip midir? Durum, sözün gelişi, benim gönüllü olarak bütün bir dayanaklar dizisine sahip olduğum ve eğer diğerinin benim altımdan alınması gerekiyorsa öbürüne dayanmaya hazır olduğum ve tersi değil midir?— Bir başka durumu düşünün. "N öldü" dediğimde, o

zaman şuna benzer bir şey "N" adının anlamına sahip olabilir: Kendisini (1) filan yerlerde görmüş olduğum, (2) buna (resimlere) benzeyen (3) filan şeyler yapmış olan ve (4) sosyal yaşamda "N" adını taşıyan bir insanın yaşamış olduğuna inanıyorum.—"N"den ne anladığım sorulduğunda, bu noktaların hepsini veya bazısını ve farklı durumlarda başka noktalan sıralamam gerekir. Böylece "N"nin tanımı, belki de "bütün bunların kendisi için doğru olduğu adam" olacaktır.—Ama ya şimdi bir nokta yanlış çıkarsa?—O yalnızca beni rastlantısal olarak etkileyen, yanlış çıkan bir şey olsa bile "N öldü" önermesini beyan etmeye hazır olacak mıyım? Ama rastlantısalın sınırları nerededir?—Eğer böyle bir durumda bana adın bir tanımı verilmiş olsaydı artık onu değiştirmeye hazır olurdum.

Ve bu şöyle ifade edilebilir: "N" adını *sabit* bir anlam olmaksızın kullanırım. (Ama bu onun kullanışlılığını, bir masanın üç yerine dört ayak üzerinde durmasının onun kullanışlılığını azalttığı kadar azaltır.)

Anlamını bilmediğim bir sözcüğü kullanıyor olduğum ve böylece de saçma konuştuğum mu söylenmeli? —Sizi olguları görmekten alıkoymadığı sürece neyi seçtiğinizi söyleyin. (Ve onları gördüğünüzde, söylemeyeceğiniz pek çok şey vardır.)

(Bilimsel tanımların düzensiz değişimi: Bugün, bir görüngünün gözlemlenmiş bir doğal sonucu sayılan şey yarın onu tanımlamak için kullanılacaktır.)

80. "Bir sandalye var" diyorum. Ya, onu alıp getirmeyi amaçlayarak ona doğru ilerliyorsam ve o birdenbire ortadan kayboluyorsa? —"Öyleyse o bir sandalye değil, bir tür yanılsamaydı."—Ama birkaç dakika içinde onu tekrar görür ve ona dokunabiliriz, vbg. —"Öyleyse, sandalye ne de olsa oradaydı ve onun gözden kayboluşu bir tür yanılsamaydı."—Ama biraz sonra onun tekrar gözden kaybolduğunu—ya da kayboluyor gibi göründüğünü varsayın. Şimdi ne söylememiz gerekir? Böyle durumlar için hazır kurallarınız —"Sandalye" sözcüğünün bu türden bir şeyi de içine alacak şe-

kilde kullanılıp kullanılamayacağını söyleyen kurallar —var mı? Ama "sandalye" sözcüğünü kullandığımız zaman onları atlamaz mıyız? Ve bu sözcüğe, gerçekten herhangi bir anlam vermediğimizi söylememiz gerekmeyecek midir? Çünkü onun her olanaklı uygulanması için kurallarla donatılmayız.

81. F.P. Ramsey, vaktiyle bir konuşmamızda mantığın 'normatif bir bilim' olduğunu vurguladı. Zihninde neyin olmuş olduğunu kesin olarak bilmiyorum ama bu şüphesiz, yalnızca sonradan kafama dank eden şeyle yakından ilişkiliydi: Yani felsefede bizim sık sık sözcüklerin kullanımını, sabit yasalara sahip olan oyunlar ve hesaplarla karşılaştırmamız ama dili kullanan birisinin böyle bir oyun oynuyor *olmalı* diyememiz.—Ancak, eğer bizim dillerimiz böyle hesaplara sadece *yaklaşıktır* derseniz bir yanlış anlamanın tam kıyısında durursunuz. Çünkü o zaman, sanki bir *ideal* dilden söz ediyormuşuz gibi görünür. Sanki mantığımız, sözün gelişi, bir boşluk mantığıymış gibi.—Oysa mantık dilden —ya da düşünceden— bir doğa biliminin bir doğal fenomenden söz ettiği anlamda söz etmez ve olsa olsa bizim ideal diller *inşa ettiğimiz* söylenebilir. Ama burada, "ideal" sözcüğü yanlış anlaşılabilir, çünkü o, sanki bu diller bizim günlük dilimizden daha iyi daha tammış gibi ve mantıkçıyı, sonunda, insanlara, uygun bir tümcenin neye benzediğini göstermeye götürmüş gibi görünür. Yine de bu ancak, anlama yetisi, anlam ve düşünme kavramlarına ilişkin daha büyük bir açıklığa ulaşıldığında, doğru bir ışık altında görülebilir. Zira o zaman, bizi, birisi bir tümce dile getirdiği, ona *anlam verdiği* veya onu *anladığında*, o kimsenin kesin kurallara göre bir hesap yapıyor olduğunu düşünmeye götürebilen (ve beni de götürmüş olan) şeyin ne olduğu da açıklık kazanır.

82. 'O kişinin iş gördüğü kural' diye neye deriz?—Onun sözcükleri kullanımını yeterince betimleyen, gözlemlediğimiz önermeyi mi; veya imleri kullanırken aradığı kuralı mı yoksa ona kuralının ne olduğunu sorduğumuzda bize yanıt olarak verdiğini mi?—Ancak ya gözlem bizim hiçbir açık kuralı görmemizi sağlayamaz

ve soru hiçbirini ortaya çıkarmazsa?—Çünkü ona "N"den ne anladığını sorduğumda o aslında bana bir tanım verdi ama onu geri almaya ve değiştirmeye hazırdı.—Öyleyse onun hangi kurala göre oynadığını nasıl belirlemem gerekir?—Onu kendisi de bilmez.—Veya, daha iyi bir soru sormak gerek: "O kişinin iş gördüğü bu kural" ifadesinin ne anlamda burada ona havale edilmesi gerekir?

83. Burada, dil ve oyunlar arasındaki analoji ışık tutmaz mı? Bir tarlada, çeşitli oyunlara başlamak için ama onların çoğunu tamamlamadan bir topla oynayarak ve topu amaçsızca havaya atarak, birbirlerini topla kovalayarak ve şaka olsun diye birbirlerine top fırlatarak vbg. eğlenen insanlar tasarlayabiliriz. Ve şimdi birisi şöyle der: Her an, onlar bir top-oyunu oynarlar ve her fırlatışta kesin kuralları izlerler.

Ve nerede oynadığımız ve—oyunu sürdürürken nerede kurallar oluşturduğumuz meselesi de yok mudur? Ve hatta onları nerede değişikliğe uğrattığımız meselesi de vardır.

84. Bir sözcüğün uygulanmasının her yerde kurallarla sınırlandırılmış olmadığını söyledim. Ancak her yerde kurallarla sınırlanan, kuralları içine şüphe düşmesine hiç izin vermeyen ama onun olabileceği yerdeki bütün çatlakları tıkayan bir oyun neye benzer?—Bir kuralın uygulanmasını belirleyen bir kural ve *onu* ortadan kaldıran bir şüphe—vbg. tasarlayamaz mıyız?

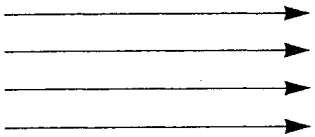
Ama bu, şüphe içinde olduğumuzu söylemek değildir, çünkü şüphe *tasarlamak* bizim için olanaklıdır. Ben, önündeki kapıyı açmadan önce onun ardında bir uçurumun açık gibi görünüp görünmediğinden her zaman şüphe eden ve kapıdan girmeden önce bundan emin olan (ve fırsatını bulursa doğru olduğunu ispatlayabilecek) birisini kolaylıkla tasarlayabilirim.—ama bu beni aynı meselede şüpheye düşürmez.

85. Bir kural orada bir işaret levhası gibi durur.—Bu işaret levhası gitmem gereken yola ilişkin açık hiçbir şüphe bırakmaz mı? Onu geçtiğim zaman hangi yöne gitmem gerektiğini; yol boyunca mı yoksa patikadan mı veya yol dışından mı gitmem gerektiğini

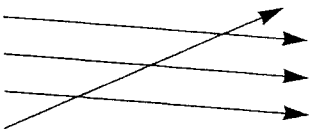
gösterir mi? Ama hangi yolu izlemem gerektiği; onun parmak işareti yönünde mi yoksa zıt yönde mi, bu nerede söylenir?—Ve eğer artık bir im-levhası değil de bir dizi bitişik levha veya yerde, bir sıra tebeşir işareti olmuş olsaydı—onları yorumlamanın sadece tek *bir* yolu mu vardır?.—Öyleyse im-levhasnın ne de olsa şüpheye hiç yer bırakmadığını söyleyebilirim. Ya da daha çok; bazen şüpheye yer bırakır bazen de bırakmaz derim. Ve artık bu bir felsefi önerme değil empirik bir önermedir.

86. Bir tablo yardımıyla oynanan (2)'deki gibi bir dil-oyunu düşünün. A tarafından B'ye verilen işaretler şimdi yazılı olanlardır. B'de bir tablo vardır; ilk sütunda oyunda kullanılan işaretler, ikinci sütunda yapı taşlarının resimleri olan. A, B'ye böyle bir yazılı işaret gösteriyor; B onu tabloda arıyor, karşılık gelen resme bakıyor ve vbg. Böylece, bu tablo, onun buyrukları yerine getirirken izlediği bir kuraldır.—insan bir eğitim alarak tablodaki resmi aramayı öğrenir ve bu eğitimin parçası, belki de, öğrencinin parmağıyla yatay olarak soldan sağa geçmeyi ve böylece de tablo üzerinde sanki bir dizi yatay çizgi çizmeyi öğrenmesinden ibarettir.

Şimdi, bir tabloyu farklı okuma tarzlarının sunulduğunu varsayın; önce, yukarıdaki gibi şu şemaya göre;

sonra da şöyle:

veya bir başka şekilde—Böyle bir şema, kullanımı için bir kural olarak bu tablo ile sağlanır.

Bunu açıklamak için bundan başka kurallar tasarlayamaz mıyız? Ve öte yandan, ilk tablo, oklar şeması olmadan eksik miydi? Ve başka tablolar, kendi şemaları olmadan eksik miydiler?

87. Şu açıklamayı verdiğimi düşünün: '"Musa'yı, eğer öyle biri var olduysa, İsrail kavmini Mısır dışına götüren adam anlamında alıyorum, o zaman ona ne ad verilmiş olursa olsun ve o, bunun yanı sıra ne yapabilmiş veya yapamamış olursa olsun..."—Ancak, "Musa" hakkındakilere ilişkin benzer şüpheler bu açıklamanın sözcükleri hakkında da olanaklıdır (Neye "Mısır" diyorsunuz, "İsrail kavmi" kimler vbg.?) Ne de bu sorular, "kırmızı", "siyah", "tatlı" gibi sözcükleri yazdığımız zaman son bulacaktır.— "Ancak o zaman bir açıklama, eğer en son açıklama değilse, anlamama nasıl yardımcı olur? Bu durumda, açıklama hiçbir zaman tamamlanmamıştır; böylece de ben hâlâ o kişinin ne demek istediğini anlamam ve hiçbir zaman da anlamayacağım!"—Sanki bir açıklama başka bir açıklama ile desteklenmedikçe havada asılı gibidir. Oysa bir açıklama aslında verilmiş olan bir başka açıklamaya dayanabilir ama hiçbiri, *biz* onu bir yanlış anlamayı önlemek için gerekli bulmadıkça bir diğerine gerek duymaz. Birisi şöyle diyebilir: Bir açıklama bir yanlış anlamayı—yani benim tasarlayabileceğim her birini değil ancak açıklama için ortaya çıkacak olanı— ortadan kaldırmaya veya önlemeye hizmet eder. Sanki her şüphe yalnızca, temellerde bulunan bir gediği *ortaya koymuş* gibi kolayca görülebilir; şöyle ki güvenilir anlayış, sadece, eğer önce şüphe edilebilir her şeyden şüphelenir ve sonra da bütün bu şüpheleri kaldırırsak olanaklıdır.

İşaret levhası—eğer, normal koşullar altında amacını yerine getiriyorsa— işler durumdadır.

88. Eğer birine "yaklaşık olarak burada kal" dersem, bu açıklama tam olarak iş göremez mi? Ve başka bir tanesi de başarısız olamaz mı?

Ancak bu kesin olmayan bir açıklama değil midir?—Evet; neden ona "kesin olmayan" dememeliyiz? Yalnızca "kesin olmayan"ın ne anlama geldiğini anlayalım. Çünkü o, "kullanılmayan"

anlamına gelmez. Buna karşıt olarak neye "kesin" bir açıklama dediğimizi düşünelim. Belki de bir alan etrafına tebeşirlenmiş iple çizgi çizmeye benzer bir şey mi? Burada hemen, çizginin genişliğe sahip olduğu dikkatimizi çeker. Öyleyse bir renk-ayrıtı daha kesin olacaktır. Ama bu kesinlik hâlâ bir işleve sahip midir: Bu aygıt boşa çalışmıyor mu? Ve bizim, neyi bu sınırı aşma saymamız gerektiğini; bunun hangi araçlarla nasıl saptanacağını henüz tanımlamamış olduğumuzu da hatırlayın. Vbg.

Biz, bir cep saatini doğru zamana kurmanın veya onu kesin olacak şekilde ayarlamanın ne anlama geldiğini anlarız. Ancak ya şöyle sorulduysa: Bu kesinlik ideal kesinlik midir veya o bu ideale ne kadar yaklaşır?—Şüphesiz, zamanın bir cep saati ile ölçümünden farklı ve daha büyük diyebileceğimiz bir kesinliğin olduğu; "saati doğru zamana kurmak" sözcüklerinin ilişkili olsa da farklı bir anlam taşıdığı ve 'zamanı söyleme'nin farklı bir süreç olduğu vbg. zaman ölçümlerinden söz edebiliriz.—Şimdi eğer birine şöyle dersem: "Yemeğe tam vaktinde gelmelisin; onun tam olarak 13:00'de başladığını biliyorsun"—Burada gerçekten hiç *kesinlik* meselesi yok mudur? Zira şöyle demek olanaklıdır: "Laboratuar veya gözlemevinde zamanın belirlenmesini düşünün; *orada* 'kesinlik'in ne anlama geldiğini görür müsünüz?

"Kesin olmayan" gerçekten bir serzeniş ve "kesin", bir övgüdür. Ve bu da, kesin olmayan'ın kendi hedefine, daha kesin olandan daha az ulaştığını söylemektir. Böylece, buradaki mesele "hedef" dediğimiz şeydir. Güneşten en yakın ayağa uzaklığımızı veremezsem veya bir masanın genişliğini bir inçin binde biri ile bir marangoza söyleyemezsem hatalı mı olurum? *Tek bir* kesinlik idealinden vazgeçilmemiştir; bu başlık altında düşünmemiz gerekenin ne olduğunu bilmiyoruz— bu söz konusu olan şeyden siz kendiniz feragat etmedikçe. Ama böyle bir uylaşımı; en azından sizi temin edeni, zor bulacaksınız.

89. Bu düşünceler bizi şu probleme yaklaştırırlar: Mantık, hangi anlamda yüce bir şeydir?

Zira mantığın kendine özgü bir derinliği—bir evrensel anlamı—var gibi göründü. Mantık bütün bilimlerin temeline iniyor gibi göründü.—Çünkü mantıksal araştırma bütün şeylerin doğasını inceler. O, şeylerin esasını görmeyi arar ve bu onun, gerçekten ortaya çıkan şeyin bu ya da şu olup olmadığıyla ilgilenmesi demek değildir.—O, ortaya çıkışını doğanın olgularıyla bir ilgiden almaz, ne de nedensel bağlantıları yakalama gerekliliğinden: sadece, empirik olan her şeyin temelini veya özünü anlama dürtüsünden alır. Yine de, sanki bu amaç için yeni olgular peşine düşmemiz gerekliymiş gibi değil de daha çok, ondan yeni bir şey öğrenmeye çalışmamamız, araştırmamızın özü gereğidir. Biz, zaten doğrudan görünen bir şeyi *anlamak* isteriz. Çünkü *bu*, bize bir anlamda anlaşılmamış görünen bir şeydir.

Augustinus, *İtiraflar*'da (XI/14) "quid est ergo tempus? si nemo ex me quaerat scio; si quaerenti explicare velim, nescio" ("Öyleyse zaman nedir? Eğer kimse benden bunu sormasa biliyorum; ama soran kişiye açıklamak istesem bilmiyorum") der.— Bu, doğa biliminin bir sorusu hakkında söylenemez (Sözgelimi, "hidrojenin özgül ağırlığı nedir?"). Kimse bize sormadığında bildiğimiz ama ona bir açıklama vermemiz istendiğinde artık bilmediğimiz bir şey, onu kendimize *hatırlatmamız* gereken bir şeydir. (Ve o açıkça, bir nedenle kendimize hatırlatmamızın güç olduğu bir şeydir.)

90. Biz, sanki fenomenlere *nüfuz etmemiz* gerekliymiş gibi hissederiz; yine de araştırmamız fenomenlere doğru değil, denebileceği gibi, fenomenlerin *'olanaklarına''* doğru yöneltilir. Demek ki biz kendimize, fenomenler hakkında kullandığımız *ifade türünü* hatırlatırız. Böylece Augustinus, olayların süresi, geçmişi, şimdisi veya geleceği hakkındaki farklı ifadeleri zihne geri çağırır. (Bunlar şüphesiz, zaman, geçmiş, şimdi ve gelecek hakkındaki *felsefi* ifadeler değildirler.)

Araştırmamız, o halde, dilbilgisel bir araştırmadır. Böyle bir araştırma, yanlış anlamaları kaldırarak sorunumuza ışık tutar. Sözcüklerin kullanımı ile ilgili yanlış anlamalara, başka şeyler içinden,

dilin farklı bölgelerindeki ifade biçimleri arasındaki birtakım benzerlikler neden olmuştur.—Onların bazısı, bir ifade biçimini diğeri yerine geçirmekle kaldırılabilir; bu bizim ifade biçimlerimizin bir "çözümlemesi" olarak adlandırılabilir, çünkü bu süreç bazen bir şeyi ayırma sürecine benzer.

91. Ancak şimdi, sanki bizim dil biçimlerimizin son çözümlemesi gibi bir şey ve böylece de her ifadenin tamamen çözümlenmiş *tek bir* biçimi varmış gibi görünebilir. Yani, sanki bizim her zamanki ifade biçimlerimiz aslında çözümlenmemiş; sanki onlarda ortaya çıkarılması gerekli olan gizli bir şey varmış gibi. Bu yapıldığında, ifade tamamen aydınlatılmış ve sorunumuz çözülmüş olur.

Bu şöyle de söylenebilir: Biz, yanlış anlamaları, ifadelerimizi daha kesin yapmak suretiyle bertaraf ederiz; ancak, şimdi, sanki belirli bir duruma, bir tam kesinlik durumuna doğru hareket ettiriliyormuşuz; ve bu, araştırmamızın gerçek hedefiymiş gibi görünebilir.

92. Bu, dilin, önermelerin ve düşüncenin *özü* hakkındaki sorularda ifade bulur.—Zira biz bu araştırmalarda dilin özünü—onun işlevini, yapısını— anlamaya çalışıyorsak da— *bu* o soruların görünüşte sahip oldukları şey değildir. Zira onlar bu özde, zaten görüşe açık olan ve bir yeniden düzenlemeyle gözden geçirilebilir hale gelen bir şeyi değil ama yüzeyin *altında* yatan bir şeyi görürler. Bizim, şeye baktığımızda gördüğümüz, bir çözümlemenin kazıp çıkardığı, içerde yatan bir şey.

'Öz *bizden gizlenir*': Sorunumuzun şimdi var olduğunu kabul ettiği biçim budur. Soruyoruz: "Dil *nedir?*", "Bir önerme *nedir?*" Ve bu sorulara ilk ve son olarak ve gelecekteki herhangi bir deneyimden bağımsız olarak yanıt verilmesi gerekir.

92. Bir kimse, "Bir önerme dünyadaki en sıradan şeydir" diyebilir, bir başkası: "Bir önerme—yani çok tuhaf bir şey!"—Ve bu son söylenen, önermelerin gerçekte nasıl iş gördüklerine bakamaz göremez. Önermeler ve düşünce etrafında kendimizi ifade ederken kullandığımız biçimler bu kişinin tarzına uyarlar.

Bir önermenin dikkate değer bir şey olduğunu neden söyleriz? Bir yandan, ona çok büyük bir önem vermekten dolayı. (Ve bu doğrudur). Öte yandan da bunun, dilin mantığını bir yanlış anlamayla birlikte, bizi, sıra dışı, eşsiz bir şeyin önermelerle başarılması gerektiğini düşünmeye ayartmasından.— Bir *yanlış anlama* onu bize sanki bir önerme tuhaf bir şey *yapmış* gibi gösterir.

94. 'Bir önerme tuhaf bir şeydir!' Burada biz, tohum halinde, bizim mantığı izahatımızın tümünün yüceltilmesini barındırırız. Önerme *imleri* ve olgular arasında saf bir aracı varsayma eğilimi. Ya da hatta imlerin kendilerini saflaştırma, yüceltmeye çalışma.— Zira ifade biçimlerimiz, bizi kuruntu peşine düşürmekle, bizim, sıradanın dışında hiçbir şeyin içerilmediğini görmemizi her bakımdan engeller.

95. "Düşünce biricik bir şey olmalıdır." Durumun böyle—böyle olduğunu söylediğimiz, ve öyle olduğunu *kastettiğimiz* zaman, biz—ve kastettiğimiz— olgudan başka bir yerde durup kalmaz; fakat biz *bu—böyle—dir* demek isteriz. Ancak bu paradoks (bir hakikat biçimine sahip olan) şöyle de ifade edilebilir: *Düşünce*, bu durumu ifade etmeyen bir şeyin düşüncesi olabilir.

96. Kendilerini burada söz konusu edilmiş olan özel yanılsamaya bağlayacak çeşitli yerlerden başka yanılsamalar çıkar. Düşünce, dil, artık bize dünyanın biricik bağlılaşığı, resmi olarak görülür. Şu kavramlar: Önerme, dil, düşünce, dünya, her biri diğeriyle eş değer olarak birbiri ardına dizilirler. (Ama bu sözcükler şimdi ne için kullanılırlar? Onların uygulanacakları dil-oyunu kayıptır.)

97. Düşünce bir hâle ile çevrilidir.—Onun özü, mantık, bir düzen gerçekten de dünyanın a priori düzenini; yani hem dünyaya hem de düşünceye ortak olması *gereken olanaklar* düzenini sunar. Ancak o *bütünüyle yalın* olmalıymış gibi görünür. O tüm deneyime *önsel*'dir, tüm deneyimin içinden geçmelidir; hiçbir empirik bulanıklılık veya belirsizliğin onu etkilemesine izin verilemez.—O daha çok, en saf kristalden olmalıdır. Ama bu kristal bir soyutlama ola-

rak değil, somut bir şey, aslında en somut olan olarak, sanki varolan *en sert* şeymiş gibi görünür (*Tractatus Logico-Phliosophicus*, No.5.5563).

Biz, araştırmamızda kendine özgü, derin, temel olan şeyin, onun dilin eşsiz özünü yakalama çabasında bulunduğu yanılsaması içindeyiz. Yani, önerme, sözcük, ispat, doğruluk, deneyim vbg. kavramlar arasında düzenin var olduğu... Bu düzen, sözün gelişi, *üst*-kavramlar arasında bir *üst*-düzendir. Oysa, şüphesiz, eğer "dil", "deneyim", "dünya" sözcüklerinin bir kullanımı varsa, bu, "masa", "lamba", "kapı" sözcüklerininki kadar mütevazi bir kullanım olmalıdır.

98. Bir yandan, dilimizdeki her tümcenin 'olduğu gibi düzenlendiği' açıktır. Yani biz, sanki bizim alışıldık belirsiz tümcelerimiz henüz kusursuz bir anlama sahip değilmiş ve yetkin bir dil bizim tarafımızdan kurulmayı bekliyormuş gibi, bir ideale ulaşmaya çabalamıyoruz.—Öte yandan nerede bir anlam varsa orada yetkin bir düzenin olması gerektiği açık görünüyor.—O halde, en belirsiz tümcede bile yetkin bir düzen olmalıdır.

99. Bir tümcenin anlamı —denebilir— şüphesiz, şunu ya da bunu açık bırakabilir ama tümcenin yine de kesin *bir* anlamı olmalı. Belirsiz bir anlam —gerçekte *hiç de* bir anlam olmaz.—Bu şuna benzer: Belirsiz bir sınır gerçekten bir sınır değildir. Burada belki şöyle düşünülebilir: Eğer, "Adamı odada sıkıca kilit altında tuttum—yalnızca açık tek bir kapı vardır" dersem—o zaman ben hiç de onu odaya kilitlemedim; onun kilitli olması bir hile'dir. Burada şöyle de söylenebilecektir. "Sen hiç de bir şey yapmadın". İçindeki bir boşluk ile birlikte bir kapatma, *hiç* kapatmama gibidir.—Ancak bu doğru mudur?

100. "Ama yine de, eğer *kurallarda* bir belirsizlik varsa o bir oyun değildir." Ama bu, onun bir oyun olmasını engeller mi?—"Belki de ona bir oyun diyeceksiniz ancak öyle de olsa o şüphesiz yetkin bir oyun değildir." Bu şu demektir: Onda saflığı bozan şeyler vardır ve beni şu anda ilgilendiren saf kısımdır.—Ama şunu söylemek istiyo-

rum: Biz dilimizdeki ideal'in rolünü yanlış anlıyoruz. Bu da şu demektir: Biz de ona bir oyun demeliyiz fakat ideal gözümüzü kamaştırıyor ve dolayısıyla "oyun" sözcüğünün gerçek kullanılışını açıkça görmekte başarısız oluyoruz.

101. Biz, mantıkta herhangi bir belirsizliğin olamayacağını söylemek isteriz. Şimdi bizi içine çeken düşünce, ideal'in gerçeklikte temellendirilmiş olması 'gerektiği'dir. Bu arada, onun orada *nasıl* ortaya çıktığını şimdiye kadar ne gördük ne de bu "gerekir"in doğasını kavradık. Onun gerçeklikte olması gerektiğini düşünüyoruz çünkü zaten onu orada gördüğümüzü düşünüyoruz.

102. Önermelerin mantıksal yapısının açık ve seçik kuralları bize belirsiz—anlamanın ortamında gizli— bir şey olarak görünüyor. Ben zaten onları görürüm (bir araçla bile olsa): Zira ben önermeli imi anlar, onu bir şey söylemek için kullanırım.

103. İdeal, onu düşündüğümüz gibi, sarsılamazdır. Siz hiçbir zaman onun dışına çıkamazsınız; daima ona geri dönmeniz gerekir. Dış yoktur; dışı ifade edemezsiniz.—Bu düşünce nereden çıkar? O, nereye bakarsak onunla gördüğümüz burnumuzun üzerindeki bir gözlük gibidir. Bizim için hiçbir zaman onu çıkarmak olmaz.

104. Biz şeyin, onu tasarımlama yönteminde yatan şey olduğunu doğrularız. Bir karşılaştırma olanağından etkilendiğimizde, en yüksek genellikten olan bir olaylar durumunu kavrıyor olduğumuzu düşünürüz.

105. Bu düzeni, ideali, mevcut dilimizde bulmamız gerektiğine inandığımızda genellikle "önermeler", "sözcükler", "imler" diye adlandırdıklarımızdan hoşnutsuz hale geliriz.

Mantığın uğraştığı önerme ve sözcüğün saf ve açık seçik olduğu düşünülür. Ve biz *gerçek* im'in doğası üzerinde kafa yorarız.—O belki de im'in idesi veya mevcut andaki ide olmasın?

106. Burada, sanki soğukkanlılığımızı sürdürmek gerekliymiş gibi gündelik düşünmenin konularına yapışmamız gerektiğini görmek ve yanlış yere gitmemek, ve de hizmetimizdeki araçlarla ne de

olsa betimleyemediğimiz aşırı incelikleri betimlememiz gerektiğini tasarlamak güçtür. Biz, sanki yırtık bir örümcek ağını parmaklarımızla onarmak zorundaymışız gibi hissederiz.

107. Edimsel dili ne kadar dar ele alırsak onunla bizim gereksinimimiz arasındaki çatışma o kadar keskin hale gelir. (Zira mantığın kristal halindeki saflığı, şüphesiz bir *araştırmanın sonucu* değil; bir gereklilik idi.) Çatışma dayanılmaz hal alır; bu ihtiyaç artık boş olma tehlikesi içindedir.—Biz, hiçbir sürtünmenin olmadığı kaygan buza ulaştık ve öyleyse belirli bir anlamda bu koşullar idealdir ancak tam da bu nedenle yürüyenleyiz de. Biz yürümek isteriz: Öyleyse *sürtünme* gerekir. Pürüzlü zemine geri dönün!

108. "Tümce" ve "dil" dediğimiz şeyin, düşündüğüm biçimsel birliğe sahip olmadığını ama onun birbirleriyle az ya da çok ilintili olan bir yapılar ailesi olduğunu görüyoruz.—Ancak şimdi mantığa ne olur? Onun katılığı burada direncini yitiriyor gibi görünüyor.— Ancak bu durumda mantık tümüyle ortadan kalkmaz mı?— Zira o katılığını nasıl kaybedebilir? Elbette onun katılığı hakkında pazarlık ederek değil. Bu kristal saflığı *peşin hükmü* ancak tüm irdelememizi tersine çevirmekle kaldırılabilir. (İnsan şunu söyleyebilir: İncelememizin gönderge ekseninin yönü değiştirilmeli, ama asıl gereksinimimiz olan sabit noktaya çevrilmelidir.)

Mantık felsefesi, tümcelerden ve sözcüklerden aynen bizim sıradan yaşamda, sözgelimi "Bu bir Çince tümcedir"'ya da "Hayır, o sadece yazıya benziyor, aslında bir süstür" vbg. derken söz ettiğimiz anlamda konuşur.

Biz uzamsal ve zamansal dil fenomeni hakkında konuşuyoruz, uzamsal ve zamansal olmayan bir fantezi hakkında değil. [Kenar notu: Fakat, bir fenomenle çeşitli şekillerde ilgilenmek olanaklıdır.] Ama biz oyunun kurallarını saptarken— onların fizik özelliklerini betimlerken değil— ondan, satranç taşları hakkında konuşuyor gibi söz ederiz.

"Bir sözcük gerçekten nedir?" sorusu "Bir satranç taşı nedir?" sorusuna benzer.

109. Bizim düşüncelerimizin bilimsel düşünceler olamadıklarını söylemek doğruydu. Bizim için, peşin hüküm verilen ideleriimizin aksine filan'ı düşünmenin olanaklı olduğunun—bu ne anlama gelirse gelsin— empirik olarak farkına varmak herhangi olası bir meraktan dolayı değildi. (Düşüncenin gazımsı bir ortam olarak kavranışı.) Ve biz herhangi türden bir teoriyi ileri süremeyiz. Düşüncelerimizde varsayımsal herhangi bir şey olmamalıdır. Biz bütün *açıklamayı* ortadan kaldırmalıyız ve yalnızca betim ortaya çıkmalıdır. Ve bu betim, ışığını, yani ereğini, felsefi sorunlardan alır. Bunlar, şüphesiz, daha ziyade, dilimizin işleyişlerine bakarak ve bir bakıma bizim bu işleyişleri; onları yanlış anlama dürtüsüne *rağmen,* tanımamızı sağlamak için çözülen empirik sorunlar değildir. Sorunlar yeni bilgi verme suretiyle değil bizim her zaman bildiğimiz şeyi düzenleme suretiyle çözülürler. Felsefe, zekâmızın dil aracılığıyla büyülenmesine karşı bir mücadeledir.

110. "Dil (veya düşünce) eşsiz bir şeydir"—bu, kendisi dilbilgisel yanılsamalarla üretilen bir boş inandır, (bir yanlış *değil!)*

Ve şimdi bu etki gücü, bu yanılsamalara bu sorunlara geri çekilir.

111. Bizim dil biçimlerimizin bir yanlış yorumuyla ortaya çıkan sorunlar *derinlik* özelliğine sahiptir. Onlar ağır rahatsızlıklardır; onların kökleri, bizde dilimizin biçimleri kadar derin ve önemleri de dilimizin önemi kadar büyüktür.—Kendimize soralım: Dilbilgisel bir nüktenin neden *derin* olduğunu duyumsarız? (Ve işte felsefenin derinliği budur.)

112. Dilimizin biçimleri içine çekilmiş olan bir temsil yanlış bir görünüş yaratır ve bu bizi rahatsız eder. "Ama bu o değil!—deriz. "Yine de *bu* onun nasıl *olması* gerektiğidir!"

113. Ama kendime tekrar tekrar "Ama *bu* o nasılsa odur" derim. Ben sanki, ancak, gözümü tamamen keskin bir biçimde bu olguya dikebilir ve onu odağa alabilirsem meselenin özünü yakalamam gerekir gibi hissederim.

114. (*Tractatus Logico-Philosophicus*, 4.5): "Önermelerin genel biçimi; şeylerin nasıl oldukları'dır."—İnsanın pek çok defa kendisine tekrar ettiği işte bu tür önermedir. İnsan, birisinin şeyin doğasının taslağını tekrar tekrar çizdiğini, birisinin de yalnızca bizim ona baktığımız çerçeve etrafında çizdiğini düşünür.

115. Bir *resim* bizi esir aldı. Ve biz onun dışına çıkamıyoruz. Zira o dilimizi yığıyor ve dilimiz onu bize amansızca tekrarlıyor gibi görünüyor.

116. Filozoflar, bir sözcük—"bilgi", "varlık", "nesne", "ben", "önerme", "ad"— kullandıkları ve şeyin *özünü* yakalamaya çalıştıkları zaman insan daima kendisine şunu sormalı: Bu sözcük, asıl evi olan dil-oyununda gerçekten de hiç böyle kullanılır mı?—

Bizim yaptığımız, sözcükleri metafizik kullanımlarından günlük kullanımlarına geri getirmektir.

117. Bana diyorsunuz ki: "Bu ifadeyi anladınız değil mi? İyi o halde—onu bildiğiniz bir anlamda kullanıyorum."— Sanki anlam sözcüğe eşlik eden bir atmosfermiş, onu her tür uygulamaya taşımış gibi.

Sözgelimi, birisi, "Bu buradadır" tümcesinin (önündeki bir nesneye işaret ederek söylediği) kendisine bir anlam ifade ettiğini söylerse o zaman kendine bu tümcenin hangi özel koşullarda gerçekten kullanıldığını sormalıdır. O zaman bir anlam ifade eder.

118. Bizim araştırmamız, yalnızca ilginç olan her şeyi, yani büyük ve önemli olan her şeyi, yıkıyor gibi göründüğünden kendi önemini nereden alır? (Sanki bütün yapılar geride yalnızca taş ve moloz parçaları bırakıyormuş gibi.) Yıktıklarımız iskambilden evlerden başka bir şey değildir ve biz onların üzerinde durdukları dil zeminini temizliyoruz.

119. Felsefenin sonuçları, bayağı saçmalığın bir ya da diğer kısmının ve anlama yetisinin, başını dilin sınırlarına vurarak edindiği

---

Faraday, The Chemical History of a Candle: "Su tikel bir şeydir—o hiçbir zaman değişmez."

yumrukların açığa çıkmasıdır. Bu yumrular bu keşfin değerini görmemizi sağlarlar.

120. Dil (sözcükler, tümceler, vbg.) hakkında konuştuğum zaman günlük dili konuşmalıyım. Bu dil, söylemek istediğimiz şey için acaba fazla kaba ve maddi midir? *Öyleyse bir başka dilin nasıl oluşturulması* gerekir?—Ve sahip olduğumuz dille bir şey yapamayışımız ne tuhaftır!

Açıklama yaparken zaten tam gelişmiş dili (hazırlık niteliğindeki; geçici bir dili değil) kullanmam gerekir; bu da dile ilişkin yalnızca dışsal olgular ileri sürebildiğimi ortaya koyar.

Evet, ama o zaman bu açıklamalar bizi nasıl hoşnut edebilir?—İmdi, sizin birçok sorunuz bu dilde çerçevelenmişti; onların bu dilde ifade edilmiş olmaları gerekirdi, eğer sorulacak bir şey olsaydı!

Ve sizin tereddütleriniz yanlış anlamalardır.

Sizin sorularınız sözcüklere işaret eder; böylece benim, sözcükler hakkında konuşmam gerekir.

Şöyle diyorsunuz: Önemli olan sözcük değil, onun anlamıdır ve siz anlamı, sözcükten farklı olmasına karşın aynı türden bir şey olarak düşünüyorsunuz. Burada sözcük, orada anlam. Para ve onunla satın alabildiğiniz inek. (Ama tersine: para; ve onun kullanımı.)

121. Şöyle düşünülebilir: Eğer felsefe, "felsefe" sözcüğünün kullanımından söz ederse ikinci-düzen bir felsefe var olmalıdır. Ama o hiç de böyle değildir; o daha çok, başkaları içinden, o durumda ikinci-düzen olmaksızın "imla" sözcüğüne değinen imlanın durumuna benzer.

122. Anlamada başarısız oluşumuzun bir ana kaynağı, sözcüklerimizin kullanımının *net bir görünüşüne hâkim olmamamızdır*.—Bizim dilbilgimiz bu tür açıklıktan yoksundur. Açık bir tasarım, tamamen 'bağıntıları görme'den ibaret olan anlamayı ortaya çıkarır. Böylelikle de *ara durumları* bulma ve yaratmanın önemini.

Açık bir tasarım kavramı bizim için temel bir anlam taşır. O bizim açıklama verme biçimimizi, şeyleri görme tarzımızı gösterir. (Bu bir 'Dünya görüşü' müdür?)

123. Bir felsefi sorun şu biçime sahiptir: "Yolumu şaşırdım".

124. Felsefe dilin edimsel kullanımına hiçbir şekilde karışamaz; olsa olsa onu yalnızca betimleyebilir.

Zira onu temellendiremez de.

O her şeyi olduğu gibi bırakır.

O matematiği de olduğu gibi bırakır ve hiçbir matematiksel keşif onu ilerletemez. "Matematiksel mantığın yol gösterici" bir "sorunu", başkaları için olduğu gibi bizim için de bir matematik sorunudur.

125. Felsefenin işi, bir matematiksel veya mantıksal-matematiksel bir keşif aracılığıyla bir çelişkiyi çözmek değil, bizi rahatsız eden matematik durumunu; çelişkinin çözümü *öncesi* durumu açıkça görmemizi olanaklı kılmaktır. (Bu, insanın bir güçlükten kaçması demek değildir.)

Buradaki temel olgu bizim bir oyunun kurallarını, bir tekniği saptamamız ve sonra da kuralları izlerken şeylerin bizim kabul etmiş olduğumuz gibi yürümemesidir. Dolayısıyla biz kendi kurallarımız içine hapsolmuş gibiyizdir.

Bizim anlamak (yani açık bir görüşünü edinmek) istediğimiz şey kurallar içinde bu tutuluştur.

O, bir şeyi *anlamlandırma* kavramımıza ışık tutar. Çünkü çoğu durumda şeyler bizim anlamlandırmış, önceden görmüş olduğumuzdan başka türlü olur. Yani sözgelimi, bir çelişki göründüğünde söylediğimiz şey şudur: "Ben böyle bir şey demek istemedim."

Bir çelişkinin bireysel konumu ya da onun bireysel yaşamdaki konumu: Felsefi sorun budur.

126. Felsefe sadece her şeyi önümüze koyar ve ne herhangi bir şeyi açıklar ne de herhangi bir sonuç çıkarır. Her şey göz önünde olduğundan açıklanacak bir şey yoktur. Zira, sözgelimi; saklı olan bizi ilgilendirmez.

Tüm yeni keşif ve icatların *öncesinde* olanaklı olana da "felsefe" adı verilebilir.

127. Filozofun işi, anımsamaların belirli bir amaç için bir araya toplanmasından ibarettir.

128. Felsefede tezler ileri sürmeye çalışılsaydı, onları tartışmak asla olanaklı olmaz, zira herkes onlarla uzlaşmış olurdu.

129. Bizim için büyük önem taşıyan şeylerin görünüşleri, yalınlıkları ve aşinalıkları nedeniyle gizlidirler. (İnsan bir şeye dikkat edemeyebilir—zira o daima gözler önündedir.) O kişinin araştırmasının gerçek temelleri bir insanı hiç de etkilemez. *O* olgu onu evvelce etkilemiş olmadıkça.—Ve bu şu demektir: Biz, hemen görülen en çarpıcı ve en güçlü şeyden etkilenmeyiz.

130. Bizim açık ve yalın dil-oyunlarımız dilin gelecekteki düzenlenişi için hazırlayıcı çalışmalar değildirler—sanki ilk yaklaşımlar sürtünme ve hava direncini görmezden geliyormuş gibi. Dil-oyunları, daha çok, yalnızca benzerliklerle değil, farklılıklarla da dilimizin olgularına ışık tutmak anlamına gelen *karşılaştırma nesneleri* olarak kurulurlar.

131. Zira biz iddialarımızdaki toyluk veya boşluktan, modeli, ne ise o olarak, bir karşılaştırma nesnesi olarak—sözün gelişi, realitenin, kendisine uymak *zorunda olduğu* peşin hüküm verilen bir düşünce olarak değil de bir ölçü cetveli olarak sunmak suretiyle kaçınabiliriz. (Felsefe yaparken işte kolayca içine düştüğümüz dogmatizm.)

132. Dili kullanmayı bilişimizde bir düzen kurmak isteriz: Görünüşte belirli bir ereği olan; çoğu olası düzenin dışında olan; *o* düzen olmayan bir düzen. Bu erek için biz sürekli olarak sıradan dil biçimlerimizin kolayca gözden kaçırmamıza neden olduğu ayrımlara önem veriyor olacağız. Bu onu, sanki biz onu dili yeniden düzenleme görevimiz olarak görmüşüz gibi gösterebilir.

Belirli pratik amaçlar için böyle bir reform, pratikteki yanlış anlamaları önlemek için yaratılan terminolojimizde bir düzeltme tamamen olanaklıdır. Ama bunlar ilişkili olmamız gereken durumlar değildirler. Bizi uğraştıran bu karışıklıklar, dil tıpkı işlemeyen bir makineye benzediğinde ortaya çıkar, makine işlerken değil.

133. Bizim amacımız kurallar sistemini, sözcüklerimizin duyulmadık biçimlerde kullanımı için saflaştırmak ya da tamamlamak değildir.

Zira amaçladığımız açıklık aslında *tam* açıklıktır. Ama bu yalnızca felsefi sorunların *tamamen* ortadan kaybolması gerektiği anlamına gelir.

Gerçek keşif, istediğim zaman felsefe yapmayı bırakabilmemi sağlayan keşiftir.—Bu keşif felsefeye huzur verir, öyle ki onun artık, *kendisinin* sorduğu sorularla başı ağrıtılmaz.—Bunun yerine biz artık örneklerle bir yöntem gösteririz ve bu örnekler dizisiyle ilişik kesilebilir.—Sorunlar çözülür (güçlükler giderilir) yoksa *tek bir* sorun değil. Aslında, tıpkı farklı terapiler gibi yöntemler var olsa da *tek bir* felsefi yöntem yoktur.

134. Şu önermeyi ele alalım: "İşte şeyler böyledir."—Bunun önermelerin genel biçimi olduğunu nasıl söyleyebilirim?—Onun en başta *kendisi* bir önerme, bir tümcedir, zira onun bir öznesi bir de yüklemi vardır. Ama bu tümce nasıl uygulanır—yani günlük dilimizde? Zira onu başka bir yerden değil oradan alırım.

Sözgelimi, şöyle diyebiliriz: "O bana kendi konumunu açıkladı, şeylerin böyle olduğunu söyledi ve dolayısıyla da bir ilerlemeye gereksinim duyduğunu söyledi." O halde şimdiye kadar bu tümcenin, *yalnızca* bir tümce kuruluşuna sahip olması nedeniyle bir önermeli *şema* olarak kullanılan herhangi bir ifade yerine geçtiği söylenebilir. "Durum filandır" yerine "durum budur", vbg. demek olanaklıdır. Aynı zamanda burada sembolik mantıkta olduğu gibi yalnızca bir harf, bir değişken kullanmak da olanaklı olur. Ancak kimse "p" harfini önermelerin genel biçimi olarak adlandırmayacaktır. Yinelersek: "Şeyler böyledir", yalnızca kendisine bir tümce denilmesi nedeniyle bu konuma sahip olmuştu. Ancak o bir önerme olsa" da yine de o bir önermeli değişken olarak kullanılmış olur. Bu önermenin gerçeklikle uyuştuğunu (veya uyuşmadığını) söylemek apaçık saçmalık olacaktır. Bu da bir önerme kavramımızın *tek bir* özelliğinin *bir önerme gibi göründüğünü* gösterir.

135. Ama bir önermenin ne olduğuna, "önerme"den ne anladığımıza ilişkin bir kavrama sahip değil miyiz?—Evet, tıpkı bizim aynı zamanda "oyun" derken kastettiğimiz şeyin bir kavramına da sahip olduğumuz gibi. Bir önermenin ne olduğu sorulduğunda—yanıt vermeniz gereken ister bir başkası isterse kendimiz olsun—örnekler vereceğiz ve bunlar tümevarımsal olarak tanımlanan önermeler dizisi diye adlandırılabilen şeyi içereceklerdir. *Bu* yolla biz 'önerme' diye bir kavrama sahip oluruz. (Bir önerme kavramıyla sayı kavramını karşılaştırın.)

136. Aslında "Şeyler böyledir"i önermelerin genel biçimi olarak vermek şu tanımı vermekle aynıdır: Bir önerme doğru ya da yanlış olabilendir. Zira "Şeyler böyledir" yerine "Bu doğrudur" diyebilirdim. (Veya yine, "Bu yanlıştır".) Ama şöyle deriz

'p' doğrudur = p
'p' yanlıştır = değil—p.

Ve bir önermenin doğru ya da yanlış olabilen olduğunu söylemek şunu demektir: Biz bir şeye, *dilimizde* ona doğruluk fonksiyonları hesabını uyguladığımız zaman bir önerme deriz. Şimdi sanki tanım—bir önerme doğru ya da yanlış olabilendir— şunu söylemek suretiyle bir önermenin ne olduğunu belirlemiş gibi görünüyor: 'doğru' kavramına uyan veya 'doğru' kavramının uyduğu şey bir önermedir. Böylece, sanki neyin bir önerme olduğunu neyin olmadığını belirlemek için kullanabildiğimiz bir doğru ve yanlış kavramına sahipmişiz gibidir. Doğruluk kavramı ile birbirine tutturulan şey, (tıpkı bir dişli çark gibi) bir önermedir.

Ama bu kötü bir resimdir. Sanki "Satrançtaki kralın şah çekilebilen taş olduğu" söylenmiş gibidir. Ama bu satranç oyunumuzda bizim sadece şah çektiğimizi söylemekten başka bir anlama gelemez. Tıpkı yalnızca bir *önermenin* doğru ya da yanlış olduğu önermesinin, bizim yalnızca, bir önerme dediğimiz şeyin "doğru" ya da "yanlış" olduğunu ifade etmemizden başka bir şey söyleyemeyece-

ği gibi. Ve bir önermenin ne olduğu bir yandan tümce oluşumu kurallarıyla (sözgelimi, İngilizcede), öte yandan da dil-oyunundaki im kullanımıyla belirlenir. Ve "doğru" ve "yanlış" sözcüklerinin kullanımı bu oyunu oluşturan bölümler arasında olabilir; ve eğer öyleyse o, bizim 'önerme' kavramımıza *ait olur* ama ona 'uymaz'. Şah çekme satrançtaki kral kavramımıza *aittir* de diyebiliriz (sanki onun bir parçası gibi). Şah çekmenin bizim piyonlar kavramımıza *uymadığını* söylemek, piyonlara şah çekildiği, diyelim ki kendi piyonlarını kaybeden oyuncuların kaybettiği bir oyunun ilginç olmayacağını ya da aptalca veya fazlasıyla karmaşık ya da bu türden bir şey olacağı anlamına gelir.

137. Ya, bir tümcenin konusunu "Kim veya ne ....?" sorusu aracılığıyla belirlemeyi öğrenmeye ne dersiniz?—Burada, şüphesiz konunun bu soruya 'uyması' diye bir şey vardır; zira öbür türlü konunun ne olduğundan bu soru aracılığıyla nasıl haberdâr oluruz? Onu çokça, 'K' harfine kadar alfabeyi kendi kendimize sayarak 'K'dan sonra alfabenin hangi harfinin geldiğini kavrarken öğreniriz. Şirindi, 'L' bu harf dizisine hangi anlamda uygun gelir?—*Bu* anlamda "doğru" ve "yanlış"ın önermelere uygun geldiği söylenebilir; ve bir çocuğa, önermelerle başka ifadeler arasındaki ayrım, "ondan sonra 'bu doğru' deyip diyemeyeceğini kendine sor. Eğer bu sözcükler uygunsa o bir önermedir" denilerek öğretilebilir. (Ve aynı şekilde şöyle de denebilirdi: Onun önüne "Şeyler *böyledir*" sözcüklerini koyup koyamayacağını kendine sor.)

138. Ama anladığım bir sözcüğün anlamı, anladığım bir tümcenin anlamına uyamaz mı? Ya da bir sözcüğün anlamı diğerinin anlamına uymaz mı?—Şüphesiz, eğer anlam, sözcüğe anlam verdiğimiz *kullanım* ise böyle 'uygunluk'tan söz etmek anlamsız olur. Ama, onu duyduğumuz ya da söylediğimiz zaman bir sözcüğün anlamını *anlarız*; onu birdenbire yakalarız ve bu şekilde yakaladığımız şey zamana yayılmış olan 'kullanım'dan farklı bir şeydir şüphesiz!

139. Sözgelimi, biri bana "küp" sözcüğünü söylediğinde onun ne anlama geldiğini biliyorum. Ben onu bu şekilde *anlarken*, sözcüğün *kullanımlarının* tümü aklıma gelebilir mi?

İyi ama öte yandan sözcüğün anlamı bu kullanımla da belirlenmez mi? Ve bu anlam belirleme tarzları çatışmaz mı? Birdenbire yakaladığımız şey bir kullanıma uygun olabilir mi?, ona uyar mı uymaz mı? Ve bize birdenbire sunulan, aklımıza bir anda gelen şey bir *kullanıma* nasıl uyabilir?

Bir sözcüğü anladığımızda gerçekten aklımıza ne gelir?— O bir resim gibi bir şey değil midir? O bir resim *olamaz* mı?

İmdi, düşünün ki "küp" sözcüğünü duyduğunuzda aklınıza bir resim, diyelim ki bir küpün resmi gelsin. Bu resim, "küp" sözcüğünün bir kullanımına ne anlamda uygun gelir ya da gelemez?—Belki de şöyle diyeceksiniz: "O tamamen yalın'dır;—eğer bu resim bende ortaya çıkıyor ve sözgelimi bir üçgen prizmaya işaret ediyor ve ona bir küp diyorsam o zaman sözcüğün bu kullanımı resme uymaz."—Ancak uymaz mı? Ben resmin, sonunda uygun geleceği bir *izdüşüm yöntemi* imgelemek kolay olsun diye bu örneği bile bile seçtim.

Küpün resmi aslında bize belirli bir kullanım önerdi ancak benim için onu başka türlü kullanmak olanaklıydı.

140. O halde ne gibi bir hata yaptım; o şunu söyleyerek ifade etmek istediğimiz şey miydi: Resmin beni belirli bir kullanıma zorladığını düşünmeliydim. Bunu nasıl düşünebilirim? Ne düşündüm? Belli bir uygulamayı üzerimize zorlayan bir resim olarak böyle bir şey veya bir resme benzer bir şey mi vardır; şöyle ki benim hatam bir resmi bir başkasıyla karıştırmakta bulunsun?—Zira biz kendi-

---

Bir sözcüğü anlayıp anlamadığımı bilmeli miyim? Bazen ben kendim de bir sözcüğü anladığımı düşünür (bir hesap türünü anladığımı düşünebildiğim gibi) sonra da onu anlamadığımın farkına varmaz mıyım? ("'Göreli' ve 'mutlak' hareketin ne anlama geldiğini bildiğimi sanmıştım ama bilmediğimi görüyorum.")

mizi şöyle ifade etme eğilimi de duyabiliriz: Biz olsa olsa, mantıksal değil psikolojik bir zorlama altındayız.

Benim savımın sonucu neydi? O, esas olarak düşündüğümüzün yanı sıra "bir küpün resmine başvurma" diye adlandırmaya bazen hazırlıklı olmamız gereken başka süreçlerin var olduğu gerçeğine dikkatimizi çekti (bize anımsattı). O halde 'resmin üzerimizde belirli bir uygulamaya zorladığı inancımız', bir başkasının değil yalnızca bir durumun bizde ortaya çıktığı gerçeğinden ibarettir. "Başka bir çözüm de pekâlâ vardır" in anlamı şudur: Ona filan bir resmi, filan bir analojiyi vbg. uygulamaya, aynı zamanda da bir "çözüm" diye adlandırmaya hazır olduğum başka bir şey vardır.

Esas olan, o sözcüğü duyduğumuzda aynı şeyin aklımıza gelebileceği ve bu uygulamanın yine de farklı olabileceğini görmektir. O her iki anda da *aynı* anlama mı sahiptir? Değildir diyeceğimizi sanıyorum.

(a) "İnanıyorum ki bu durumda doğru sözcük ....dır." Bu, bir sözcüğün anlamının aklıma gelen ve sanki burada kullanmak istediğim doğru resim olan bir şey olduğunu göstermez mi? "Heybetli", "ağırbaşlı", "gururlu" ve "saygıdeğer" sözcükleri arasında seçim yaptığımı farz edin; bu sanki bir evrak çantasındaki çizimler arasında bir seçim yapıyormuşum gibi olmaz mı?—Hayır: *Uygun sözcüğü* söylemek böyle bir şeyin varoluşunu göstermez vbg.. İnsan daha çok, tam da bir sözcüğü uygun bulabildiğinde; sık sık sözcükler arasında, benzer ama özdeş olmayan resimler arasındaki gibi seçim yaptığından; resimler genellikle sözcükler yerine kullanıldığından ya da sözcükleri gösterdiğinden; vbg. dolayı bu resme-benzer bir şeyden söz etme eğilimindedir.

(b) Bir resim görüyorum; o, bir bastona dayanarak dik bir yolu çıkan yaşlı bir adamı temsil ediyor.—Nasıl? Eğer o bu konumda yokuş aşağı kayıyor olsaydı tıpkı aynı görülemez miydi? Belki de bir Merihli resmi böyle betimleyecektir. *Bizim* onu neden böyle betimlemediğimizi açıklamaya gerek görmüyorum.

141. Buna karşın, ya sadece küpün resmi değil de izdüşüm yöntemi de akla gelirse?—Bunu nasıl düşünmem gerekir?— Belki de önümde izdüşüm yöntemini gösteren bir şema görürüm: Diyelim ki izdüşüm çizgileriyle bitiştirilen iki küpün bir resmi.—Ancak bu beni bir diğerine gerçekten götürür mü? Ben şimdi bu şemanın farklı uygulanmalarını da düşünemez miyim?—İmdi, evet ama o zaman bir *uygulama aklıma gelemez mil* Gelebilir: Ancak *bu* ifadeyi uygulamamıza ilişkin daha açık bir fikre ulaşmaya gereksinim duyarız. Farz edin ki onları uygulayabilsin diye birine çeşitli izdüşüm yöntemlerini açıklıyorum; benim amaçladığım *yöntemin* onun aklına geldiğini ne zaman söylememiz gerektiğini kendimize soralım.

Şimdi bunun için açıkça iki farklı tür ölçüt kabul ediyoruz: Bir yandan, şu ya da bu zamanda akla gelen resim (ne tür olursa olsun); öte yandan da onun tasarladığı şeyden—zamanla— yaptığı uygulama. (Burada, resmin, onun önündeki bir çizim veya model ya da onun kendisinin bir model olarak oluşturduğu bir şey olmaktan ziyade onun tasarımında varolmasının tamamen gereksiz olduğu açıkça görülemez mi?).

Resim ve uygulama arasında bir çarpışma olabilir mi? Madem ki resim bizim farklı bir kullanım beklememizi sağlıyor o halde olabilir, zira insanlar genellikle *bu* resmi *böyle* uygularlar.

Şunu söylemek istiyorum: Biz burada normal bir durum ve anormal olanlarına sahibiz.

142. Bir sözcük kullanmanın açıkça salık verilmesi yalnızca normal durumlarda olur; bu ya da şu durumda ne söyleyeceğimizi elbette biliriz. Durum ne kadar anormal olursa ne söylememiz gerektiği o kadar belirsiz hale gelir. Ve eğer şeyler gerçekten olduklarından tamamen farklı olsalardı—sözgelimi hiçbir tipik bir acı, korku ya da neşe ifadesi olmasaydı; eğer kural, istisna ve istisna, kural olsaydı; veya her ikisi de aşağı yukarı eşit frekanstan fenomenler olsalardı—bu, bizim normal dil-oyunlarımızın amaçlarını yitirmelerine neden olurdu. Bir teraziye bir parça peynir koyma ve kefenin

yönüyle ücreti saptama işlemi, eğer hiçbir neden yokken bu parçalar sık sık aniden büyüse veya küçülse amacını yitirecektir. Bu bildirim, ifadenin duyguyla bağıntısı türünden şeyleri ve benzer konulan tartışırken daha açık hale gelecektir.

143. Şimdi aşağıdaki dil-oyunu türünü irdeleyelim: A, B'ye kesin bir formasyon kurallarına göre bir işaretler dizisini yazması buyruğunu versin.

Bu dizilerden ilki, ondalık işaretlemedeki doğal sayıların-kini ifade edecektir.—O kişi bu işaretlemeyi anlamaya nasıl başlar?—Önce onun için sayılar dizisi yazılacak ve onları kopya etmesi gerekecektir. ("Sayılar dizisi" ifadesinden kaçınmayın; burada yanlış olarak kullanılmış değildir.) Ve burada zaten bir normal bir de normal olmayan öğrenen'in tepkisi vardır.—Önce, belki de biz onun eline, O'dan 9'a kadarki diziyi yazmasında yol gösteririz; ama o zaman *onun anlamasını sağlama olanağı* onu bağımsız olarak yazmaya devam etmesine bağlı olacaktır.—Ve burada biz sözgelimi, onun şekilleri bağımsız olarak kopya ettiğini ama doğru sırada kopya etmediğini; kimi zaman tesadüfen birini kimi zaman da diğerini yazdığını düşünebiliriz. Ve ardından iletişim *o* noktada durur.—Veya yine, o, sıralamada *'hatalar'* yapar.—Bununla birincisi arasındaki fark şüphesiz bir frekans farkı olacaktır.— Ya da o *sistematik* bir hata yapar; sözgelimi, o diğer her bir sayıyı kopya eder veya 0, 1, 2, 3, 4, 5, ... dizisini şöyle kopya eder: 1, 0, 3, 2, 5, 4, Burada biz hemen hemen onun *yanlış* anlamış olduğunu söylemeye ayartılmış olacağız.

Yine de rastlantısal bir hata ile sistematik olan bir hata arasında keskin bir ayrım olmadığına dikkat edin. Yani, neye "rastlantı", neye "sistematik" demeye eğilim duyduğunuz arasındaki ayrıma.

Onu bu sistematik hatadan vazgeçirmek belki de olanaklıdır (kötü bir alışkanlıktan vazgeçirmek gibi). Ya da belki de insan onun kopya etme tarzını kabul eder ve bizimkileri ona, bir yan çalışma, onunkinin bir başka şekli olarak öğretmeye çalışır.—Ve burada bizim öğrencimizin öğrenme kapasitesi sona erebilir.

144. "Öğrencinin öğrenme kapasitesi burada *sona erebilir*" derken ne demek istiyorum? Bunun benim kendi tecrübemden kaynaklandığını söyleyebilir miyim? Tabii ki hayır. (Hatta böyle bir tecrübem olsa bile.) O halde bu önermeyle ne yapıyorum? İmdi, sizin şunu söylemenizi istiyorum: "Evet, doğru, siz bunu da, bunun olabileceğini de düşünebilirsiniz!"— Ancak ben, birisinin dikkatini onun bunu düşünebileceği gerçeğine mi çekmeye çalışıyordum?™ bu resmi onun önüne koymak istedim ve onun bu resmi *kabulü*, artık verili bir duruma başka türlü bakmaya; yani onu, *şundan* ziyade *bu* resim dizisiyle karşılaştırma eğiliminde olmasından ibarettir.

Ben onun *şeylere bakış tarzını* değiştirmiş oldum. (Hintli matematikçiler: "Buna bak!")

145. Farz edin ki öğrenci şimdi bizi memnun edici surette O'dan 9'a kadarki diziyi yazıyor.—Bu durum, o çoğu kez başarılı olursa olacaktır yoksa onu yüz girişimde bir kez doğru yaparsa değil. Şimdi diziyi sürdürüyor ve onun dikkatini ilk dizinin birimlerdeki ortaya çıkışma sonra da onun teslerdeki ortaya çıkışına çekiyorum. (Ki bu yalnızca, birtakım vurgular kullandığım, şekillerin altını çizdiğim, onları birinin diğerinin altına filan tarzlarda yazdığım ve benzeri şeyler anlamına gelir.)—Ve şimdi bir noktada o, dizileri bağımsız olarak sürdürür—veya sürdürmez.— Ancak neden bunu söylüyorsunuz? *O kadar* açık ki!—Elbette; Ben yalnızca şunu demek istedim: Herhangi bir başka *açıklamanın* sonucu o kişinin tepkisine bağlıdır.

Şimdi, yine de öğretmenin üzerindeki bazı çabalarından sonra o kişinin diziyi doğru olarak yani bizim yaptığımız gibi sürdürdüğünü farz edelim. Öyleyse artık onun sisteme hâkim olduğunu söyleyebiliriz.—Ancak, bunu söylemeyi hak etmesi için onun diziyi daha ne kadar sürdürmesi gerektir? Açıkçası burada bir sınır tayin edemezsiniz.

146. Şimdi şunu sorduğumu farz edin: "O, diziyi yüzüncü haneye kadar sürdürdüğünde sistemi anlamış oldu mu?" Ya da—Eğer 'anlama'dan, bizim ilksel dil-oyunumuz ile bağlantılı olarak konuş-

mamalıysam: O, diziyi şimdiye kadar doğru olarak sürdürdüğünde sistemi elde etti mi?—Belki burada şöyle diyeceksiniz: Sistemi elde etmek (ya da, yine, onu anlamak) diziyi *bu* ya da *şu* sayıya dek sürdürmek; *yani* yalnızca insanın anlayış gücünü uygulamaktan ibaret değildir. Anlamanın kendisi doğru kullanımın *kaynağı* olan bir durumdur.

İnsanın burada gerçekten düşündüğü nedir? Bir dizinin cebirsel formülünden türetiminin düşünülmesi değil midir? Ya da en azından benzer bir şey?—Ancak bu önceden bulunduğumuz yerdir. Bu nokta, bizim bir cebirsel formülün *tek bir* uygulamasından fazlasını düşünebilmemiz; ve her çeşit uygulamanın sırasıyla cebirsel olarak formüle edilebilir olduğu ancak bunun, doğal olarak bir başkasını yapabilmemizi sağlamadığıdır.—Bu uygulama yine de anlamanın bir ölçütüdür.

147. "Ancak o nasıl olabilir? Ben bir dizinin kuralını anladığımı söylerken şimdiye dek cebirsel formülü filan tarzda uygulamayı *öğrenmiş olduğum* için böyle söylemiyorum elbette! Benim durumuma gelince, şüphesiz, bütün olaylarda filan bir diziyi kastettiğimi bilirim; onu gerçekten ne kadar geliştirdiğim önemli değildir."—

Sizin fikriniz, o halde, bu dizinin kuralının uygulanmasını, birtakım sayılara edimsel uygulamaları anımsamaktan ayrı olarak bildiğinizdir. Ve belki de şöyle diyeceksiniz: "Elbette! Zira dizi sonsuzdur ve benim geliştirebilmiş olduğum çok küçük bir kısmı sonludur."

148. Ama bu bilgi neden ibarettir? Soralım: Bu uygulamayı *ne zaman* bilirsiniz? Her zaman mı? Gece gündüz mü? Ya da yalnızca, kuralı gerçekten düşündüğünüzde mi? Onu, alfabeyi ve çarpım tablosunu bildiğiniz gibi mi bilirsiniz? Ya da sizin "bilgi" dediğiniz

---

Bir kavramın anlamını, yani önemini açıklamak için söz etmem gerekenler, genellikle doğanın aşırı ölçüde genel olgularıdırlar: Bunlar, yüksek genelliklerinden dolayı şimdiye kadar hemen hemen hiç söz edilmemiş olan olgulardır.

bir bilinç durumu veya bir süreç mi?— diyelim ki bir şeyin bir düşüncesi veya benzeri?

149. Birisi, ABC'yi bilmek bir zihin durumudur derse, kendisi aracılığıyla o bilginin *görünümlerini* açıkladığımız bir zihinsel aracın (belki de beynin) durumunu düşünüyordur. Böyle bir duruma bir eğilim (dispositjon) denir. Ancak böyle bir durum; onun ne olduğundan tamamen ayrı, aracın kuruluşunun bir bilgisi için iki farklı ölçüt olması gerektiğinden burada bir zihin durumundan söz edilmesine karşı çıkışlar olacaktır. (Burada, bilinç durumları ve eğilimler arasındaki karşıtlık için "bilinçli" ve "bilinçsiz" sözcüklerini kullanmaktan daha kafa karıştırıcı hiçbir şey olmaz. Çünkü bu terim çifti dilbilgisel bir ayrımı örter.)

150. "Bilir" sözcüğünün grameri "yapma olanağında olmak", "—ebilmek", "—ebilir olmak" m grameriyle açıkça yakından ilintilidir. Ama ayrıca "anlar"ın grameriyle de yakından ilintilidir. (Bir teknik 'üstünlük'.)

(a) "Bir sözcüğü anlamak: bir durum. Ancak *zihinsel* bir durum mu?—Hüzün, heyecan, ağrı'ya zihinsel durumlar denir. Aşağıda gösterildiği şekilde bir dilbilgisel araştırma yapalım: Diyoruz ki

"Bütün gün hüzünlüydü."

"Bütün gün büyük bir heyecan içindeydi."

"Dünden bu yana sürekli ağrı çekiyordu."—

Biz "Dünden bu yana bu sözcüğü anlamıştım" da deriz. Ne kadar "sürekli olarak?"—Şüphesiz, anlamanın bir kesintisinden söz edilebilir. Ama hangi durumlarda? Karşılaştırın: "Ağrılarınız ne zaman azalmaya başladı?" ve "Bu sözcüğü anlamayı ne zaman bıraktınız?"

(b) Şöyle sorulduğunu farz edin: "Satrancı nasıl oynayacağını *ne zaman* bilirsin? Her zaman mı? ya da tam bir hamle yaparken mi? Her bir hamle sırasında satrancın *bütününde* mi? Satrancı nasıl oynayacağını bilmenin böyle kısa bir zaman alması ve bir oyunun çok daha uzun sürmesi ne tuhaf!

151. Ama "bilmek" sözcüğünün *şu* kullanımı da vardır: "Şimdi biliyorum!"—ve aynı şekilde "Şimdi yapabilirim!" ve "Şimdi anlıyorum!" deriz.

Şöyle bir örnek düşünelim: A bir dizi sayı yazıyor; B onu izliyor ve sayıların dizilişi için bir yasa bulmaya çalışıyor. Eğer başarırsa şöyle der: "Artık devam edebilirim!"—Böylece bu kapasite, bu anlama, bir anda kendini gösteren bir şeydir. Öyleyse burada onu görünür kılan şeyin ne olduğunu araştıralım ve görelim.—A, 15 1119 29 sayılarını yazdı; bu noktada B nasıl devam edeceğini bildiğini söylüyor. Burada ne oldu? Birçok şey olmuş olabilir; sözgelimi; A yavaşça bir sayıdan sonra bir diğerini koyduğunda, B yazılmış olan sayılar üzerinde çeşitli cebirsel formüller denemekle meşguldü. A, 19 sayısını yazdıktan sonra B, $a_n=n^2+n-1$ formülünü denedi; ve sonraki sayı onun varsayımını destekledi.

Ya da yine B, formülleri düşünmüyor. O A'nın sayılarını belirli bir gerginlik duygusuyla yazışını gözlemliyor ve her tür belirsiz düşünce aklından geçiyor. Sonunda kendisine şöyle soruyor: "Farklılıklar dizisi nedir?" O 4, 6, 8, 10 dizisini buluyor ve şöyle diyor: Şimdi devam edebilirim.

Ya da o gözlemliyor ve "Evet, *bu* diziyi biliyorum" diyor— ve onu sürdürüyor, tıpkı eğer A, 1,3, 5, 7, 9 dizisini yazmış olsaydı yapacağı gibi.—Ya da o hiçbir şey söylemez ve yalnızca diziye devam eder. Belki de "kolay!" duyumu denebilecek bir duyum edinmiştir.(Böyle bir duyum, sözgelimi, insanın ürkütülüp sıçratıldığında hafifçe hızlı bir soluk alma duyumudur.)

152. Ancak burada betimlemiş olduğum bu süreçler *anlama* mıdır?

"B, dizinin ilkesini anlar", şüphesiz yalnızca: B'de "$a_n=.....$" formülü ortaya çıkar anlamına gelmez. Zira formülün onun aklına geleceği ama yine de onu anlamış olmayacağı da tamamen düşünülebilir. "O anlar", formülün onun aklına gelmesinden daha fazlasını ve aynı şekilde de anlamanın az çok tipik *eşlikçilerinin*

veya görünümlerinin herhangi birinden daha da fazlasını ifade etmelidir.

153. Biz, daha kaba ve dolayısıyla daha kolay görülebilir eşlikçilerin ardında gizlenmiş gibi görünen anlamanın zihinsel sürecini yakalamaya çalışıyoruz. Ancak başarısız oluyoruz; ya da dahası, o bir gerçek girişime kadar gitmiyor. Zira anlamanın bütün bu durumlarında ortaya çıkan bir şey bulduğumuzu düşünsek bile—*o* neden anlama olsun ki? Ve anlama süreci, "Şimdi anlıyorum" *çünkü* anladım derken nasıl gizlenilmiş olabilir? Ve eğer onun gizli olduğunu söylersem—o zaman neyi araştırmam gerektiğini nasıl bilirim? Ben bir karışıklık içindeyim.

154. Ancak bekleyin!—Eğer "Şimdi ilkeyi anlıyorum", "formül aklıma geliyor" (ya da "formülü söylüyorum", "onu yazıyorum", vbg.) anlamına gelmiyorsa— bundan, formülü söylemenin ardından veya onunla yan yana ortaya çıkan bir sürecin bir betimlenişi olarak "Şimdi anlıyorum" veya "Şimdi devam edebilirim" tümcesini kullandığım sonucu çıkar mı?

Eğer 'formülün söylenmesinin ardında' herhangi bir şey olacaksa bu, formül aklıma geldiğinde, devam edebilirim derken beni haklı çıkaran *belirli koşullardır.*

Anlamayı, bir 'zihinsel süreç' olarak düşünmemeye çalışın.— Zira *bu* sizi karışıklığa düşüren bir ifadedir. Ama kendinize şunu sorun: Ne tür durum ve hangi türden koşullarda, formül aklıma geldiği zaman, "Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum" deriz?—

Anlamanın karakteristiği olan süreçlerin (zihinsel süreçler de dahil) bulunması anlamında, anlama bir zihinsel süreç değildir.

(Bir ağrının artması ve azalması; bir ton ya da tümcenin duyulması: Bunlar zihinsel süreçlerdir.)

155. Böylelikle, söylemek istediğim şuydu: O, birdenbire nasıl ilerleyeceğini bildiği, ilkeyi anladığında o zaman onun özel bir deneyime sahip olmuş olması olanaklıdır—ve eğer ona: O neydi? Sen birdenbire ilkeyi yakaladığında ne ortaya çıktı? diye sorulsa onu,

bizim onu yukarıda betimlediğimiz kadar betimleyecektir—ancak bizim için, onun böyle bir durumda nasıl ilerleyeceğini anladığını, bildiğini söylerken onu haklı çıkaran, böyle bir deneyimi edindiği *bu koşullardır.*

156. Bu, eğer biz bir başka sözcüğü yani "okuma"yı araya sokarsak daha açık hale gelecektir. İlkin okunan şeyi anlamayı, bu araştırmanın amaçları için 'okuma'nın parçası olarak saymadığımı belirtmem gerek: Okuma, burada, yazılı veya basılı olanı sesli kılma etkinliğidir; aynı zamanda da dikte'den dolayı yazma, basılı bir şeyi yazıya dökme, bir puan'dan dolayı oynama vb. etkinliğidir.

Bu sözcüğün yaşamımızın sıradan koşullarındaki kullanımından elbette fazlasıyla haberdârız. Ama bu sözcüğün yaşantımızda oynadığı rolü ve aynı zamanda onu kullandığımız dil-oyununu kaba taslak betimlemek bile güç olur. Bir kişi, diyelim ki bir İngiliz okulda ya da evde, olağan eğitim türlerinden birini aldı ve bu sırada kendi ana dilini okumayı öğrendi. O, sonraları, kitapları, gazeteleri ve başka şeyleri okuyor.

Şimdi diyelim ki o bir gazete okurken ortaya çıkan şey nedir?—Onun gözleri —dediğimiz gibi— basılı sözcükleri kavrıyor, onları sesli olarak—ya da sadece kendi kendisine söylüyor; özellikle kimi sözcükleri basılı şekillerindeki bütünler olarak alarak okuyor; kimilerini gözleri ilk heceleri gördüğünde; yine, kimilerini heceleyerek ve belki de bazen harf harf okuyor.—Bu okuma sırasında onun, ne sesli ne de kendi kendine konuştuğunda ama sonradan o tümceyi sözcük sözcük veya hemen hemen öyle tekrar edebildiğinde bir tümceyi okumuş olduğunu da söylemeliyiz.—O, okuduğu şeye ulaşabilir ya da yine—öne sürebildiğimiz gibi— salt bir okuma-makine-si olarak işlev görebilir: Yani; okuduğu şeye ulaşmaksızın; belki de tamamen farklı bir şeye dikkat ederek (şöyle ki hemen arkasından ona ilişkin bir şey sorulduğunda neyi okumuş olduğunu söyleyemez) yüksek sesle ve doğru olarak okuyabilir.

Şimdi, okumaya yeni başlayan ile bu okuyucuyu karşılaştırın. Okumaya yeni başlayan, sözcükleri hecelemeye çalışarak okur. Yi-

ne de kimisini bağlamdan kestirir veya belki de pasajı zaten kısmen ezbere bilir. Sonra öğretmeni onun sözcükleri gerçekten *okumadığını* söyler (ve kimi durumlarda onun sözcükleri okuduğu iddiasında bulunduğunu...).

Bu tür bir okumayı, yeni başlayan birisinin okumasını düşünür ve kendimize *okumanın* neden ibaret olduğunu sorarsak şunu söyleme eğilimini göstereceğiz: Bu bir özel bilinçli zihin etkinliğidir.

Öğrenci için de şöyle diyebiliriz: "Şüphesiz o, bizzat gerçekten mi okuyor yoksa sadece sözcükleri ezbere mi söylüyor, bunu bilir". (Yine de şu önermeleri tartışmamız gerekir: "O, bizzat ..... bilir".)

Ancak şunu demek istiyorum: Onu 'okuyan' uygulayıcı okuyucunun bilincinde olduğu gibi, aynı şeyin, okuduğu iddiasında bulunan öğrencilerin bilincinde de ortaya çıktığını— basılı sözcüklerinden herhangi *birini* seslendirmeyi ilgilendirdiği kadarıyla— kabul etmemiz gerekir. "Okumak" sözcüğü, okumaya yeni başlayandan ve tecrübeli okuyucudan söz ettiğimizde *farklı olarak* uygulanır.—Şimdi şüphesiz şunu söylemek istiyoruz: Sözcüğü seslendirdiklerinde tecrübeli okuyucuda ve yeni başlayanda neyin olup bittiği aynı *olamaz*. Ve eğer onların bilincinde oldukları şeyde hiçbir fark yoksa onların zihinlerinin bilinçsiz işleyişlerinde veya yine, beyinlerinde bir fark olmalıdır.—Öyleyse şunu demek istiyoruz: Burada, bütün olaylarda işleyen iki farklı mekanizm söz konusudur.— Ancak bu mekanizmalar yalnızca hipotezler, açıklama için düzenlenen modeller, özetle, gözlemlediğimiz şeylerdir.

157. Şu durumu düşünün. İnsanlar ya da başka türden varlıklar bizim tarafımızdan okuma-makineleri olarak kullanılırlar. Onlar bu amaç için yetiştirilmişlerdir. Yetiştirici bazılarının zaten okuyabildiğinden diğerlerinin henüz böyle yapamadığından söz eder. Şimdiye kadar tahsil görmemiş bir öğrencinin durumunu düşünün: Eğer ona bir yazılı sözcük gösterilirse o bazen bir tür ses çıkaracaktır ve bu ses ara sıra 'rastlantısal olarak' aşağı yukarı doğru çıkar. Üçüncü bir kişi böyle bir fırsatta bu öğrenciyi işitir ve şöyle der: "O okuyor". Ancak öğretmen şöyle söyler: "Hayır, okumuyor

bu yalnızca bir rastlantıydı."—Ancak bu öğrencinin, önüne koyulan başka sözcüklere, doğru olarak karşılık vermeyi sürdürdüğünü farz edelim. Bir süre sonra öğretmen şöyle söyler: "Şimdi okuyabilir!"—Ama ilk sözcük nedir? Öğretmenin; "yanılmışım, o gerçekten okudu" mu—yoksa; o sadece daha sonra gerçekten okumaya başladı mı demesi gerekir?—O ne zaman okumaya başladı? *Okuduğu* ilk sözcük hangisiydi? Bu sorunun burada hiçbir anlamı yoktur. Aslında biz bir tanım vermedikçe: "Bir kişinin 'okuduğu' ilk sözcük, onun doğru olarak okuduğu 50 sözcükten oluşan ilk dizinin ilk sözcüğüdür" (ya da bu tür bir şey).

Öte yandan, eğer biz "okuma"yı, işaretlerden, konuşulan dile geçme deneyimi yerine kullanırsak o zaman onun gerçekten okuduğu *ilk* sözcükten söz etmek şüphesiz anlamsız olur. O zaman o, "İlk defa bu sözcükte şu duyguya kapılmıştım: 'şimdi okuyorum'" diyebilir.

Ya da yine, işaretleri seslere dönüştüren bir okuma makinesinin farklı durumunda, bir piyano'nun yaptığı gibi, şunu söylemek olanaklı olacaktır: "Bu makine sadece ona filan olduktan sonra *okudu*—filan kısımlar tellerle bağlandıktan sonra; okuduğu ilk sözcük .... idi".

Ama canlı okuma-makineleri durumunda, "okuma" filan şekillerde yazılı olan işaretlere karşılık vermek demektir. Bu kavram, dolayısıyla, bir zihinsel veya başka mekanizminkinden tamamen bağımsızdır.—Ne de öğretmen, öğrenciden şöyle söz edebilir: "Belki de o, bu sözcüğü söylediği zaman zaten okuyordun" Zira ne yaptığı konusunda şüphe yoktur.— Öğrenci okumaya başladığı zamanki değişiklik onun *davranışındaki* bir değişiklik idi; ve burada 'onun yeni durumundaki bir ilk sözcük' den söz etmenin hiçbir anlamı yoktur.

158. Ancak bu, sadece, beyinde ve sinir sisteminde neyin olup bittiğinden çok az haberdâr olmamız nedeniyle değil midir? Eğer bunların daha tam bir bilgisine sahip olsaydık bu alıştırmayla hangi bağlantıların kurulduğunu görür ve sonra onun beynine baktığı-

mızda şöyle diyebilirdik: "Şimdi bu sözcüğü okumuş oldu, şimdi bu okuma bağlantısı kurulmuş oldu."—Ve bu muhtemelen böyle *olmalıdır*—çünkü öbür türlü biz böyle bir bağlantının olmuş olduğundan nasıl emin olabilirdik? Onun öyle olması belki de a priori'dir—ya da yalnızca olanaklı mıdır? Ve o nasıl olanaklıdır? Şimdi kendinize şunu sorun: Bunlar hakkında ne *biliyorsunuz?*—Ama eğer o a priori ise bu onun, sizin için fazlasıyla inandırıcı olan bir açıklama biçimi olması demektir.

159. Ama bu mesele üzerine düşündüğümüzde şöyle söylemeye eğilim duyarız: Herhangi birinin *okumasının* tek gerçek ölçütü, okuma bilinçli edimi, harflerden sesleri okuma edimidir. "Bir insan, şüphesiz, okuyor mu yoksa okur gibi mi yapıyor olduğunu bilir!"—Farz edin ki A, B'yi Slavca bir yazıyı okuyabildiğine inandırmak istiyor. O bir Rusça tümceyi ezberleyerek öğreniyor ve onu, basılı sözcüklere bakarken sanki okuyormuş gibi söylüyor. Burada şüphesiz A'nın, okumadığını bildiğini ve okur gibi yaparken tıpkı bu duyguya sahip olduğunu söyleyeceğiz. Zira şüphesiz, basılı bir tümceyi okumanın, bir hayli az çok tipik duyumları vardır; bu duyumları hatırlamak zor değildir; duraksama, daha yakından bakma, yanlış okuma ve birbirini az ya da çok akıcı olarak izleyen sözcüklerin vbg. duyumlarını düşünün. Ve aynı şekilde, birisi ezberleyerek öğrenmiş olduğu bir şeyi aktarırken de tipik duyumlar vardır. Bizim verdiğimiz örnekte A, okumanın karakteristiği olan duyumlarının hiçbirine sahip olmayacak ve belki de bir dizi tipik hile yapma duyumlarına sahip olacaktır.

160. Ancak, şu durumu tasarlayın: Akıcı okuyabilen birisine onun daha önce hiç görmediği bir metin veriyoruz. O onu bize okuyor—ama ezberleyerek öğrendiği bir şeyi söyleme duyumuyla... (bu bir ilacın etkisi de olabilir). Böyle bir durumda, o bu pasajı gerçekten okumuyordu mu demeliyiz? Biz burada onun duyumlarını, okuması ya da okumamasının ölçütü saymalı mıyız?

Veya yine: Belirli bir ilacın etkisinde kalan birine bir dizi harfin sunulduğunu farz edin (herhangi bir alfabeye ait olması gerekme-

yen). O kişi sanki onlar harflermiş gibi, verilen işaretlerin sayısına uygun sözcükler söyler ve bunu okumanın bütün dışsal imleri ve duyumları ile birlikte yapar. (Düşlerde buna benzer deneyimler ediniriz; böyle bir durumda, uyandıktan sonra insan belki de şöyle söyler: "Hiçbir yazı olmamış olsa da bana sanki bir el yazısını okuyormuşum gibi geldi.") Böyle bir durumda kimi insanlar o kişinin o işaretleri *okuyor* olduğunu söyleme eğiliminde olacaklardır. Kimileri de okumadığını .—Farz edin ki o, ABOVE işaretlerinden oluşan bir diziyi bu şekilde okudu (ya da yorumladı)— ve şimdi biz ona aynı işaretleri tersinden gösteriyoruz ve EVOBA'yı okuyor; ve başka denemelerde o, daima bu işaretlerin aynı yorumunu koruyor: Bizim, şüphesiz, onun burada kendisi için *ad hoc* bir alfabe yapıyor olduğunu ve sonra buna göre okuduğunu söyleme eğiliminde olmamız gerekir.

161. Ve, bir kişinin, okuduğu düşünülen şeyi belleğinden tekrar etmesi ile, her sözcüğü bağlamdan çıkarmaksızın ya da ezbere bilmeksizin hecelemesi arasında sürekli bir dizi geçişli durumun olduğunu da hatırlayın.

Şunu deneyin: 1'den 12'ye kadarki sayıları söyleyin. Şimdi saatinizin kadranına bakın ve onları *okuyun*.—Son durumda, sizin "okuma" dediğiniz neydi? Yani: Onu *okumak* için ne yaptınız?

162. Şu tanımı deneyelim: Siz sureti, aslından *türettiğiniz* zaman okuyorsunuz. Ve "asıl" derken, sizin okuduğunuz veya kopyaladığınız metni kastediyorum; kendisinden dolayı yazdığınız emri; kendisinden dolayı oynadığınız puanı; vbg. —Şimdi farz edin ki biz sözgelimi, birine Slav alfabesini öğrettik ve ona her harfi nasıl telâffuz edeceğini söyledik. Sonra önüne bir pasaj koyuyoruz ve o bu pasajı, her harfi bizim ona öğrettiğimiz gibi telâffuz ederek okuyor. Bu durumda belki de onun, bir sözcüğün sesini, bizim ona verdiğimiz kuralla, yazılı modelden çıkarttığını söyleyeceğiz. Ve bu, aynı zamanda açık bir *okuma* durumudur. (Ona 'alfabenin kuralını' öğretmiş olduğumuzu söyleyebiliriz.)

Ancak onun, konuşulan sözcükleri basılı olanlardan *çıkarttığını* niye söylüyoruz? Ona her harfin nasıl telâffuz edilmesi gerektiğini öğretmemizden ve sonra da onun sözcükleri yüksek sesle okumasından daha fazla herhangi bir şey mi biliyoruz? Belki de yanıtımız şöyle olacak: Öğrenci ona verdiğimiz kuralı basılı olanlardan, konuşulan sözcüklere geçmek için kullandığını gösterir.—Bunun nasıl *gösterilebildiği*, eğer örneğimizi, öğrencinin onu bize okuma yerine metni yazması gerekenle, basılı olandan el yazısına geçiş yapması gerekenle değiştirirsek daha açık hale gelir. Çünkü bu durumda, ona kuralı, bir sütununda basılı harfler diğerinde de e! yazması harflerin bulunduğu bir tablo biçiminde verebiliriz. Ve o, kendi yazısını, tabloya başvurarak basılı sözcüklerden devşirdiğini gösterir.

163. Ama ya o bunu yaparken, daima A için *b*, B için c, C için *d* vbg. ve Z için *a* yazdıysa?—Şüphesiz buna da tablo aracılığıyla bir türetme dememiz gerekir.—Onun şimdi bunu, paragraf 86'daki birinci şema yerine ikinci şemaya göre kullandığını söyleyebiliriz.

O, herhangi bir yalın düzenlilik olmadan oklardan oluşan bir şemayla gösterilmiş olsa bile yine de tamamen tabloya uygun iyi bir türetim durumu olacaktır.

Yine de farz edin ki o *tek bir* kopya etme yöntemine sarılmıyor daha çok kendi yöntemini yalın bir kurala göre değiştiriyor: Eğer bir kez, A için n yazdıysa sonra, bir sonraki A için o, bir sonraki için *p* vb. yazıyor—Ama bu işleyiş ile rasgele olan arasındaki ayrım çizgisi nerededir?

Ama bu, "türetmek" sözcüğünün gerçekten bir anlamı olmadığı, zira anlamın, biz onu izlerken parçalara ayrılıp dağılır gibi görünmesi mi demektir?

164. 162. paragraftaki durumda "türetmek" sözcüğünün anlamı açıkça göze çarptı. Ama biz kendimize bunun tamamen özel bir türetme; eğer türetmenin özünü görmek istediysek ondan soymuş olmamız gereken tamamen özel kılıktaki bir türetme durumu oldu-

ğunu söyledik. Böylece belirli örtüleri açtık ama o zaman da türetmenin kendisi kayboldu.—Gerçek enginarı bulmak için onu yapraklarından ayırdık. Çünkü şüphesiz (162), özel bir türetme durumuydu; yine de, türetme için esas olan, bu durumun yüzeyinin altında saklı değildi, fakat onun 'yüzeyi', türetme durumları ailesinin dışında bir durumdu.

Ve aynı şekilde biz, bir durumlar ailesi için de "okumak" sözcüğünü kullanırız. Ve farklı koşullarda biz bir kişinin okuması için farklı ölçütler uygularız.

165. Ama şüphesiz—deriz—okumak oldukça özel bir süreç! Basılı bir sayfayı okuyun ve oldukça tipik özel bir şeyin sürüp gittiğini görebilirsiniz.—İmdi, ben o sayfayı okurken olup biten nedir? Basılı sözcükleri görüyorum ve sözcükleri yüksek sesle söylüyorum. Ama hiç kuşkusuz hepsi bu değil, zira basılı sözcükleri görebilir ve sözcükleri yüksek sesle söyleyebilirim ve yine de bu okuma değildir. Hatta, söylediğim sözcükler, mevcut bir alfabeye göre davranarak, basılı olanlardan okundukları *düşünülenler* olsa bile. Ve eğer okumanın belirli bir deneyim olduğunu söylerseniz o zaman sizin genellikle, tanınan bir alfabetik kurala göre okuyup okumadığınız tamamen önemsiz hale gelir.—Ve okuma deneyimine ilişkin bu tipik şey neden ibarettir?—Burada şunu söylemek isterim: "Seslendirdiğim sözcükler özel bir şekle girerler". Yani eğer sözgelimi onları oluşturuyor olsaydım olacakları gibi olmazlar.—Onlar kendileri olurlar.—ama bu bile yeterli değildir; zira ben basılı sözcüklere bakarken sözcükleri seslendirebilirim ancak bu onları okuduğum anlamına gelmez.—Ne de buna ek olarak burada, konuşulan sözcükler sanki diyelim ki bir şey bana onları hatırlatmış gibi bende ortaya çıkabilir. Sözgelimi şunu demek istememeliyim: "hiçbir şey" basılı sözcüğü, bana daima "hiçbir şey" sesini

---

"Tamamen belirli bir" (atmosfer) ifadesinin dilbilgisi. İnsan, "Bu yüz tamamen *belirli* bir ifadeye sahiptir" der, ve onu nitelendirecek sözcükler arayabilir.

hatırlatır —fakat konuşulan sözcük—ler, biri okurken içine girivermiş gibidirler. Ve eğer bir Almanca basılı sözcüğe ne kadar çok bakarsam orada kendine özgü bir süreç, sesi içten duyma süreci, ortaya çıkar.

166. İnsan okurken konuşulan sözcükler 'özel bir şekle' girerler demiştim: Ancak hangi şekle? Bu bir kurgu değil midir? Ayrı harflere bakalım ve harfin sesinin girdiği şekle kulak verelim. A harfini okuyun.—Şimdi, bu ses nasıl çıktı?—Ona ilişkin söyleyecek bir fikrimiz yok.—Şimdi küçük a harfini yazın.—Siz yazarken elinizin hareketi nasıldı? Önceki deneyimdeki sesin çıkma tarzından farklı mı?—Bütün bildiğim, basılı harfe baktığım ve el yazısı harfi yazdığımdır.—Şimdi, işaretine bakın ve bunu yaparken bir sesin sizde vuku bulmasına izin verin; onu söyleyin. Bende 'U' sesi ortaya çıktı; ama bu sesin *çıkma* tarzında esaslı bir fark olduğunu söyleyemem. Fark durumun farklılığında yatar. Ben kendim, bir sesin bende ortaya çıkmasına izin verdiğimi; ses çıkmadan önce belirli bir gerilimin mevcut olduğunu önceden söylemiştim. Ve U harfine baktığımda ben otomatikman 'U' demedim. Ayrıca, bu işaret benim için, alfabenin harfleri tarzında *tanıdık* değildi. Ben daha ziyade ona, dikkatle ve onun şekline belirli bir ilgiyle baktım; bakarken ters çevrilmiş bir sigma düşündüm.—Bu işareti düzenli olarak, bir harf gibi kullandığınızı; öyle ki onu her görüşünüzde belirli bir sesi, diyelim ki "sh" sesini çıkartmaya alıştığınızı düşünün. İşarete baktığımızda, bir süre sonra bu sesin otomatik olarak çıkacağından başka bir şey söyleyebilir miyiz? Yani: Ben bizzat, artık onu gördüğümde "Bu ne tür bir harftir?" diye sormam.—Ne, şüphesiz bizzat ben, "Bu işaret benim 'sh' sesini çıkartmak istememi sağlıyor" ne de henüz "Bu işaret her nasılsa bana 'sh' sesini hatırlatıyor" derim.

(Bununla, bellek imgelerinin diğer zihinsel imgelerden özel bir karakteristikle ayrıldığı fikrini karşılaştırın.)

167. Şimdi, okumanın 'tamamen belirli bir süreç' olduğu önermesinde ne vardır? Bu muhtemelen, okuduğumuzda bizim tanıdığımız *bir* sürecin ortaya çıkması demektir.—ancak farz edin ki ben

önce basılı bir tümceyi okudum sonra da onu Mors alfabesiyle yazdım—bu zihinsel süreç gerçekten aynı mıdır?—Öte yandan yine de, basılı bir sayfayı okuma deneyiminde şüphesiz bir tekdüzelik bulunur. Zira bu süreç tekdüze bir süreçtir. Ve bu süreçle, diyelim ki keyfi işaretler görüldüğünde insanda sözcüklerin ortaya çıkmasına izin verilmesi süreci arasında bir fark olduğunu anlamak gerçekten kolaydır.—Çünkü bir basılı çizgiye salt bakışın kendisi fazlasıyla tipiktir—yani o, harflerin tümünün aşağı yukarı aynı ölçüde ve şekilce de yakın oldukları ve hep tekrarlandıkları; çoğu sözcüklerin sürekli tekrar edildikleri ve tıpkı tanıdık yüzler gibi bizim için büyük ölçüde bilindik oldukları tamamen özel bir görünüş sunar.—Bir sözcüğün imlası değiştiğinde duyduğumuz rahatsızlığı düşünün. (Ve yine, sözcüklerin imlasına ilişkin soruların uyandırdığı daha güçlü duygulanımları düşünün.) Şüphesiz, bütün imler bizde bu *güçte* etkiler uyandırmazlar. Sözgelimi mantık cebrindeki bir im'in yerini bizde güçlü bir tepki uyandırmayan bir diğer im alabilir.

Bir sözcüğün görünüşünün, tıpkı sesi gibi aynı şekilde bize tanıdık olduğunu hatırlayın.

168. Yine, gözümüz basılı çizgiler üzerinden, rastgele çizilmiş S şeklindeki çizgiler ve süsler üzerinden geçtiğinden farklı geçer. (Burada bir okuyucunun gözlerinin hareketini gözlemleyerek saptanabilen şeyden söz etmiyorum.) Denecektir ki göz belirli bir kolaylıkla, yardımsız geçer; ve yine de *kaymaz*. Ve aynı zamanda istemsiz konuşma hayal gücünde devam eder. İşte ben Almanca'yı ve başka dilleri, basılı ya da yazılı ve başka tarzlarda okurken ortaya çıkan durum budur.—Ancak bütün bunlarda, okuma olarak okumaya özsel olan nedir? Bütün okuma durumlarında ortaya çıkan tek bir özellik değil. (Sıradan baskının okunmasıyla, kimi zaman bulmacaların çözümlerinin basıldıkları gibi, tamamen büyük harflerle basılan sözcüklerin okunmasını karşılaştırın. Ne kadar da farklıdır!—Veya el yazımızı sağdan sola okumak.)

169. Ama okurken, sözcük-şekillerinin her nasılsa ses çıkartma-

mıza neden olduklarını duyumsamaz mıyız?—Bir tümceyi okuyun.—Ve şimdi şu aşağıdaki satıra bakın ve bakarken bir tümce söyleyin.

&8§≠ §≠?ß +% 8!'§*

insan ilk durumda bu ses çıkartmanın imleri görmekle *bağlantılı* olduğunu ve ikinci durumda, herhangi bir bağlantı olmaksızın görmeyle yan yana gittiğini duyumsamaz mı?

Ama neden, biz bir nedensel bağlantı duyumsadık dersiniz? Nedensellik kuşkusuz deneylerle, sözgelimi olayların düzenli bir aradalığının gözlemlenmesiyle belirlenen bir şeydir. Öyleyse, deneyle belirlenen bir şeyi *duyumsadım* nasıl diyebilirim? (Düzenli bir aradalığının gözlemlenmesinin bizim nedenselliği belirlememizin yegane yolu olmadığı gerçekten doğrudur.) İnsan daha ziyade, harfleri neden böyle böyle okuduğumun *nedeni* olduklarını duyumsuyorum diyebilir. Çünkü eğer birisi bana "Neden böyle böyle okuduğumu" sorarsa, okumamı orada olan harflerle doğrularım.

Bu doğrulama, yine de, söylediğim veya düşündüğüm bir şeydi: Onu *duyumsuyorum* demek ne anlama gelir? Şöyle söylemem gerekir: Okuduğum zaman harflerin benim üzerimde işlediği bir tür *etkiyi* duyumsarım —ancak söylediğim şey üzerindeki keyfi süsler dizisinden hiçbir etki duyumsamam. Onu okuduğum zaman "i"nin etkisini duyumsadığımı da söylemem gerekir mi? "i'"yi mi yoksa "§" yi mi gördüğümde "i" sesini çıkaracağım şüphesiz farklıdır. Bu fark, sözgelimi harfi gördüğümde "i" sesini içten duymanın benim için otomatik olmasıdır, hatta o benim istencime aykırı meydana gelir; ve ben bu harfi okuduğum zaman, "§" ye baktığım zamankinden daha kolayca telâffuz ederim. Yani: bu, ben *deney* yaptığımda ortaya çıkan durumdur; ama şüphesiz, eğer ben "§" işaretine bakıyor ve aynı zamanda "i" sesinin ortaya çıktığı bir sözcüğü telâffuz ediyorsam bu böyle değildir.

170. Eğer harflerle keyfi işaretlerin durumlarını karşılaştırmamış olsaydık, okurken harflerin üzerimizdeki *etkisini duyumsadığımızı* hiç düşünmezdik. Ve biz aslında burada bir *fark'a* dikkat edi-

yoruz. Ve onu, etkilenmiş olmakla olmamak arasındaki fark olarak yorumluyoruz.

Öncelikle, bu yorum bize, yavaş okumaya özen gösterdiğimiz zaman —belki de okurken ne olduğunu görmek için —hitap eder. Sözün gelişi, kendimizi tamamen yönelimsel olarak harfler tarafından yol gösterilmeye bıraktığımızda ... Ancak bu 'yol gösterilmeye kendimi bırakma', sırasıyla yalnızca benim harflere dikkatlice bakmamdan —ve belki de başka düşünceleri dışarıda bırakmamdan— ibarettir.

Bir duygunun bizi, sanki o, çıkarttığımız ses ile sözcüğün görünüşü arasındaki bağlayıcı bir mekânizmmiş gibi algılamaya götürebildiğini düşünürüz. Zira ben, etkilenmiş olma, nedensel bağlantı, yol gösterilmiş olma deneyimlerinden söz ettiğimde, bu gerçekten, benim sanki harfleri görmeyi konuşma ile bağlayan manivela hareketini duyumsadığımı ima etmek demektir.

171. Bir sözcüğü okuduğumda elde ettiğim deneyimi taklit etmek için başka sözcükler kullanabilirdim. Böylelikle, yazılı sözcüğün bu sesi bana dolaylı olarak anlattığını söyleyebilirim.—Veya yine, okurken, harf ve ses bir *birlik* oluştururlar—sanki bir alaşım gibi. (Aynı şekilde, sözgelimi ünlü insanların yüzleri ile onların adlarının sesi birbirleriyle kaynaşırlar. Bu ad, bu yüzün yegane doğru adı olarak bizi etkiler.) Bu birliği duyumsadığımda yazılı sözcükteki sesi gördüğümü ya da duyduğumu söyleyebilirim.

Ama şimdi, okuma kavramı üzerine düşünmediğiniz zaman çoğunlukla yaptığınız gibi, yalnızca basılı birkaç tümceyi okuyun; ve kendinize, okurken böylesi birlik, etkilenmiş olma deneyimlerini ve geri kalanlarını edinip edinmediğinizi sorun.—Onlara bilinçsizce sahip olduğunuzu söylemeyin! Ne de bizim, bu fenomenlerin, 'daha yakından yoklamakla' görüldüğünü öne süren resimle yanıltılmamız gerekir. Eğer benim, bir nesnenin çok uzaktan nasıl görüldüğünü tasvir etmem gerekirse, daha yakından yoklayarak bir nesneye ilişkin neye dikkat edilebildiğini söylemekle betimlemeyi daha tam yapmış olmam.

172. Yol gösterilmiş olma deneyimini ele alalım ve kendimize soralım: Sözgelimi, bize yönümüz gösterildiğinde bu deneyim neden ibarettir? Şu durumları düşünün:

Gözleriniz bandajlanmış olarak bir oyun alanındasınız, ve biri sizi elleriyle bir sağa bir sola götürüyor; sizin onun elinin çekişine sürekli hazır olmanız gerekir, ve o beklenmedik bir çekme yaptığında da tökezlememeye dikkat etmelisiniz.

Veya yine, birisi sizi eh'yle zorla gitmek istemediğiniz bir yere götürüyor.

Veya: Bir dansta bir partner size kılavuzluk yapıyor; siz onun yönelimini tahmin etmek ve en ufak bir baskıya boyun eğmek için kendinizi olanaklı olduğu ölçüde pasif kılıyorsunuz.

Ya da: Birisi sizi gezmeye götürüyor; sohbet ediyorsunuz; onun gittiği yere gidiyorsunuz.

Veya: Bir alan işareti boyunca sadece bunu izleyerek yürüyorsunuz.

Bütün bu durumlar birbiriyle benzerdirler; ancak tüm bu deneyimlerde ortak olan nedir?

173. "Ancak yol gösterilmiş olma, kuşkusuz belirli bir deneyimdir!" Buna yanıt şudur: Siz şimdi belirli bir yol gösterilmiş olma deneyimini *düşünüyorsunuz.*

Eğer ben, önceki örneklerden birindeki, yazısına, basılı bir metnin ve bir tablonun kılavuzluk ettiği bir kişinin deneyimini anlamak istersem, 'dikkatli' bakma'yı vbg. düşünürüm. Bunu yaparken belirli bir yüz ifadesi (diyelim ki dikkatli bir muhasebecininkini) farzederim. *Dikkatlilik* bu resmin en temel kısmıdır; diğer bir örnekte, insanın her tür kendi isteminin bırakılması esas olur. (Ancak insanların tamamen ilgisizce yaptıkları normal bir şeyi alın ve ona büyük bir dikkatlilik ifadesiyle—ve neden duygularla olmasın?—eşlik eden birini düşünün.—Bu onun dikkatli olduğu anlamına gelir mi? Bir çay tepsisini üzerindekilerle beraber, dıştan bakıldıkta dikkatlilik görüntüsüyle düşüren bir hizmetçi düşünün.) Eğer böyle belirli bir deneyim tasarımlarsam bu bana yol gösterilmiş olma

deneyimi (ya da okuma deneyimi) gibi görünür. Ancak şimdi kendime şunu sorarım: Ne yapıyorsun?—Her harfe bakıyorsun, bu yüzü yapıyorsun, üzerinde düşünerek harfleri yazıyorsun (vbg.)—Öyle ki bu, yol gösterilmiş olma deneyimi midir?—Burada şöyle söylemem gerekir:"—Hayır değil; o daha içten, daha temel bir şeydir."—Sanki önce, onlara yakından baktığımda dağılan bütün bu az çok gereksiz süreçler belirli bir atmosferde gizlenmiş gibidirler.

174. Verilen bir çizgiye paralel bir çizgiyi 'üzerinde düşünerek'—bir başka zaman da, yine üzerinde düşünerek ona açısı olan bir çizgiyi —nasıl çizdiğinizi sorun. Üzerinde düşünme deneyimi nedir? Burada, sizde hemen bir bakış, bir jest ortaya çıkar—ve sonra şöyle dersiniz: "Ve bu yalnızca *belirli* bir içsel deneyimdir." (Ve şüphesiz hiçbir şey eklememektir.)

(Bu, yönelimin, istemenin doğası sorunu ile bağlantılıdır.)

175. Bir kağıt parçasına gelişigüzel karalamalar yapın.—Ve şimdi onun bir kopyasını yapın, kendinizi onun yol göstermesine bırakın.—Şöyle demem gerekir: "Burada yol gösterilmiş olduğuma yeterince eminim. Ama ne olduğu konusunda karakteristik alana gelince —eğer ne olduğunu söylersem artık onu karakteristik bulmam."

Ama şimdi şuna dikkat edin: Bana yol gösterilirken her şey tamamen yalındır, *özel* hiçbir şeye dikkat etmem; ancak sonra, olan şeyin ne olduğunu kendime sorduğumda, betimlenemez bir şey olmuş gibi görünür. *Sonradan* hiçbir betimleme bana yetmez. Sanki yalnızca bakmış olduğuma, böyle böyle bir yüz yaptığıma ve bir çizgi çizdiğime inanamaz gibiyimdir.—Ama başka bir şeyi *hatırlamaz* mıyım? Hayır; ve yine sanki başka bir şey olmuş olmalı gibi duyumsarım; özellikle de, kendime "yol gösterme", "etki" ve böyle başka sözcükler söylediğim zaman. "Çünkü, şüphesiz", kendime "Bana *yol gösterildi*" derim .—o halde yalnızca, çok hafif, elle tutulmaz bir etki düşüncesidir ortaya çıkan.

176. Geriye deneyime baktığımda ona ilişkin asıl şeyin, 'etkilenmiş olma deneyimi', bir bağlantı deneyimi olduğu duygusuna sa-

hip olurum —fenomenlerin herhangi bir sabit eşzamanlılığına karşıt olarak; ama aynı zamanda da deneyimlenen herhangi bir fenomene, 'etkilenmiş olma deneyimi' demeyi istememem gerekir. (Bu, istemenin bir *fenomen* olmadığı düşüncesinin tohumunu içerir.) Bu 'çünkü'yü deneyimle-miş olduğumu ama yine de herhangi bir fenomene 'çünkü'nün deneyimi' demek istemediğimi söylemem gerekir.

177. Şunu söylemeliyim: "Çünkü'yü deneyimlerim." Böyle bir deneyimi hatırladığım için değil, böyle bir durumda neyi deneyimlediğim üzerine düşündüğümde, ona 'çünkü' (veya 'etki' veya 'neden' ya da 'bağlantı') kavramı aracılığıyla baktığım için .—Zira şüphesiz, çizgiyi aslının etkisi altında çizdiğimi söylemek doğrudur; yine de bu, belli koşullar altında çizgi çizerken, duyumsadıklarımdan ibaret değildir, benim onu bir diğer çizgiye paralel çizmemden ibaret olabilir —hatta bu, yol gösterilmiş olmaya genel olarak temel olmasa bile.—

178. Biz şöyle de deriz: "Bana onun tarafından yol gösterildiğini *görebilirsin*"—ve eğer bunu görürsen neyi görürsün?

Kendime şöyle söylediğimde: "Ancak bana yol gösterildi"—Belki de ben, elimle yol göstermeyi ifade eden bir hareket yaparım.—Sanki birine yol gösteriyormuşsunuz gibi böyle bir el hareketi yapın ve sonra da kendinize bu hareketin *yol gösterme* özelliğinin neyi içerdiğini sorun. Çünkü siz kimseye yol göstermiyordunuz. Ama yine de siz bu harekete, 'yol gösterme' hareketi demek istiyorsunuz. Bu hareket ve duygu, yol göstermenin özünü içermez ama yine de bu sözcük kendisini sizin üzerinize zorlar. O yalnızca bu ifadeyi sizin üzerinize zorlayan *tek bir* yol gösterme biçimidir.

179. (151)'deki meselemize dönelim. B'nin "şimdi nasıl ilerleneceğini biliyorum" sözcüklerini söylemekte haklı olmuş olduğunu söylememiz gerektiği açıktır, çünkü tam da O, söyleyerek ve yazarak—deneyim, formülü düşünmekle gerçekten diziyi sürdürmek arasında bir bağlantı olmuş olduğunu göstermedikçe—formülü düşünmüştür. Ve açıkça böyle bir bağlantı vardır.—Ve şimdi biri,

"ilerleyebilirim" tümcesinin "Ben, dizinin empirik olarak sürdürülmesine götüreceğini bildiğim bir deneyime sahibim" anlamına geldiğini düşünebilir. Ancak B ilerleyebileceğini söylerken bunu mu kast eder? Bu tümce aklına gelir mi? Ya da O, ne demek istediğimi açıklarken onu ortaya çıkarmaya hazır mıdır?

Hayır. "Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum" sözcükleri o, formülü düşündüğü zaman: yani onun cebiri öğrenmiş olduğu, böyle formülleri önceden kullanmış olduğu koşullar verildiğinde doğru olarak kullanılmıştır.—Ama bu, onun ifadesinin, bizim dil-oyunumuzun manzarasını oluşturan bütün koşulların bir tasviri için eksik kaldığı anlamına gelmez.— "Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum", "Şimdi ilerleyebilirim" ifadelerini kullanmayı nasıl öğrendiğimizi; onların kullanılmasını hangi dil ailesinde öğrendiğimizi düşünün.

B'nin zihninde onun ansızın, belki de bir rahatlama duygusuyla birlikte "Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum" demesi; ve gerçekte diziyi tamamlamaya gitmesi dışında hiçbir şeyin olmadığı bir durum da tasarlayabiliriz. Ve bu durumda da— belirli koşullarda—onun, nasıl ilerleyeceğini bildiğini söylememiz gerekir.

180. *İşte bu, sözcüklerin nasıl kullanıldığıdır.* Bu son durumda, sözgelimi, sözcüklere 'zihinsel bir durumun tasviri' demek tamamen yanlış fikir vermek olacaktır.—Onlara daha çok bir 'işaret' denebilir; ve onun doğru olarak kullanılıp kullanılmadığını, yapmayı sürdürdüğü şeyle yargılarız.

181. Bunu anlamak için şunu da düşünmemiz gerekir: B'nin, nasıl ilerleyebileceğini bildiğini söylediğini farz edin—ama ilerlemek istediği zaman ilerlemekte tereddüt ediyor ve ilerleyemiyor: Onun, ilerleyebileceğini söylediği zaman hata yaptığını mı yoksa daha çok, sadece şimdi değil, sonra ilerleyebildiğim mi söylememiz gerekir?—Açıkçası biz farklı durumlarda farklı şeyler söyleyeceğiz. (Her iki tür durumu da düşünün.)

182. "Uymak", "....ebilmek" ve "anlamak" ın dilbilgisi. (Uygulamalar: (1) Bir C silindirinin, içi boş bir H silindirine uyduğu

ne zaman söylenir? Yalnızca C H'ye takılırken mi? (2) Bazen C'nin böyle böyle bir anda H'ye uymayı bıraktığını söyleriz. Böyle bir durumda onun o anda vuku bulması için hangi ölçütler kullanılır? (3) Bir bedenin, belirli bir anda, eğer o an dengede değildiyse ağırlığının değişmiş olması için insan neleri ölçütler olarak alır? (4) Dün bu şiiri ezbere biliyordum; bugün artık onu bilmiyorum. Ne tür bir durumda şöyle sormak anlamlıdır: "Onu bilmeyi ne zaman bıraktım?" (5) Birisi bana "Bu ağırlığı kaldırabilir misin?" diye soruyor. "Evet" diyorum. Şimdi "Yap" diyor—ve yapamıyorum. O, hangi koşullar altında " 'Evet' dediğimde *yapabilirdim*, ancak şimdi yapamıyorum" demenin bir doğrulaması sayılacaktır?

'Uymak', '.....ebilmek' ve 'anlamak' için kabul ettiğimiz ölçütler ilk bakışta görüldüklerinden çok daha karmaşıktırlar. Yani, bu sözcüklerle oyun, onların kendi anlamları aracılığıyla sürdürülen dilsel ilişki içindeki görevleri—bu sözcüklerin dilimizdeki rolü—düşünmeyi denediğimizden başka ve daha çapraşıktır.

(Bu rol, felsefi paradoksları çözmek için anlamamız gereken roldür. Ve bundan dolayı tanımlar onları çözmede başarısız olurlar; ve böylece *a fortiori*, bir sözcüğün 'tanımlanamaz' olduğu iddiasında bulunurlar.)

183. Ama (151)'deki durumda, "Şimdi ilerleyebilirim", "Şimdi formül bende ortaya çıktı" ile aynı anlama mı yoksa farklı bir şey anlamına mı geldi? Şu koşullarda, iki tümcenin aynı anlama sahip olduğunu, aynı şeyi başardığını söyleyebiliriz. Ama aynı zamanda *genel olarak bu* iki tümcenin aynı anlama sahip olmadıklarını da ... "Yürüyebilirim, yani zamanım var", ama bunun yanı sıra da "yürüyebilirim, yani zaten yeterince güçlüyüm"; veya "bacaklarımın durumuna kalırsa, yürüyebilirim" de (yani yürümek için *bu* koşulu diğerleriyle karşılaştırdığımızda) dediğimiz gibi, şunu da deriz: "Şimdi ilerleyebilirim, yani formülü biliyorum." Ama burada biz, her durumun (yani bir kimsenin yürümesi için) doğasına uygun bir koşullar *bütünlüğünün* olduğunu —şöyle ki, sanki eğer hepsi yeri-

ne getirilmiş olsaydı yürümekten başka bir şey yapamazmış gibi— düşünmeye karşı uyanık bulunmalıyız.

184. Bir beste anımsamak istiyorum ve o benden kaçıyor; birdenbire "Şimdi onu biliyorum" diyorum ve seslendiriyorum. Onu birdenbire bilmek neye benziyordu? Tam da o sırada o bende, *bütünüyle* ortaya çıkmış olamaz şüphesiz! —Belki de şöyle diyeceksiniz: "O, sanki *oradaymış* gibi belli bir duygudur" — ancak o orada *vardır!* Ya şimdi onu söylemeye başlar ve yarı yolda kalırsam? — Ancak o sırada onu bildiğimden *emin* olmuş olamaz mıyım? Öyleyse o şu ya da bu anlamda oradaydı yine de! —fakat hangi anlamda? Diyeceksiniz ki beste, eğer, diyelim ki, biri onu baştan sona seslendirdiyse ya da onu zihinsel olarak baştan sona duy duysa oradaydı. Kuşkusuz ben, bestenin orada olduğu ifadesine tamamen farklı bir anlam verilebildiği —sözgelimi, üzerinde onun yazılı olduğu bir kağıt parçasına sahip olduğum —ifadesini yadsımıyorum.—Ve o kişinin 'emin' olması, onun onu bilmesi neden ibarettir? —Şüphesiz şunu diyebiliriz: Eğer birisi şimdi o besteyi bildiği kanısıyla söylerse o zaman o (her nasılsa) onun zihnine o anda bütünü ile sunulur—ve işte bu, "beste onun zihnine bütünü ile sunulur" ifadesinin bir tanımıdır.

185. (143)'deki örneğimize geri dönelim. Şimdi —mevcut ölçütlerle yargılandığında —öğrenci doğal sayılar dizisini iyice öğrenmiştir. Sonra biz ona asal sayılardan oluşan başka bir diziyi yazmayı öğretiyoruz ve onu, "+n" biçimli bir düzende

o, n, 2n, 3n vs.

biçimindeki diziyi yazma noktasına getiriyoruz; böylece 0, "+1" düzeninde doğal sayılar dizisini yazıyor.—Uygulamalar yaptığımızı ve ona 1000'e kadar tahliller verdiğimizi farz edelim.

Şimdi öğrenciye 1000'den sonra bir diziyi (+2 diyerek) sürdürtüyoruz —ve o, 1000, 1004, 1008, 1012 yazıyor.

Ona şöyle diyoruz: "Ne yaptığına bak!"— O, anlamıyor. Şunu diyoruz: "*İki* eklemen kastedilmişti; diziye bak nasıl başladın!"— O şöyle yanıtlıyor: "Evet, doğru değil mi? Onu böyle yapmamın kas-

tedildiğini düşünmüştüm."— Veya onun diziyi göstererek şöyle dediğini farz edin: "Ama aynı tarzda sürdürdüm." Şimdi şunu söylemek gereksiz olur: "Ama ..... göremiyor musun?"— ve eski örnekleri ve açıklamaları tekrar ediyoruz.—Böyle bir durumda belki de şöyle diyebiliriz: Bu kişiye, tıpkı *bizim* "1000'e 2, 2000'e 4, 3000'e 6 ekle vbg." şeklindeki buyruğu anlamamız gerektiği gibi, bizim buyruğumuzu açıklamalarımızla birlikte anlamak doğal gelir.

Böyle bir durum, bir kimsenin, el ile işaret etme hareketine, doğal olarak bilekten parmak ucuna değil, parmak ucundan bilek hattı yönüne bakarak karşılık verdiği bir durumla benzerlikler gösterir.

186. "O halde söylediğiniz şey şuna varır: '+n' düzenini doğru olarak sürdürmek için her adımda yeni bir görüşe —görüye —gerek vardır."—Onu doğru sürdürmek için! Her belirli safhada atılacak doğru adımın ne olduğuna nasıl karar verilir? —"Doğru adım, buyrukla —*kastedilmiş* olduğu gibi —uygun olan adımdır." Öyleyse +2 buyruğunu verirken onun, 1000'den sonra 1002 yazması gerektiğini kastettiniz —ve siz onun 1866 dan sonra 1868 ve 100034'den sonra 100036 vbg —sonsuz sayıda böyle önerme yazması gerektiğini de kastettiniz mi? —"Hayır: Benim kastettiğim onun sonraki sayıyı yazması ama yazdığı *her* sayıdan sonra bir sayı yazması gerektiğiydi; ve bunu bütün o önermelerin sırayla izlemeleriydi." Ancak söz konusu olan şey şudur: Her safhada bu tümceyi izleyen şey. Ya da yine her safhada o tümceye (ve sizin tümceye verdiğiniz anlam'a —neden ibaret olursa olsun) "uygun olan" diye adlandırmamız gereken şey. Her safhada bir görünün gerekli olduğunu değil fakat her safhada yeni bir kararın gerekli olduğunu söylemek daha doğru olur.

187. "Ancak ben zaten, buyruğu verdiğim sırada onun 1000'den sonra 1002 yazması gerektiğini biliyordum."—Elbette; ve siz o zaman onu kastettiğinizi de söyleyebilirsiniz; ancak "bilmek" ve "kastetmek" sözcüklerinin sizi aldatmasına kendinizi bırakmamalısınız. Zira siz o sırada 1000'den 1002'ye kadarki adımları düşün-

düğünüzü söylemek istemiyorsunuz —ve hatta, bu adımı düşündüyseniz bile yine de başkalarını düşünmediniz. "Ben zaten o sırada ..... biliyordum" dediğinizde bu şuna benzer bir şey ifade etti: "Eğer o zaman bana 1000'den sonra hangi sayının yazılması gerektiği sorulsaydı '1002' derdim." Ve bundan şüphe etmiyorum. Bu tahmin daha ziyade şunla aynı türdendir: "Eğer o sırada suya düşseydi onun arkasından atlamam gerekirdi."—Şimdi, düşüncenizde yanlış olan neydi?

188. Burada her şeyden önce şöyle söylemek isterim: Sizin fikriniz, bu buyruğa anlam verme ediminin, kendi tarzında zaten bütün o adımları bir bir geçmiş olduğu; siz onu kastederken, zihninizin sanki ileri doğru aktığı ve siz fiziksel olarak bu ya da şu adıma ulaşmadan önce bütün adımları attığı idi.

Böylece şöyle ifadeler kullanma eğilimi duydunuz: "Adımlar zaten *gerçekten* atıldılar, hatta ben onları yazmadan veya söylemeden ya da düşünmeden önce bile." Ve sanki onlar *eşsiz* bir tarzda önceden belirlenmiş, sezinlenmiş gibi göründüler — sadece anlam verme edimi gerçekliği sezinleyebilirken.

189. "Ancak adımlar o zaman cebirsel formüllerle *belirlenmemiş* olmazlar mı?"—Bu soru bir yanlışı içerir.

Biz şu ifadeyi kullanırız: "Adımlar .... formülüyle belirlenir." O *nasıl* kullanılır? —Biz belki de, insanların $y=x^2$ formülünü kullanmak için eğitimle (yetiştirmeyle) yönlendirildikleri, x için aynı sayıyı belirlerken, hepsinin y için aynı değeri buldukları olgusuna başvurabiliriz. Ya da şöyle diyebiliriz: "Bu insanlar, '3 ekle' buyruğunu aldıklarında hepsi aynı noktada aynı adımı atmak üzere yetiştirilmişlerdir." Bunu şöyle ifade edebiliriz: Bu insanlar için, "3 ekle" buyruğu bir sayıdan diğerine her adımı tamamen belirler. (Bu buyruğu aldıklarında ne yapacaklarını bilmeyen, ya da ona tam kesinlikle ama her biri farklı bir tarzda karşılık veren insanlara kıyasla.)

Öte yandan biz farklı formül türlerini ve onlara uygun farklı kullanım türlerini (farklı yetiştirme türlerini) kıyaslayabiliriz. O

halde belirli türden formüllere, (uygun kullanım yöntemleriyle birlikte) "verilen bir x değeri için bir y sayısını belirleyen formüller" ve başka türden formüllere de "verilen bir x değeri için y sayısını belirlemeyen" formüller *deriz*. ($y=x^2$, ilk türden, $y\neq x^2$ de ikinci türden formüllerdir.) "Formül ..... bir y sayısını belirler" önermesi o zaman, formülün biçimine ilişkin bir ifade olacaktır —ve şimdi biz, "yazdığım formül y'yi belirler", veya "bu y'yi belirleyen bir formüldür" gibi önermeleri şu tür formülden ayırmalıyız: "$y=x^2$ formülü, verilen x değeri için y sayısını belirler". "Oraya yazılan formül y'yi belirleyen formül müdür?" sorusu o zaman, "Orada olan, bu ya da şu türden bir formül müdür?" sorusuyla aynı anlama gelecektir.—Ancak "$y=x^2$ nin, verilen bir x değeri için y'yi belirleyen bir formül müdür?" sorusunu nasıl halledeceğimiz açık değildir. Bu soru, "belirlemek" sözcüğünün kullanımını anlayıp anlamadığını tahlil etmek için bir öğrenciye havale edilebilir; veya x'in yalnızca tek bir kareye sahip olduğu belirli bir sistemde ispatlanacak bir matematiksel problem olabilir.

190. Şimdi şu denebilir: "Formülün kastettiği yol hangi adımların atılacağını belirler." Formülün kastettiği yol için ölçüt nedir? O, sözgelimi, bizim her zaman kullandığımız bir tür yol, bize kullanmasının öğretildiği yoldur.

Sözgelimi, bizce bilinmeyen bir imi kullanan birine şöyle deriz: "Eğer 'x!2' ile x^2 yi kastediyorsan, o zaman y için *bu* değeri, eğer 2x'i kastediyorsan *şu* değeri alıyorsun."—Şimdi kendinize şunu sorun: İnsan, "X!2" ile bir şeyi veya bir başkasını nasıl *kasteder?*

İşte bu, anlam vermenin adımları peşinen nasıl belirleyebildiğidir.

191. "Sanki sözcüğün bütün kullanımını birdenbire yakalayabilmiş gibiyizdir. Sözgelimi, *ne* gibi? —bu kullanım —bir anlamda— birdenbire yakalanamaz mı? Ve *hangi* anlamda yakalanamaz? — önemli olan nokta, onun sanki, yine de bir diğer ve çok daha doğrudan bir anlamda 'onu birdenbire yakalayabilmişiz' gibi olmasıdır.— Ancak bunun için bir modeliniz var mı? Hayır. O yalnızca,

bu ifadenin, kendini bize önermesidir. Farklı resimlerin geçişinin sonucu olarak.

192. Bu en yüksek olgunun modeline sahip değilsiniz ama bir üst-ifade kullanmaya ayartılırsınız. (Buna bir felsefi en üst derece denebilir.)

193. Kendi eylemini simgelerle ifade eden makine: Bir makinenin eylemi —ilkin diyebilirim ki—başlangıçtan onun içinde varmış gibi görünür. Bu ne anlama gelir? —Eğer makinenin, kendi hareketi olduğunu bilirsem başka her şey zaten tamamen belirlenmiş gibi görünür.

Biz sanki bu parçalar sadece bu şekilde hareket edebilirmiş gibi, sanki başka hiçbir şey yapamazlarmış gibi konuşuruz. Bu nasıldır—onların bağlanma, kırılıp ayrılma, erime vb. olasılığını unutur muyuz? Evet; çoğu durumda bunu hiç düşünmeyiz. Biz makinenin belirli bir eylemini simgeleştirmek için bir makineyi veya bir makinenin resmini kullanırız. Sözgelimi, birine böyle bir resim verir ve onun, parçaların hareketini bundan çıkaracağını varsayarız. (Tıpkı, ona 1, 4, 9, 16, ... dizisinin yirmi beşincisi olduğunu söyleyerek bir sayıyı verebildiğimiz gibi.)

"Makinenin eylemi baştan onun içinde gibi görünür" şu anlama gelir: Biz makinenin kendi kesinlikleri içindeki gelecekteki hareketlerini, zaten bir plan çizicide yatan ve bizim sonradan çıkarttığımız nesnelerle karşılaştırmaya eğilim gösteririz.—Ama bir makinenin gerçek davranışını öngörmekle ilgilendiğimizde bu tür bir şey söylemeyiz. O halde biz genel olarak parçaların tahrif olasılığını unutmayız.—Biz, yine de verilen bir hareket tarzını sembolize etmek için bir makineyi kullanabilme tarzını merak ederken böyle konuşuruz—çünkü o tamamen *farklı* şekillerde de hareket edebilir.

Bir makinenin ya da onun bir resminin bundan devşirmeyi öğrendiğimiz bir dizi resmin ilki olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, bu makinenin farklı da hareket etmiş olabileceğini düşündüğümüzde sanki onun hareket tarzının, gerçek makine -dekinden çok daha belirli olarak sembol—olarak—makinede içeril-

meliymiş gibi görülebilir. Sanki söz konusu hareket için peşinen empirik olarak belirlenmiş olmak yeterli değilmiş, fakat onların gerçekten zaten— gizemli bir şekilde— *mevcut* olmaları gerekliymiş gibidir. Ve bu tamamen doğrudur: sembol—olarak—makine'nin hareketi, herhangi bir verilen gerçek makinenin önceden belirlenmiş olmasından farklı bir anlamda önceden belirlenir.

194. İnsan şu düşünceye; bir makinenin olası .hareketlerinin zaten orada onun içinde gizli bir şekilde olduğu düşüncesine ne zaman sahip olur?—İmdi, ne zaman felsefe yaparsa. Ve bizi bunu düşünmeye ne götürür? Makinelere ilişkin konuşma tarzımızın türü. Sözgelimi, bir makinenin böyle böyle hareket olanaklarına *sahip olduğunu* söyleriz; sadece böyle böyle bir tarzda hareket *edebilen* ideal olarak eğilip bükülmeyen makineden söz ederiz.—Bu hareket *olanağı* nedir? O *hareket* değildir ama hareket için salt fizik koşullarmış gibi de görünmüyor— delik ile çivi arasında, çivinin deliğe dar geldiği bir oyunun var olması gibi. Zira bu, hareket için empirik koşul iken insan onun başka türlü olduğunu da düşünebilir. Bir hareketin olanağının, daha çok, hareketin kendisinin bir gölgesi gibi olduğu sanılır. Ama böyle bir gölge biliyor musunuz? Ve bir gölge derken, hareketin bir resmini kastetmiyorum—çünkü böyle bir resmin sadece *bu* hareketin bir resmi olması gerekmez. Ancak, bu hareketin olanağı sadece bu hareketin olanağı olmalıdır. (Dil denizlerinin burada ne kadar açığa yayıldığına bakın!)

Kendimize şunu sorar sormaz bu dalgalar yatışır: Verilen bir makine hakkında konuştuğumuzda "hareket olanağı" ibaresini nasıl kullanırız?—Ancak o zaman bizim tuhaf fikirlerimiz nereden çıktı? İmdi, size bir hareketin olanağını, diyelim ki hareketin bir *resmi* aracılığıyla gösteriyorum: 'demek ki olanak gerçekliğe benzer bir şeydir'. Şunu deriz : O henüz hareket etmiyor ama zaten hareket etme olanağına sahiptir. 'Demek ki olanak, gerçekliğe çok yakın bir şeydir.' Falan fiziksel koşulların bu hareketi olanaklı kılıp kılmadığı konusunda şüphe edebilsek de *bunun*, şu ya da bu hareketin olanağı olup olmadığını asla tartışamayız: 'Öyleyse hareketin

olanağı hareketin kendisiyle eşsiz bir bağlantı içinde bulunur; bir resmin konusuyla olan bağlantısından daha yakın bir bağlantı'; zira bir resmin şu ya da bu şeyin resmi olup olmadığından şüphe edilebilir. "Bunun hareketin olanağına bağlayıcı bir şey verip vermediğini deneyim gösterecektir" deriz ama "bunun bu hareketin olanağı olup olmadığını deneyim gösterecektir" demeyiz: 'Demek ki bu olanağın kesinlikle bu hareketin olanağı olması empirik bir olgu değildir.'

Biz bu şeylerle ilgili kullandığımız bu tür ifadelere ilişkin kaygı duyar; yine de onları anlamaz fakat yanlış yorumlarız. Biz, felsefe yaparken, tıpkı, uygar insanların ifadelerini duyan, onlar üzerinde yanlış bir yorum yapan ve sonra da ondan en tuhaf sonuçları çıkartan vahşilere, ilkellere benzeriz.

195. "Ancak ben, şimdi yaptığım şeyin (bir anlam yakalamanın) gelecekteki kullanımı, *nedensellik olarak* ve bir deneyim meselesi olarak belirlediğini değil, *tuhaf* bir şekilde, kullanımın kendisinin bir anlamda mevcut olduğunu kastediyorum."— Ancak 'bir anlamda'! Gerçekten söylediğinizde garip olan şey, "tuhaf bir şekilde" ifadesidir. Geri kalanı tamamdır; ve bu tümce, sadece, onun için, bizim gerçekten kullandığımızdan farklı bir dil-oyunu tasarlandığında tuhaf görünür. (Birisi, bir zamanlar bana, bir terzinin 'bir giysi dikebilmesine' bir çocuk gibi şaşırmış olduğunu söylemişti— O, bunun, bir giysinin yalnız dikilmeyle, birbirine iplikle dikilmekle yapılmış olduğu anlamına geldiğini düşünmüştü.)

196. Bir sözcüğün kullanımını anlamada başarısız olmamız halinde onu tuhaf bir *sürecin* ifadesi sayarız. (Zamanı tuhaf bir ortam olarak, zihni tuhaf bir varlık türü olarak düşündüğümüz gibi.)

197. "Biz sanki bir sözcüğün bütün kullanımını birdenbire yakalayabiliriz."—Ve işte yaptığımızı söylediğimiz şey budur. Yani: Biz kimi zaman ne yaptığımızı bu sözcüklerle betimleriz. Ancak, ne olduğuna ilişkin şaşırtıcı, tuhaf hiçbir şey yoktur. O, biz gelecekteki gelişmenin bir bakıma zaten kullanımı yakalama eğiliminde mevcut olması gerektiğini ve yine de mevcut olmadığını düşünmeye

götürüldüğümüz zaman tuhaf hale gelir.—Zira biz sözcüğü anladığımıza şüphe olmadığını ve öte yandan da onun anlamının kullanımında yattığını söyleriz. Benim şimdi satranç oynamak istediğime şüphe yoktur ama satranç, bütün kurallarından (vbg.) dolayı oyundur. O halde, onu oynayana kadar hangi oyunu oynamak istediğimi bilmez miyim? Ya da bütün kuralların benim niyetlenme edimimde içerildiklerini...? Bana bu tür oyunun böyle bir niyetlenme ediminin alışıldık sonucu olduğunu söyleyen deneyim midir? Öyleyse neyi yapmaya niyet ettiğimin kesin olması benim için olanaksız mıdır? Ve eğer bu saçmaysa— niyetlenme edimi ile niyet edilen şey arasında ne tür bir üst derecede— güçlü bağlantı vardır?— "Hadi satranç oyunu oynayalım" ifadesinin anlamı ile oyunun bütün kuralları arasında gerçekleştirilen bağlantı nerededir?— İmdi, oyunun kurallarının listesinde, onun öğretilmesinde, günden güne oynama uygulamasında...

198. "Ancak, bir yasa tam da *bu* noktada ne yapmam gerektiğini bana nasıl gösterebilir? Yaptığım şeyin hepsi, bir yorum sırasında kurallara uygundur."— Söylememiz gereken şey bu değil daha çok şudur: Her yorum, yorumladığı şeyle beraber hâlâ havada asılı kalır ve ona herhangi bir destek veremez. Yorumlar kendi kendilerine, anlamı belirlemezler.

"O zaman, yaptığım her şey yasaya uygun hale getirilemez mi?"— Şunu soralım: Bir kuralın ifadesi—diyelim ki bir işaret kazığı— eylemlerimle ilişkili olması için neye sahiptir? Burada ne tür bir bağlantı vardır?— İmdi, belki de şu: Ben bu işarete belirli bir tarzda karşılık vermek üzere eğitildim ve şimdi ona öyle karşılık veriyorum.

Ancak bu yalnızca, bir nedensel bağlantı vermek; şimdi bizim bu işaret kazığına göre davranmamızın nasıl vaki olduğunu söylemektedir; işarete—göre— davranmanın neden ibaret olduğunu değil. Tersine, ayrıca şunu da belirtmiştim ki bir kimse, orada işaret kazıklarının düzenli bir kullanımı, bir alışkanlığı olması ölçüsünde bir işaret kazığına göre davranır.

199. "Bir kurala tabi olma" dediğimiz şey, yalnızca *bir tek* insanın, yaşamında yalnızca *bir kez* yapmasının olanaklı olacağı bir şey midir?— Bu şüphesiz "bir kurala tabi olma" ifadesinin grameri üzerine bir işarettir.

Birisinin bir kurala tabi olduğu yalnızca tek bir fırsatın olmuş olması gerektiği olası değildir. Üzerine bir raporun verildiği, bir buyruğun verildiği veya anlaşıldığı vbg. yalnızca tek bir fırsatın olmuş olması gerektiği olası değildir.— Bir kurala tabi olmak, bir rapor vermek, bir buyruk vermek, bir satranç oyunu oynamak, *alışkanlıklardır*, (kullanımlardır, yerleşik kurallardır).

Bir tümceyi anlamak, bir dili anlamak demektir. Bir dili anlamak bir tekniğin ustası olmak demektir.

200. Şüphesiz, oyunlarla tanışık olmayan bir kabileye mensup iki kişinin satranç tahtasına oturacağı ve bir satranç oyununun hamlelerini hatta uygun zihinsel eşlikçileri ile birlikte yürüteceği düşünülebilir. Ve eğer *biz* onu görseydik onların satranç oynadıklarını söylerdik. Ama şimdi birtakım kurallara göre, bizim genellikle bir *oyun* ile ilişkisini kuramadığımız bir dizi eyleme— diyelim ki çığlıklara ve ayaklan yere vurmaya— çevrilen bir satranç oyunu düşünün. Ve şimdi bu iki kişinin, bizim alışık olduğumuz satranç biçimi yerine bağırıp çağırdıklarını ve ayaklarını yere vurduklarını farz edin; ve bu öyle bir tarzda olsun ki onların işlemi uygun kurallarla bir satranç oyununa çevrilebilsin. Bizim yine de onların bir oyun oynuyor olduklarını söyleme eğiliminde mi olmamız gerekir? İnsanın hangi hakla öyle söylemesi gerekir?

201. Bizim paradoksumuz şuydu: Eylemin hiçbir yönü bir kuralla belirlenemez, zira eylemin her yönü bu kurala uygun yapılabilir. Yanıt şuydu: Eğer her şey kurala uygun yapılabilirse o zaman onunla çatışma da yapılabilir. Öyleyse burada ne uygunluk ne de çatışma olur.

Burada yalnızca, tartışmamız sırasında biz, sanki her biri, onun arkasında yine de bir başka yorumun durduğunu düşünene dek bizi bir an için hoşnut etmiş gibi, birinden sonra bir başka yo-

rum verdiğimiz gerçeği dolayısıyla bir yanlış anlamanın olduğu görülebilir. Bu da şunu gösteriyor ki bir *yorum olmayan*, ancak bizim gerçek durumlarda "yasaya tabi olmak" ve "ona karşı hareket etmek" dediğimiz şeyde sergilenen bir kuralı bir yakalama tarzı vardır.

Böylece şunu söyleme eğilimi vardır: Kurala uygun her eylem bir yorumdur. Ancak "yorum" terimini, kuralın bir ifadesinin diğerinin yerine kullanılması ile sınırlamamız gerekir.

202. Ve böylece 'bir kurala tabi olmak' da bir pratiktir/uygulamadır. Ve birisinin bir kurala tabi olduğunu *düşünmek* bir kurala tabi olmak değildir. Dolayısıyla 'özel olarak' bir kurala uymak olanaklı değildir: Aksi taktirde, birinin bir kurala tabi olduğunu düşünmek ona tabi olmakla aynı olacaktır.

203. Dil, yolların bir labirentidir. *Bir* taraftan yaklaşır ve yolunu aşağı yukarı bilirsin; aynı yere bir başka taraftan yaklaşır ve artık yolunu takriben bilmezsin.

204. Tıpkı şeyleri keşfedebildiğim gibi, sözgelimi, herhangi birinin hiç oynamadığı bir oyun da keşfedebilirim. —Ama şu da olası mıdır: İnsanların hiç oyun oynamamış oldukları; yine de bir zamanlar birisinin —kimsenin oynamadığı— bir oyun icat etmiş olduğu?

205. "Ancak bir *niyet*, bir zihinsel süreç için bir alışkanlığın, bir tekniğin varlığının gereksiz olması tuhaf bir şeydir. Sözgelimi, iki kişinin, başka hiçbir oyunun olmadığı bir dünyada satranç oynamaları; ve hatta bir satranç oyununa başlamaları—ve sonra kesilmiş olması— gerektiği düşünülebilir."

Ancak satranç, kurallarıyla tanımlanmaz mı? Ve bu kurallar satranç oynamaya niyetlenen bir kimsenin zihninde nasıl mevcut olurlar?

206. Bir kuralı izlemek bir buyruğa uymaya benzer. Biz böyle yapmak üzere eğitiliriz; bir buyruğa belli bir tarzda karşılık veririz. Ancak, ya bu buyruğa ve eğitime birimiz bir şekilde, diğerimiz de başka türlü karşılık verirsek? Hangisi doğru olur?

Farz edin ki, dili size tamamen yabancı olan bilmediğiniz bir ülkeye bir kâşif olarak geldiniz. Oradaki insanların buyruklar verdiklerini, onları anladıklarım, onları yerine getirdiklerini, onlara karşı geldiklerini vbg. hangi durumlarda söylersiniz?

İnsanların ortak tavrı, bilinmeyen bir dili yorumladığımız referans sistemidir.

207. Bu ülkedeki insanların bildik insan etkinliklerini sürdürdüklerini, bu sırada açıkça yapay bir dil kullandıklarını düşünelim. Eğer onların davranışlarını izlersek onları anlaşılır buluruz, 'mantıksal' gibi görünürler. Ancak, onların dilini öğrenmeye kalkıştığımızda bunun olanaksız olduğunu bulgularız. Zira, söyledikleri, çıkarttıkları sesler ile eylemleri arasında düzenli bir bağlantı yoktur; ama yine de bu sesler gereksiz değildirler, zira bu insanlardan birinin ağzını kapatırsak bunun bizimkilerle aynı sonuçları olur; sesler olmaksızın onların eylemleri karışıklığa düşer—göstermek istediğim gibi.

Bu insanların bir dile; buyruklara, raporlara ve geri kalanlara sahip olduklarını söylememiz gerekir mi?

Ona "dil" dememiz için yeterli düzen yoktur.

208. O halde ben "buyruk"u ve "kural"ı, "düzen" aracılığıyla mı tanımlıyorum? Ben, "düzenli", "tek biçimli" ve "aynı"nın anlamını birisine nasıl açıklarım?—Ben bu sözcükleri, diyelim ki, yalnızca Fransızca konuşan birine, uygun Fransızca sözlükler aracılığıyla açıklayacağım. Ancak, eğer bir kimse henüz *kavramlara* sahip değilse ona bu sözcükleri *örnekler* ve *uygulama* aracılığıyla öğreteceğim.—Ve bunu yaptığımda ona, kendi bildiğimden daha az şey iletmiş olmam.

Bu öğretme sırasında ona aynı renkleri, aynı uzunlukları, aynı şekilleri göstereceğim, onları bulmasını ve ortaya çıkarmasını vbg. sağlayacağım. Sözgelimi, onun süs kabilinden bir örneği, öyle yapması söylendiğinde aynı şekilde sürdürmesini —ve aynı zamanda da ilerlemelere devam etmesini —sağlayacağım. Ve böylece, sözgelimi: . .. ... verildiğinde, ...'ya ilerlemesini.

Önce ben yapıyorum, sonra o yapıyor; ve ben onu anlaşma, karşı çıkma, bekleme, teşvik etme ifadeleriyle etkiliyorum. Onun kendi tarzında ilerlemesine izin veriyorum veya geri çekiyorum vbg.

Böyle bir öğrenmeye tanık olduğunuzu düşünün. Sözcüklerin hiçbiri kendisi aracılığıyla açıklanmaz; hiçbir mantıksal döngü var olmaz.

"Ve saire" ve "sonsuzca" ifadeleri de bu öğretimde açıklanır. Başkaları içinden, bir hareket bu amaca hizmet edebilir. "Böyle devam et" ya da "ve saire" anlamına gelen hareket, bir nesneyi ya da bir yeri işaret etme hareketiyle karşılaştırılabilir olan bir işleve sahiptir.

Kısaltılmış bir işaret olan "vs."i, kısaltılmış bir işaret olmayan "ve saire"den ayırmalıyız. "Ve sonsuzca (ad inf.)" böyle bir kısaltma *değildir*, p'nin bütün hanelerini yazamayacağımız gerçeği, matematikçilerin bazen düşündükleri gibi insanın bir eksikliği değildir.

Başka herhangi bir şeye değil de yalnızca verilen örneklere başvurma anlamına gelen öğretim, onların *"ötesine işaret eden "* öğretimden farklıdır.

209. "Ancak o zaman bizim anlama yetimiz bütün örneklerin ötesine ulaşmaz mı?"—Çok tuhaf bir ifade ve tamamen de doğal!—

Ancak hepsi bu mu? Daha derin bir açıklama yok mu; veya en azından açıklamanın *anlaşılması* daha derin olmamalı mı?—İmdi, ben kendim daha derin bir anlayışa mı sahibim? Açıklamada verdiğimden daha fazlasına mı *sahibim?*—Ancak o halde, daha fazlasına sahip olduğum duygusu nereden gelir?

Bu, sınırlı olmayan bir şeyi, her uzunluğun ötesine ulaşan bir uzunluk olarak yorumladığım duruma mı benzer?

210. "Ancak, siz kendiniz anladığınız şeyi başka birine gerçekten açıklar mısınız? Ona asıl şeyi keşfettirmez misiniz? Ona örnekler verirsiniz,—ancak onun, onların hedefini, sizin niyetinizi tahmin etmesi gerekir."— Kendime verebildiğim her açıklamayı ona da veririm. "O, niyet ettiğim şeyi tahmin eder", şu demek olur: Be-

nim açıklamamın çeşitli yorumlan onun aklına gelir ve O onlardan birine rastlar. Böylece bu durumda O soru sorabilir; ve ben ona yanıt verebilirim ve vermeliyim.

211. O, bir modeli kendi kendisine nasıl sürdürmesi gerektiğini—ona hangi direktifi verdiğinizi— nasıl bilebilir?—İmdi, ben nasıl bilirim?— Eğer bu, "Nedenlere sahip miyim"? demekse yanıt şudur: Yakında nedenlerim kalmayacak. Ve o zaman, nedenler olmaksızın edimde bulunacağım.

212. Diziyi sürdürmem buyruğunu korktuğum birisi verdiğinde, alelacele, tam bir kesinlikle edimde bulunurum ve nedenlerin yokluğu beni rahatsız etmez.

213. "Ancak bir dizinin baş kısmı açıkça çeşitli yorumlara olanak verir (yani cebirsel ifadeler aracılığıyla) ve öyleyse siz önce böyle *bir yorumu* seçmeliydiniz."—Hiç de değil. Belli durumlarda bir şüphe olasıydı. Ancak bu, şüphe ettiğimi veya hatta şüphe edebildiğimi söylemek değildir. (Bununla bağlantılı olan, bir sürecin psikolojik 'atmosferi'ne ilişkin söylenmesi gereken bir şey vardır.)

Öyleyse, bu şüpheyi ortadan kaldıran görü mü olmalıydı?— Eğer görü bir iç ses ise— ona *nasıl* uymam gerektiğini nasıl bilirim? Ve onun beni yanıltmadığını nasıl bilirim? Zira eğer o beni doğa yönlendirebiliyorsa yanlış da yönlendirebilir.

((Görü gereksiz bir karıştırmadır.))

214. Eğer 1 2 3 4 ... dizisini genişletmek için bir görüye sahip olmanız gerekliyse 2 2 2 2 ... dizisini genişletmek için de bir görüye sahip olmanız gerekir.

215. Ama *aynı*, en azından aynı değil midir? Bir şeyin kendisiyle özdeşliğinde yanılmaz bir özdeşlik paradigmasına sahipmişiz gibi görünüyor. Şunu söylemek istiyorum: "Burada her halde çeşitli yorumlar olamaz. Eğer siz bir şeyi görüyorsanız özdeşliği de görüyorsunuzdur."

O halde, iki şey, *bir* şey ne ise o olduklarında aynı olurlar mı? Ve bu *bir* şeyin bana gösterdiği şeyi, iki şeyin durumuna nasıl uygulamam gerekir?

216. "Bir şey kendisiyle özdeştir."—Yararsız ama yine de imgelemin belirli bir oyunuyla bağlantılı olan bir önermenin bundan daha güzel bir örneği yoktur. Sanki biz imgelemde bir şeyi kendi şekline sokmuşuz ve ona uyduğunu görmüşüzdür.

Şunu da diyebiliriz: "Her şey kendine uyar." Ya da yine: "Her şey kendi şekline uyar." Aynı zamanda biz bir şeye bakar ve onun için bir boşluk bulunduğunu ve şimdi onun buna tamamen uyduğunu düşünürüz.

Şu lekesi, onun beyaz çevresine 'uyar' mı?—*Ama bu tam da*, eğer ilk önce onun yerinde bir boşluk olsa ve o sonradan bu boşluğa uysaydı nasıl görüneceğidir. Ancak biz "o uyar" derken sadece bu görünüşü; sadece bu *durumu* betimlemiyoruz.

"Her renkli parça kendi çevresine tamamen uyar" daha çok, özdeşlik yasasının özelleşmiş biçimidir.

217. "Bir kurala nasıl uyabilmem gerekir?"—Eğer bu, nedenlere ilişkin bir soru değilse, o zaman benim kuralı, izlediğim tarzda izlememin doğrulanmasına ilişkindir.

Eğer doğrulamaları tükettiysem asıl kayaya ulaştım ve kazma aletim eğrildi. O zaman şunu söyleme eğilimi duyarım: "Bu sadece yaptığım şeydir."

(Bizim, kimi zaman tanımları, içerikleri uğruna değil, biçimleri uğruna talep ettiğimizi hatırlayın. Bize gerekli olan mimarî bir tanımdır; hiçbir şeyi desteklemeyen bir duvar süsü türünden bir tanım.)

218. Bir dizinin başlangıcının, gözle görülmezce sonsuzluğa uzanan rayların görülür bir kısmı olduğu düşüncesi nereden gelir? İmdi, bir kural yerine rayları düşünebiliriz. Ve sonsuzca uzun raylar, bir kuralın sınırsız uygulanmama karşılık gelir.

219. "Bütün adımlar zaten gerçekten atılmıştır" şu anlama gelir: Artık hiçbir seçeneğim yok. Kural, bir kez belirli bir anlamla damgalandığında, tüm uzam içinden izlenmesi gereken çizgileri çizer.—Ancak, eğer bu tür bir şey gerçekten söz konusu olsaydı nasıl yardımcı olurdu?

Hayır; benim betimim yalnızca, eğer sembolik olarak anlaşılsaydı anlam taşırdı.—Şunu söylemem gerekirdi: *Bu, onun beni nasıl etkilediğidir.*

Bir kurala uyduğum zaman, seçim yapmam.

Kurala *körü körüne* uyarım.

220. Ancak, bu sembolik önermenin amacı nedir? Onun, nedensel belirlenme ile mantıksal belirlenme arasındaki bir farkı göz önüne çıkarması gerekirdi.

221. Benim sembolik ifadem, gerçekten, bir kuralın kullanımının mitolojik bir betimiydi.

222. "Bu çizgi, gitmem gereken yolu bana dolaylı olarak anlatır."—Ancak bu şüphesiz sadece bir resimdir. Ve eğer ben onun, bunu ya da şunu sanki sorumsuzca ima ettiği yargısına varırsam, onu bir kural gibi izliyor olduğumu söylememem gerekir.

223. İnsan, her zaman kuralın fısıltısını beklemesi gerektiğini duyumsamaz. Tersine, onun bize bundan sonra ne söyleyeceği konusunda sabırsızlık içinde değiliz, ancak o bize daima aynı şeyi söyler ve biz onun bize söylediğini yaparız.

İnsan, eğittiği birine şöyle söyleyebilir: "Bak, daima aynı şeyi yapıyorum: Ben ....."

224. "Uyuşmak" sözcüğü ile "kural" sözcüğü birbirleriyle *ilintilidirler*, onlar kuzendirler. Eğer herhangi birine bu sözcüklerden birinin kullanımını öğretirsem o bununla, diğerinin kullanımını öğrenir.

225. "Kural" sözcüğünün kullanımı ile "aynı" sözcüğünün kullanımı birbiriyle birleştirilmiştir ("önerme"nin kullanımı ile "doğru"nun kullanımı gibi.)

226. Farz edin ki birisi, $2x + 1^1$ dizisini çözümlemek suretiyle 1, 3, 5, 7.... sayı dizisine ulaşıyor. Ve şimdi kendisine şunu soruyor: "Ancak her zaman aynı şeyi mi yapıyorum yoksa her defasında farklı bir şey mi?"

Eğer bir gün bir sonraki gün için şu sözü verirseniz: "Yarın gelip seni göreceğim"—her gün aynı şeyi mi söylersiniz yoksa her gün farklı bir şey mi?

227. "Eğer o her gün *farklı* bir şey yaptıysa onun bir kuralı izliyor olduğunu söylememem gerekir" demek bir anlam taşır mı? *Hiçbir* anlam taşımaz.

228. "Biz bir diziyi sadece *tek bir* tarzda görürüz!"—Peki ama ne tarzda? Açıkça biz onu cebirsel olarak, bir genişleme dilimi olarak görürüz. Yoksa onda, bundan daha fazla bir şey mi vardır?— "Ancak onu görme tarzımız bize elbette her şeyi verir!"—Ancak bu, dizinin parçasına ilişkin bir gözlem değildir; ya da onda dikkat ettiğimiz herhangi bir şeye ilişkin; o, bizim öğrenme için rehber olarak başka bir şeye başvurmaksızın kurala baktığımız ve bir şey yaptığımız gerçeğine anlam verir.

229. Bir dizinin bir parçası içinde çok güzel çizilmiş bir şeyi, sonsuza ulaşmak için sadece "ve saire"nin eklenmesine gerek duyan karakteristik bir modeli kavradığıma inanıyorum.

230. "Bu çizgi hangi yöne gitmem gerektiğini bana ima eder", sadece şunun başka kelimelerle açıklanmasıdır: O, gitmem gereken yol için benim *son* hâkemimdir.

231. "Ama elbette ..... görebilirsiniz!" İşte bu, bir kuralın zorlaması altında olan birisinin tipik ifadesidir.

232. Bana, ona ne şekilde uymam gerektiğini dolaylı olarak anlatan bir kural düşünelim; yani gözlerim çizgi boyunca gezinirken içimdeki bir ses şöyle desin: "*Bu* şekilde!" — Bir tür esinlenmeye tabi olma süreci ile bir kurala tabi olma süreci arasındaki fark nedir? Zira onlar elbette aynı değildirler. Esinlenme durumunda yönerge *beklerim*. Kimseye benim bu çizgiyi izleme 'tekniğimi' öğretemeyeceğim. Aslında, ona bir dinleme tarzını, bir tür alırlığı öğretmedikçe ... Fakat o zaman, şüphesiz ondan, bu çizgiyi benim izlediğim gibi izlemesini talep edemem.

Bunlar, benim, esinlenmeden doğan ve bir kurala göre eyleme deneyimlerim değildirler; onlar dilbilgisel işaretlerdir.

233. Bir aritmetik çeşidinde böyle bir eğitim düşünmek de olanaklı olur. Çocuklar, her biri kendi tarzlarında, hesap yapabilirler

—kendi iç seslerini dinledikleri ve ona tabi oldukları sürece. Bu şekilde hesaplama, bir düzenleme türüne benzer .

234. Yine de, bizim için, gerçekten yaptığımız gibi hesaplamak ve buna karşın her adımda tıpkı bir büyüyle olduğu gibi, kurallar tarafından yönlendirildiğimiz duygusuna, üzerinde uzlaştığımız gerçeğe şaşırma duygusuna sahip olmak olanaklı olmaz mı? (Uzlaşımımız için Tanrıya şükredebiliriz.)

235. Bu sadece, gündelik yaşamda "bir kurala tabi olma" dediğimiz şeyi neyin oluşturduğunu gösterir.

236. Doğru yanıta ulaşan hesaplama dahileri bunun nasıl olduğunu söylemezler. Onların hesaplamadıklarını söylememiz mi gerekir? (Bir durumlar ailesi).

237. Birisinin, bir kural olarak bir çizgiyi şu şekilde kullandığını düşünün: O bir pergeli tutuyor ve onun uçlarından birini 'kural' olan çizgi boyunca sürüklerken diğer uç, kuralı izleyen çizgiyi çiziyor. Ve O, çizilmiş çizgi boyunca hareket ederken, sanki yaptığını o belirlemiş gibi her zaman kurala bakarak, güya büyük bir kesinlikle pergelin açıklığını değiştiriyor. Biz, bu kişiyi gözleyerek pergelin bu açıklık ve kapalılığında hiçbir düzen türü görmeyiz. Bundan, onun çizgiyi izleme tarzını öğrenemeyiz. Burada belki de insan gerçekten şunu der: "Bu asıl, ona hangi yöne gitmesi gerektiğini *ima ediyor* gibi görünüyor." Ancak o bir kural değildir.

238. Kural, bana, eğer onları *doğal gidişe* göre çizersem, kendisinin bütün sonuçlarını peşinen ortaya çıkaracakmış gibi görünüyor. Bu benim için bu renge "mavi" demek kadar doğal bir meseledir. (Bir şeyin benim için 'doğal olması' olgusunun ölçütleri.)

239. "Kırmızı" yi işittiğinde O, hangi rengi seçeceğini nasıl bilecektir? —Çok basit: Sözcüğü duyduğu zaman kendisinde imgesinin ortaya çıktığı rengi alacaktır. —Ancak 'kendisinde imgesinin ortaya çıktığı zaman' rengin hangi renk olduğunu nasıl bilecektir? Bunun için başka bir ölçü gerekli midir? (Aslında, "..... " sözcüğü işitildiğinde ortaya çıkan rengi seçme diye böyle bir işlem vardır.)

"'Kırmızı'nın, 'kırmızı' sözcüğünü işittiğimde bende ortaya çıkan renk anlamına gelmesi" —bir *tanım* olur. Bir sözcüğü bir ad olarak kullanmanın *ne olduğunun* bir açıklanması değil.

240. Tartışmalar (diyelim ki matematikçiler arasındaki) bir kurala tabi olunup olunmadığı sorusu üzerinde patlak vermezler. İnsanlar, sözgelimi bu konuda yumruklaşmazlar Bu, bizim dilimizin işleyişinin (sözgelimi, betimlemeler verirken) temellendirildiği çerçevenin bir parçasıdır.

241. "Demek ki siz neyin doğru neyin yanlış olduğuna insanî uzlaşmanın karar verdiğini söylüyorsunuz?" İnsanların doğru ve yanlış *dedikleri* şey budur; ve onlar kullandıkları *dilde* uzlaşırlar. Bu, kanılarda değil yaşam biçiminde uzlaşmadır.

242. Eğer dilin bir iletişim aracı olması gerekiyorsa yalnızca tanımlarda değil aynı zamanda yargılarda da (tuhaf gibi gelse de) uzlaşma olmalıdır. Bu, mantığı feshediyor gibi görünüyor ama böyle yapmaz. —Ölçüm yöntemlerini betimlemek bir şey, ölçüm sonuçlarını almak ve belirlemek bir başka şeydir. Ama bizim "ölçme" dediğimiz şey kısmen ölçüm sonuçlarındaki belirli bir değişmezlik tarafından belirlenir.

243. Bir insan kendisini cesaretlendirebilir, kendine buyruklar verebilir, kendine tabi olabilir, kendisini suçlayabilir ve cezalandırabilir; kendisine bir soru sorabilir ve yanıtlar. Hatta biz, sadece monolog yapan; kendi kendilerine konuşarak kendi etkinliklerine eşlik eden insanlar bile düşünebiliriz. —Onları gözlemleyen ve konuşmalarını dinleyen bir araştırmacı, onların dilini bizim dilimize çevirmeyi başarabilir. (Bu onu, bu insanların eylemlerini doğru olarak önceden öngörmeye götürebilir, zira O aynı zamanda onların çözümler yaptıklarını ve kavramlar aldıklarını da işitir.)

Fakat, bir kişinin kendisinin özel kullanımı için, iç deneyimlerini —duygularını, ruh durumlarını— yazabildiği ya da bunları sesli ifade edebildiği bir dil de düşünebilir miyiz? — İmdi, kendi günlük dilimizde böyle yapamaz mıyız?—Ama kastettiğim bu değil. Bu dilin tek tek sözcüklerinin, sadece konuşan kişi için bilinebilir

olabilen şeye; onun mevcut özel duyumlarına işaret etmeleri gerekir. Öyleyse başka birisi bu dili anlayamaz.

244. Sözcükler duyumlara nasıl *işaret* ederler? —Burada bir sorun var gibi görünmüyor mu?; biz her gün duyumlar hakkında konuşup onlara isimler vermiyor muyuz? Ancak, ad ile adlandırılan şey arasındaki bağlantı nasıl kurulur? Bu soruşunla aynıdır: Bir insan duyumların adlarının —sözgelimi "ağrı" sözcüğünün— anlamlarını nasıl öğrenir? Buradaki bir olasılık şudur: Sözcükler duyumun ilksel; doğal ifadeleriyle bağlantılıdırlar ve onların yerine kullanılırlar. Bir çocuk bir yerini incitmiş ve ağlıyor; sonra yetişkinler onunla konuşuyor ve ona ünlemleri ve sonra da tümceleri öğretiyorlar. Onlar çocuğa yeni ağrı-davranışını öğretiyorlar.

"Öyleyse siz 'ağrı' sözcüğünün gerçekten de ağlama anlamına geldiğini söylüyorsunuz?" —Tam tersine: Ağrının sözel ifadesi ağlamanın yerini alır ve onu betimlemez.

245. Zira ağrı ve onun ifadesi arasında bağlantı kuruncaya dek dili kullanmayı denemeyi nasıl sürdürebilirim?

246. Benim duyumlarım hangi anlamda *özeldir?* —İmdi, gerçekten ağrı duyup duymadığımı ancak ben bilebilirim; bir başkası sadece onu tahmin edebilir. —Bu bir bakımdan yanlış, bir başka bakımdan da anlamsızdır. Biz eğer "bilmek" sözcüğünü normalde kullanıldığı gibi (başka nasıl kullanmamız gerekir ki?) kullanırsak o zaman başkaları çoğu kez benim ne zaman ağrı duyduğumu bilir. —Evet ama onu benim kendimin bildiği aynı kesinlikle değil! — Benim ağrı duyduğumu *bildiğim* (Belki de bir şaka olmanın dışında) hiç de söylenemez. Bunun —muhtemelen *benim* ağrı duymam dışında— ne anlama gelmesi gerekir?

Başkalarının benim duyumlarımı *yalnızca* benim davranışımdan öğrendikleri söylenemez —çünkü ben onları öğrendiğimi söyleyemem. Ben onlara *sahibimdir*.

Doğrusu şudur: Başkalarına ilişkin olarak, onların benim ağrı duyup duymadığımdan şüphe ettiklerini söylemek anlamlıdır ama kendi hakkımda bunu söylemem değil.

247. "Sadece, eğer o niyete sahip olduysanız bilebilirsiniz." İnsan birisine bunu, "niyet" teriminin anlamını açıkladığı zaman söyleyebilir. Çünkü bu o zaman şu anlama gelir: onu nasıl kullandığımız *işte budur.*

(Ve burada "bilme", kesinsizlik ifadesinin anlamsız olduğu anlamına gelir.)

248. "Duyumlar özeldir" önermesi şunla karşılaştırılabilir: "İnsan bizzat kendisi sabır gösterir."

249. Biz belki de sütten kesilmemiş bir bebeğin gülüşünün bir aldatma olmadığı tahminimizde aceleci miyiz ?—ve bizim tahminimiz hangi deneyim üzerinde temellenir?

(Yalan söyleme, tıpkı herhangi başka bir şey gibi öğrenilmiş olması gereken bir dil-oyunudur.)

250. Bir köpek neden ağrı taklidi yapamaz? O, fazlasıyla dürüst müdür? Birisi bir köpeğe ağrı taklidi yapmayı öğretebilir mi? Belki de ona belirli koşullarda, ağrı duyuyor olmasa da sanki duyuyormuş gibi havlamasını öğretmek olanaklıdır. Ancak, bu davranışın gerçek ağrı taklidi olması için gerekli ortam kayıptır.

251. Şunları derken neyi kastederiz: "Bunun tersini düşünememem" veya "o başka türlü olsaydı nasıl olurdu?"—Sözgelimi, birisi, benim imgelerim özeldir veya acı duyup duymadığımı ancak ben bilebilirim vbg. dediğinde.

Şüphesiz, burada "tersini düşünememem" şu anlama gelmez: Benim imgeleme güçlerim bu göreve aykırıdırlar. Bu sözcükler, formu, onu bir empirik önerme gibi gösteren ama gerçekte dilbilgisel bir önerme olan bir şeye karşı bir savunudur.

Ancak neden, "şeyin kendisini düşünememem" değil de "tersini düşünememem" diyoruz?

Örnek: "Her çubuğun bir uzunluğu vardır." Bu şöyle bir şey demektir: Biz bir şeye (ya da *buna)* "bir çubuğun uzunluğu" deriz — ama hiçbir şeye "bir kürenin uzunluğu" demeyiz. Şimdi, 'her çubuğun bir uzunluğa sahip olduğunu' düşünebilir miyim? İmdi, ben yalnızca bir çubuğu düşünebilirim. Yalnız bu resim, bu önerme do-

layısıyla, "oradaki ile aynı uzunluğa sahip olan bu masa" önermesi dolayısıyla kullanılan resimden tamamen farklı bir role sahiptir. Çünkü burada tersinin bir resmine sahip olmanın ne anlama geldiğini anlarım (ne de onun zihinsel bir resim olmasına gerek vardır).

Ancak dilbilgisel önermeye bağlanan bu resim yalnızca, diyelim ki, "bir çubuğun uzunluğu" denilen şeyi gösterebilir. Ve tersi resmin ne olması gerekir?

((Bir a priori önermenin olumsuzuna dikkat edin.))

252. "Bu cisim yayılıma sahiptir." Buna şu yanıtı verebiliriz: "Saçma" — ama "Şüphesiz!" diye yanıtlamaya eğilim duyarız— Bu neden böyledir?

253. "Başka birisi benim ağrılarıma sahip olamaz." —*Benim* ağrılarım hangileridir? Burada bir özdeşlik ölçütü sayılan nedir? Fiziksel nesneler durumunda "tamamen aynı iki şey"den söz etmeyi, sözgelimi, "bu sandalye dün burada gördüğün sandalye değil, ama onunla tamamen aynı" demeyi neyin olanaklı kıldığını düşünün.

Benim ağrım onun ağrısıyla aynı demek bir *anlam* taşıyana kadar, bizim için her ikisinin de aynı ağrıya sahip olması olanaklıdır. (Ve iki kişinin—sadece benzer değil—aynı yerde ağrı duydukları da düşünülebilir. Bu, sözgelimi, yapışık ikizlerin durumu olabilir.)

Bu konudaki bir tartışmada, göğsünü yumruklayan ve "Ama elbette başka biri BU ağrıya sahip olamaz!" diyen birini gördüm. — Buna yanıt insanın bir özdeşlik ölçütünü, "bu" sözcüğünü kuvvetli vurgulayarak tanımlamadığıdır. Vurgunun yaptığı, daha çok, bizim böyle bir özdeşlik ölçütüne aşina olduğumuzu ama onun hatırlatılması gerektiğini telkin etmektir.

254. "Aynı" yerine "özdeş"in kullanılması (sözgelimi) felsefede bir diğer tipik yoldur. Biz sanki anlamın tonlarına ilişkin konuşuyormuşuz ve söz konusu olan her şeyin doğru nüansa ulaşacak sözcükleri bulması gerekliymiş gibidir. Yani felsefede söz konusu olan, sadece, bizim belirli türden bir ifadeyi kullanmaya ayartılmanın psikolojik olarak kesin bir açıklamasını nerede vermemiz gerektiğidir. Böyle bir durumda, 'söylemeye ayartıldığımız' şey, şüp-

hesiz, felsefe değildir; ama bu onun hammaddesidir. Böylece, sözgelimi bir matematikçinin, matematiksel olguların nesnelliği ve gerçekliği konusunda söyleme eğilimi duyduğu şey bir matematik felsefesi değil, felsefi *ele alış tarzına*, ilişkin bir şeydir.

255. Filozofun bir soruyu ele alış tarzı, bir hastalığı ele alış tarzına benzer.

256. Şimdi, benim iç deneyimlerimi betimleyen ve sadece benim anlayabildiğim dile ne demeli? Benim duyumlarımın yerine geçecek sözcükleri *nasıl* kullanırım?—Genellikle yaptığımız gibi mi? O halde duyumlara ilişkin sözcüklerim, benim doğal duyum ifadelerimle mi bağlanırlar? Bu durumda benim dilim 'özel' bir dil değildir. Benim gibi, başka biri de onu anlayabilir.—Ancak Ya ben, duyumun herhangi bir doğal ifadesine değil de sadece o duyuma sahip olduysam? Ve şimdi ben yalnızca, adları duyumlarla birleştirir ve bu adlan betimlemeler içinde kullanırım.—

257. Eğer insanlar ağrının dış belirtilerini göstermeselerdi (inlemeseler, yüzlerini buruşturmasalar vb.) ne olurdu? O halde bir çocuğa 'diş-ağrısı' sözcüğünü kullanmayı öğretmek olanaksızdır. Evet, şimdi gelin, çocuğun bir dahi olduğunu, duyum için bir adı kendisinin keşfettiğini farz edelim. Ancak o halde, şüphesiz, sözcüğü kullandığı zaman kendisini anlamış kılamaz. —Öyleyse O, adı, onun anlamını herhangi birine açıklamaksızın mı anlar?—Ancak, O "kendi ağrısına ad verdi" demek ne demektir?—O, bu ağrıyı adlandırmayı nasıl gerçekleştirdi?! Ve ne yapmış olursa olsun onun amacı neydi? "O kendi duyumuna bir ad verdi" denildiğinde, eğer salt adlandırma edimi anlam taşıyacaksa dildeki birçok sahne dekorunun gerekli olduğu unutulur. Birinin ağrıya bir ad verdiğinden söz ettiğimizde, önceden varsayılan şey "ağrı" sözcüğünün dilbilgisinin varlığıdır; O, yeni sözcüğün yerleştirildiği kazığı gösterir.

258. Şu durumu düşünelim. Ben belirli bir duyumun ortaya çıkışı hakkında bir günlük tutmak istiyorum. Bu amaçla ona "S" işaretini veriyorum ve o duyuma sahip olduğum her gün için bir tak-

vime bu işareti yazıyorum. Ben her şeyden önce bu işaretin bir tanımının formüle edilmeyeceğini söyleyeceğim.—Ama yine de belli bir tür tanım verebilirim.—Nasıl? Duyuma işaret edebilir miyim? Sıradan anlamda değil. Ancak bu işareti söyler ya da yazarım ve aynı zamanda dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırırım ve böylece, sanki ona içerden işaret ederim.—Ama bu tören ne içindir? Her şey olduğu gibi göründüğüne göre! Şüphesiz, bir tanım bir işaretin anlamını saptamaya hizmet eder.—İmdi, bu tamamen benim dikkatimin yoğunlaştırılmasıyla yapılır; zira bu şekilde ben, işaret ve duyum arasındaki bağlantıyı kendi üzerime zorla alırım. — Ancak, "onu kendi üzerime zorla alırım", yalnızca şu demektir: Bu süreç, gelecekte bu bağlantıyı *doğru* hatırlamama neden olur. Ama şimdiki durumda hiçbir doğruluk ölçütüne sahip değilim. Şöyle söylenebilir: Bana doğru gibi görünecek olan, doğrudur. Ve bu yalnızca, bizim burada 'doğru' üzerine konuşamamamız demektir.

259. Özel dilin kuralları, kuralların *izlenimleri* midir? Üzerinde izlenimlerin tartıldığı terazi bir terazinin *izlenimi* değildir.

260. "İmdi, bunun yine bir S duyumu olduğuna inanıyorum."—Belki de siz, ona inandığınıza *inanıyorsunuz!*

O halde, takvimde bu kaydı koyan kişi *hiçbir şey'in* bir notunu düşmüş müdür?—Bir kişinin, bir işaret yaptığında bir şeyin bir notunu—diyelim ki, bir takvimde—düşmesinin doğal bir şey olduğunu düşünmeyin. Zira bir not'un bir işlevi vardı ve bu "S" şimdiye dek hiçbir işleve sahip olmamıştır.

(İnsan kendisiyle konuşabilir.—Eğer birisi, kimse olmadığı zaman konuşuyorsa bu onun kendisiyle konuştuğu anlamına mı gelir?)

261. Bir *duyumun* işaretine "S" dememiz için hangi nedenlere sahibiz? Zira "duyum" yalnızca benim için anlaşılabilir olan dilin değil ortak dilimizin bir sözcüğüdür. Öyleyse bu sözcüğün kullanımı herkesin anladığı bir doğrulamaya gereksinim duyar.—Ve, onun bir duyum olmasına gerek yoktur; S yazdığı zaman O *bir şeye* sahiptir demek de yardımcı olmaz.—İşte bütün söylenebilecek olan

budur. "Sahip olmak" ve "bir şey", aynı zamanda bizim ortak dilimize aittirler.— Böylece nihayet, insan, felsefe yaparken, yalnızca ifade edilmeyen bir ses çıkarmak istediği bir noktaya ulaşır.—Fakat böyle bir ses yalnızca, belirli bir dil-oyununda ortaya çıkması suretiyle, şimdi betimlenmesi gereken bir ifadedir.

262. Şu denebilir: Eğer bir sözcüğün özel bir tanımını siz kendiniz verdiyseniz o zaman o sözcüğü filan tarzda kullanmayı içten *yüklenmelisiniz.* Ve bunu nasıl yüklenirsiniz? Sizin bu sözcüğü kullanma tekniğini keşfettiğinizin; ya da onu hazır bulduğunuzun varsayılmış olması gerekmez mi?

263. "Ama ben gelecekte BUNA 'ağrı' demeyi (içten)yüklenebilirim." Fakat onu yüklenmiş olduğunuz kesin midir? Bu amaç için dikkatinizi duygunuz üzerinde yoğunlaştırmanızın yeterli olduğuna emin misiniz?—Tuhaf bir soru.—

264. "Sözcüğün *neyin* yerine durduğunu bir kez bilirseniz, onu anlar, onun bütün kullanımını bilirsiniz.

265. Sadece imgelemimizde var olan bir tablo (bir sözlüğe benzer bir şey) düşünelim. Bir X sözcüğünün, bir Y sözcüğüyle çevrilmesini doğrulamak için bir sözlük kullanılabilir. Ancak eğer böyle bir tabloya yalnızca imgelemde'bakılması gerekiyorsa bizim ona da bir doğrulama dememiz gerekir mi?—"İmdi, evet; o halde o öznel bir doğrulamadır."—Ama doğrulama bağımsız bir şeye başvurmaktan ibarettir.—"Ancak şüphesiz ben bir anıdan bir diğerine başvurabilirim. Sözgelimi bir trenin kalkış saatini doğru hatırlayıp hatırlayamadığımı bilmiyorum ve bunu kontrol etmek için zaman-tablosunun bir sayfasına nasıl bakıldığını hatırlıyorum. Burada da aynı değil midir?"—Hayır; çünkü bu sürecin gerçekten *doğru* olan bir anıyı üretmesi gerekir. Eğer zaman-tablosunun zihinsel imgesinin kendisinin doğruluğu test edilmezse o ilk anının doğruluğunu nasıl onaylayabilir? (Sanki birinin, söylediği şeyin doğru olduğuna kendisini ikna etmek için sabah gazetesinden birkaç kopya satın alması gerekliymiş gibi.)

İmgelemdeki bir tabloya bakmak, bir tabloya, imgelenen bir de-

neyimin sonucunun imgesinin bir deneyimin sonucu olduğundan daha fazla bakmak değildir.

266. Saatin kaç olduğunu görmek için saate bakabilirim: Ama ben saatin kaç olduğunu *tahmin etmek* için bir saatin kadranına da bakabilir; veya aynı amaç için bir saatin akrebini, konumu bende doğru yer edinceye kadar hareket de ettirebilirim. Öyleyse bir saate bakmak saati birden fazla tarzda belirlemeye hizmet edebilir. (Saate imgelemde bakmak.)

267. İnşa etmeyi tasarladığım bir köprü için, imgelemimde köprünün malzemesi üzerinde yükleme denemeleri yaparak boyutlarının seçimini doğrulamak istediğimi farz edin. Bu şüphesiz, bir köprünün boyutlarını doğrulama denen şeyi düşünmek olur. Ancak ona, boyutların düşünülmüş bir seçimi de dememiz gerekir mi?

268. Benim sağ elim sol elime parayı neden veremez?— Benim sağ elim onu sol elime koyabilir. Sağ elim bir hibe senedi yazabilir ve sol elim bir reçete.—Ama başka pratik sonuçlar bir hibenin sonuçları olmazlar. Sol el, sağ elden parayı aldığında, vbg., şunu soracağız: "Peki, ondan aldığı ne?" Ve eğer birisi, kendisi bir sözcüğün özel bir tanımını vermişse aynısı sorulabilir; yani, O kendisine o sözcüğü söylediyse ve aynı zamanda da dikkatini bir duyuma yönelttiyse...

269. Bir insanın davranışında, bir sözcüğü anlamadığı; yani bunun kendisine bir şey ifade etmediği, onunla hiçbir şey yapamayacağı olgusuna ilişkin birtakım ölçütlerin bulunduğunu hatırlayalım. Ve onun 'anladığını düşünmesi'nin; doğru anlam olmasa da bu sözcüğe bir anlam vermesinin ölçütlerini. Ve son olarak da, onun sözcüğü doğru anlamasının ölçütlerini. İkinci durumda öznel bir anlamadan söz edilebilir. Ve başka kimsenin anlamadığı ama benim 'anladığımın görüldüğü' seslere bir "özel dil" adı verilebilir.

270. Şimdi "S" işaretinin günlüğümdeki kaydı için bir kullanım düşünelim. Ne zaman belirli bir duyuma sahip olsam bir manometrenin benim kan basıncımın yükseldiğini gösterdiğini bulgulu-

yorum. Öyleyse, benim kan basıncımın herhangi bir araç kullanmaksızın yükseldiğini söyleyebileceğim. Bu yararlı bir sonuçtur. Ve şimdi benim bu duyumu *doğru* veya yanlış tanıyıp tanımadığım tamamen önemsizmiş gibi görünüyor. Farz edelim ki onu düzenli olarak yanlış teşhis ediyorum, bunun en ufak bir önemi yok. Ve tek başına bu, benim bir hata yaptığım varsayımının salt bir görünüş olduğunu gösterir. (Biz sanki makinenin bir parçasını açmak için kullanılabilir gibi görünen bir tokmağı çevirmişiz gibidir; ama o hiç de mekanizmle bağlantılı olmayan salt bir süstür.)

Ve burada bir duyumun adına "S" dememiz için nedenimiz nedir? Belki de bu işaretin bu dil-oyununda bu tür kullanılma tarzı. —Ve neden "belirli bir duyum" her zaman aynı olandır? Peki, biz her zaman "S" yazdığımızı düşünmüyor muyuz?

271. "'Ağrı' sözcüğünün *ne* anlam taşıdığını belleğinde tutamayan—öyle ki bu adla sürekli farklı şeyleri adlandıran—ama yine de bu sözcüğü ağrının bildik belirtileri ve ön gerekleriyle uygun bir tarzda kullanmış olan birini düşünün"—kısaca O bunu hepimizin kullandığı gibi kullanır. Burada şunu demek isterim: Onunla başka bir şey hareket etmese de döndürülebilen bir çark, mekanizmin bir parçası değildir.

272. Özel deneyim konusunda önemli olan şey, gerçekten, her kişinin kendi örneğine sahip olması değil, başkalarının da *buna* ya da başka bir şeye sahip olup olmadıklarını kimsenin bilmemesidir. Böylece, insanlığın bir kısmının bir kırmızı duyumuna, öbür kısmının da bir başka kırmızı duyumuna —doğrulanamasa da— sahip olduğu tahminini yürütmek olanaklı olur.

273. "Kırmızı" sözcüğüne ilişkin ne demem gerekir? Onun 'hepimizin karşılaştığı' bir şey olduğunu ve herkesin bundan başka, *kendi* kırmızı duyumunu ifade edecek bir başka sözcüğe gerçekten sahip olması gerektiğini mi? Veya şuna benzer bir şey mi: "Kırmızı" sözcüğü herkesin bildiği bir şey anlamına gelir; ve ek olarak her kişi için sadece onun bildiği bir şey demektir. (Veya belki de daha çok: O, sadece onun bildiği bir şeye *işaret eder.)*

274. Şüphesiz, "kırmızı" sözcüğü özel bir şeyi "kasteder" yerine özel bir şeye "işaret eder" demek onun işlevini yakalamamıza asla yardımcı olmaz; ancak bu, felsefe yapmadaki belirli bir deneyim için psikolojik olarak daha uygun bir ifadedir. Sanki bir sözcüğü seslendirdiğimde kendime şunu söylemek için özel duyuma bir yan bakış atarım: Onunla ne kastettiğimi pek iyi biliyorum.

275. Göğün mavisine bakın ve kendinize "Gök ne kadar da mavi!" deyin.—Bunu—felsefi niyetler olmaksızın—kendiliğinden yaptığınızda, bu fikir hiç de aklınıza, bu renk izleniminin sadece *size* ait olduğunu getirmez. Ve bunu başka birisine hayretle ifade etmekte hiçbir tereddüdünüz olmaz. Ve eğer siz bu sözcükleri söylerken herhangi bir şeyi işaret ederseniz gökyüzünü işaret edersiniz. Şunu söylüyorum: İnsan 'özel dil' hakkında düşündüğü zaman, bu 'duyumu adlandırma' ya çoğu kez eşlik eden kendisine-işaret etme duygusuna sahip değildir. Ne de siz gerçekten, renge elinizle değil dikkatinizle işaret etmeniz gerektiğini düşünürsünüz. ("Bir şeye dikkatle işaret etme"nin ne anlama geldiğini düşünün.)

276. Ancak, bir renge baktığımız ve renk-izlenimlerimize ad verdiğimiz zaman en azından tamamen belirli bir şeyi kastetmez miyiz? Sanki renk-izlenimini nesneden bir zar gibi ayırırız. (Bunun şüphelerimizi uyandırması gerekir.)

277. Hatta, bir sözcüğü bir ara, herkesin bildiği bir renk anlamında, başka bir zaman da şu anda ediniyor olduğum 'görsel izlenim' anlamında kullanmaya ayartılmak bizim için nasıl olanaklıdır? Burada böylesine fazla bir ayartılma nasıl olabilir? —Bu iki durumda, renk üzerine aynı tür dikkati yöneltmiyorum. Tek başıma bana ait olan renk izlenimini kastettiğim zaman kendimi renk içine daldırıyorum —daha çok, bir rengi kendim dolduramadığım zamanki gibi. Böylece insan parlak bir renge veya etkileyici bir renk-şemasına baktığı zaman bu deneyimi ortaya çıkarmak daha kolaydır.

278. "Yeşil rengin *bana* nasıl göründüğünü biliyorum"— Bunun anlamlı olduğu kuşkusuz!—Elbette: Önermenin hangi kullanımını düşünüyorsunuz?

279. Birinin "Ancak ne kadar uzun olduğumu biliyorum" dediğini ve bunu kanıtlamak için elini başının üzerine koyduğunu düşünün.

280. Birisi, bir tiyatro sahnesini nasıl düşündüğünü göstermek için bir resim yapıyor. Ve şimdi şunu diyorum: "Bu resim ikili bir işleve sahip; o başkalarına, resimlerin veya sözcüklerin bildirdiği gibi bilgi verir —ancak, bu bilgiyi veren için o, başka türden bir tasarım (veya bilgi parçası mı?) dır; o kişi için bu kendi tasarımının resmidir, başka birisinin olamaz. Onun için, bu resmin, kendisindeki özel izlenimi bu resmin başkaları için o anlamı taşıyamaması anlamında, onun tasarımladığı şey demektir." —Bir tasarımın veya bir bilgi parçasının bu ikinci durumunda hangi gerçeği söylemem gerekir—eğer bu sözcükler *birinci* durumda doğru olarak kullanıldılarsa?

281. "Ancak, söylediğiniz şu olmuyor mu: Sözgelimi, *ağrı-davranışı* olmaksızın ağrı yoktur. Bu şuna varır: İnsan, sadece canlı bir insanın ve canlı bir insana benzeyen (benzer davranan) şeyin duyumları olduğunu; gördüğünü; kör olduğunu; duyduğunu; sağır olduğunu; bilinçli ya da bilinçsiz olduğunu söyleyebilir.

282. "Fakat bir peri masalında, kavanoz da görebilir ve duyabilir!" (Elbette; ama konuşabilir de.)

"Ancak, peri masalı sadece, olmayan bir durumu yaratır; *saçma* konuşmaz." Bu o kadar basit değildir. Bir kavanozun konuştuğunu söylemek yanlış veya anlamsız mıdır? Bir kavanozun konuştuğunu söylememiz gereken koşulların açık bir resmine sahip miyiz? (Hatta anlamsız bir şiir bile bir çocuğun saçmalamasıyla aynı tarzda anlamsız değildir.)

Biz aslında ağrı duyan cansız bir şeyden söz ediyoruz; sözgelimi, oyuncak bebeklerle oynarken. Fakat ağrı kavramının bu kullanımı ikincil bir kullanımdır. İnsanların ağrıyı *yalnızca* cansız şeylere atfettikleri; yalnızca oyuncak bebeklere acıdıkları bir durumu düşünün. (Çocuklar trenlerle oynarlarken, oyunları onların trenler hakkındaki bilgileriyle bağlantılıdır. Trenleri tanımayan bir kabile-

nin çocukları için, bu oyunu başkalarından öğrenmek ve onu, herhangi bir şeyden kopya edildiğini bilmeksizin, oynamak yine de olanaklı olur. Bu oyunun onlara, bize ifade ettiği aynı *anlamı* ifade etmediği söylenebilir.)

283. Bize, canlı varlıkların, şeylerin duyumsayabildikleri gibi bir düşünceyi veren nedir?

Eğitimimin beni, dikkatimi kendimdeki duygulara çekerek ona götürmüş olması ve şimdi bu düşünceyi kendi dışımdaki nesnelere aktarmam mı? Orada (içimde), başkalarının bu sözcüğü kullanma tarzlarıyla çatışmaksızın "ağrı" diyebileceğim bir şeyin olduğunu bilmem mi? —Düşüncemi taşlara, bitkilere, vbg. aktarmam.

Korkunç acılarım olduğunu ve onlar devam ederken taşa dönüştüğümü hayal edemez miyim? Peki, eğer gözlerimi kapattıysam bir taşa dönüşüp dönüşmediğimi nasıl bilirim? Ve eğer bu olduysa, *bu taş*, hangi anlamda o ağrılara sahip olacaktır? Onlar hangi anlamda taşa atfedilebileceklerdir? Ve ağrının burada bir taşıyıcıya sahip olmasına neden gerek yoktur?!

Ve taşın bir ruhu olduğundan ve ağrı duyanın da *bu* olduğundan söz edilebilir mi? Bir ruhun veya ağrının bir taşla ne ilgisi olması gerekir?

Yalnızca bir insan gibi davranan şeyin ağrıları *olduğu* söylenebilir.

Zira insanın bunu bir gövdenin *sahip olduğu* bir beden veya dilerseniz bir ruhtan dolayı söylemesi gerekir. Ve bir beden bir ruha nasıl *sahip* olabilir?

284. Bir taşa bakın ve onun duyumlara sahip olduğunu düşünün.—İnsan kendine şöyle der: İnsan, bir *şeye* bir *duyum* atfetme fikrine nasıl ulaşabilir? İnsan onu bir sayıya da atfedebilir! —Ve şimdi, yalpalayan bir sineğe bakın ve bu güçlükler hemen ortadan kalkar ve ağrı burada, her şeyin önceden onun için, sözün gelişi, fazlasıyla pürüzsüz olduğu burada sağlam bir yere ulaşabilir görünür.

Ve öyleyse, bir ceset de bize ağrıya erişemez gibi görünür.— Bizim canlı olanla ölü olana karşı tutumumuz aynı değildir. Bütün tepkilerimiz farklıdır. —Eğer birisi şunu: "Bu yalnızca, canlı bir şeyin filan tarzda hareket etmesi ve ölü olanın etmemesi olgusundan çıkamaz" derse, o zaman ona bunun 'nicelikten niteliğe' bir geçiş durumu olduğunu ima etmek isterim.

285. Yüz ifadelerinin tanınmasını düşünün. Ya da— yüzün ölçümlerini vermekten ibaret olmayan— yüz ifadelerinin betimini! İnsanın, kendisininkini bir aynada görmeden bir başkasının yüzünü nasıl taklit edebildiğini de düşünün.

286. Fakat bir *bedenin* bir ağrıya sahip olduğundan söz etmek saçma değil midir? —Ve insan bunda neden bir saçmalık hisseder? Benim elimin ağrıyı hissetmediği ama benim elimde ağrıyı hissetmem hangi anlamda doğrudur?

Şu ne tür bir meseledir: Ağrıyı hisseden *beden* midir? — buna nasıl karar verilmesi gerekir? Onun beden olmadığını söylemeyi makul kılan nedir? —İmdi, şöyle bir şey: Eğer birisi elinde bir ağrı duyduysa o zaman el (onu yazmadıkça) öyle söylemez ve insan eli değil ıstırap çekeni yatıştırır; insan o kişinin yüzüne bakar.

287. Ben *bu insana* merhametle nasıl dolu olurum? Benim merhametimin nesnesinin ne olduğu nasıl ortaya çıkar? (Denebilir ki, merhamet başka birinin ağrı duyduğu kanısının bir biçimidir.)

288. Taşa dönüşürüm ve ağrım devam eder.—Ya ben hata yaptıysam ve o artık *ağrı* değilse? —Ama burada hata yapmış olamam; bu, ağrı duyup duymadığımdan şüphe edecek bir şey olmaması demektir —Bu da şu demektir: Eğer birisi, "Bende olanın bir ağrı mı yoksa başka bir şey mi olduğunu bilmiyorum" dediğinde onun "ağrı" sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmediğini düşünmemiz ve bunu ona açıklamamız gerekir.

—Nasıl? Belki de el hareketleriyle veya ona bir iğne batırıp "Bak, işte ağrı!" diyerek. O, bu açıklamayı, tıpkı bir başka açıklamayı da olduğu gibi doğru veya yanlış anlayabilir ya da hiç anlaya-

maz. Ve O, başka durumlarda olduğu gibi bunda da, bu sözcüğü kullanmakla ne yaptığını gösterecektir.

Eğer, O şimdi sözgelimi, "Sahi, 'ağrı'nın ne anlama geldiğini biliyorum; benim bilmediğim, şu anda duyduğum *bu*'nun bir ağrı olup olmadığı" derse —Bizim sadece, kafamızı sallamamız ve onun sözcüklerini, neyle ilgili olduklarına ilişkin hiçbir fikrimizin olmadığı tuhaf bir tepki saymaya zorlanmış olmamız gerekir. (Bu, daha çok, bizim, birisinin ciddi olarak sanki şöyle söylediğini işitmemiz gibidir: "Ben, doğumumdan önceki bir zamanda ..... ya inanmış olduğumu açık seçik hatırlıyorum.")

Bu şüphe ifadesinin dil-oyununda yeri yoktur, ancak eğer biz duyumun ifadesi olan insan davranışını kesip atarsak şüpheye *meşru olarak* yeniden başlayabilirmişim gibi görünür. İnsanın, bir şeyin, onun olduğu şeyden başka bir duyumunu alabileceğini söylemeye beni iten şey şundan doğar: Eğer ben, bir duyumun bu ifadesiyle normal dil-oyununun iptalini farz edersem, bu duyum için bir özdeşlik ölçütüne gerek duyarım; ve o zaman hata olasılığı da var olur.

289. "'Ağrı duyuyorum' dediğimde, her nasılsa *kendi önümde* doğrulanırım."—Bu ne demektir? Bu, "eğer birisi benim neye 'ağrı' dediğimi bilebilirse o benim bu sözcüğü doğru kullandığımı kabul eder" mi demektir?

Bir sözcüğü bir doğrulama olmaksızın kullanmak onu haksız kullanmak demek değildir.

290. Yaptığım şey, şüphesiz, duyumumu ölçütlerle belirlemek değil bir ifadeyi tekrar etmektir. Fakat bu dil-oyununun *sonu* değil, başlangıcıdır.

Ancak, bu başlangıç, betimlediğim duyum değil midir? — Belki de burada bu "betimleme" sözcüğü bizi aldatır. "Zihin durumumu betimliyorum" ve "odamı betimliyorum" derim. Aklınıza dil-oyunları arasındaki farklılıkları getirmeniz gerek.

291. "Betimler" dediklerimiz, belirli kullanımlar için araçlardır. Bir mühendisin önündeki ,ölçüleriyle birlikte, bir makine-taslağı,

bir kesit ,bir dikey profil düşünün. Bir betimi, bu olguların bir sözcük-resmi olarak düşünmek ona ilişkin yanıltıcı bir şey taşır; insan, böyle resimleri yalnızca, duvarlarımızda asılı olarak düşünmeye; bir şeyin sadece nasıl göründüğünü, neye benzediğini resmettiklerini düşünmeye eğilimlidir. (Bu resimler sanki boşturlar.)

292. Söylediğimiz şeyi her zaman olgulardan çıkardığımızı; bunları kurallara uygun olarak sözcüklerle resmettiğimizi düşünmeyin. Zira böyle olsa bile belirli bir durumda kuralı kılavuzsuz uygulamamız gerekir.

293. Eğer ben, yalnızca benim kendi durumumdan dolayı "ağrı" sözcüğünün ne anlama geldiğini bilirim dersem —başkaları için de aynı şeyi söylemem gerekmez mi? Ve *tek bir* durumu böyle sorumsuzca nasıl genelleştirebilirim?

Şimdi biri bana ağrının ne olduğunu yalnızca kendi durumundan bildiğini söylüyor! Herkesin, içinde bir şey olan bir kutusu olduğunu düşünün; buna bir "çekiç" diyelim. Kimse bir başkasının kutusuna bakamıyor ve herkes bir çekicin ne olduğunu yalnızca *kendi* çekicine bakarak bildiğini söylüyor. Burada, herkesin kutusunda farklı bir şeyin olması tamamen olanaklı olur. Hatta böyle bir şeyin sürekli olarak değiştiği bile düşünülebilir.—Ancak, ya, "çekiç" sözcüğü bu insanların dilinde bir kullanıma sahip olduysa? —Eğer böyle ise o, bir şeyin adı olarak kullanılmaz. Kutudaki bu şeyin dil-oyununda hiçbir yeri yoktur; hatta *bir şey* olarak bile; zira kutu boş bile olabilir. —Hayır, insan kutudaki şeyi, o her neyse, 'tamamen kısımlara ayırabilir'; iptal edebilir.

Yani: Eğer duyum ifadesinin dilbilgisini "nesne ve isim" modeline göre yorumlarsak nesne, konu ile ilgisiz olarak gözden düşer.

294. Eğer, onun önünde betimlemekte olduğu özel bir resim gördüğünü söylerseniz onun önünde sahip olduğu şeyin ne olduğu konusunda yine bir tahminde bulunmuş olursunuz. Ve bu da, sizin bunu betimleyebildiğiniz veya onu daha da yakından betimleyebildiğiniz anlamına gelir. Eğer onun önünde sahip olduğu şeyin ne tür bir şey olabildiğine ilişkin bir nosyonunuz olmadığını

kabul ederseniz o zaman, buna rağmen sizi onun önünde bir şeye sahip olduğunu söylemeye götüren nedir? Bu sanki benim birisinden: "O, bir şeye sahip. Fakat bunun para mı, alacaklar mı, yoksa boş bir kasa mı oluğunu bilmiyorum." diye söz edişim gibi değil midir?

295. "……yı yalnızca *kendi* durumumdan biliyorum." Bu, hangi türden bir önerme anlamına hiçbir surette gelmez? Deneysel olan mı? Hayır. —Dilbilgisel mi?

Farz edin ki herkes kendisi hakkında, ağrının ne olduğunu sadece kendi ağrısından bildiğini söylüyor. İnsanların gerçekten söyledikleri ya da hatta söylemeye hazırlandıkları bu değildir. Ancak *eğer* herkes onu söyleseydi, o bir tür nida olabilirdi. Ve hatta o hiçbir bilgi vermese bile yine de bir resimdir ve neden böyle bir resmi hatırlamak istemeyelim? Bir alegorik resmin sözcüklerin yerini aldığını düşünün.

Felsefe yaparken kendimize baktığımızda genellikle tam da böyle bir resim görebiliriz. Dilbilgimizin tam-gelişmiş resimsel tasarımı. Olgular değil; ama sanki resimlenmiş konuşma tarzları.

296. "Evet ama ne olursa olsun orada benim ağrıdan sızlayışıma eşlik eden *bir şey* vardır. Ve ben onu bundan dolayı seslendiririm. Ve bu bir şey önemli —ve müthiş olandır." Ancak bundan kimi haberdâr ediyoruz? Ve hangi fırsatta?

297. Şüphesiz, su bir kapta kaynarsa, kaptan buhar çıkar ve resmedilmiş buhar da resmedilmiş kaptan çıkar. Ancak, ya insan kabın resminde kaynayan bir şey de var olmalı demekte ısrar ederse?

298. Gerçek şu ki çoğu kez şunu deriz: "*Bu* önemli bir şeydir."— Biz özel olarak duyuma işaret ederken —hiçbir bilgi vermeyen bir şey söylemeye ne kadar eğilim duyduğumuzu göstermek için yeterlidir.

299. Kendimizi felsefi düşünceye bıraktığımızda, filan şeyi söylemeye yardımcı olamamak; onu kaçınılmaz bir şekilde söyleme eğiliminde olmak, bir *tahmin*'e zorlanmış olmak veya olayların doğrudan bir algısı veya bilgisine sahip olmak demek değildir.

300. Demek isteriz ki, "o ağrı duyuyor" sözcükleriyle, dil-oyununda rol oynayan yalnızca davranışın resmi değil, aynı zamanda ağrının da resmidir. Ya da yalnızca davranışın örneği değil ağrının örneğidir de. "Ağrının resmi, dil-oyununa 'ağrı' sözcüğüyle girer" demek bir yanılgıdır. Ağrı imgesi bir resim değildir ve *bu* imge dil-oyununda bir resim diyeceğimiz herhangi bir şeyin yerine koyulamaz. Ağrı imgesi elbette bir anlamda dil oyununa girer; ama bir resim olarak değil.

301. Bir imge bir resim değildir ama bir resim ona karşılık gelebilir.

302. Eğer insanın, başka birinin ağrısını kendininkinin modeli üzerinde düşünmesi gerekliyse bu hiç de kolayca yapılacak bir şey değildir: Zira *benim duyduğum* ağrı modeli üzerinde, *duymadığım* ağrıyı düşünmem gerekir. Yani yapmam gereken sadece hayal gücünde, bir ağrı yerinden diğerine bir geçiş yapmak değildir. Eldeki ağrıdan koldaki ağrıya geçmek gibi. Çünkü onun bedeninin bir bölgesinde ağrı duyduğumu düşünmem gerekmez. (Olanaklı olabilse de.)

Ağrı-davranışı ağrılı bir yere işaret edebilir —ama ağrının öznesi onu ifade eden kişidir.

303. "Ben birinin ağrı duyduğuna yalnızca *inanabilirim* ama kendimin ağrı duyup duymadığını *bilirim*" —Evet; insan, "O ağrı duyuyor" yerine "Onun ağrı duyduğuna inanıyorum" deme kararı verebilir. Ancak hepsi bu kadar. —Biz felsefe yaparken, burada bir zihinsel sürecin açıklaması veya ifadesi gibi görünen, aslında bir ifadenin yerini daha uygun olduğu görülen bir başka ifadenin almasıdır.

Hemen, —gerçek bir durumda— birinin korku veya ağrı duyduğundan şüphelenmeyi deneyin.

304. "Ancak, siz elbette ağrıya eşlik eden ağrı-davranışı ile herhangi bir ağrı olmadan ağrı-davranışı arasında bir fark olduğunu kabul edeceksiniz" —öyle mi? Daha büyük fark ne olabilir? —"Ve yine de siz tekrar tekrar duyumun kendisinin *bir hiç* olduğu sonu-

cuna ulaşıyorsunuz.—Hiç de değil. O *bir şey* değildir ama *bir hiç de* değildir! Bu sonuç, sadece, bir hiçin tıpkı, hakkında hiçbir şey söylenemeyen bir şey kadar işe yarayacağı idi. Biz yalnızca, burada kendisini üzerimize zorlamaya çalışan dilbilgisine karşı çıktık.

Bu paradoks, eğer dilin her zaman tek bir tarzda işlev gördüğü, her zaman aynı amaca; evler, ağrılar, iyi ve kötü ya da dilediğiniz herhangi bir şey hakkında düşünceleri nakletmeye hizmet ettiği düşüncesinden kökten bir kopuş gerçekleştirir-sek ortadan kalkar.

305. "Ancak siz elbette sözgelimi, hatırlamada bir iç sürecin ortaya çıktığını yadsıyamazsınız." Herhangi bir şey yadsımak istediğimiz izlenimini veren nedir? Birisi, "Yine de, burada bir iç süreç yer alıyor" dediğinde şöyle sürdürmek ister: "Her şeyden önce, siz onu *görürsünüz.*" Ve işte insanın "hatırlama" sözcüğüyle kastettiği iç süreç budur.—Bir şeyi yadsımak istemiş olduğumuz izlenimi, 'iç süreç'in resmine şiddetle karşı çıkmamızdan doğar, yadsıdığımız şey, iç sürecin resminin, "hatırlamak" sözcüğünün kullanımının doğru düşüncesini bize verdiğidir. Deriz ki bu resim, kendi sonuçlan ile birlikte, bu sözcüğün kullanımını olduğu gibi görme tarzımıza dayanır.

306. Bir zihinsel sürecin var olduğunu neden yadsımam gerekir? Ancak "Bende hemen .....yı zihinsel bir hatırlama süreci ortaya çıkmıştı" şundan daha fazlası demek değildir: "ben hemen .....yı hatırlamıştım." Zihinsel süreci yadsımak, hatırlamayı; herkesin her zaman bir şey hatırladığını yadsımak demek olur.

307. "Siz gerçekten kılık değiştirmiş bir davranışçı değil misiniz? Siz aslında, gerçekten de insan davranışı dışında her şeyin bir kurgu olduğunu söylemiyor musunuz?" Eğer bir kurgudan söz ediyorsam, o zaman bu *dilbilgisel* bir kurgudan söz etmektir.

308. Zihinsel süreçler ve durumlarla ve de davranışçılıkla ilgili felsefi sorun nasıl doğar?—İlk adım tamamen dikkatten kaçan adımdır. Biz süreçler ve durumlardan söz eder ve onların doğalarını sallantıda bırakırız. Belki de bazen biz onlar hakkında daha çok şey bileceğimizi—düşünürüz. Ancak işte bizi meseleyi belirli bir

tarzda görmeye iten tam da budur. Zira, bir süreci daha iyi bilmeyi öğrenmenin ne anlama geldiğinin kesin bir kavramına sahibiz. (Bu hileli oyunda kesin bir hareket yapılmıştı ve o tam da bizim tamamen masum olduğunu düşündüğümüz hareketti.) —Ve şimdi düşüncelerimizi anlamamızı sağlamış olan analoji parçalara ayrılıyor. Öyleyse henüz keşfedilmemiş ortamdaki bu henüz kavranılmamış süreci yadsımamız gerekir. Ve doğal olarak, onları yadsımak istemeyiz.

309. Felsefedeki ereğiniz nedir? —Sineğe, sinek şişesinden çıkış yolunu göstermek.

310. Birisine, ağrı duyduğumu söylüyorum. Onun bana karşı tutumu o zaman, inanma; inanmama; şüphe; vbg olacaktır.

Onun şöyle dediğini farz edelim: "Çok kötü değil."—Bu onun, ağrının dışsal ifadesinin ardındaki bir şeye inandığını ispatlamıyor mu?—Onun tavrı, kendi tavrının bir kanıtıdır. Yalnızca "Ağrı duyuyorum" sözcüklerinin değil, "çok kötü değil" yanıtının yerini de içgüdüsel sesler ve el hareketlerinin aldığını düşünün.

311. "Daha büyük fark ne olabilir?"—Ağrı durumunda, ben kendim, bu farkın özel bir teşhirini verebildiğime inanıyorum. Ancak ben herhangi birine kırık bir diş ile sağlam olan arasındaki farkın bir teşhirini sunabilirim.—Fakat özel teşhir için sizin kendinizin gerçek ağrı çekmeniz gerekli değildir; onu *düşünmeniz* yeter — sözgelimi, yüzünüzü bir parça buruşturursunuz. Ve kendinizin bu teşhirini sunduğunuzun ağrı olduğunu ve sözgelimi yüze ait bir ifade olmadığını bilir misiniz? Ve kendinizin neyi teşhir etmeniz gerektiğini, teşhir etmeden önce nasıl bilirsiniz? Bu *özel* teşhir bir yanılsamadır.

312. Ancak yine, diş ve ağrı durumları benzer *değil midirler?* Zira birindeki görsel duyum, diğerindeki ağrı duyumuna karşılık gelir. Ben kendim az da olsa veya ağrı duyumu kadar görsel duyum da sergileyebilirim.

Şunu düşünelim: Çevremizdeki şeylerin (taşlar, bitkiler, vbg.) yüzeyleri, onlara dokunduğumuzda derimizde ağrı ortaya çıkaran

parçalara ve kısımlara sahiptir. (Belki de bu yüzlerin kimyasal bileşimleri nedeniyle. Ancak bunu bilmemiz gerekmez.) Bu durumda, tıpkı şimdi kırmızı parçalardan söz ettiğimiz gibi belirli bir bitkinin yaprağındaki ağrı-parçaların-dan söz etmemiz gerekir. Bu parçalara ve onların şekillerine dikkat etmenin bizim için yararlı olduğunu; onlardan nesnelerin önemli özelliklerini çıkartabileceğimizi sanıyorum.

313. Kırmızıyı ve düz çizgi ve eğriyi, ağaçları ve taşları sergileyebildiğim gibi ağrıyı da sergileyebilirim.—İşte "sergileme" *dediğimiz* şey budur.

314. Eğer, duyumla ilgili felsefi probleme ilişkin açıklığa kavuşmak için şu anda sahip olduğum baş ağrısını incelemeye eğilirsem bu temel bir yanlış anlamayı gösterir.

315. *Hiç* ağrı duymamış olan biri "ağrı" sözcüğünü anlayabilir mi?—Bunun böyle olup olmadığını bana öğreten deneyim midir?— Ve eğer "Bir insan ağrıyı, onu bazen duymasaydı düşünemezdi" dersek —nerden biliyoruz? Bunun doğru olup olmadığına nasıl karar verilebilir?

316. "Düşünmek" sözcüğünün anlamına ilişkin açıklığa kavuşmak için düşünürken kendimizi gözleriz; gözlediğimiz şey bu sözcüğün anlamı olacaktır.—Ancak bu kavram böyle kullanılmaz. (Bu, sanki satrancın nasıl oynanacağını bilmeksizin, "mat etmek" sözcüğünün ne anlama geldiğini, bir satranç oyunun son hamlesini yakından gözlemekle bulmaya çalışmam gibi olur.)

317. Koşut bir yanlış anlama: Ağrının ifadesinin bir çığlık,—düşüncenin ifadesinin bir önerme olması.

Sanki bu önermenin amacı, bir kişiye bunun bir diğeriyle birlikte nasıl olduğunu; sözün gelişi, yalnızca o kişinin düşünen kısmında olduğunu ve midesinde olmadığını nakletmekmiş gibi.

318. Konuşurken ya da yazarken düşündüğümüzü farz edin — yani, normal olarak yaptığımız gibi —genel olarak, konuştuğumuzdan daha çabuk düşündüğümüzü söylemeyeceğiz; bu düşünce ifadeden *ayrılamaz* gibi görünür. Öte yandan, insan yine de dü-

şüncenin hızından; bir düşüncenin insanın kafasını şimşek gibi nasıl yokladığından; sorunların bizim için birden bire nasıl aydınlandıklarından; vbg. söz eder. Öyleyse, biz konuşurken ve 'konuşurken düşünürken' şimşek gibi—yalnızca son derece hızlandırılmış—bir düşüncede aynı şeyin ortaya çıkıp çıkmadığını sormak doğaldır. Öyle ki, ilk durumda saatin parçalarının hepsi hemen durur ama ikincide sözcüklerle yavaş yavaş frenlenir.

319. Bütün bir düşünceyi, tam da ona birkaç çizgi veya birkaç sözcükle dikkat edebildiğim anlamda, birdenbire görebilir veya anlayabilirim.

Bu dikkati bu düşüncenin bir özetine yönelten nedir?

320. Bu şimşek-gibi düşünce, konuşulan dille, tıpkı cebirsel formülün ondan çıkarsadığım sayı dizisiyle bağıntılı olması gibi bağıntılı olabilir.

Sözgelimi, bana cebirsel bir fonksiyon verildiğinde, 1,2,3...'ten 10'a kadarki savlar için değerini çıkarsayabileceğimden EMİNİM. Bu kesinliğe 'iyi-temellenmiş' denecektir zira böyle fonksiyonları hesaplamayı öğrenmiştim, vbg. Başka durumlarda onun için hiçbir neden verilmeyecektir —ancak o, başarmayla doğrulanacaktır.

321. "Bir insan birdenbire anladığında ne olur?"—Bu soru kötü tasarlanmıştır. Eğer o, "birden anlama" ifadesinin anlamına ilişkin bir soruysa, yanıt, ona bu adı verdiğimiz bir sürece işaret etmeyecektir.—Soru şu anlama gelebilir: Birdenbire anlamanın belirtileri; onun tipik psişik eşlikçileri nelerdir?

(Bir insanın, sözgelimi, kendi ifadesiyle beraber giden yüz hareketlerini veya bir heyecanın karakteristiği olan nefes alıp verişlerindeki değişiklikleri duyumsadığım varsaymanın hiçbir temeli yoktur. Hatta O, onları dikkati onlara yöneltilir yöneltilmez duyumsasa bile.) ((Zihinsel durum.))

322. İfadenin ne anlama geldiği sorusu böyle bir betim ile yanıtlanmaz; ve bu bizi, anlamanın özel bir tanımlanamaz deneyim olduğu yanılgılı sonucuna götürür. Ancak, bizi ilgilendirmesi ge-

rekenin şu soru olduğunu unutuyoruz: Bu deneyimleri nasıl *karşılaştırırız]*; onların ortaya çıkışı için hangi özdeşlik ölçütünü *saptarız?*

323. "Şimdi nasıl ilerleyeceğimi biliyorum!", bir nidadır; O, içgüdüsel bir sese, parlak bir başlangıca karşılık gelir. Elbette, bulmayacağımı hissetmemden, ilerlemeye çalıştığım zaman takılıp kalacağım sonucu duyumsamamdan, ilerlemeye çalıştığım zaman takılıp kalacağım sonucu çıkmaz. —Burada şunu demem gereken durumlar vardır: "Nasıl ilerleyeceğimi bildiğimi söylediğimde, gerçekten de biliyordum." İnsan bunu, sözgelimi eğer beklenmedik bir kesinti ortaya çıkarsa söyleyecektir. Ancak, beklenmedik olan sadece benim takılıp kalışım olmamalıdır.

Işığın birisinin kafasında her zaman dank etmiş gibi göründüğü bir durum da düşünebiliriz —O birdenbire "Şimdi ona ulaştım!" diyor ve sonra kendisini pratikte hiç doğrulayamıyor.— ona, sanki göz açıp kapayıncaya kadar, kendisinde ortaya çıkan resmin anlamını tekrar unutmuş gibi gelebilir.

324. Bunun bir tümevarım meselesi olduğunu ve diziyi sürdürebileceğimden, bu kitabı bıraktığım zaman düşeceğinden emin olduğum kadar emin olduğumu; eğer birdenbire ve belli bir neden yokken diziyi sonuçlandırmaya saplanıp kalışıma , kitabın düşme yerine havada asılı kalmasından hiç de daha az şaşırmayacağımı söylemek doğru olur mu? —Buna yanıtım, *bu* kesinlik için de herhangi bir temele ihtiyacımızın olmadığıdır. Bu kesinliği, basandan *daha iyi* ne doğrulayabilir?

325. "Bu deneyimi edinmiş olduktan —sözgelimi, formülü gördükten— sonra ilerleyebileceğimin kesinliği sadece tümevarım üzerinde temellenir." Bu ne demektir?—"Ateşin beni yakacağının kesinliği tümevarım üzerinde temellenir." Bu kendime şunu ispat ettiğim anlamına gelir mi: "Ateş beni daima yakmıştır, öyleyse şimdi de öyle olacaktır." Ya da benim kesinliğimin nedeni bu önceki deneyim midir? — onun temeli değil de. Bu daha önceki deneyimin bu kesinliğin nedeni olup olmaması, kesinlik fenomenini göz

önünde tuttuğumuz varsayımların, doğal yasaların sistemine bağlıdır.

Bizim güvenimiz doğrulanır mı?—İnsanların neyi bir doğrulama olarak kabul ettikleri, nasıl düşündükleri ve yaşadıklarıyla gösterilir.

326. *Bunu* bekliyor ve *şuna* şaşırıyoruz. Ancak, nedenler zincirinin bir sonu vardır.

327. "İnsan konuşmaksızın düşünebilir mi?" —Ve *düşünme* nedir?— İmdi, hiç düşünmez misiniz? Kendinizi gözlemleyemez ve ne olup bittiğini göremez misiniz? Bu çok basit olmalı. Onu, tıpkı bir astronomik olayı beklediğiniz ve sonra da muhtemelen çarçabuk gözlemlediğiniz gibi beklemeniz gerekmez.

328. İmdi, insan 'düşünme' de neyi hesaba katar? İnsan bu sözcüğü ne için kullanmayı öğrenmiştir? —Eğer, düşünmüştüm dersem—her zaman hakim olmam gerekir mi? Burada ne *tür* bir hata bulunur? İnsanın şöyle soracağı durumlar var mıdır: "O sırada yapıyor olduğum gerçekten düşünme miydi?; bir hata yapmıyor muyum?" Birisinin, bir düşünce silsilesinin ortasında bir ölçüm aldığını düşünün: Eğer ölçüm sırasında kendisine bir şey söylemezse, düşünceyi kesintiye mi Uğratmıştır?

329. Dil içinde düşündüğümde, sözel ifadelere ek olarak zihnimden geçen 'anlamlar' yoktur; düşüncenin aracı dilin kendisidir.

330. Düşünme, bir konuşma türü müdür? İnsan, bunun, düşünmeli konuşmayı düşünmeden konuşmaktan ayıran şey olduğunu söylemek ister. —Ve öyleyse o, konuşmanın bir eşlikçisi gibi görünür. Başka bir şeye eşlik edebilen ya da onunla beraber gidebilen bir süreç.

Deyin ki: "Evet, bu kalem keskin değil. Ha, sahi Öyle olacak." Önce onu düşünerek; sonra düşünmeden söyleyin sonra da sadece bu düşünceyi sözcükler olmaksızın düşünün. —İmdi, bir yazı yazarken kalemimin ucunu deneyebilir, bir yüz yapabilirim—ve sonra da bir çekilme hareketiyle ilerleyebilirim. —Ayrıca bir izleyici-

nin, benim —sözcükler olmadan— düşünmüş olduğumu söyleyeceği, çeşitli Ölçümler alırken de bu tarzda edimde bulunabilirim: Eğer İki büyüklük bir üçüncüye eşitse onlar birbirlerine de eşittirler. —Ancak burada düşünmeyi oluşturan, bu sözcüklere eşlik etmesi gereken bir süreç değildir, eğer onların düşünmeden konuşulmaları gerekmiyorsa.

331. Yalnızca yüksek sesle düşünebilen İnsanlar düşünün. (Yalnızca yüksek sesle okuyabilenler olduğu gibi.)

332. Bazen biz ona, bir zihinsel süreç aracılığıyla bir tümceye eşlik edecek "düşünme" derken, eşlik eden şey bir "düşünce" derken kastettiğimiz şey değildir. ... Bir tümce söyleyin ve onu düşünün; onu anlayarak söyleyin. Ve şimdi onu söylemeyin ve sadece onu anlayarak söylediğinizde ona eşlik ettiğiniz şeyi yapın.—(Bu şarkıyı yüz ifadesiyle söyleyin. Ve şimdi söylemeyin ama yüz ifadesini tekrarlayın) —Ve burada insan gerçekten bir şeyi tekrar edebilir. Sözgelimi, bedenin hareketlerini, daha hızlı ve daha yavaş soluk almayı vbg.

333. "Sadece *ikna olmuş* biri böyle diyebilir."—Onu söylediğinde bu kanı ona nasıl yardım eder? —O, konuşulan ifadenin yanında el altında bir yerde midir? (Ya da tıpkı yumuşak bir sesin yüksek sesle örtülmesi gibi, sanki insan onu yüksek sesle ifade ettiğinde artık duyulmasın diye onunla mı örtülmüştür?) Ya birisi, "Ezberden bir şarkı söyleyebilmek için insanın onu zihninde duyması ve oradan söylemesi gerekir diyecek olsaydı?"

334. "Öyleyse siz gerçekten .... demek istediğiniz."—Biz bu ibareyi, birisini bir ifade biçiminden bir diğerine götürmek için kullanırız. İnsan şu resmi kullanmaya yöneltilir: Onun gerçekten 'söylemek istediği', 'kastettiği', biz ona bir ifade vermeden önce bile onun zihninde *bir yerde* zaten *mevcuttu*. Bir ifade yerine bir diğerini kullanmaya bizi çeşitli şeyler ikna edebilir. Bunu anlamak için, matematiksel problemlerin çözümlerinin, onların formülasyonlarının bağlamına ve temeline bağlı olduklarını düşünmek yararlı olur. 'Açının cetvel ve pergelle üç eşit kısma bölünmesi' kavramı. —İn-

sanlar onu yapmaya çalıştıklarında ve öte yandan da böyle bir şeyin olmadığı ispatlandığında.

335. Düşüncelerimizin doğru ifadesini bulmak için çaba gösterdiğimizde—diyelim ki bir mektup yazarken— ne olur?—Bu deyiş bu süreci, çeviri veya betimleme süreci ile karşılaştırır: Düşünceler zaten oradadırlar (belki de peşinen oradaydılar) ve biz yalnızca onların ifadesini ararız. Bu resim farklı durumlara az çok uygundur.—Ancak burada her tür şey olmuş olamaz mı? Bir ruh durumuna teslim oluyorum ve bu ifade *ortaya çıkıyor.* Veya bende bir resim ortaya çıkıyor ve onu Almanca ifadeye uydurmaya çalışıyorum. Veya bir hareket yapıyorum ve kendime soruyorum: Bu harekete hangi sözcükler karşılık gelir? Vbg.

Şimdi eğer şöyle sorulsaydı: Bu ifadeyi bulmadan önce bu düşünceye sahip miydiniz? İnsanın buna ne yanıt vermesi gerekir? Ve şu soruya ne yanıt verilecektir: İfadesinden önce var olduğunda bu düşünce neden ibaretti?

336. Bu durum, birisinin, insanın tam da onun karşılık geldiği Almanca veya Latince dikkate değer sözcük düzeni ile birlikte bir tümceyi düşünemediğini tasarladığı bir duruma benzer. İnsanın önce onu düşünmesi gerekir ve sonra sözcükleri bu dikkate değer düzende düzenler. (Bir zamanlar bir Fransız politikacı, sözcüklerin, insanın onları düşündüğü düzende ortaya çıkmasının Fransız dilinin bir özelliği olduğunu yazmıştı.)

337. Ancak, ben zaten daha onun başında tümcenin tüm kuruluşunu amaçlamadım mı? Öyleyse, şüphesiz onu yüksek sesle söylemeden önce o zaten benim zihnimdeydi! —Eğer zihnimde idiyse yine de o, normal olarak farklı bir sözcük düzeni içinde orada olmaz. Ancak burada biz 'amaçlama'nın, yani bu sözcüğü kullanmanın yanıltıcı bir resmini oluşturuyoruz. Bir niyet, kendi durumunda, insanın alışkanlıkları ve kurumlarında gömülüdür. Eğer satranç oyununun tekniği var olmasaydı bir satranç oyunu oynamaya niyet edemezdim. Ben peşinen bir tümcenin kuruluşunu amaçlamama kadar bu, söz konusu dili konuşabildiğim olgusuyla olanaklı kılınır.

338. Ne de olsa, insan sadece, eğer konuşmayı öğrendiyse bir şey söyleyebilir. Dolayısıyla bir şey söylemek *istemek* için insan bir dile de hâkim olmalıdır; ve yine de insanın konuşmaksızın konuşmak isteyebildiği açıktır. Tıpkı insanın dans etmeksizin dans etmek istemesi gibi.

Ve bu konuda düşünürken, dans etmenin, konuşmanın vbg.nin imgesini elde ederiz.

339. Düşünme, yaşamı ödünç veren ve konuşmayı anlamlandıran, ve de tıpkı Devil'in, yerden Schlemiehl'in gölgesini alması gibi, konuşmadan ayırmanın olanaklı olduğu cisimsiz/tinsel bir süreç değildir. —Ancak nasıl "bir cisimsiz süreç" olmaz? Yalnızca düşünme onlardan biri değilse o zaman, cisimsiz süreçleri bilir miyim? Hayır; "Düşünme" sözcüğünün anlamını ilksel bir tarzda açıklamaya çalışırken sıkıntılı durumumda "cisimsiz bir süreç" ifadesini yardımıma çağırdım.

İnsan yine de, eğer bunu, "düşünmek" sözcüğünün dilbilgisini, diyelim ki, "yemek" sözcüğününkinden ayırmak için kullandıysa "düşünmenin cisimsiz bir süreç" olduğunu söyleyebilir. Yalnızca bu, *fazlasıyla ince* anlamlar arasında bir ayrım yapar. (Bu şunu söylemeye benzer: Sayısal olanlar edimsel, sayılar edimsel olmayan nesnelerdir.) Uygunsuz tipten bir ifade bir karışıklık durumunda kalmanın kesin bir aracıdır. Bu sanki çıkış yoluna engel olmak gibidir.

340. İnsan bir sözcüğün nasıl işlevde bulunduğunu tahmin edemez. Onun kullanılışına *bakmak* ve oradan öğrenmek gerekir.

Ancak güçlük, bunu yapma tarzında bulunan ön yargıyı kaldırmaktır. O *değersiz* bir önyargı değildir.

341. Düşünmeli ve düşünmesiz konuşmanın bir müzik parçasını düşünmeli ve düşünmesiz çalmakla karşılaştırılması gerekir.

342. William James, düşüncenin konuşmasız olanaklı olduğunu göstermek için, ilk gençliğinde, hatta konuşabilmeden önce Tanrı ve dünya hakkında düşüncelere sahip olduğunu yazan sağır ve dilsiz Mr. Ballard'ın anısını aktarır. —O, bununla ne demek isteyebilir?—Ballard şöyle yazıyor: "Yazılı dilin ilk adımlarına başlayışım-

dan iki ya da üç yıl önce şu hoş at gezintileri sırasında kendime şu soruyu sormaya başladım: Dünya nasıl varoldu?" —Bunun, senin sözcüksüz düşüncenin sözcüklere, doğru çevrilişi olduğundan emin misin?—diye sorulabilir. Ve neden —başka türlü ortaya çıkmadığı gözüken —bu soru burada dikleniyor? Yazarın belleğinin onu aldattığını mı söylemek istiyorum? —bunu söylemem gerekip gerekmediğini bile bilmiyorum. Bu anılar tuhaf bir bellek fenomenidir, —ve insanın onlardan, onları nakledenin geçmişine ilişkin ne gibi sonuçlar çıkarabileceğini bilmiyorum.

343. Kendileriyle belleğimi ifade ettiğim sözcükler benim bellek-tepkim'dir.

344. İnsanların hiç işitilebilir bir dil konuşmayacakları ama yine de kendilerine imgelemdeki şeyleri söyleyecekleri düşünülebilir mi?

"Eğer insanlar her zaman şeyleri yalnızca kendilerine söylediklerse, o zaman onlar yalnızca, *bazen* yaptıklarını *hep* yapıyor olurlar." Öyleyse şunu düşünmek çok kolaydır: İnsanın sadece, bazı'dan hep'e kolay geçiş yapmasına gerek vardır. (Şunun gibi: "Sonsuzca uzun bir ağaç dizisi sadece bir sona *ulaşmayan* bir dizidir.") Birisinin kendine bir şey söylemesi için ölçütümüz, onun bize ne söylediği ve davranışının geri kalanıdır; ve biz birisinin, sadece, sözcüklerin bildik anlamında, eğer *konuşabiliyorsa* kendisiyle konuştuğunu söyleriz. Ve bunu bir papağan için söyleyemeyiz; ne de bir gramofon için söyleriz.

345. "Bazen olan şey hep olabilir."—Bu ne tür bir önermedir? Şuna benzer: Eğer "F(a)"nın anlamı varsa "(x).F(x)"anlamlıdır.

"Eğer birisinin bir oyunda yanlış bir hamle yapması olanaklıysa o zaman herkesin her oyunda yanlış hamlelerden başka bir şey yapmaması olanaklı olabilir."—Böylece biz bu arada ifadelerimizin mantığını yanlış anlamaya, sözcüklerimizin kullanılışının yanlış bir açıklamasını vermeye ayartılmanın hükmü altındayız.

Buyruklar bazen yerine getirilmezler. Ancak eğer hiçbir buyruğa *hiçbir zaman* uyulmamış olsaydı ne olacaktır? 'Buyruk' kavramı amacını yitirmiş olacaktır.

346. Ancak, Tanrının birdenbire bir papağana anlama yetisi verdiğini ve şimdi onun kendisine bir şeyler söylediğini düşünemez miyiz?—Ama burada önemli olan bunu düşünmek için ilahî bir varlık tasarladığımdır.

347. "Ancak en azından 'kendine bir şeyler söyleme'nin ne demek olduğunu kendi durumumdan biliyorum. Ve eğer konuşma organlarından yoksun olsaydım yine de kendi kendimle konuşabilirdim."

Eğer onu yalnızca kendi durumumdan dolayı biliyorsam o zaman başka birisinin dediğini değil ancak kendi dediğimi bilirim.

348. "Bu sağır-dilsizler sadece bir hareket-dilini öğrenmişlerdir ama her biri kendisiyle sesli bir dille içten konuşur." —Şimdi, bunu anlamaz mısınız? —Ancak onu anlayıp anlamadığımı nasıl bilirim? — (Eğer böyleyse) bu bilgiyle ne yapabilirim? Tüm bu anlama fikri burada şüpheli bir koku saçıyor. Onu anladığımı ya da anlamadığımı söyleyip söyleyemeyeceğimi bilmiyorum. Şöyle yanıtlayabilirim: "O bir İngilizce tümcedir; görünüşte tamamen düzenli —yani, insanın onunla bir şey yapmak istemesine kadar; o, bize ne anlattığını kimsenin gerçekten bilmediğini söylememizi güçleştiren başka tümcelerle bir bağlantıya sahiptir; ama felsefe yaparak nasır tutmamış olan herkes burada yanlış bir şey olduğunun farkına varır."

349. "Ancak bu varsayımın şüphesiz iyi bir anlamı vardır."—Evet; sıradan durumlarda bu sözcüklerin ve bu resmin bildik bir uygulaması vardır. —Ancak bu uygulamanın zayıfladığı bir durumu varsayarsak, bu sözcüklerin ve resmin çıplaklığının ilk kez farkına varmış oluruz.

350. "Ancak eğer bir kimsenin bir ağrısı olduğunu varsayarsam o zaman ben yalnızca, o kişinin sık sık benim de duymuş olduğum tam da aynı ağrıyı duyduğunu varsayarım." Bu bizi daha öteye götürmez. Sanki şöyle derim: "Siz şüphesiz, 'Burada saat 5'in ne anlama geldiğini bilirsiniz; aynı zamanda, 'Güneşte saat 5' in de ne anlama geldiğini bilirsiniz. Bu, sadece saat 5 iken orada da zama-

nın buradakiyle aynı olması demektir." *Özdeşlik* aracılığıyla açıklama burada iş görmez. Çünkü insanın buradaki saat 5'e ve oradaki saat 5'e "aynı zaman" diyebileceğini yeterince bilirim, ancak bilmediğim, insanın hangi durumlarla onun, burada ve orada aynı zaman oluşundan söz etmesi gerekeceğidir.

Tam da aynı şekilde, şunu demenin bir açıklaması yoktur: Onda bir ağrı olduğunu farz etmek sadece benimkiyle aynı ağrıya sahip olduğunu farz etmektir. Zira dilbilgisinin *şu* kısmı benim için tamamen açıktır: yani eğer insan; onun (soba) ağrısı var ve bende ağrı var derse sobanın benimle aynı deneyime sahip olduğunu söyleyeceği.

351. Yine de şunu demeyi sürdürüyoruz: "Ona *O* da sahip olsa *ben* de sahip olsam ağrı ağrıdır; ve bununla beraber Onun bir ağrısı olup olmadığını bilirim."—Anlaşabilirim.—Ve eğer bana, "O halde sobada ağrı var dediğimde ne demek istediğini bilmiyor musun?" diye sorarsanız şu yanıtı veririm: Bu sözcükler beni her tür imgeye sahip olmaya götürebilir ancak onların kullanımları daha öteye gitmez. Ve ben şu sözler dolayısıyla bir şey de düşünebilirim: "Öğlen, güneşte saat tam da 5'ti" — 5'i gösteren bir sarkaçlı saat gibi. —Ancak, yine de dünyaya, "yukarı"nın ve "aşağı"nın uygulanması daha iyi bir örnek olur. Burada hepimiz '"yukarı" ve "aşağı"nın ne demek olduğunun apaçık bir düşüncesine sahibiz. Ben şüphesiz kendimin üstte; yerin de altımda olduğunu yeterince görürüm' (Ve bu örneğe gülmeyin. Aslında hepimize okulda böyle konuşmanın aptalca olduğu öğretilir. Ama bir sorunu gizlemek onu çözmekten daha kolaydır.) Ve bu durumda bize "yukarı" ve "aşağı"nın sıradan biçimde kullanılamayacağını gösteren yalnızca derin düşüncedir. (Sözgelimi kutuplardaki insanların, yeryüzünün bizim bulunduğumuz kısmının "aşağı"sında olduklarını söyleyebiliriz ama onların aynı ifadeyi bizim için kullanmakta haklı oldukları da kabul edilmelidir.)

352. Burada, düşüncemizin bizimle tuhaf bir oyun oynadığı ortaya çıkıyor. Yani, üçüncü halin olmazlığı yasasını aktarmak

ve şunu söylemek istiyoruz: "Bir tasarım ya zihindedir ya da değildir; üçüncü bir olasılık olmaz!"—Biz bu tuhaf argümanla felsefenin başka alanlarında da karşılaşırız, p'nin ondalık açılımında ya "7777" kümesi ortaya çıkar ya da çıkmaz— üçüncü bir olasılık yoktur." Yani: "Tanrı görür—ama biz bilmeyiz." Ancak, bu ne demektir?—Biz bir resim kullanırız; birisinin tamamını gördüğü, bir başkasının görmediği görülebilir bir dizinin resmini. Üçüncü halin olmazlığı yasası burada şöyle der: O ya buna benzemeli, ya da şuna. Öyleyse o gerçekten —ve bu herkesçe bilinir— hiçbir şey söylemez ama bize bir resim verir. Ve sorun artık şu olmalı: Gerçeklik resme uyar mı uymaz mı? Ve bu resim, ne yapmamız gerektiğini, neyi ve nasıl aramamız gerektiğini belirler gibi *görünüyor* —ama böyle yapmaz, tam da onun nasıl uygulanacağını bilmediğimizden. Burada, "üçüncü bir olasılık yoktur" veya "Ancak üçüncü bir olasılık olamaz" demek —gözlerimizi bu resimden başka tarafa çevirmeye yetili olmadığımızı ifade eder: Biz her zaman onun öyle olmadığını duyumsarken, hem problemi hem de çözümünü sanki zaten içermeliymiş gibi görünen bir resim.

Aynı şekilde, "O bu deneyime ya sahiptir ya da değildir" dendiğinde, aslında bizde ortaya çıkan, kendi başına ifadenin anlamım *yanlışlanamaz* yapar gibi görünen bir resimdir: "Şimdi söz konusu olanı biliyorsun"—deriz. Ve işte ona anlatmadığı kesinlikle budur.

353. Bir önermenin doğrulanıp doğrulanamayacağını ve nasıl doğrulanabileceğim sormak sadece "ne demek istiyorsun?"un belirli bir biçimidir. Yanıt önermenin dilbilgisine bir katkıdır.

354. Dilbilgisinde, ölçütler ve arazlar arasındaki düzensiz değişim sanki arazlardan başka bir şey yokmuş gibi gösterir. Sözgelimi şöyle deriz: " Deneyim, barometre düştüğünde yağmurun olduğunu öğretir ancak o, ıslak ve soğuk duyumlarına veya filan görsel izlenimlerine sahip olduğumuzda da yağmurun olduğunu Öğretir." Bunu savunmak için insan bu duyu-izlenimlerinin bizi yanıltabil-

diğini söyler. Ancak burada insan bu yanlış görünüşün yağmurun görünüşü olduğu gerçeğinin bir tanım üzerinde temellendirildiğini düşünmeyi beceremez.

355. Burada önemli olan nokta bizim duyu-izlenimlerimizin aldatabilmeleri değil bizim onların dilini ani adı ğ imizdir. (Ve bu dil tıpkı başka bir dil gibi uzlaşım üzerinde temellenir.)

356. İnsan şunu söyleme eğilimindedir: "Yağmur ya yağıyor ya da yağmıyor—bunu nasıl bildiğim, bu bilgiye nasıl ulaştığım başka bir meseledir." Ancak, soruyu şöyle soralım: "Yağmur yağmasının bilgisi" diye neye derim? (Ya da ben yalnızca bu bilgimin bilgisine de sahip miyim?) Ve bu 'bilgiye', bir şeye ilişkin bilgi karakterini veren nedir? İfademizin biçimi burada bizi yanıltmaz mı? Zira şunu demek yanıltıcı bir metafor değil midir: "Orada bir sandalye olduğunun bilgisini bana gözlerim verir."

357. Bir köpeğin kendisiyle konuştuğunu *muhtemelen* söyleyemeyiz. Bunun nedeni onun ruhunu çok az tanımamız mıdır? İmdi, insan şunu diyebilir: İnsan canlı bir şeyin davranışını görürse onun ruhunu görür.—Ancak, ben kendi durumumda, filan tarzda davranıyor olmam nedeniyle kendime bir şey söylüyorum da diyebilir miyim?—Bunu kendi davranışımın gözleminden dolayı söylemem. Ancak, o yalnızca, benim bu tarzda davranmam nedeniyle anlam taşır. —O halde onun *anlam* taşıması benim ona anlam vermemden dolayı değildir?

358. Ancak, bir tümceye anlam veren bizim onu *anlamlandırmamız* değil midir? (Ve şüphesiz bu nokta, insanın anlamsız bir dizi sözcüğe anlam verememesi olgusuna aittir.) Ve 'anlamlandırma' zihin alanındaki bir şeydir. Ancak o aynı zamanda özel bir şeydir de! O, fiziksel varlığı olmayan; yalnızca bilincin kendisiyle karşılaştırabilir olan *bir şeydir.*

Bu nasıl gülünç görünebilir? O sanki dilimizin bir düşüdür.

359. Bir makine düşünebilir mi? —Ağrı duyabilir mi?—İmdi, insan bedenine böyle bir makine denebilir mi? O şüphesiz, böyle bir makine olmaya, olanaklı olduğu kadar yaklaşır.

360. Ancak bir makine elbette düşünemez!—Bu empirik bir ifade midir? Biz sadece bir insanın ve ona benzeyenin düşündüğünü söyleriz. Bunu oyuncaklar ve tinler için de söyleriz. "Düşünmek" sözcüğüne bir araç olarak bakın.

361. Bu sandalye kendisini düşünüyor: .....

NEREDE? Parçalarından birinde mi? Ya da kendi cismi dışında; etrafındaki havada mı? Yoksa hiç de *bir yerde* değil mi? Ancak, o zaman bu sandalyenin kendisine bir şey söylemesiyle bir diğerinin yanındakine bir şey söylemesi arasındaki fark nedir? —Ancak o zaman bunun insanla bağıntısı nasıldır: *O* şeyleri kendisine nerede söyler? Bu sorunun anlamsız gibi görünmesi; ve bu kişinin sadece, kendisine bir şey söylemesi dışında özel bir yerin gerekli olmaması nasıl vaki olur? Oysa bu sandalyenin kendisiyle *nerede* konuştuğu sorusu bir yanıt ister görünüyor. —Sebep şudur: Bu sandalyenin bir insana *nasıl* benzeyeceğini bilmek isteriz; sözgelimi, başının sırtının üzerinde olup olmadığını vbg.

Kendine bir şey söylemek neye benzer; burada ne olup biter? — Onu nasıl açıklamam gerekir? İmdi, yalnızca siz birisine "kendine bir şey söylemek" ifadesinin anlamını öğretebilirken. Ve şüphesiz onun anlamını biz çocukken öğreniriz. — Fakat hiç kimse, onu bize öğreten kişinin 'neyin ortaya çıktığını' bize söylediğini öne sürmeyecektir.

362. Daha ziyade, bize sanki bu durumda öğretmen bu anlamı öğrenciye *bildirmiş* gibi görünüyor—onu doğrudan dile getirmeksizin; ama sonunda öğrenci doğru örnekleyici tanımı kendisinin vermesi noktasına getiriliyor. Ve bizim yanıldığımız yer işte burasıdır.

363. "Ancak, bir şey düşündüğümde, elbette bir şey *olur!*" İmdi, bir şey olur—ve sonra ben bir ses çıkarırım. Ne için? Herhalde, ne olduğunu söylemek için. —Ancak *söyleme* nasıl yapılır? Ne zaman herhangi bir şey *dediğimiz* söylenir?—Söyleme dil-oyunu nedir?

Şunu diyebilirim: Siz birisinin herhangi birine bir şey söyleyebildiğine doğal bir şey olarak gereğinden fazla itibar ediyorsunuz. Yani: Biz konuşmada, dille iletişime öyle alışmışızdır ki bize sanki

iletişimin bütün anlamı şunda yatıyor gibi gelir: Bir başkası benim sözcüklerimin anlamını yakalar —ki bu zihinsel bir şeydir; o sanki onu kendi zihnine alır. Eğer o sırada o, onunla başka bir şey de yaparsa bu, dilin doğrudan amacının bir kısmı değildir.

İnsan diyebilir ki: "Söyleme, onun bende ağrı olduğunu *bildiğini* beraberinde getirir; o bu zihinsel fenomeni ortaya çıkarır; bu söyleme başka her şey gereksizdir." Bu tuhaf bilgi fenomenine gelince — bunun için yeterince zaman vardır. Zihinsel süreçler tamamen tuhaftırlar. (Sanki insan şunu söylemiştir: "Saat bize zamanı söyler. Zamanın *ne* olduğu henüz kararlaştırılmış değildir. Ve insanın zamanı *ne için* söylediğine gelince —bu burada ortaya çıkmaz.")

364. Birisi kafasından bir toplama yapar. O bu sonucu, diyelim ki, bir köprü veya bir makine yapmak için kullanır. — Onun bu sayıya *gerçekten* hesaplamayla ulaşmadığını, diyelim ki, bunun ona bir tür düş tarzında 'gelmiş' olduğunu söylemeye çalışır mısınız? Hesap elbette yapılmış olmalıydı ve yapılmıştır. Zira O hesapladığını ve nasıl hesapladığını *bilir*, ve ulaştığı doğru sonuç, hesaplama olmaksızın açıklanamaz olur.—Ancak ya, "onun bunu sanki hesaplanmış gibi birdenbire bulduğunu söylediysem. Ve doğru sonuç neden açıklanabilir olmalı? Onun bir sözcük bile söylemeksizin ve işaret etmeksizin HESAPLAYABİLMİŞ olması yeterince kavranılmaz değil midir?"

İmgelemde hesaplama, kağıt üzerindeki hesaplamadan bir bakıma daha az mı gerçektir? O *gerçektir* —kafadaki—hesap. — Bu kağıttakine benzer mi? —Benzer denip denmeyeceğini bilmiyorum. Üzerinde siyah çizgiler bulunan bir beyaz kağıt parçası bir insan bedenine benzer mi?

365. Adelheid ve Bishop *gerçek* bir satranç oyunu mu oynuyorlar? —Şüphesiz. Onlar yalnızca oynar gibi yapmıyorlar—ki bu oyunun bir parçası olarak olanaklı da olur. —Ancak, sözgelimi bu oyunun başlangıcı yok! —Elbette var; aksi takdirde o bir satranç oyunu olmazdı.—

366. Kafadaki bir toplam kağıt üzerindekinden daha az mı gerçektir? —Belki de insan böyle bir şey söyleme eğilimindedir; ama insan; Kağıt, mürekkep vs. bizim duyu verilerimizin yalnızca mantıksal kurgularıdır diyerek tersini de düşünebilir.

"Kafamda ..... çarpımını yaptım" —Böyle bir ifadeye *inanmamam* mümkün müdür? —Ancak o gerçekten bir çarpma mıydı? Sadece 'bir[1] çarpma değildi ama *bu* çarpmaydı— kafadaki. Hataya düştüğüm nokta budur. Zira şimdi şunu demek istiyorum: O, kağıt üzerindeki çarpıma *karşılık gelen* zihinsel bir süreçti. Öyleyse şunu demek anlamlı olur: "Zihindeki *bu* süreç kağıt üzerindeki *bu* sürece karşılık gelir." Ve o halde, bir işaretin imgesinin işaretin kendisinin bir tasarımı olduğu bir yansıtma yönteminden söz etmek anlamlı olur.

367. Zihinsel resim, insanın imgelediği şeyi betimlediğinde betimlenen resimdir.

368. Birisine bir odayı betimliyorum ve sonra onu anladığını göstermesi için onun bu betimden *izlenimci* bir resim yapmasını istiyorum.—Şimdi benim yeşil olarak betimlediğim sandalyeleri koyu kırmızıya; "sarı" dediğim yerleri maviye boyuyor.—Onun bu odadan aldığı izlenim budur. Ve şimdi şöyle diyorum: "Tamamen doğru! Bu onun benzeri."

369. İnsan şunu sormak ister: "Kafadan bir toplam yapıldığında bu neye benzer—ne olur?"—Ve belirli bir durumda yanıt, "Önce 17 ile 18'i toplar 39 çıkarırım " olabilir. Ancak sorumuzun yanıtı bu değildir. Kafadan yapma denen şey *böyle* bir yanıtla açıklanamaz.

370. İnsan, herhangi bir şey imgelediğinde hangi imgelerin ortaya çıktığını ya da ne olduğunu değil "imgeleme" sözcüğünün nasıl kullanıldığını sormalıdır. Ancak bu, yalnızca sözcükler hakkında konuşmak istediğim anlamına gelmez. Zira imgelemin doğası hakkındaki bu soru, benim sorumun da olduğu gibi, "imgelem" sözcüğü hakkındadır. Ve ben yalnızca, bu sorunun — ne imgelemi yapan kişi ne de herhangi biri için— işaret etme yoluyla; ne de herhangi bir sürecin bir betimi yoluyla karara bağlanacağını söylüyorum. Bi-

rinci soru, bir sözcüğün açıklanmasını da ister; ancak bizi yanlış bir yanıt türü beklemeye götürür.

371. Öz, dilbilgisiyle ifade edilir.

372. Şuna dikkat edin: "Dilde asli bir zorunlulukla tek ilişki keyfi bir kuraldır. İnsanın bu asli zorunluluktan bir önerme içersine çekebildiği tek şey işte budur."

373. Dilbilgisi herhangi bir şeyin ne tür bir nesne olduğunu söyler. (Dilbilgisi olarak teoloji.)

374. Buradaki büyük güçlük, meseleyi sanki insanın *yapamayacağı* bir şey varmış gibi sunmak değildir. Sanki kendisinden betimini elde ettiğim bir nesne gerçekten varmış da ben onu kimseye gösterememişim gibi.—Ve önerebildiğim en iyi şey, kendimizi bu resmi kullanmaya bırakmamız ancak sonra da bu resmin *uygulanmasının* nasıl yürüdüğünü soruşturmamızdır.

375. İnsan birisine, kendisine okumayı nasıl öğretir? İnsan onun böyle yapıp yapamadığını nasıl bilir? Kendisinden isteneni yapıyor olduğunu kendisi nasıl bilir?

376. Kendime ABC dediğimde, bunu sessizce kendisine tekrarlayanla aynı şeyi yapıyor olmamın ölçütü nedir? Benim gırtlağımda ve onunkinde aynı şeyin ortaya çıktığı bulgulanmış olabilir. (Ve aynı şekilde, her ikimiz aynı şeyi düşündüğümüzde, aynı şeyi istediğimizde vbg.) Ancak o halde biz "kendine böyle böyle demek" sözcüklerinin kullanımını, birisinin gırtlaktaki veya beyindeki bir sürece işaret etmesiyle mi öğrendik? A sesinin, bendeki ve ondaki imgesinin farklı fizyolojik süreçlere uygun olması da tamamen olanaklı değil midir? Soru şudur: İmgeleri *nasıl karşılaştırırız*'?

377. Bir mantıkçı belki de şunu düşünecektir: Aynı aynıdır —özdeşliğin nasıl saptandığı psikolojik bir sorudur. (Yüksek yüksektir—insanın onu bazen *görmesi*, bazen de *işitmesi* bir psikoloji meselesidir.)

İki imgenin aynılığının ölçütü nedir?—Bir imgenin kırmızılığının ölçütü nedir? Bana göre o, birisinin bir imgesi olduğunda: Söy-

lediği ve yaptığı şeydir. Kendim için o, benim imgem olduğunda: Hiçbir şey. Ne "kırmızı" sayılıyorsa "aynı" da sayılır.

378. "Sahip olduğum iki imgenin aynı olduklarına karar vermeden önce onları aynı olarak tanımalıyım." Ve bu ne zaman ortaya çıktı, "aynı" sözcüğünün tanıdığım şeyi betimlediğini nasıl bilmem gerekir? Ancak, tanımamı bir başka şekilde ifade ebebilirsem, ve bir başkasının bana "aynı"nın, burada doğru sözcük olduğunu öğretmesi olanaklı olursa.

Zira eğer ben bir sözcüğü kullanmak için bir doğrulamaya gereksinim duyuyorsam, bir başkası için de bu söz konusu olmalıdır.

379. Ben ilkin onun *bu* olarak ayırdına varının; ve sonra ona ne dendiğini hatırlarım. —Şunu düşünün: Bunu söylemek hangi durumlarda doğrudur?

380. Bunun kırmızı olduğunu nasıl bilirim? —"Onun *bu* olduğunu görürüm; ve sonra onun bu denilen şey olduğunu bilirim." Bu? —Ne?! Bu soruya ne tür bir yanıt anlamlı olur?

(Siz özel örnekleyici tanım düşüncesine doğru yönelmeyi sürdürürsünüz.)

Görülen şeyden sözcüklere *özel* bir geçişe herhangi bir kural uygulayamam. Burada bu kurallar gerçekten havada asılı kalırlar; zira onların kullanımının yerleşik kuruluşu mevcut değildir.

381. Bu rengin kırmızı olduğunu nasıl bilirim?—Şu bir yanıt olur: "Ben Türkçe öğrenmiştim."

382. Ben bu imgeyi bu sözcüklerde biçimlendiririm. Bunu nasıl *doğrulayabilirim?*

Herhangi biri bana mavi rengin imgesini göstermiş ve bunun mavi imgesi olduğunu söylemiş miydi?

Şu sözcüklerin anlamı nedir?: *"Bu* imge." İnsan bir imgeye nasıl işaret eder? İnsan aynı imgeye iki kez nasıl işaret eder?

383. Biz bir fenomeni (yani düşünceyi) değil ama bir kavramı (yani düşünme kavramını) çözümlüyoruz ve dolayısıyla da bir sözcüğün kullanımını. Öyleyse yaptığımız sanki Nominalizmmiş gibi görünebilir. Nominalistler bütün sözcükleri *adlar* olarak yorumla-

ma ve böylece de onların kullanımını gerçekten betimlememe, ancak sadece, sözün gelişi, böyle bir betim üzerinde bir müsvedde verme hatasını yaparlar.

384. 'Ağrı' *kavramını*, dili öğrendiğinizde öğrendiniz.

385. Kendinize şunu sorun: Birisinin, hiç yazılı veya sözlü toplamlar yapmadan kafasında toplamlar yapmayı öğreneceği düşünülebilir mi? —"Öğrenme" şu demek olacaktır: Yapabilmiş olma. Ortaya çıkan tek soru onu yapabilmenin ölçütü olarak neyin kabul edileceğidir.—Ancak bir kabilenin başka türlü değil de yalnızca kafadan hesaplama yoluyla bilmesi de olanaklı mıdır? Burada insanın kendine şunu sorması gerekir: "Bu neye benzeyecektir?"—Ve öyleyse insanın onu sınırlı bir durum olarak tarif etmesi gerekecektir. Ve o halde bizim burada hâlâ 'kafadan hesaplama' kavramını kullanmak isteyip istemediğimiz —veya fenomenlerin bir başka paradigmaya doğru çekilmelerinden dolayı bu tür durumlarda onun kendi amacını yitirip yitirmediği sorusu ortaya çıkacaktır.

386. "Ancak neden kendinize çok az güveniniz var? Siz genellikle 'hesaplama'nın ne olduğunu her zaman yeterince bilirsiniz. Öyleyse eğer imgelemde hesapladığınızı söylerseniz o zaman öyle yapmış olacaksınız. Eğer hesaplamadıysanız hesapladığınızı söylemezdiniz. Aynı şekilde, imgelemde kırmızı bir şey gördüğünüzü söylerseniz o zaman o kırmızı *olacaktır*. 'Kırmızı'nın başka yerde olduğunu bilirsiniz.—Ve ayrıca: Siz başkalarının uzlaşımına her zaman güvenmezsiniz; zira siz çoğu zaman kimsenin görmediği bir şeyi gördüğünüzü bildirirsiniz."—Ancak ben kendime gerçekten güvenirim —Bu toplamı kafamdan yaptığımı, bu rengi imgelediğimi hiç tereddütsüz söylerim. Güçlük, benim kırmızı herhangi bir şeyi gerçekten imgelemiş olup olmadığımdan şüphe etmem değildir. Ancak *şudur:* İmgelediğimiz rengi işaret edebilmemiz veya betimleyebilmemiz gerekir ki imgenin gerçekliğe çevrilmesi hiçbir güçlük sunmasın. O halde onlar insanın onları karıştırabileceği kadar benzer midirler?—Ama ben bir resimden bir kişiyi derhal tanıyabilirim de.—İyi ama şunu sorabilir miyim: "Bu rengin doğru bir

imgesi neye benzer?" veya "o ne tür bir şeydir?"; bunu *öğrenebilir* miyim?

(O kişinin kanıtını kabul edemem zira o bir *kanıt* değildir. O bana yalnızca o kişinin söylemeye eğilimli olduğu şeyi anlatır.)

387. Bu meselenin *derin* yüzü bizden kolayca kaçar.

388. "Burada mor bir şey görmüyorum ama eğer bana bir boya kutusu verirseniz onu gösterebilirim." İnsan, eğer ..... ise onu gösterebileceğini, bir diğer deyişle, eğer onu görürse tanıyabileceğini nasıl *bilebilir?*

Kendi imgemden hareketle bu rengin neye benzediğini nasıl bilirim?

Bir şeyi yapabileceğimi, yani şimdi içinde bulunduğum durumun o şeyi yapabilecek olma durumu olduğunu nasıl bilirim?

389. "Bu imge kendi nesnesine herhangi bir resimden daha benzer olmalıdır. Zira, yaptığım resim temsil ettiği şeye benzer olsa da o her zaman pekâlâ başka bir şeyin resmi de olabilir. Ancak, imge için esas olan, başka bir şeyin değil, *bunun* imgesi olmaktır." Böylelikle insan imgeyi, bir ileri-dereceden-benzerlik olarak kabul edebilir.

390. İnsan bir taşın bilince sahip olduğunu düşünebilir mi? Ve eğer herhangi birisi böyle düşünebilirse — bunun neden, sadece, böyle bir imge-satışının bizi ilgilendirmediğini ispatlamaması gereksin?

391. Ben belki de hatta (kolay olmasa da) sokakta gördüğüm insanların her birinin müthiş ağrı duyduğunu ama bunu ustaca gizlediğini bile düşünebilirim. Ve önemli olan, burada ustaca bir gizlemeyi düşünmem gerektiğidir. Kendime yalnızca şunu söylemem: "İmdi, onun ruhu acı çekiyor; ama bunun onun bedeniyle ilgisi ne?" veya "Yine de bunu onun bedeninde göstermeye gerek yok!"—Ve eğer bunu düşünürsem —ne yaparım?; kendime ne söylerim?; insanlara nasıl bakarım? Belki de birine bakar ve şunu düşünürüm: İnsan böyle bir ağrı içindeyken gülmesi güç olmalı", ve aynı türden başka birçok şey. Ben sanki rol yapıyor sanki başkala-

rı ağrı duyuyormuş gibi *davranırım.* Bunu yaparken benim sözgelimi düşündüğüm söylenir.

392. "Onun ağrı duyduğunu düşündüğümde, gerçekten bende olup biten her şey .....dır." Sonra birisi şunu der: "Onu, '.....'yı düşünmeksizin imgeleyebileceğime inanıyorum." ("Sözcükler olmaksızın düşünebileceğime inanıyorum.") Bu hiçbir şeye götürmez. Bu çözümleme doğa bilimi ve dilbilgisi arasında gidip gelir.

393. "Gülen birisinin gerçekten ağrı duyduğunu düşündüğümde herhangi bir ağrı-davranışını düşünmem, zira tam da karşıtını görürüm. Öyleyse *neyi* düşünürüm?"—Ne olduğunu daha önce söylemiştim. Ve ben mutlaka *kendimin* ağrı duyuşunu düşünmem.—"Ama o zaman onu düşünme süreci nedir?"—"Onun ağrı duyuyor olduğunu düşünebilirim" veya "..... düşünüyorum" ya da ".....mı düşünüyorsun?"

sözlerini (felsefe dışında) nerede kullanırız?

Sözgelimi, tiyatroda rol alması gereken birine şöyle diyoruz: "Burada sen bu adamın ağrı duyduğunu ve bunu gizlediğini düşünmelisin."—ve şimdi ona başka yönergeler vermiyoruz, *gerçekten* ne yapması gerektiğini söylemiyoruz. Bu nedenle, öne sürülen çözümleme önemli de değildir.—Biz şimdi bu durumu düşünen oyuncuyu gözlemliyoruz.

394. Birisine şunu hangi durumlarda sorarız: "Bunu düşünürken/imgelerken içinizde gerçekten olup biten neydi?"—Ve ne tür bir yanıt bekleriz?

395. *İmgeleyebilirliğin* soruşturmamızdaki rolüne ilişkin bir açıklık yoktur. Yani onun, bir önermenin anlamlı olmasını ne ölçüde sağladığına ilişkin.

396. Bir önermenin anlaşılması için, insanın onunla ilişkili herhangi bir şeyi imgelemesi onun bir taslağını yapmasından daha önemli değildir.

397. İnsan, "imgeleyebilirlik" yerine burada belirli bir tasarımlama yöntemi aracılığıyla tasarımlayabilirlik de diyebilir. Ve böyle bir tasarım aslında bir tümcenin başka bir kullanım biçimine gü-

venle işaret edebilir. Öte yandan bir resim davetsizce içimize girebilir ve hiç de bir kullanımı olmayabilir.

398. "Ancak, bir şeyi imgelediğimde ya da hatta nesneleri gerçekten de *gördüğümde*, yakınımın sahip olmadığı bir şeye *sahip olurum*" —Sizi anlıyorum. Kendinizi gözlemek istiyor ve şunu diyorsunuz: "Her halde yalnızca BUNA sahibim." Bu sözcükler ne içindir? Onlar hiçbir amaca hizmet etmezler.—İnsan şunu ekleyemez mi?: "Burada bir 'görme' söz konusu değildir—ve dolayısıyla da bir 'sahip olma'—ne de bir özne, dolayısıyla da 'Ben' söz konusudur.

Şunu soramaz mıyım?: Hakkında konuştuğun ve yalnızca ona sahip olduğunu söylediğin şeye ne anlamda *sahipsin?* Ona sahip olur musun? Onu *görmüyorsun* bile. Kimsenin ona sahip olmadığını gerçekten söylememen gerekmez mi? Ve şu da açıktır: Eğer başkalarının bir şeye sahip olmalarını bir mantık sorunu olarak dışarıda bırakırsanız sizin ona sahip olduğunuzu söylemeniz de anlamını kaybeder.

Ancak sözünü ettiğiniz bu şey nedir? Ne demek istediğinizi kendi içimden bildiğimi söylediğim doğrudur. Ancak bu benim, insanın bu nesneyi kavradığını, onu gördüğünü, bakışının ve işaret etmesinin onu kastettiğini nasıl düşündüğünü bilmem demektir. Bu durumda—ve geri kalanında—insanın kendisini nasıl incelediğini ve gözlediğini biliyorum. Sanırım şunu diyebiliriz: Siz (sözgelimi eğer bir odada oturuyorsanız), 'görsel oda' dan söz ederiz. Bu 'görsel oda' sahibi olmayan bir odadır. Ona, etrafında yürüyebildiğim veya ona bakabildiğim ya da ona işaret edebildiğim kadarıyla sahip olabilirim. O herhangi birisinin olamadığı kadar benim de değildir. Başka bir deyişle, o bana ait değildir *zira* onun hakkında, içinde oturduğum maddi oda hakkındaki aynı ifade biçimini kullanmak isterim. Maddi odanın betiminin bir sahip olanı ima etmesi gerekmez, aslında onun herhangi bir sahibi olmasına gerek yoktur. Ancak, o zaman görsel oda herhangi bir sahip olana *sahip olamaz.* "Zira —denebilir—dışarıda ya da içerde onun hiçbir sahibi yoktur."

İçinde bir ev bulunan hayalî bir peyzaj resmini düşünün. —Birisi "bu kimin evi?" diye soruyor.—Bu arada, yanıt, "onun önündeki bankta oturan çiftçiye aittir." olabilir. Ancak o zaman o, sözgelimi, kendi evine giremez.

399. Şöyle de denebilir: Şüphesiz, görsel odanın sahibinin onunla aynı türden bir şey olması gerekir; ancak O'nun onun içinde bulunması gerekmez ve hiçbir dış yoktur.

400. 'Görsel oda' bir keşif gibi görünüyor fakat onu keşfedenin gerçekten bulduğu şey, yeni bir konuşma tarzı, yeni bir karşılaştırmadır; hatta buna yeni bir duyum da denebilir.

401. Yeni bir kavrayış edindiniz ve onu yeni bir nesne görürken yorumluyorsunuz. Siz, kendiniz yaptığınız bir dilbilgisel hareketi, gözlemliyor olduğunuz yarı-fiziksel bir fenomen olarak yorumluyorsunuz. (Sözgelimi şu soruyu düşünün: "Evrenin, kendisinden yapıldığı malzeme duyu-verileri midir?")

Ancak, sizin bir 'dilbilgisel' hareket yapmış olduğunuzu söylememe bir itiraz söz konusudur. Aslında sizin keşfettiğiniz, şeylere yeni bir bakış tarzıdır. Sanki yeni bir resim tarzı, ya da yine, yeni bir metre veya bir tür şarkı keşfetmişsinizdir.

402. '"Şimdi filan bir imgeye sahip oluyorum' deyişim doğrudur ancak 'ben sahip oluyorum' sözcükleri bir *başkası* için yalnızca bir işarettir; bu imgenin betimi, imgelenen dünyanın *tam bir* beyanıdır."—Şunu demek istersiniz: "Ben sahip oluyorum" sözcükleri "diyorum ki!" sözcüklerine benzer. O gerçekten farklı ifade edilmeliydi demeye eğilimlisiniz. Belki de yalnızca insanın başıyla bir işaret yapması sonra da bir betimleme vermesi suretiyle. —böyle olduğunda, biz (ne de olsa kendi işlevini gören) gündelik dilin ifadelerini onaylamayız, kafamızda bizim gündelik konuşma tarzımızın resmiyle çatışan bir resim bulunur. Oysa ki bizim konuşma tarzımızın, olguları gerçekte oldukları gibi betimlemediklerini söylemeye ayartılırız. Sanki, sözgelimi, "Onun ağrıları var" önermesi, o insanın ağrılara sahip olmaması suretiyle bir başka bakımdan yanlış olabilirmiş gibidir. Hatta bu önerme, *daha iyisi olmadığına göre* (fa-

ute de mieux) doğru bir şeyi onayladığında bile sanki yanlış bir şey söylüyormuş gibidir.

Zira *bu*, İdealistlerin, Solipsistlerin ve Realistlerin aralarında tartıştıkları şeye benzer. Bir taraf, normal deyiş biçimine, sanki bir ifadeye saldırıyormuş gibi saldırır; diğerleri de onu, sanki her aklı başında insanın bildiği olguları belirtiyorlarmış gibi savunurlar.

403. Eğer ben "ağrı" sözcüğünü, yalnızca, şimdiye kadar "benim ağrım" dediğim, başkalarının da, "L.W'ın ağrısı" dedikleri şey için elde bulundurmam gerekseydi, diğer bağıntılarda "ağrı" sözcüğünün kaybının her nasılsa giderildiği bir kayıt tutulduğu sürece başkalarına hiçbir haksızlık yapmazdım. Başkaları yine de merhamet görürler, doktorlar tarafından tedavi edilirler, vbg. Şunu söylemek elbette bu ifade tarzına bir karşı çıkış olmaz: "Ancak işte bak, başkaları da seninkinin aynısına sahip!"

Ancak, bu yeni tür açıklamadan ne elde etmem gerekir? Hiçbir şey. Ancak ne de olsa, kendi görüşünü ileri sürdürdüğünde solipsist de herhangi bir pratik yarar *istemez!*

404. '"Ağrı duyuyorum' dediğimde, ağrı duyan bir kimseye işaret etmem, çünkü belli bir anlamda *kim* olduğuna ilişkin bir fikrim yoktur." Ve bunun bir doğrulaması verilebilir. Zira esas nokta şudur: Filan bir kişi ağrı duyuyordu demedim, yalnızca "Ben ....." dedim. Şimdi, bunu söylerken herhangi bir kimseyi adlandırmam. Tıpkı ağrıdan *inlediğimde* herhangi birini adlandırmadığım gibi. Başka birisi bu inlemeden hareketle kimin ağrı duyduğunu görse de.

Kimin ağrı duyduğunu bilmek ne demektir? Sözgelimi; o, bu odadaki hangi adamın ağrı duyduğunu bilmek demektir: Sözgelimi, orada oturanın ya da köşede duranın, oradaki uzun boylu kumral olanın vbg. — Ne demek istiyorum? Gerçekte, kişisel *'özdeşlik'*in. çok çeşitli ölçütleri vardır.

Şimdi benim, 'ben' ağrı duyuyorum deyişimi onlardan hangileri belirler? Hiçbiri.

405. "Ancak siz, 'Ben ağrı duyuyorum' deseniz de, başkalarının, dikkatlerini belirli bir kişiye yöneltmelerini istersiniz." Yanıt şu olabilir: Hayır, onların dikkatini *kendime* çekmek isterim.—

406. "Ancak şüphesiz, sizin 'Ben.....' sözcükleriyle yapmak istediğiniz şey *kendiniz* ve *başkaları* arasında ayrım yapmaktır." — her durumda bu söylenebilir mi? Hatta yalnızca inlediğimde bile? Ve eğer kendim ve başkaları arasında 'ayrım yapmayı gerçekten istesem' bile —L.W kişisi ve N.N kişisi arasında ayrım yapmayı mı isterim?

407. Birinin inlediğini düşünmek olanaklıdır: "Birisi ağrı duyuyor — Kim olduğunu bilmiyorum!" — ve sonra inleyen kimse, ona yardıma koşuyoruz.

408. "Ancak ağrı duyanın siz mi yoksa başka biri mi olduğundan kuşkunuz yoktur!"—"Ağrı duyan ben miyim yoksa başka biri mi bilmiyorum" önermesi mantıksal bir ürün olur ve onun faktörlerinden biri şudur: "Ben ağrı duyup duymadığını bilmiyorum" — ve bu, anlamlı bir önerme değildir.

409. Birkaç kişinin bir ringde olduklarını ve benim de onların arasında olduğumu düşünün. İçimizden biri, bazen birimiz bazen de diğerimiz, durumu görebilmemiz söz konusu olmadan, bir elektrik makinesinin kutuplarına bağlanır. Ben diğerlerinin yüzlerini gözlerim ve o anda hangimize elektrik verildiğini anlamaya çalışırım. — Sonra şöyle derim: "Şimdi bunun kim olduğunu *biliyorum;* çünkü o benim kendim." Bu anlamda şöyle de diyebilirim: "Şimdi elektrik akımına tutulanın kim olduğunu biliyorum; o, benim." Bu oldukça tuhaf bir konuşma tarzı olur.—Ama eğer, bir başkasına elektrik verilse bile bu şoku hissedebileceğim varsayımında bulunursam, o zaman, "şimdi ..... kim olduğunu biliyorum" ifadesi tamamen uygunsuz olur. O bu oyuna ait değildir.

410. "Ben", bir kişinin adı değildir ne de bir yerin "bura"sıdır, ve "bu", bir ad değildir. Ancak onlar adlarla bağlantılıdırlar. Adlar onlar aracılığıyla açıklanır. Fiziğin karakteristiğinin bu sözcükleri kullanmamak olduğu da doğrudur.

41.1. Şu soruların nasıl uygulanabildiklerini ve nasıl kararlaştırıldıklarını düşünün:

(1) "Bu kitaplar *benim* kitaplarım mıdır?"

(2) "Bu ayak *benim* ayağım mıdır?"

(3) "Bu beden *benim* bedenim midir?"

(4) "Bu duyum *benim* duyumum mudur?"

Bu soruların her birinin pratik (felsefi olmayan) uygulamaları vardır.

(2): Ayağımın uyuşturulduğu veya etkisizleştirildiği durumları düşünün. Belirli koşullar altında bu soru, benim bu ayakta ağrı duyup duyamadığımın belirlenmesiyle karara bağlanabilir.

(3): Burada bir ayna-imge'ye işaret ediliyor olabilir. Belirli koşullar altında yine de insan bir bedene dokunabilir ve bu soruyu sorabilir. Diğer koşullarda bu şunla aynı anlama gelir: "Benim bedenim *şuna* mı benzer?"

(4): 'Bu' ile insan hangi duyumu kasteder? Yani: İnsan burada işaret zamirini nasıl kullanır? İlk örnekte olduğundan elbette farklı! Burada, insanın, dikkatini bir duyuma yöneltmekle ona işaret ediyor olduğunu düşünmesi nedeniyle karışıklık çıkar.

412. Bilinç ve beyin süreçleri arasında köprü kurulamaz bir gedik duygusu: Bunun bizim gündelik yaşamımızın düşüncelerine ulaşmaması nasıl olur? Bu türde bir ayrım fikrine hafif bir baş dönmesi eşlik eder, —bir parça mantıksal el çabukluğu gösterdiğimizde ortaya çıkan. (Kümeler kuramında-ki belli teoremleri düşündüğümüzde bizi aynı baş dönmesi tutar.) Bu mevcut durumda bu duygu ne zaman ortaya çıkar? Sözgelimi, dikkatimi belirli bir şekilde bilincime yönelttiğimde ve hayret ederek kendime şöyle söylediğimde: BU beyindeki bir süreç tarafından üretilse gerek! —sanki alnımı kavrıyor gibi. —Ancak, "dikkatimi kendi bilincime çevirmek" ten söz etmek ne anlama gelebilir? Bu olabilecek en tuhaf şey elbette! Bunu yapmak, belirli bir gözümü dikip bakmak edimiydi. Gözlerimi dikerek sabit bakışlarla önüme baktım — ancak herhangi belli bir noktaya veya nesneye *değil*. Gözlerim iyice açılmıştı, kaş-

lar çatık değildi (belirli bir nesneyle ilgilendiğimde çoğu kez oldukları gibi). Böyle hiçbir ilgi bu göz dikip bakmayı öncelememişti. Bakışım boştu; veya yine tıpkı gökyüzünün parlaklığına hayran olan ve aydınlığı doya doya seyreden birisininki *gibi.*

Şimdi, bir paradoks olarak beyan ettiğim önermenin (BU, bir beyin süreci tarafından üretilir!) ona ilişkin paradoksal hiçbir şeye sahip olmadığını akılda tutun. Onu, amacı, gördüğüm ışığın bir etkisinin beynin belirli bir kısmının uyarımıyla ortaya çıkarıldığını göstermek olan bir deneyim esnasında söyleyebilirdim. —Ancak bu tümceyi, onun gündelik ve paradoksal olmayan bir anlam taşıdığı bir çevre içinde beyan etmedim. Ve benim dikkatim, bir deney yapmakla uygun değildi (Eğer öyle olmuş olsaydı benim bakışım amaçlı olurdu, boş değil.).

413. Biz burada, William James'in, 'ben'in aslında 'kafadaki ve kafa ile boğaz arasındaki kendine özgü devinimlerden' ibaret olduğu fikrini edindiği içebakış durumundan farksız olan bir içebakış durumuna sahibiz. Ve James'in içebakışı, ne "ben" sözcüğünün anlamını (bunun "kişi", "onun kendisi", "benim kendim" gibi bir şey anlamı taşıdığı kadarıyla), ne de böyle bir şeyin herhangi bir çözümlemesini değil ama kendisine "ben" sözcüğünü söylediğinde ve onun anlamını çözümlemeye çalıştığında bir filozofun dikkatinin durumunu ortaya koymuştu. (Ve bundan pek çok şey öğrenilebilirdi.)

414. Nihayet bir parça kumaş dokuyor olmanız gerektiğini düşünün: Zira bir dokuma tezgahında oturuyor —hatta o boş olsa bile— ve dokuma devinimleri sarf ediyorsunuz.

415. Bizim elde ettiğimiz şeyler gerçekten insanların doğal tarihlerindeki işaretlerdir; meraklara olmasa da, kimsenin şüphe etmediği ama daima gözümüzün önünde olmaları nedeniyle dikkatimizden kaçan gözlemlere katkıda bulunuyoruz.

416. "İnsanlar, gördüklerini, duyduklarını, hissettiklerini vbg. söylemede uzlaşırlar (hatta bazıları kör ve bazıları sağır olsa da). Demek ki bunlar, onların *bilince* sahip olduklarına kendi tanıklıkla-

rıdırlar." —Ancak bu ne de tuhaftır! Ben "bilince sahibim" dediğimde, gerçekte kime bilgi veririm? Bunu kendime söylememin amacı nedir? Ve başka biri beni nasıl anlayabilir? —Şimdi, "görüyorum", "duyuyorum", "farkındayım" gibi ifadelerin gerçekten kendi kullanımları vardır. Ben bir doktora "Şimdi bu kulakla yeniden işitiyorum" derim veya benim bir baygınlık geçirdiğime inanan birisine, "yeniden bilincim yerine geldi" vbg. derim.

417. O halde, kendimi gözlemler ve görüyor olduğumu veya bilinçli olduğumu mu algılarım? Ve neden hiç gözlem hakkında konuşulmaz? Neden yalnızca "bilinçli olduğumu algılarım" denir? —Ancak burada "ben algılıyorum" sözcükleri ne içindir?—neden "ben bilincindeyim" denmez? —Ancak "ben algılıyorum" sözcükleri burada kendi bilincime ulaşıyor olduğumu göstermez mi? —ki genellikle durum bu değildir. —Eğer öyleyse o zaman, "Ben bilincinde olduğumu algılıyorum" tümcesi benim bilinçli olduğumu değil dikkatimin filan bir tarzda düzenlendiğini söyler.

Ancak o benim "yeniden bilincindeyim" dememe fırsat veren belirli bir deneyim değil midir?—*Hangi* deneyim? Biz onu hangi durumlarda söyleriz?

418. Benim bilince sahip olmam bir deneyim olgusu mudur? —Ancak, bir insan bilince sahiptir ve bir ağaç veya bir taş değil denmez mi? —Başka türlü olsaydı nasıl olurdu?—İnsanların hepsi bilinçsiz olur mu?—Hayır; sözcüğün sıradan anlamında değil. Ancak, sözgelimi benim bilince sahip olmamam gerekli — şimdi gerçekten ona sahipken.

419. Bir grubun bir *başı* olduğunu hangi koşullarda söyleyeceğim? Ve bu başkan elbette *bilince* sahip olmalı. Bilinçsiz bir başkana sahip olamayız herhalde!

420. Ancak, çevremdeki insanların, alışıldık biçimde davransalar bile, bilinçten yoksun otomatlar olduklarını düşünemez miyim? —Eğer şimdi bunu düşünürsem—odamda tek başıma — (bir esrimedeki gibi) sabit yüz ifadeleriyle kendi işlerini sürdüren insanlar görürüm —bu fikir belki de biraz gariptir. Ancak, bu fikri tam da

başkalarıyla sıradan ilişkinizin ortasında, diyelim ki caddede sürdürmeye çalışın! Kendinize şöyle deyin, sözgelimi: "Oradaki çocuklar sadece otomatlardır. Onların bütün canlılığı salt otomatizm'dir." Ve siz, ya bu sözcükleri tamamen anlamsız bulacak ya da kendinizde garip bir duygu veya bu türden bir şey ortaya çıkaracaksınız.

Canlı bir insanı bir otomat olarak görmek, tıpkı bir şekli, bir başka şeklin sınırlı bir durumu veya değişkesi gibi görmeye; sözgelimi bir pencerenin birbirini çapraz kesen kısımlarını bir gamalı haç gibi görmeye benzer.

421. Böyle çeşitli, karışık fiziksel durumları bilinç durumlarıyla *tek* bir raporda bir araya getirmemiz gerektiği bize paradoksal gibi görünür: "O büyük işkenceler çekti ve hiç durmaksızın sarsıldı." Bu tamamen olağandır; öyleyse neden onu paradoksal buluyoruz? Çünkü biz hemen bu tümcenin hem duyularla hem de duyulmazlarla ilgili olduğunu söylemek istiyoruz.—Ancak eğer "Bu üç payanda bu yapıya denge sağlıyor" dersem bu sizi rahatsız eder mi? Üç ve denge duyulabilir midirler?—Bu tümceye, bir araç olarak ve anlamına da onun gördüğü iş olarak bakın.

422. Ben bu insanların ruhları olduğuna inandığımda neye inanıyorum? Bu maddenin iki karbon atomu içerdiğine inandığımda neye inanıyorum? Her iki durumda da ön planda bir resim vardır ancak anlam arka planda yatar; yani bu resmin uygulanmasını incelemek kolay değildir.

423. Elbette bütün bu şeyler sizde ortaya çıktı.—Ve şimdi bütün istediğim kullandığımız ifadeyi anlamaktır. Resim oradadır. Ve ben onun belirli bir durumdaki geçerliliğini tartışmıyorum. —Ancak, bu resmin uygulanmasını da anlamak istiyorum.

424. Resim *oradadır,* ve ben onun *doğruluğunu* tartışmıyorum. Ancak onun uygulanması *nedir?* Körlüğün resmini, kör adamın ruhunda ya da kafasındaki bir karanlık olarak düşünün.

425. Pek çok durumda kendimiz bir resim bulmak için gayret sarf ederiz ve bir kez bulunduğunda da, uygulama sanki kendili-

ğinden ortaya çıkar. Bu durumda biz zaten her defasında kendisini bize zorlayan bir resme sahip oluruz — ancak yalnız burada başlayan güçlükten kurtulmamıza yardımcı olmaz.

Sözgelimi, eğer şunu sorarsam: "*Bu* mekânizmin *bu* kutuya girdiğini nasıl düşünmem gerekir? —belki de ölçüleri küçültülen bir resim bana yanıt vermeye hizmet edebilir. O zaman bana şöyle denebilir: "Görüyorsun, o *böyle* giriyor"; veya hatta belki de: "Neden şaşırıyorsun? Onun *burada* nasıl işlediğine bak; oradakiyle aynı." Şüphesiz bu ikincisi daha fazla bir şey açıklamaz: O yalnızca beni, bana verilen resmi uygulamaya davet eder,

426. Zihinde, anlamı, *belirsiz olmayan bir şekilde* saptar gibi görünen bir resim canlandırılır. Bu gerçek kullanım, resmin önerdiğiyle karşılaştırıldığında bulanıklaşmış bir şey gibi görünür. Burada yine kümeler kuramındakiyle aynı şeyi elde ederiz: Kullandığımız ifadenin biçimi, bizim bilemediğimiz şeyi bilen bir tanrı için düzenlenmiş gibi görünür; O sonsuz dizilerin her birinin tümünü ve insan bilincinin içini görür. Bizim için, şüphesiz bu ifade biçimleri, giyebileceğimiz fakat onlara anlam ve amaç verecek etkin güçten yoksun olduğumuzdan onlarla fazla bir şey yapamayacağımız cüppelere benzerler.

Dolambaçlı yoldan gittiğimiz ifadelerin gerçek kullanımlarında yan-yoldan gideriz. Önümüzdeki doğru ana yolu görür ancak şüphesiz onu kullanamayız, çünkü o daimi olarak kapalıdır.

427. "Onunla konuşurken onun kafasında ne olup bittiğini bilmiyordum." Bunu söylerken insan beyin-süreçlerini değil düşünce-süreçlerini düşünüyor. Bu resim ciddiye alınmalıdır. Biz gerçekten onun kafasının içini görmek isteriz. Ve yine de biz yalnızca, başka bir yerde şunu söyleyerek demek istediğimizi kastederiz: Biz onun ne düşündüğünü bilmek isteriz. Şunu demek istiyorum: Biz bu canlı resme—ve bu resimle açıkça çelişen, psişik olanı ifade eden kullanıma sahibiz.

428. "Bu tuhaf şey, düşünce" — ancak o bize, biz düşünürken tuhaf gelmez. Düşünce, biz düşünürken değil de sanki geçmişe dö-

nerek: "bu nasıl olanaklıydı?" dediğimiz zaman bize gizemli gelir. Düşünce için, nesnenin tam da *kendisiyle* ilgilenmek nasıl olasıydı? Biz sanki, onun aracılığıyla kendi ağımızdaki gerçekliği yakaladığımızı hissederiz.

429. Düşüncenin gerçeklikle uzlaşması, uyumu şundan ibarettir: Eğer bir şeye yanlış olarak kırmızı dersem, o zaman her şeye rağmen o *kırmızı* değildir. Ve eğer birisine "O kırmızı değildir" tümcesindeki "kırmızı" sözcüğünün anlamını açıklamak istersem, bunu kırmızı bir şeyi işaret ederek yaparım.

430. "Bu bedenin karşısına bir cetvel koyun; o bu bedenin filan uzunlukta olduğunu söylemez. Daha çok o kendinde ölüdür, ve düşüncenin yapabildiğinin hiçbirini yapamaz — demek isterim." — sanki, canlı bir insana ilişkin asıl şeyin dışsal biçim olduğunu düşünmüşüzdür. O halde biz bu biçimde bir tahta parçası yaptık ve canlı bir varlıkla herhangi bir benzerliği bile olmayan bu aptal parçayı görmek için mahcup edildik.

431. "Bir buyruk ve onun uygulanması arasında bir gedik vardır. Bunun anlama edimiyle doldurulması gerekir."

"Ancak anlama ediminde, o, BUNU yapmamız gerekir anlamına gelir. Bu *buyruk* —neden seslerden, mürekkep-işaretlerinden başka hiçbir şey olsun?"

432. Her işaret *kendi kendisine* ölü gibi görünür. Ona yaşam veren *nedir?*— O kullanımda *canlıdır*. Yaşam mı onun içinde soluk alır? —Yoksa *kullanım* mı onun yaşamıdır?

433. Bir buyruk verdiğimizde, sanki buyruğun aradığı en son şey açıklanmadan kalmalıymış gibi görünebilir, bir buyrukla onun uygulanması arasında daima bir gedik olması gibi. Diyelim ki birisinin belirli bir hareketi yapmasını, diyelim ki kolunu kaldırmasını istiyorum. Bunu açık kılmak için bu hareketi ben yapıyorum. Bu resim biz şu soruyu sorana kadar belirsiz değilmiş gibi görünür: *O hareketi yapması gerektiğini* o nasıl bilir?—Onlar ne olurlarsa olsunlar, kendisine verdiğim işaretlerin hangi kullanımını yerine getirmesi gerektiğini o nasıl bilir?—Muhtemelen ben şimdi başka işaret-

lerle, teşvik edici el hareketleriyle vbg. bu buyruğa eklemeler yapmaya çalışacağım. Burada sanki bu buyruk kekelemeye başlamış gibi görünür.

Sanki işaretler bizde anlayış ortaya çıkarmaya istikrarsızca çabalıyormuş gibidir. —Ancak eğer şimdi onları anlıyorsak, hangi nedenle anlıyoruz?

434. Bu el hareketi —demek istiyoruz — resmetmeye *çalışır* ama yapamaz.

435. Eğer şu sorulsaydı: "Tümceler temsil etmeyi nasıl yerine getirirler?" Yanıt şu olabilirdi: "Bilmiyor musun? Onları kullandığında şüphesiz onu görüyorsun." Zira hiçbir şey gizlenmiyor.

Tümceler bunu nasıl yapar? —Bilmiyor musun? Zira hiçbir şey gizli değildir.

Ancak şu yanıt verildiğinde: "Ancak, tümcelerin onu nasıl yaptıklarını biliyorsun zira hiçbir şey gizlenmiyor", insan buna, "Evet ama her şey çok çabuk oluyor ve onu sanki görüşe acıkmış gibi görmek istiyorum." diye karşılık verir.

436. Burada insanın, bu görevin güçlüğünün, ele geçirilmeleri zor olan fenomenleri betimlemek zorunda olmamızdan, mevcut deneyimin çabucak geçmesinden veya bu tür bir şeyden ibaret olduğuna inandığı yere; felsefedeki bu çıkmaz-sokağa ulaşmak kolaydır. Sıradan dili fazlasıyla kaba bulduğumuz yere, ve sanki gündelik fenomenlerle değil de "kolayca gözümüzden kaçan ve varlığa geliş ve geçip gidişlerinde bir ortalama etki olarak başkalarını ortaya çıkaranlarla" uğraşmak zorundaymışız gibi görünür. (Augustinus: Manifestissima et usitatissima sunt, et eadem rusus nimis latent, et nova est inventio eorum.)

437. Bir arzu onu neyin doyuracağını zaten biliyor gibidir; bir önerme, bir düşünce, onu doğru kılan şey —hatta bu şey hiç orada olmasa bile! Henüz orada olmayan şeyin bu *belirlemesi* nereden? Bu despotik talep? ("Mantıksal gerek'in sertliği")

438. "Böyle bir plan doyurulmamış bir şeydir." (Bir arzu, bir beklenti, bir şüphe vbg.)

Bununla şunu kastediyorum: Beklenti doyurulmaz zira o bir şeyin beklentisidir; inanç, kanı doyurulmaz zira o söz konusu bir şeyin, real bir şeyin, inanma sürecinin dışındaki bir şeyin kanışıdır.

439. İnsan, arzulara, beklentilere, inançlara vbg. hangi anlamda "doyurulmamış" diyebilir? Doyurulmamış olma prototipimiz nedir? O içi boş bir uzam mıdır? Ve insan buna doyurulmamış der mi? Bu bir metafor da olamaz mı? —Doyurulmama dediğimiz şey bir duygu —diyelim ki açlık duygusu—değil mi?

Belirli bir ifadeler sisteminde biz bir nesneyi "doyurulmuş" ve "doyurulmamış" sözcükleriyle betimleyebiliriz. Sözgelimi, eğer onun şeklini çizersek içi boş bir silindire "tamamlanmamış/doyurulmamış silindir" ve onu dolduran katı silindire "onun tamamlanması/doyurulması" deriz.

440. "Bir elma istiyorum" demek şu anlama gelmez: Ben bir elmanın benim doymama duygumu yatıştıracağına inanıyorum. *Bu* önerme bir isteğin ifadesi değil bir doyurulmama (nonsatisfaction) ifadesidir.

441. Doğayla, belirli bir alıştırma ve belirli bir eğitimle, belli durumlardaki isteklere/arzulara kendiliğinden ifade vermeye eğilimliyizdir. (Bir istek/arzu şüphesiz böyle bir 'durum' değildir.) Bu oyunda isteğim yerine getirilmeden önce ne istediğimi bilip bilmediğim sorusu hiç ortaya çıkamaz. Ve bir olayın benim isteğimi durdurması gerçeği onun bunu yerine getirdiği anlamına gelmez. Belki de eğer isteğim doyurulmuş olsaydı doyurulmam gerekmezdi.

Öte yandan "istek" sözcüğü şu şekilde de kullanılır: "Ne istediğimi kendim bilmiyorum." "Çünkü isteklerin kendileri istenen şeyle bizim aramızdaki bir perdedir. "Ona ulaşmadan önce neyi arzuladığımı biliyor muyum?" diye sorulduğunu farz edin. Eğer konuşmayı öğrendiysem o zaman gerçekten bilirim.

442. Bir silahı nişan alan birisini görüyor ve "bir patlama sesi bekliyorum" diyorum. Ateş ediliyor.—İmdi, beklediğiniz şey buydu; öyleyse bu patlama sesi sizin beklentinizde zaten var mıydı? Yoksa, sadece, ortaya çıkan şey ile sizin beklentiniz arasında başka

bir tür uzlaşım mı vardır?; bu ses sizin beklentinizde içerilmemiş de beklenti yerine getirildiğinde yalnızca rastlantısal olarak mı bunu izlemiştir?—Ancak hayır, eğer ses ortaya çıkmamış olsaydı benim beklentim yerine gelmezdi; bu ses onu yerine getirmiştir; o, benim beklediğime eşlik eden ikinci bir konuk gibi, yerine getirmenin bir eşlikçisi değildi. —Beklentide de bir tesadüf, şans eseri sağlanan fazladan bir şey olmayan bu olaya ilişkin bu şey miydi? Ancak, o zaman fazladan *olmayan* şey neydi? Bu atıştan bir şey zaten benim beklentimde ortaya çıkmış mıydı? —O zaman, fazladan olan *neydi?* Zira atışın tümünü beklemiyor muydum?

"Patlama sesi beklediğim kadar yüksek değildi."—"O halde sizin beklentinizde daha yüksek bir ses mi vardı?"

443. "İmgelediğiniz kırmızı, önünüzde gördüğünüz kırmızı ile aynı (aynı şey) değildir. Öyleyse onun imgelediğiniz şey olduğunu nasıl söyleyebilirsiniz?"—Ancak, biz "Burada kırmızı bir leke var" ve "Burada kırmızı bir leke yok" önermelerinde de benzeri bir duruma sahip değil miyiz? "Kırmızı" sözcüğü her iki önermede de ortaya çıkıyor; öyleyse bu sözcük kırmızı bir şeyin mevcudiyetini belirtemez.

444. İnsan, "Gelmesini bekliyorum" (I expect he is coming) tümcesinde "he is coming" sözcüklerini, onların "O geliyor" (He is coming) öne sürümünde sahip oldukları anlamdan farklı bir anlamda kullandığı duygusuna sahip olabilir.

Ancak eğer Öyle olsaydı beklentim gerçekleşti nasıl diyebilirim? Eğer, "o" ve "geliyor" sözcüklerini diyelim ki örnekleyici tanımlarla açıklamak isteseydim bu sözcüklerin ayrı tanımlan her iki tümce için de iş görürdü.

Ancak şimdi şu sorulabilir: Onun gelmesi neye benzer? — Kapı açılır, birisi içeri girer vbg.—Onun gelmesini beklemek benim için neye benzer?—Odayı bir yukarı bir aşağı yürürüm, ara sıra saate bakarım vbg. —Ancak bir olaylar dizisinin diğeriyle en ufak bir benzerliği yoktur! Öyleyse insan onları betimlerken aynı sözcükleri nasıl kullanabilir? Ancak, belki de bir aşağı bir yukarı yürürken

şöyle derim: "İçeri girmesini bekliyorum"—Şimdi, bir yerde bir benzerlik vardır. Ama ne türden?!

445. O, bir beklenti ve onun gerçekleşmesinin bağlantı kurduğu dildedir.

446. Şunu söylemek tuhaf olur: "Bir süreç, gerçekleştiği zaman gerçekleşmediği zamankinden farklı görünür." Veya bir kırmızı leke orada olduğunda orada olmadığı zamankinden farklı görünür —ama dil bu farkı soyutlar, zira o leke orada olsa da olmasa da bir kırmızı lekeden söz eder."

447. Bu duygu, sanki bir önermenin olumsuzlanması, onu olumsuzlamak için onu belli bir anlamda doğrulamalıymış gibi bir duygudur.

(Olumsuz önermenin beyanı, olumsuzlanan önermeyi içerir, onun beyanını değil.)

448. "Eğer dün gece düş *görmedim* dersem, yine de bir düşün nerede aranacağını bilmeliyim; yani 'düş gördüm' önermesi bu gerçek duruma uygulandığında yanlış olabilir ama anlamsız olmamalıdır."—O halde bu, sizin nihayet bir düşün işgal etmiş olduğu yerin farkına varmanızı sağlayan sanki bir düşün belirtisi olan bir şeyi duyumsadığınız anlamına mı gelir?

Yine: Eğer "kolumda hiçbir ağrı yok" dersem bu, sanki ağrının nerede olabildiğini belirten, ağrı duyumunun bir gölgesine sahip olduğum anlamına mı gelir?

Benim mevcut ağrısız durumum ne anlamda ağrı olanağını içerir?

Eğer birisi şöyle derse: " 'Ağrı' sözcüğünün bir anlamı olması için ağrının ortaya çıktığında ağrı olarak tanınmış olması gerekir"—şöyle yanıt verilebilir: Bu, ağrı yokluğunun tanınmasından daha gerekli değildir.

449. "Ancak eğer ağrı duymuş olsaydım bunun neye benzediğini bilmem gerekmez miydi?"—Bir tümce kullanmanın her sözcük için bir şey düşünmeyi/imgelemeyi içerdiği fikrinden kurtulmayı başaramayız.

Biz, sözcüklerle hesap yaptığımızı, iş gördüğümüzü ve zamanla onları bazen bir resme bazen de bir diğerine çevirdiğimizi anlamıyoruz.—Sanki insan, birisinin bana teslim etmesi gereken bir inek için yazılı bir buyruğa, eğer bu buyruk anlamını kaybetmeyecekse, daima bir inek imgesinin eşlik etmesi gerektiğine inanmıştır.

450. Birisinin neye benzediğini bilmek: Bir imgeyi hatırlayabilmek—ama ayrıca da: Onun ifadesini *taklit edebilmek.* Onu taklit etmek için onu imgelemek mi gerekir? Ve taklit etmek onu imgelemek kadar iyi değil midir?

451. Birisine, "burada kırmızı bir daire imgele" buyruğunu verdiğimi farzedin—ve şimdi şöyle diyorum: Bu buyruğu anlamak, onun yerine getirilmiş olmasının neye benzediğini bilmek—ya da hatta: ..... neye benzediğini imgeleyebilmek anlamına mı gelir?

452. Şunu demek istiyorum: "Eğer birisi beklentinin zihinsel sürecini görebilirse beklenen şeyin *ne* olduğunu da ister istemez görür."—Ancak durum şudur: Eğer siz bir beklentinin ifadesini görürseniz, beklenenin ne olduğunu görürsünüz. Onu görmek başka ne şekilde, başka hangi anlamda olanaklı olur?

453. Benim beklentimi algılayan herkes beklenen şeyin *ne* olduğunun doğrudan bir algısına da ister istemez sahip olur. Yani, onu, algıladığı süreçten *çıkarması* gerekmez! —Ancak, birisinin bir beklentiyi algıladığını söylemenin *hiçbir anlamı yoktur.* Aslında, bu sözgelimi, onun bir beklentinin ifadesini algıladığı anlamına gelmedikçe. Bekleyen birinin beklediğini söylemek yerine kendi beklentisini algıladığından söz etmek bu ifadenin ahmakça bir çarpıtılması olur.

454. "Her şey zaten orada .....dadır." ⋙⟶ bu ok nasıl *işaret eder?* O içinde, kendisinden başka bir şeyi taşıyor gibi görünmüyor mu? — "Hayır, kağıt üzerindeki bu ölü çizgi değil ancak psişik bir şey, bir anlam bunu yapabilir." Bu hem doğru hem de yanlış. Bu ok yalnızca, uygulamada, bir canlı varlığın onu yaptığına işaret eder.

Bu işaret etme yalnızca ruh tarafından sergilenebilen bir hokkabazlık *değildir*.

455. Şunu söylemek istiyoruz: "Bir şey kastettiğimizde, bu (herhangi türden) ölü bir resme sahip olmaya değil, birisine ulaşmaya benzer." Kastettiğimiz şeye doğru gideriz.

456. "İnsan bir şey kastettiğinde bu kendisinin kastetmesidir"; öyleyse insanın kendisi devinimdedir. İnsan ileri doğru hamle yapıyor ve böylece de kendisinin ileri atılışını gözlemleyemiyor. Aslında değil.

457. Evet: Bir şey kastetmek birisine doğru ilerlemek gibidir.

458. "Bir buyruk kendi uygulanmasını buyurur." Öyleyse o orada olmadan önce de kendi uygulanmasını bilir?—Ancak bu dilbilgisel bir önermedir ve şu anlama gelir: Eğer bir buyruk "filanı yap" derse o zaman bu buyruğu yerine getirmeye "filanı yapmak" denir.

459. "Bu buyruk *bunu* buyurur" der —ve onu yaparız; ama aynı zamanda "Bu buyruk şunu da buyurur: ..... yapmam gerektiğini." Biz onu bir seferinde bir önermeye, bir başka sefer bir tanıtlamaya, bir başka sefer de eyleme çevirirız.

460. Bir eylemin, bir buyruğun yerine getirilmesi olarak doğrulanması şöyle anlatılabilir mi?: '"Bana bir sarı çiçek getir' dediniz, bunun üzerine bu bana bir hoşlanma duygusu verdi; onu getirmemin nedeni bu muydu?" Şöyle yanıt verilmesi gerekmez mi: "Ancak ben sizi, söylediğim şeyden sonra size bu tür bir hoşnutluk vermesi gereken çiçeği getirmeye yöneltmedim!"

461. Bir buyruk kendi uygulamasını hangi anlamda önceden sezinler? *Hemen şimdi* daha sonra yerine getirilen buyurmayla mı? Ancak, şöyle söylemek gerekir: "sonra yerine getirilen veya yine, yerine getirilmeyen." Ve bu hiçbir şey söylememektir.

"Ancak benim isteğim durumun ne olacağını belirlemese bile yine de o adeta, bir olgunun konusunu, olgu bu isteği yerine getirse de getirmese de belirler." Biz —sanki—kimsenin geleceği bilmemesine değil de (doğru ya da yanlış) hiç tahminde bulunamamasına şaşırırız.

Sanki doğru da olsa yanlış da olsa, sadece tahmin geleceği önceden ima etmiştir: oysa o geleceğe ilişkin bir şey bilmez ve hiçbir şeyden daha az bir şey bilemez.

462. O orada olmadığı zaman onu arayabilirim ama o orada olmadığında onu aşamam.

Biri şöyle söylemek isteyebilir: "Ancak eğer onu arıyorsam o orada bir yerde olmalı."—O halde eğer onu bulmadıysam ve hatta o hiç var olmasa bile de orada bir yerde olmalı.

463. "Onu mu arıyordunuz? Eğer o orada olsaydı bile siz bilemezdiniz!"—Ancak bu problem matematikte bir şey arandığı zaman gerçekten ortaya çıkar. Sözgelimi, insan açının üç eşit kısma ayrılmasını *aramanın* nasıl olanaklı olduğunu sorabilir.

464. Amacım şudur: Size bir parça gizli saçmalıktan, patentli saçmalık olan bir şeye geçmeyi öğretmek.

465. "Bir beklenti öyle gerçekleştirilir ki ortaya ne çıkarsa çıksın onunla uygun olması ya da olmaması gerekir."

Şimdi şunu sorduğunuzu farz edin: O halde olgular bir beklenti aracılığıyla şu ya da bu şekilde tanımlanırlar mı? —yani hangi olayın ortaya çıkabileceği, onun bu beklentiyi yerine getirip getiremeyeceği tanımlanır mı? Yanıt şu olmalıdır: "Evet, bu beklentinin ifadesi belirsiz olmadıkça; sözgelimi farklı olasılıkların ayrılmasını içermedikçe."

466. İnsan neyi düşünür? Neyi kullanır? —O buhar kazanlarını neden *hesaplara* uygun yapar ve onların duvarlarının kalınlığını neden şansa bırakmaz? Eğer hesaplara uygun yapılırsa kazanların çok sık patlamamaları ne de olsa bir deneyim olgusudur. Ancak eli bir kez yandığında elini ateşe sürmek yerine başka bir şey yaptığı gibi öyleyse o bir kazan için hesap yapmamaktan çok başka bir şey yapar. —Ancak biz nedenlerle ilgilenmediğimiz için,—şöyle diyeceğiz: İnsanlar gerçekten de düşünürler: Sözgelimi, onlar, bir kazan yaparken işte böyle bir yol izlerler.—Şimdi bu şekilde üretilen bir kazan patlayamaz mı? Ah, evet.

467. O halde insan bu düşünmenin iş gördüğünü bulguladığı için mi düşünür?—Düşünmenin avantajlı olduğunu düşündüğünden?

(Çocuklarını, yararlı bulduğu için mi yetiştirir?)

468. Onun *neden* düşündüğünü gösteren nedir?

469. Ve yine de insan düşünmenin yararlı bulunduğunu söyleyebilir. Birkaç tane daha kazan patlaması olduğundan, bizim artık duvarların kalınlığına karar verme duygusuyla hareket etmediğimizi, bunun yerine filan hesaplar yaptığımızı. Veya bir mühendisin yaptığı her hesaplamanın ikinci bir mühendis tarafından kontrol edilmesi gerektiğini.

470. Öyleyse biz kârlı bulunduğundan dolayı *bazen* düşünürüz.

471. Genellikle, bizim, eğer "neden?" sorusunu bırakırsak önemli *olguların* farkına vardığımız ortaya çıkar; ve o zaman, soruşturmalarımız sırasında bu olgular bizi bir yanıta götürürler.

472. Doğanın tekdüzeliğine inanma özelliği, en açık olarak, muhtemelen beklediğimiz şeyden korktuğumuz durumda görünebilir. Hiçbir şey beni elimi bir ateşe sürmeye ikna edemez, ne de olsa elimi *yalnızca geçmişte* yakmış olsam da.

473. Ateşin beni yakacağı inancı onun beni yakacağı korkusuyla aynı türdendir.

474. Eğer elimi ateşe koyarsam yanacağım: işte bu kesin. Yani: Biz burada kesinliğin anlamını görüyoruz, (bunun

vardığı şey, sadece "kesinlik" sözcüğünün anlamı değildir.)

475. Bir kanının temelleri sorulduğunda insan onları kendisi *düşünür*. Bir olayın nedenlerinin ne olabildiğini düşünürken de aynı şey olmaz mı?

476. Korkunun nesnesi ile korkunun nedenini ayırmamız gerekir.

Böylece korkuyu veya sevinci esinlendiren bir yüz (korku veya sevincin nesnesi) buna göre onun nedeni değil ama hedefidir —denebilir.

477. "Sobadan yanacağınıza neden inanıyorsunuz?"—Buna inanmak için nedenleriniz var mı; ve nedenlere ihtiyacınız var mı?

478. Masaya dokunduğumda parmağımın bir direnç hissedeceğini varsaymam için ne tür bir nedene sahibim? Eğer bu kalemin elime batarsa acıtacağına inanmam için ne tür bir nedenim var?—Bunu sorduğumda, her biri diğerlerinin sesini bastıran yüzlerce neden kendini gösterir. "Ancak onu pek çok kez kendim deneyimlemiştim ve sık sık benzer deneyimleri işitmiştim; eğer böyle olmasaydı, ... olurdu; vbg."

479. "Buna hangi nedenlerle inanıyorsunuz?" sorusu şu anlama gelebilir: Sizin şimdi çıkarımladığınız şeyden dolayı mı? (onu yalnızca çıkarımladınız mı?) Ancak şu anlama da gelebilir: "Siz onun üzerine düşünürken hangi nedenle bu tahmini üretebiliyorsunuz?"

480. Böylece, insanın o kanıya ulaşmadan önce, bir insanın yalnızca kendisine söylediği şey demek olan bir kanı için gerçekten "nedenleri" olabilir. Onun gerçekten tamamladığı bu hesaptır. Eğer şimdi şu sorulursa: Ancak, daha önceki deneyim, daha sonra filanın ortaya çıkacağını tahmin etmenin bir nedeni nasıl *olabilir?*—Yanıt şu: Bu türden bir tahminin nedenlerinin hangi genel kavramına sahibiz? Geçmiş hakkındaki bu tür bir ifade, yalnızca gelecekte bunun ortaya çıkacağını tahmin etmenin bir sebebi dediğimiz şeydir.—Ve eğer bizim böyle bir oyun oynamamıza şaşırırsanız sizi geçmişteki bir deneyimin *sonucuna* (yanmış bir çocuğun ateşten korktuğu olgusuna) gönderirim.

481. Eğer herhangi biri geçmişe ilişkin bilginin onu, gelecekte bir şeyin ortaya çıkacağına inandıramayacağını söylerse onu anlamamam gerekir. Ona şöyle sorulabilir: O halde ne söylenmesini beklersiniz? Ne tür bir bilgiye böyle bir inancın nedeni dersiniz? Neye "ikna" dersiniz? Ne şekilde ikna olmayı beklersiniz? —Eğer nedenler *bunlar* değilse o halde nedenler nedir?—Eğer bunların nedenler olmadıklarını söylüyorsanız o halde şüphesiz, bizim tahminimiz için nedenler olduğunu söyleme hakkına sahip olmamız için durumun ne olması gerektiğini ifade edebilmelisiniz. Zira dikkat:

Bu nedenler, inanılan şeyi mantıksal olarak belirten önermeler değildirler.

Söylenebilecek olan şu değildir: İnanç için, bilgi için gerekenden daha azı gerekir.—Zira buradaki soru mantıksal çıkarıma bir yaklaşma sorusu değildir.

482. Biz onu şöyle ortaya koymakla yanıltılırız: "Bu iyi bir nedendir zira o bu olayın ortaya çıkışını olanaklı kılar." Yani, sanki bu nedene ilişkin onu bir neden olarak haklı çıkaran başka bir şeyi öne sürmüşüzdür; oysa bu nedenin olanı olanaklı kıldığını söylemek, bu nedenin belli bir iyi nedenler standardına ulaştığını söylemekten başka bir şey değildir —ancak bu standardın nedenleri yoktur!

483. İyi bir neden *böyle* görünen bir nedendir.

484. İnsan şunu diyebilir: "O yalnızca, olanı *gerçekten* olanaklı kıldığı için iyi bir nedendir." Çünkü onun, sözün gelişi, olay üzerinde gerçekten bir etkisi vardır; sanki deneyselmiş gibi.

485. Deneyimle doğrulama bir sona ulaşır. Eğer ulaşmasaydı doğrulama olmazdı.

486. Elde ettiğim duyu-izlenimlerinden orada bir sandalye olduğu *sonucu çıkar* mı?— Duyu-izlenimlerinden bir *önerme* nasıl çıkabilir? İmdi, bundan, önermelerin duyu-izlenimlerini betimledikleri çıkar mı? Hayır. —Ancak, bir masanın orada olduğunu izlenimlerden, duyu-verilerinden çıkarmıyor muyum? —Hiç çıkanın yapmıyorum!—ve yine de bazen yapıyorum. Sözgelimi bir fotoğraf görüyor ve diyorum ki "Orada bir sandalye olmalıydı" ya da yine "Burada görebildiğim şeyden orada bir sandalye olduğunu çıkarıyorum." Bu bir çıkarımdır ama mantığa ait bir çıkarım değil. Bir çıkarım bir beyana bir geçiştir ve böylelikle de bu beyana uygun davranışa. Sadece sözlerde değil eylemde de 'bu sonuçları çıkartırım'.

Bu sonuçları çıkartmakta doğrulandım mı? Burada doğrulama diye neye *deniri* —"Doğrulama" sözcüğü nasıl kullanılır? Dil-oyunlarını betimleyin! Bunlardan, doğrulanmış olmanın önemini de görebileceksiniz.

487. "Odadan ayrılıyorum çünkü bunu yapmamı siz söylüyorsunuz." "Odadan ayrılıyorum ama bunu yapmamı söylediğiniz için değil."

Bu önerme benim eylemim ve onun buyruğu arasındaki bir bağlantıyı mı betimliyor yoksa bu bağlantıyı mı yapıyor?

İnsan şunu sorabilir mi: "Onu bundan dolayı yaptığınızı ya da yapmadığınızı nasıl biliyorsunuz?" Ve yanıt belki de: "Öyle hissediyorum" mudur?

488. Onun öyle olup olmadığına nasıl karar veririm? Ayrıntılı kanıtla mı?

489. Kendinize şunu sorun: Bunu ne zaman, ne amaçla söyleriz?

Bu sözcüklere ne tür eylemler eşlik eder? (Bir selamlamayı düşünün.) Onlar hangi yer ve şartlarda ve ne için kullanılacaklar?

490. Bu düşünce çizgisinin beni bu eyleme götürmesi gerektiğini nasıl bilirim?—İmdi, sözgelimi o, deneysel bir soruşturmada başka bir deneye götüren bir hesaplamanın belirli bir resmidir. O, *böyle* görünür—ve artık bir örneği betimleyebilirim.

491. Dikkat edin: "Dil olmasa birbirimizle iletişim kuramayız"—ancak şüphesiz: dil olmasa başkalarını filan şekillerde etkileyemez; yollar ve makineler inşa edemeyiz, vbg. Ve de: İnsanlar konuşmayı ve yazmayı kullanmaksızın iletişim kuramazlar.

492. Bir dil icat etmek, doğa yasalarına dayalı (veya onlarla tutarlı) belli bir amaç için bir araç icat etmek anlamına gelebilir; ancak onun, bir oyunun keşfinden söz etmemize benzeyen bir başka anlamı da vardır.

Burada "dil" sözcüğünün dilbilgisine ilişkin bir şeyi belirtiyorum, onu "keşfetmek" sözcüğünün dilbilgisiyle bağlamak suretiyle.

493. Şunu deriz: "Erkek kuş dişi kuşları öterek çağırır"— ancak bunun altında dilimizle bir karşılaştırma yatmaz mı?— Eğer bu ötüşün bir tür fiziksel nedensellikle dişi kuşları harekete geçirdiğini düşünürsek bu görünüş tamamen değiştirilmez mi?

Ancak, eğer "Bana gel" sözcüklerinin söz konusu kişiyi nasıl etkilediği, öyle ki sonunda birtakım koşullar verildiğinde onun ba-

cak kaslarını nasıl canlandırdığı vb. gösterilseydi —bu tümcenin bir *tümce* özelliğini kaybettiğini duyumsar mıydık?

494. Şunu söylemek istiyorum: *Evvela* bizim gündelik dilimizin, sözcük-dilimizin aygıtına dil deriz; ve sonra da bununla analoji veya karşılaştırma yoluyla başka şeylere.

495. Açıkça, bir insanın (veya hayvanın) bir başkasına değil de ondan karşılık vermesini istediğim bir işarete karşılık verdiğini deneyimle saptayabilirim. Yani bir insan " ⟶ " işaretiyle sağa " ⟵ " işaretiyle sola gider; ancak, " O⟝ " işaretine " ⟶ " işareti olarak karşılık vermez.

Bir durumu tekrar etmeme gerek bile yoktur, benim sadece durumun gerçekten ne olduğunu düşünmem gerekir; yani ben yalnızca Almanca öğrenmiş olan birini Almanca dilini kullanarak yönlendirebilirim. (Zira burada ben bir mekanizmi belli türden bir etkiye uyarlayarak Almanca öğrenmeyi gözetiyorum; ve başka biri bu dili öğrenmiş de olsa veya belki de Almanca öğrenmiş olan normal bir kişi gibi, tümcelere Almanca karşılık vermek doğuştan oluşturulmuş da olsa bizim için belki de bunların hepsi birdir.)

496. Dilbilgisi, bize, dilin kendi amacını yerine getirmek için, insanlar üzerinde filan bir etkiye sahip olmak için nasıl yapılanması gerektiğini söylemez. O yalnızca betimler ve işaretlerin kullanımını hiçbir şekilde açıklamaz.

497. Eğer dilbilgisinin *amacının* dilin amacından başka bir şey olmadığı anlamına gelecekse dilbilgisinin kurallarına "keyfi" denilebilir.

Eğer birisi, "dilimiz bu dilbilgisine sahip olmasaydı bu olayları ifade edemezdi" derse —burada "—ebilme"nin ne anlama geldiği sorulmalıdır.

498. "Bana şeker getir" ve "Bana süt getir" buyruklarının anlamlı olduğunu ama "Bana şeker süt" bileşiminin olmadığını söylersem, bu, sözcüklerin bu bileşimini dile getirmenin hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmez. Ve eğer onun etkisi başka bir kişinin bana dik dik bakması ve esnemesi ise bu sebeple ona, dik dik bak ve

esne buyruğu demem, hatta ortaya çıkarmak istediğim tam da bu etki olsaydı bile.

499. "Bu sözcük bileşimi hiçbir anlam taşımıyor" demek onu dil sahasından dıştalar ve böylelikle de dil alanını sınırlar. Ancak, insan bir sınır çizdiğinde bu birçok nedenle olabilir. Eğer ben bir alanı bir çit veya bir çizgi ile ya da başka türlü çevrelersem, amaç birinin içeriye girmesini veya çıkmasını önlemek olabilir; ama o bir oyunun bir parçası da olabilir ve oyuncuların diyelim ki bu sınırın üzerinden atlamaları beklenir; veya o birinin mülkiyetinin nerede bittiğini ve diğerininkinin nerede başladığını; vbg. gösterebilir. Öyleyse eğer bir sınır çizgisi çiziyorsam bu henüz onu ne için çizdiğimi söylemez.

500. Bir tümceye anlamsız dendiğinde, sanki anlamsız olan onun anlamıymış değildir. Ancak, sözcüklerin bir bileşimi dilin dışında bırakılmış, tedavülden kaldırılmıştır

501. "Dilin amacı düşünceleri ifade etmektir." Öyleyse muhtemelen her tümcenin amacı bir düşünceyi ifade etmektir. O halde sözgelimi "Yağmur yağıyor" tümcesiyle hangi düşünce ifade edilir?—

502. Anlamın ne olduğunu soruyoruz. Karşılaştırın:

"Bu tümce anlam taşır."—"Hangi anlamı?"

"Bu sözcük dizisi bir tümcedir."—"Hangi tümce?"

503. Eğer birisine bir buyruk verirsem ona işaretler vermemin *tamamen yeterli* olduğunu duyumsarım. Ve asla şunu söylememeliyim: Bu yalnızca sözcüklerdir ve bu sözcüklerin arkasına geçmek zorundayım. Aynı şekilde, birisine bir şey sorduğum ve o bana bir yanıt (yani bir işaret) verdiğinde memnun olurum—beklediğim buydu—ve karşı çıkmaya kalkışmam: Ancak bu yalnızca bir yanıttır.

504. Ancak eğer siz: "Onun verdiği işaretlerden başka bir şey görmediğim zaman onun ne demek istediğini nasıl bileceğim?" derseniz o zaman şöyle derim: "İşaretlerden başka bir şeye sahip değilse ne demek istediğini o nasıl bilecektir?"

505. Bir buyruğu, ona göre eylemde bulunabilmemden önce mi anlamalıyım?—Elbette, aksi takdirde ne yapmanız gerektiğini anlayamazsınız! —Ancak *bilmekten* yapmaya sırayla bir sıçrama yok mudur?

506. "Sağa dön" buyruğu alan dalgın adam sola dönüyor ve o sırada alnım tutarak "ah! sağa dön" diyor ve sağa dönüyor. — Onun dikkatini çeken nedir? Bir yorum mu?

507. "Ben bunu sadece söylemiyor onunla bir şey demek istiyorum."—Sözcüklere *anlam verdiğimiz* (ve yalnızca söylemediğimiz) zaman bizde neyin olup bittiğini düşündüğümüzde, bize, sanki bu sözcüklere bağlanmasa boşa gidecek olan bir şey varmış gibi görünür.—Sanki onlar, sözün gelişi bizdeki bir şeyle bağlıdırlar.

508. Şu tümceyi söylüyorum: "The weather is fine"; ancak bu sözcükler ne de olsa keyfi işaretlerdir.—Öyleyse gelin onların yerine "a b c d" yi koyalım. Ancak şimdi bunu okuduğumda onu doğruca yukarıdaki anlamla birleştiremem.— "The" yerine "a", "weather" yerine "b" vbg. demeye alışık değilim diyebilirim . Ancak bununla "the" ve "a" sözcükleri arasında hemen bir çağrışım yapmaya alışık olmadığımı değil, ama "a" yi "the'"nın *yerine* — ve dolayısıyla da "the" anlamında — kullanmaya alışık olmadığımı kastederim. (Bu dile hâkim değilim.)

(Sıcaklıkları Fahrenheit derecesinde ölçmeye alışık değilim. Dolayısıyla böyle bir sıcaklık ölçümü bana bir şey 'söylemez'.)

509. Farz edin ki birisine "Bu sözcükler senin gördüğün şeyin hangi anlamda bir tasviridir?" diye sorduk ve o şöyle yanıtlıyor: "Bu sözcüklerle bunu *kastediyorum*" (Diyelim ki o bir manzaraya bakıyordu) " ..... bunu *kastediyorum*" yanıtı neden hiç de bir yanıt değildir?

Önünde gördüğünü *kastetmek* için insan sözcükleri nasıl kullanır?

Farzedin ki "a b c d" dedim ve şunu kastettim: The weather is fine. Zira bu işaretleri dile getirirken, yalnızca, yıllarca "a"yı "the" anlamında "b"yi "weather" anlamında vbg. kullanmış olan birisi-

nin doğal olarak sahip olduğu deneyime sahiptim.— Şimdi "a b c d", "The weather is fine" anlamına gelir mi?

Benim *bu* deneyime sahip olmamın ölçütü olması gereken şey nedir?

510. Şu deneyi yapın: "Burası soğuk" *deyin* ve "Burası sıcak"! kastedin. Bunu yapabilir misiniz?—Ve bunu yaparken ne yapıyorsunuz? Ve bunu yapmanın yalnızca tek bir yolu mu vardır?

511. "Bir ifadenin anlam taşımadığını keşfetme" ne demektir? —ve şunu söylemek ne demektir?: "Eğer onunla bir şey kastediyorsam elbette anlam taşımalıdır"—Eğer onunla bir şey kastediyorsam? —Eğer onunla *neyi* kastediyorsam?! İnsan şunu söylemek ister: Anlamlı bir tümce yalnızca söylenebilen değil aynı zamanda da düşünülebilendir.

512. Şunu diyebiliriz gibi görünüyor: "Sözcük-dili anlamsız sözcük bileşimlerine izin verir ancak imgelemenin dili anlamsız herhangi bir şey imgelememize izin vermez." — Çizim dilinin anlamsız çizimlere izin vermemesi de bundan dolayı değil midir? Onların cisimlerin biçimlendirildikleri çizimler olduklarını farz edin. Bu durumda bazı çizimler anlam taşır, bazıları taşımaz. —Ya anlamsız sözcük bileşimleri imgelersem?

513. Şu ifade biçimini düşünün: "Kitabımdaki sayfa sayısı $x^3 + 2x - 3 = 0$ denkleminin bir köküne eşittir." Veya "n sayıda arkadaşım var ve $n^2 + 2n + 2 = 0$." Bu tümce anlamlı mıdır? Bu birdenbire görülemez. Bu örnek, bir şeyin, nasıl olup da anladığımız bir tümceye benzeyebildiğini ve yine de hiçbir anlam ortaya çıkarmadığını gösterir.

(Bu, 'anlama' ve 'anlam' kavramlarına ışık tutar.)

514. Bir filozof "buradayım" tümcesini anladığını, onunla bir şey demek istediğini, bir şey düşündüğünü söyler —hatta bu tümcenin, nasıl ve hangi durumlarda kullanıldığını hiç düşünmese bile. Ve eğer "Bir gül karanlıkta da kırmızıdır" dersem siz kesinlikle bu karanlıktaki kırmızıyı önünüzde görürsünüz.

515. Karanlıktaki bir gülün iki resmi. Birisi tamamen siyah; zira bu gül gözle seçilemiyor. Diğerinde tam ayrıntılarıyla boyanmış ve siyahla çevrelenmiş. Onlardan biri doğru, diğeri yanlış mıdır? Karanlıktaki beyaz bir gülden ve karanlıktaki kırmızı bir gülden söz etmez miyiz? Ve her şeye rağmen karanlıkta ayırt edilemediklerini söylemez miyiz?

516. Şu sorunun anlamını anladığımız açık gibi görünüyor: "p'nin açılımında 7777 dizisi mi ortaya çıkar?" Bu Türkçe bir tümcedir; p'nin açılımında 415'in ortaya çıkmasının ne demek olduğu gösterilebilir; ve benzer şeyler. İmdi, bizim bu soruyu anlamamız denebilir ki böyle açıklamalar ortaya çıkarsa vaki olur.

517. Şu soru ortaya çıkar: Bir soruyu anladığımızı düşünürken yanılmış olamaz mıyız?

Zira birçok matematiksel ispat bizi, imgeleyebildiğimize inandığımız bir şeyi imgeleyemediğimizi söylemeye götürür. (Sözgelimi, yedigenin kuruluşu.) Onlar bizi neyin imgelene-bilirin alanı sayıldığını yeniden gözden geçirmeye götürürler.

518. Sokrates, Theaitetos'a şöyle der: "Ve eğer bir kimse düşünürse *bir şeyi* düşünmesi gerekmez mi? Th: "Evet, gerekir."—Sok.: "Ve eğer o bir şeyi düşünürse bunun real bir şey olması gerekmez mi?—Th.: "Herhalde."

Ve resim yapan birinin bir şeyin resmini yapması—bir şeyin resmini yapanın da real bir şeyi resmetmesi gerekmez mi? — îmdi, bana resmin nesnesinin ne olduğunu söyleyin: (sözgelimi) bir adamın resmi mi yoksa resmin resmettiği adam mı?

519. İnsan, bir buyruğun bu buyruğa göre yerine getirilmiş olan eylemin ama aynı zamanda da bu buyruğa *göre yerine getirilmesi gereken* eylemin bir resmi olduğunu söylemek ister.

520. "Eğer bir önerme de, olası bir olay durumunun bir resmi olarak kavranılırsa ve bu olay durumunun olasılığını gösterdiği söylenirse, yine de bu önermenin yapabileceği en fazla şey bir resim veya rölyefin ya da bir filmin yaptığı şeydir; ve öyleyse o her-

halde söz konusu olmayan şeyi ileri süremez. Öyleyse, neye (mantıksal olarak) olası deneceği neye denmeyeceği — yani dilbilgisinin neye izin verdiği— tümüyle bizim dilbilgimizè mi bağlıdır? — Ancak şüphesiz bu keyfidir! —Keyfi midir? — her, tümceye-benzer düzenlemenin bir şeyle nasıl ilintili olduğunu bilmeyiz, her tekniğin yaşamımızda bir uygulaması yoktur; ve biz felsefede tamamen yararsız bir şeyi hesaba katmaya eğilim duyduğumuzda bu genellikle onun uygulanmasını yeterince dikkate almadığımızdandır.

521. "Mantıksal olarak olanaklı" yi "kimyasal olarak olanaklıyla karşılaştırın. İnsan, eğer doğru değerleri olan bir formül (sözgelimi, H—O—O—O—H gibi) varsa bir bileşime belki de kimyasal olarak olanaklı diyebilir. Şüphesiz, böyle bir bileşimin var olması gerekmez; ancak, hatta HO2 formülü bile realitede kendisine karşılık gelen hiçbir bileşimden daha azma sahip olamaz.

522. Eğer bir önermeyi bir resimle karşılaştırırsak onu bir portreyle (bir tarihsel temsille) veya günlük hayatı tasvir eden bir resimle karşılaştırıp karşılaştırmadığımızı düşünmeliyiz. Ve her iki karşılaştırmanın da önemi vardır.

Bir gündelik hayat resmine baktığımda o bana bir şey 'söyler', hatta bir an için resimde gördüğüm insanların gerçekten var olduklarına veya insanların gerçekten o durumda olduklarına inanmasam (düşünmesem) bile. Ancak şunu sorduğumu farz edin: "O bana *ne* söyler, o halde?"

523. "Resmin bana söylediği şey kendisidir." demek istiyorum. Yani onun bana bir şey söylemesi kendi yapısından, *kendi* çizgi ve renklerinden ibarettir. ("Bu müzik parçasının bana söylediği kendisidir" demek ne anlama gelir?)

524. Resimlerin ve kurgusal öykülerin bize haz vermelerini, zihnimizde yer edinmelerini doğal bir şey değil garip bir olgu sayın.

("Onu doğal bir şey saymayın" şu demektir: Onu, sizi rahatsız eden bazı şeylere şaşırdığınız gibi şaşırtıcı bulun. O zaman, sizin diğerini yaparken bu olguyu kabul etmenizle ikincisinin bu şaşırtıcı görünümü ortadan kalkar.)

((Patentli saçmalıktan gizlenmiş saçmalığa geçiş.))

525. "Bunu söyledikten sonra bir gün önce yaptığı gibi onu terk etti." Bu tümceyi anlar mıyım? Eğer onu bir öyküleme esnasında işittiysem onu tam da anlamam gerektiği gibi anlar mıyım? Eğer ayrı yazıldıysa onun ne hakkında olduğunu bilmediğimi söylemem gerekir. Ancak bununla birlikte, bu tümcenin muhtemelen nasıl kullanılabildiğini de bilmem gerekir; onun bağlamını kendim keşfedebilirim.

(Bir çok bildik yol, her yönde, bu sözcüklerden hareket eder.)

526. Bir resmi, bir çizimi anlamak ne demektir? Burada da anlama ve anlamada başarısızlık söz konusudur. Ve burada da bu ifadeler değişik şeyleri kastedebilir. Bir resim belki de bir natürmort'tur; ama onun bir kısmını anlamıyorum: Orada üç boyutlu nesneleri değil yalnızca tuval üzerindeki renk lekelerini görebilirim.—Veya her şeyi üç boyutlu-olarak görüyorum ama tanımadığım nesneler var (onlar aletlere benziyorlar ama onları kullanmayı bilmiyorum). Buna rağmen, belki de bu nesneleri tanıyor ama bir diğer anlamda da onların düzenlenme tarzlarını anlamıyorum.

527. Bir tümceyi anlamak, bir müzik parçasını anlamaya, insanın düşünebildiğinden çok daha yakındır. Demek istediğim, bir tümceyi anlamanın, genellikle bir müzik parçasını anlamak denen şeye insanın düşündüğünden daha yakın olduğudur. Sesteki ve tempodaki çeşitlemenin modeli neden tam da *budur*? "Çünkü onun tümüyle ne hakkında olduğunu bilirim." Ancak o tümüyle ne hakkındadır? Söyleyememem gerekir. 'Açıklamak' için, onu ancak aynı ritme sahip olan (aynı modele demek istiyorum) başka bir şeyle karşılaştırabilirim. ("Görmüyor musun, bu sanki bir sonuç çıkarılmış gibi" veya "Bu sanki bir parantezmiş gibi", vbg. denebilir. Bu karşılaştırmalar nasıl doğrulanır?—Burada çok farklı doğrulama türleri vardır.)

528. Bir dilden tamamen farklı olmayan bir şeye sahip olan insanlar düşünmek olanaklıdır: Kelime bilgisi veya dilbilgisi olmaksızın seslerin bir oyunu. ('Sözlerle konuşmak.')

529. "Ancak böyle bir durumda seslerin anlamı ne olur?" —Onun müzikteki anlamı nedir? Yine de, seslerin bir oyununun bu dilinin müzikle karşılaştırılması gerektiğini hiç de söylemek istemem.

530. Kullanımında sözcüklerin 'ruhu'nun hiç rol oynamadığı bir dil de olabilir. Sözgelimi, içinde bir sözcüğün yerini kendi keşfettiğimiz bir başka keyfi sözcüğün almasına karşı çıkmadığımız...

531. Bir tümceyi anlamaktan, aynı şeyi söyleyen bir diğer tümcenin onun yerini alması; ama aynı zamanda da bir başkasının alamaması anlamında söz ediyoruz. (Bir müzik parçasının yerini bir diğerinin alabilmesinden daha da fazlasından...)

Birinci durumda, tümcedeki düşünce farklı tümcelerde ortak olan bir şeydir; diğer durumda ise yalnızca bu sözcüklerle bu konumlarda ifade edilen bir şey. (Bir şiiri anlamak.)

532. O halde "anlama"nın burada iki farklı anlamı mı vardır?— Ben daha çok, "anlama"nın bu türden kullanımlarının onun anlamını oluşturduğunu, benim anlama *kavramımı* oluşturduğunu söylerim.

Zira ben "anlama" sözcüğünü bunların hepsine uygulamak istiyorum.

533. Ancak, ikinci durumda bu ifade nasıl açıklanabilir, kavrayışa nasıl taşınabilir? Kendinize şunu sorun: İnsan herhangi bir kimseyi şiirin veya bir parçanın kavranışına nasıl *götürebilir?* Buna verilecek yanıt bize anlamın burada nasıl açıklandığını anlatır.

534. Belirli bir anlamda bir sözcük *işitmek.* Böyle bir şeyin varolması gerektiği ne tuhaf!

Böyle ifade edildiği, böyle vurgulandığı, bu şekilde duyulduğunda bu tümce, *bu* tümcelere, resimlere, eylemlere geçişin yapıldığı bir dizinin ilkidir.

((Birçok bildik yol her yönde bu sözcüklerden hareket eder.))

535. Bir kilise makamının sonunu bir son olarak *duyumsamayı* öğrendiğimizde ne olur?

536. Şunu söylerim: "Ben (Bir utangaçlık izlenimi veren) bu yüzü, cesur olarak da düşünebilirim." Bununla, benim bu yüzle bir

kimsenin belki de birisinin hayatını kurtardığını (ki bu şüphesiz herhangi bir yüzle bağıntılı olarak düşünülebilir.) düşünebildiğimi kastetmiyorum. Ben daha çok yüzün kendisinin bir görünümünden söz ediyorum. Ne de, bu insanın yüzünün, alışıldık anlamda, cesur görünsün diye değişebildiğini düşünebildiğimi kastediyorum; Yine de ben pekâlâ, onun cesur bir yüze dönüşebildiği tamamen kesin bir yolun bulunduğunu kastedebilirim. Bir yüz ifadesinin bu yeniden yorumlanışı, onu tuştan tuşa geçiş olarak duyduğumuzda, müzikteki ahengin yeniden yorumlanışıyla karşılaştırılabilir.

537. "Bu yüzde utangaçlık okuyorum" demek olanaklıdır ancak bu utangaçlık yüzle sadece birleşmiş, dışsal olarak bağlanmış görülmez; ancak korku orada, canlı, simadadır. Eğer bu sima biraz değişirse korkuda da buna karşılık gelen bir değişiklikten söz edebiliriz. Eğer bize, "Bu yüzü cesaretin bir ifadesi olarak da düşünebilir misiniz" diye sorulsa — sanki cesareti bu simaya nasıl yerleştireceğimizi bilmeyiz. O halde belki de "bunun cesur bir yüz olmasının ne anlama geldiğini bilmiyorum" derim. Ancak böyle bir soruya ne gibi bir yanıt verilir? Belki de şöyle denir: "Evet, şimdi anlıyorum: Bu yüz sanki dış dünyaya aldırışsızlık gösteriyor." Öyleyse biz bir yolunu bulup bu yüzde cesareti okuduk. Şimdi bir kez daha insan, cesaretin bu yüze *uyduğunu* söyleyebilir. Ancak, burada *ne neye* uyar?

538. Sözgelimi biz Almanlar, Fransızca'da belirtme sıfatının cinsiyet ismiyle uygunluğuna şaşırdığımızda ve onu kendimize: "Onlar, 'bu adam *iyi birisidir*' demek isterler." diyerek açıkladığımızda, ilişkili bir durum söz konusudur (muhtemelen böyle görünmeyecek olsa da).

539. Gülümseyen bir yüzü temsil eden bir resim görüyorum. Eğer bu gülümsemeyi bazen kibar bazen de kötücül bir gülümseme sayarsam ne yaparım? Onun genellikle, uzamsal ve zamansal bağlamıyla birlikte ya kibarlıktan ya da kötülükten bir gülümseme olduğunu düşünemez miyim? Dolayısıyla bu resmi, gülümseye-

nin, oynayan bir çocuğa veya bir düşmanın acı çekmesine güldüğü imgesiyle doldurabilirim. Bu, onu ilk bakışta merhametli bir durum sayabildiğim ve onu daha geniş bir bağlama koyarak farklı yorumlayabildiğim gerçeğiyle hiçbir şekilde değişmez.—Eğer hiçbir özel koşul benim yorumumu tersine çevirmezse belirli bir gülümsemeyi kibar bir gülümseme olarak kavrayacağım, ona "kibar" bir gülümseyiş diyeceğim, buna uygun karşılık vereceğim.

((Olasılık, sık sık tekrarlanma.))

540. "Yağmurun yakında duracağını düşünemememin gerekmesi —hatta dil kuruluşu ve onun tüm çevreni *olmaksızın* bile— çok tuhaf değil midir?"— Bu sözcükleri söyleyememenizin ve bu çevren olmaksızın onlara *anlam verememenizin* tuhaf olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

Farz edin ki birisi gökyüzünde bir noktaya işaret etti ve birtakım anlaşılmaz sözcükler söyledi. Ona ne demek istediğini sorduğumuz zaman o bu sözcüklerin "Çok şükür, yakında yağmur duracak" anlamına geldiğini açıklıyor. Hatta o bize bü sözcüklerin anlamlarını tek tek açıklıyor —Onun ansızın kendine geldiğini ve bu tümcenin tamamen anlamsız olduğunu ama onu dile getirdiğinde kendisine bildiği bir dildeki bir tümce gibi göründüğünü söylediğini varsayacağım. (Kesinlikle bildik bir aktarma gibi.)—Şimdi ne söylemem gerekir? O bu tümceyi, söylerken anlamamış mıydı? Bütün anlam tümcede değil miydi?

541. Ancak, onun anlaması ve anlam neden ibarettir? O belki de bu sesleri, henüz yağmur yağarken ama hava zaten açmaya başlamışken, gökyüzüne işaret ederek neşeli bir edayla söyledi; *daha sonra* kendi sözcükleri ile Türkçe sözcükler arasında bir bağlantı kurdu.

542. "Ancak önemli olan nokta, bu sözcüklerin onda iyi bildiği bir dilin sözcükleri izlenimi uyandırdığıdır."—Evet: Bunun bir ölçütü, daha sonra onun tam da *öyle* söylediğidir. Ve şimdi şunu *demeyin:* "Bildiğimiz bir dildeki sözcüklerin duyumsanışı tamamen belirli türden bir duygudur." (Bu duyuşun *ifadesi* nedir?)

543. Diyemez miyim: Bir feryat, bir kahkaha anlamla doludur. Ve bu kabaca şu demektir: Onlardan çok şey çıkartılabilir.

544. Hasret bana "Ah, keşke gelse!" diye feryat ettirdiğinde sözcüklere bu duygu 'anlam' verir. Ancak bireysel sözcüklere kendi anlamlarını verir mi?

Ancak burada insan bu duygunun sözcüklere *doğruluk* verdiğini de söyleyebilir. Ve siz bundan kavramların burada nasıl karışıp birleştiklerini görebilirsiniz. (Bu şu soruyu akla getirir: Matematiksel bir önermenin *anlamı* nedir?)

545. Ancak insan, "Geleceğini *umuyorum*" dediğinde—"ummak" sözcüğüne anlamını bu duygu vermez mi? (Veya "Artık geleceğini ummuyorum" tümcesine?) "Ummak" sözcüğüne kendi özel sedasını belki de bu duygu verir; yani o bu sedada ifade edilir.—Eğer bu sözcüğe anlamını bu duygu veriyorsa o zaman burada "anlam" *maksat* demektir. Ancak neden bu duygu maksattır?

Umut bir duygu mudur? (Tipik işaretler.)

546. Bu şekilde, "Ah, *bırakın* gelsin!" sözcüklerinin benim isteğimi yüklendiklerini söylemek isterim. Ve sözcükler bizden zorla çıkarılabilirler—bir feryat gibi. Sözcükler *güçlükle* söylenebilir: Sözgelimi bir feragati gerçekleştirmek için ya da bir zaafı itiraf etmek için kullanılanlar gibi. (Sözcükler aynı zamanda da fiillerdir.)

547. Olumsuzlama: Bir 'zihinsel etkinlik.' Bir şeyi olumsuzlayın ve ne yaptığınızı gözlemleyin. —Belki de derinden onaylamadığınızı mı belirtirsiniz? Ve öyle yaparsanız— bu süreç, bizim ilgimize, diyelim ki, bir tümce içinde bir olumsuzlama işareti yazmaktan daha mı layıktır? Şimdi, olumsuzlamanın *özünü* bilir misiniz?

548. Şu iki süreç arasındaki fark nedir: Bir şeyin olmasını dilemek —ve aynı şeyin olmamasını dilemek?

Bunu resimlerle göstermek istersek bu olayın resmini çeşitli şekillerde ele alacağız: Onu karalayarak, etrafına bir çizgi çizerek vbg. Ancak bunun *kaba* bir ifade yöntemi olduğu gözümüze çarpar. Aslında sözcük-dilinde biz, "değil" işaretini kullanırız. Ancak bu,

beceriksiz bir tedbir gibidir. Biz onun *düşüncede* farklı düzenlendiğini düşünürüz.

549. "'Değil' sözcüğü nasıl olumsuzlayabilir?"—"'Değil' işareti, ele aldığınızı olumsuz olarak ele almanız gerektiğini belirtir." Şunu söylemek isteriz: Olumsuzlama işareti bizim bir şey yapma fırsatımızdır —muhtemelen çok karmaşık bir şeyi. Olumsuzlama—işareti sanki bizim bir şeyi yapmamıza vesile olmuştur. Ancak neyi? Bu söylenmez. Biz sanki bunu zaten biliyorduk da onun yalnızca ima edilmesi gerekliymiş gibi. Sanki, biz ne de olsa bu meseleyi zaten bildiğimiz için hiçbir açıklama gerekli değilmiş gibi.

550. Olumsuzlamanın bir dışta bırakma, reddetme hareketi olduğu söylenebilir. Ancak böyle bir hareket pek çok durumda kullanılır!

551. "Şunlarda *aynı* olumsuzlama mı ortaya çıkar: 'Demir 100 C°'de erimez' ve 'iki kere iki beş etmez.'" Buna iç gözlemle; bu iki tümceyi dile getirirken *düşündüğümüz* şeyin ne olduğunu anlamaya çalışarak mı karar verilir?

552. Şunu sorduğumu farz edin: Biz, "Bu çubuk bir yarda uzunluğundadır" ve "Bu bir asker" tümcelerini dile getirirken "bir" ile farklı şeyleri kastettiğimiz, "bir"in farklı anlamlan olduğu bizce açık mıdır?—Hiç de değil. Sözgelimi, diyelim ki "Bir asker bir yardayı işgal eder öyleyse iki asker iki yardayı" gibi bir tümce dile getirdiniz. "Her iki 'bir' ile de aynı şeyi mi kastediyorsunuz?" diye sorulduğunda insan belki de şöyle yanıtlar: "Elbette aynı şeyi kastediyorum: *Bir*'i!" (Belki de parmağının birini kaldırarak.)

553. Şimdi, "1", bir ölçü yerine ve bir sayı yerine geçtiğinde farklı bir anlama mı sahiptir? Eğer soru *bu* şekilde çerçevelenirse insan olumlu yanıt verecektir.

554. Biz kolayca, bizim olumsuzlamamıza karşılık gelen bir şeyin yalnızca belli türden tümcelere; muhtemelen kendileri hiçbir olumsuzlama içermeyen tümcelere uygulandığı 'daha ilksel' bir mantığa sahip insanlar düşünebiliriz. "O eve giriyor" önermesini olumsuzlama olanaklıdır ancak, olumsuz önermenin bir olumsuz-

laması anlamsız olur ya da yalnızca olumsuzlamanın bir tekrarı sayılır. Olumsuzlamayı ifade etmenin bizimkilerden farklı araçlarını düşünün: Sözgelimi, sesin yükselme veya alçalma derecesiyle. İki kez olumsuzlama orada neye benzer?

555. Olumsuzlamanın, bizim için olduğu gibi bu insanlar için de aynı anlamı taşıyıp taşımadığı sorusu, "5" rakamının, sayılan 5'te son bulan insanlara bizimkiyle aynı anlamı ifade edip etmeyeceği sorusuna benzer.

556. Olumsuzlama için "X" ve "Y" gibi iki farklı sözcüğü olan bir dil düşünün. "X"in iki kere kullanılması bir olumluyu, "Y"nin iki kere kullanılması kuvvetlendirilmiş bir olumsuzu versin. Geri kalanlar için bu iki sözcük aynı kullanılsın.—Şimdi "X" ve "Y", tekrarlanmadan ortaya çıktıkları tümcelerde aynı anlama mı sahiptirler?—Buna çeşitli yanıtlar verebiliriz.

(a) Bu iki sözcük farklı kullanımlara sahiptir. Öyleyse farklı anlamlar taşır. Ancak, onların tekrarlanmadan ortaya çıktıkları ve geri kalanında aynı oldukları tümceler aynı anlamı oluşturur.

(b) Bu iki sözcük, sadece önemsiz bir uzlaşım olan bir ayrım dışında, dil-oyunlarında aynı işleve sahiptir. Bu iki sözcüğün kullanılışı aynı şekilde, aynı eylemler, hareketler, resimler vbg. aracılığıyla öğretilir; ve sözcüklerin açıklamalarındaki onların kullandıkları

(a) "Üç Olumsuzun yine bir olumsuzu verdiği olgusu benim şimdi kullandığım tek bir olumsuzda zaten içerilmiş olmalıdır." (Bir 'anlam' miti keşfetme dürtüsü)

Sanki çifte bir olumsuzun bir olumlu olması, olumsuzun doğasından çıkar gibi görünüyor. (Ve bu konuda doğru bir şey vardır. Ne? Bizim doğamız her ikisiyle de bağlantılıdır.)

(b) Bunların veya başka kuralların, "değil"in kullanımı için doğru kurallar olup olmadıkları gibi bir soru olamaz. (Yani onların onun anlamıyla uygun olup olmadıkları.) Zira bu kurallar olmasızın bu sözcüğün henüz hiçbir anlamı yoktur; ve eğer bu kuralları değiştirirsek onun artık başka bir anlamı olur (ya da hiçbir anlamı olmaz), ve bu durumda biz sözcüğü de pekâlâ değiştirebiliriz.

tarzlardaki bu fark arızi bir şey olarak, dilin keyfi özelliklerinden biri olarak eklenir. Bu nedenle "X" ve "Y"nin aynı anlama sahip olduklarını söyleyeceğiz.

(c) Biz farklı imgeleri bu iki olumsuza bağlarız. "X", sanki 180° anlam değiştirmiştir. Ve böyle iki olumsuzun bu anlamı onun eski konumuna geri vermesinin nedeni işte *budur.* "Y", tıpkı bir kafa sallama gibidir. Ve nasıl ki insan bir kafa sallamayı onu tekrar sallayarak iptal etmezse aynı zamanda da bir "Y" yi ikinci bir şeyle de iptal etmez. Ve öyle olsa bile, pratik konuşulduğunda, iki olumsuzlama işareti olan tümceler, "X" ve "Y" farklı düşünceleri ifade etseler de, aynı şeye varırlar.

557. Şimdi, bu çift olumsuzlamayı dile getirdiğimde benim onu bir olumlu olarak değil de kuvvetlendirilmiş bir olumsuz olarak anlamlandırmamı oluşturan nedir? Şöyle devam eden hiçbir yanıt olmaz: "Bu ..... gerçeğinden ibarettir." Belirli koşullar altında, "Bu tekrar etme bir kuvvetlendirme olarak ifade edilir" demek yerine onu bir kuvvetlendirme olarak *telâffuz* edebilirim. "Olumsuzun bu tekrarı onu iptal etmek anlamına gelir" demek yerine sözgelimi, parantezler koyabilirim.— "Evet , ne de olsa bu parantezlerin kendileri çeşitli rollere sahip olabilir; zira onların *parantezler* olarak ele alınmaları gerektiğini kim söyler?" Kimse. Ve siz sözcükler aracılığıyla sırasıyla kendi kavrayışınızı açıklamamış mıydınız? Parantezlerin anlamı onları uygulama tekniğinde yatar. Soru şudur: "Ben ..... kastettim" demek hangi koşullar altında anlam taşır? Ve "O ..... kastetti" derken hangi koşullar beni haklı çıkarır?

558. "Bu gül kırmızıdır"daki "dır"ın, "iki kere iki dörttür" deki "dır"dan farklı bir anlama sahip olduğunu söylemek ne demektir? Eğer buna, bu iki sözcük için farklı kuralların geçerli olması demektir diye yanıt verilirse, burada sadece *tek bir* sözcüğümüz olduğunu söyleyebiliriz. —Ve eğer benim bütün dikkat ettiğim, dilbilgisel kurallar ise bunlar "dır" sözcüğünün her iki bağıntıda kullanılmasına izin verirler.—Ancak, "dır" sözcüğünün bu tümcelerde

farklı anlamlara sahip olduğunu gösteren kural, ikinci tümcedeki "dır" sözcüğünün yerine eşitlik işareti koymamıza izin veren ve birinci tümce de bu yerleştirmeyi yasaklayan bir kuraldır.

559. İnsan, *bu* tümcedeki bir sözcüğün işlevinden söz etmek isteyebilir. Sanki bu tümce, içinde bu sözcüğün belirli bir işlev taşıdığı bir mekânizmmiş gibi. Ancak bu işlev neden ibarettir? O gün ışığına nasıl çıkarılır? Gizli herhangi bir şey olmadığına göre —tümcenin tamamını görmüyor muyuz? Bu işlev, sözcükle iş görürken ortaya çıkmalıdır. ((Anlam—cisim.))

560. "Bir sözcüğün anlamı, bu anlamın açıklanmasıyla açıklanan şeydir." Yani: Eğer "anlam" sözcüğünün kullanımını anlamak istiyorsanız, "anlamın açıklanmaları" denen şeyi arayın.

561. Şimdi bu "dır" sözcüğünün iki farklı anlamda (kopula olarak ve eşitlik işareti olarak) kullanıldığından söz etmek tuhaf değil midir? Ve onun anlamının onun kullanımı olduğunu; yani onun kopula ve eşitlik işareti olarak kullanımı olduğunu söylemeye dikkat etmek gerekmez mi?

İnsan bu iki tür kullanımın *tek bir* anlamı vermediğini; tek başlık altındaki bu birliğin bir ilinek, salt gereksiz bir şey olduğunu söylemek isteyebilir.

562. Ancak, neyin gerekli ve de neyin bu kayıtın gereksiz, ilineksel bir özelliği olduğuna ben nasıl karar verebilirim? Bu kayıtın ardında yatan, onun dilbigisini biçimlendiren bir gerçeklik mi var?

Bir oyundaki benzer bir durumu düşünelim: Satranç oyunlarında bir şah, bir taşı diğerinin üzerine koymakla çekiliyor. Şimdi insan, bu oyunda bir şahın iki taştan ibaret olmasının gereksiz olduğunu söylemeyecek midir?

563. Bir taşın anlamı onun oyundaki rolüdür diyelim.—Şimdi, bir satranç oyunu başlamadan önce hangi oyuncunun beyazları alacağı kura ile belirlensin. Bu amaçla bir oyuncu her bir avucunda bir satranç şahı tutuyor, diğeri iki elden birini rastgele seçiyor. Onun bu şekilde kura çekmek için kullanılması satrançtaki şahın rolünün bir parçası sayılacak mı?

564. Öyleyse ben bir oyunda gerekli olan ile olmayan arasında ayrım yapmaya da eğilim duyarım. İnsan oyunun yalnızca kurallara değil bir *amaca* da sahip olduğunu söyleyebilir.

565. Neden aynı sözcük? Bu özdeşliği hesapta kullanmayız!— Her iki amaç için de neden aynı taş?— Ancak "bu özdeşliği kullanmak"tan söz etmek burada ne demektir? Zira eğer biz gerçekten aynı sözcüğü kullanırsak o bir kullanım değil midir?

566. Ve şimdi aynı sözcüğü veya aynı taşı kullanmanın bir *amacı* varmış gibi görünüyor —eğer bu özdeşlik ilineksel, gereksiz değilse. Ve sanki bu amaç, insanın bu taşı tanıyabilmesi ve nasıl oynayacağını bilebilmesi gerektiğidir.—Burada biz fiziksel ya da mantıksal bir olanaktan mı söz ediyoruz? Eğer mantıksal olanaktan söz ediyorsak o zaman bir taşın özdeşliği oyunla ilgili bir şeydir.

567. Ancak ne de olsa bu oyunun kurallarla tanımlanması gerekir! Öyleyse bu oyunun bir kuralı, şahların bir satranç oyunundan önce kura çekmek için kullanılmalarını salık veriyorsa o zaman bu, oyunun gerekli bir parçasıdır. İnsan buna ne tür bir karşı çıkış yapabilir? Bu kimse bu talimatın amacını görmüyor. Belki de, insanın, her parçanın insan onu hareket ettirmeden önce üç kere döndürülmesi gerektiği kuralınında amacını göremediği gibi. Eğer biz bu kuralı bir oyun-tahtasında bulursak buna şaşırmamız ve.bu kuralın amacı konusunda düşünmemiz gerekir. ("Bu talimat, insanın düşünmeksizin hareket etmesini önlemek mi demekti?")

568. Eğer bu oyunun özelliğini doğru anlarsak—diyebilirim ki—o zaman bu onun gerekli bir parçası değildir.

((Anlam bir fizyonomidir.))

569. Dil bir araçtır. Onun kavramları araçlardır. Şimdi belki de insan hangi kavramları kullandığımızın *büyük* bir fark yaratmadığını düşünür. Ne de olsa, metre ve santimetreye göre olduğu gibi ayak ve ayağın on ikide birine göre de fizik yapmak olanaklı olduğundan; bu fark yalnızca elverişlilik farkıdır. Ancak, sözgelimi, eğer bir ölçüm sistemindeki hesaplar onlara vermemizin olanaklı

olduğundan daha fazla zaman ve zahmet isterlerse hatta bu bile doğru değildir.

570. Kavramlar bizi soruşturmalar yapmaya götürürler; bizim ilgimizin ifadesidirler ve ilgimizi yönlendirirler.

571. Koşut bir yanılma: Tıpkı fiziğin fiziksel alandaki süreçleri incelemesi gibi, psikoloji de psişik alandaki süreçleri ele alır. Görme, işitme, düşünme, hissetme ve isteme; cisimlerin hareketlerinin, elektrik fenomenlerinin vbg. fiziğin konusu olmalarıyla *aynı anlamda* psikolojinin konusu değildir. Bunu, fizikçinin bu fenomenleri görmesi, işitmesi, hakkında düşünmesi ve bize bildirmesi ve psikologun öznenin *dışsal tepkilerini* (davranışını) gözlemlemesi olgusundan anlayabilirsiniz.

572. Bekleme, dilbilgisel olarak, bir durumdur; tıpkı: Bir kanının varlığı, bir şey umut etme, bir şey bilme, bir şeyi yapabilme gibi. Ancak bu durumların dilbilgisini anlamak için şunu sormak gerekir: "Herhangi birinin böyle bir durumda olmasının ölçütü sayılan şey nedir?" (Güçlük, ağırlık ve uygunluk durumları.)

573. Bir kanıya sahip olmak bir durumdur.—Neyin bir durumu? Ruhun mu? Zihnin mi? Peki, insan hangi şeyin bir kanıya sahip olduğunu söyler? Sözgelimi, Bay N.N'nin. Ve doğru yanıt işte budur.

İnsan bu soruya verilen bu yanıtla aydınlatılmış olmayı beklememelidir. Ötekiler daha derine gider: Belirli durumlarda, birisinin filan bir kanıya sahip olmasının ölçütü olarak neyi kabul ederiz? O bu kanıya o anda ulaştı diye ne zaman deriz? Ne zaman: O kanısını değiştirdi deriz? Vbg. Bu sorulara verilen yanıtların bu resmi, bize, burada dilbilgisel bakımdan bir *durum* olarak *neyin* ele alındığını gösterir.

574. Bir önerme, ve dolayısıyla da bir başka anlamda, bir düşünce, inancın, umudun, beklentinin vbg. 'ifadesi' olabilir. Ancak, inanma düşünme değildir. (Bir dilbilgisel işaret.) İnanma, bekleme ve umut etme kavramları birbirleriyle, düşünme kavramıyla olduğundan daha az uzaktan ilintilidirler.

575. Bu sandalyeye oturduğumda onun beni taşıyacağına inanırım. Onun muhtemelen çökmesi düşüncesini taşımam. Ancak: "Onun yapmış olduğu her şeye rağmen inancına dayanmıştım." Burada düşünce, ve belki de bir tavrı sürekli bir yenileme çabası bulunur.

576. Ağır ağır yanan bir fitile bakıyorum, büyük bir heyecanla yanma sürecini ve onun patlamaya yaklaşmasını izliyorum. Belki de hiç de bir şey düşünmüyorum veya birçok bağlantısız düşünceye sahibim. Bu kesinlikle bir beklenti durumudur.

577. Onun geleceğine inandığımızda, onun gelmesi *düşüncelerimizi işgal etmese* de "Onu bekliyorum" deriz. (Burada, "Onu bekliyorum", "Eğer gelmezse şaşırırım" anlamına gelecek ve bir zihin durumunun betimlenmesi diye adlandırılmayacaktır.) Ancak, biz onun şu anlama gelmesi gerektiğini düşündüğümüzde de "Onu bekliyorum" deriz: Onu sabırsızlıkla bekliyorum. İçerisinde farklı fiillerin bu durumlarda tutarlı olarak kullanıldığı bir dil düşünebiliriz. Ve aynı şekilde, 'inanmak'tan, 'ummak'tan vbg. söz ettiğimiz yerde bir fiilden daha fazlasını. Psikolojiyi anlamak için belki de böyle bir dilin kavramları bizim dilimizin kavramlarından daha uygun olur.

578. Kendinize sorun: Goldbach'ın teoremine *inanmak* ne demektir? Bu inanç neden ibarettir? Bu teoremi ifade ederken, duyarken veya düşünürkenki kesinlik duygusunda mı? (Bu bizi ilgilendirmez.) Ve bu duygunun özellikleri nedir? Hatta ben bu önermenin kendisinin bu duyguya ne ölçüde neden olabildiğini neden bilmiyorum.

Bu inancın, düşüncelerimin belirli bir görünüşü olduğunu mu söylemeliyim? Bu düşünce nereden gelir? İmdi, bir şüphe tonu olduğu gibi bir inanç tonu da vardır.

Şunu sormak isterim: Bu inanç bu önermeyle nasıl bağlantılıdır? Bu inancın sonuçlarının neler olduğuna, onun bizi nerede yakaladığına bakıp görelim. "O beni bu önermenin bir ispatını aramaya götürür."—Pekâlâ; ve şimdi sizin araştırmanızın gerçekten neden

ibaret olduğuna bakıp görelim. Önermeye inancın ne olduğunu o zaman bileceğiz.

579. Güven duygusu. Bu, davranışla nasıl gösterilir?

580. Bir 'iç süreç' dışsal ölçütlere gerek duyar.

581. Bir beklenti, kendisinden doğduğu bir durum içine gömülmüştür. Sözgelimi, bir patlama beklentisi, içinde bir patlamanın *beklenmesi gereken* bir durumdan doğar.

582. Eğer birisi "Her an patlamasını bekliyorum" demek yerine fısıltıyla "Şimdi patlayacak" derse, onun sözcükleri yine de bir duyguyu betimlemez; her ne kadar, onlar ve onların tonu o kişinin duygusunun bir göstergesi olabilse de.

583. "Ancak siz sanki ben *şimdi* gerçekten beklemiyormuş, ummuyormuşum gibi konuşuyorsunuz—ben bunları yaptığımı düşünürken. Sanki neyin olmuş olmasının *şimdi* derin bir anlamı yokmuş gibi."—"Şimdi olan şeyin anlamı var" veya "derin anlamı var" demek ne demektir? Bir derin duygu nedir? Birisi hararetli bir aşk duygusuna sahip olabilir veya bir ikincisinin aralığını umut edebilir mi—bu ikinciyi önceleyen veya izleyen *ne olursa olsun?*—Şimdi olup bitenin— bu çevrende —anlamı/önemi vardır. Anlamını ona bu çevren verir. Ve "umut" sözcüğü insan yaşamının bir fenomenine işaret eder. (Gülümseyen bir ağız ancak bir insan yüzünde *gülümser.)*

584. Şimdi benim odamda oturduğumu ve N.N'nin gelmesini ve bana biraz para getirmesini beklediğimi ve de bu durumun bir dakikasının izole edilebildiğini, bağlamından çıkarılabildiğini farz edin; o zaman onda ortaya çıkan umut olmaz mı? Sözgelimi, bu zaman süresince muhtemelen dile getirdiğiniz sözcükleri düşünün. Onlar artık bu dilin parçası değildir. Ve farklı çevrende bu para müessesesi de ortaya çıkmaz.

Bir taç giyme töreni ihtişam ve asaletin resmidir. Bu işlemin bir dakikasını çevresinden kesip ayırın: bu taç, tören kıyafetleri içindeki kralın başına yerleştirilmiştir. —Ancak farklı çevrede, altın metallerin en ucuzudur, onun parlaklığının bayağı olduğu düşünülür.

Orada bu kıyafetin kumaşını üretmek ucuzdur. Bir taç saygın bir şapkanın gülünç bir taklididir. Vbg.

585. Birisi "Onun geleceğini umuyorum" dediğinde, bu onun zihin durumunun bir *raporu* mu yoksa onun umudunun bir *tezahürü* müdür?— Sözgelimi ben onu kendime söyleyebilirim. Ve elbette kendime bir rapor vermiyorum. Bu bir ah etme olabilir; ancak gerekmez. Eğer ben birisine "Bugün işime kendimi veremiyorum; onun gelmesini düşünüyorum" dersem—*buna* benim zihin durumumun bir betimi denecektir.

586. "Onun geleceğini duymuş; bütün gün onu bekliyordum." Bu, benim günü nasıl geçirdiğim üzerine bir bildirimdir.—Sohbet sırasında belirli bir olayın beklenmesi gerektiği sonucuna vardım ve bu sonucu şu sözcüklerle belirttim: "Öyleyse şimdi onun gelmesini beklemeliyim." Buna, bu beklentinin ilk düşüncesi, ilk edimi denebilir—"Onu görmeye hasret kaldım!" nidasına bir bekleme edimi denebilir. Ancak ben -aynı sözcükleri kendini-gözlemenin sonucu olarak dile getirebilirim ve o zaman onlar şu anlama gelebilir: "Öyleyse, ne olursa olsun ben yine de onu görmeyi arzuluyorum." Önemli olan şudur: Bu sözcüklere götüren nedir?

587. "İnandığınızı nereden biliyorsunuz?" diye sormak anlamlı mıdır?—ve yanıtı: "İç gözlemle biliyorum" mudur?

Böyle bir şey söylemek *bazı* durumlarda olanaklı olacak, çoğunlukla olmayacaktır.

Şunu sormak anlamlıdır: "Ben onu gerçekten seviyor muyum yoksa yalnızca kendime öyle mi görünüyorum?" ve bu içebakış süreci, insanın eğer ..... ise sahip olduğu anıların, düşünülen olası durumların ve duyguların anımsanışıdır.

588. "Yarın ayrılma kararı alıyorum." (Buna bir zihin durumunun bir betimlenmesi denebilir.)— "Sizin savlarınız beni ikna etmiyor; şimdi benim niyetim yarın ayrılma yönünde." Burada insan bu niyeti bir duygu diye adlandırma eğilimindedir. Bu duygu kesin bir eğilip bükülmezlik; değiştirilemez bir belirlenim duygusudur. (Ancak burada birçok farklı tipik duygu ve tavır vardır.)—Bana so-

ruluyor: "Burada ne kadar kalıyorsun?" Yanıtlıyorum: "Yarın ayrılıyorum; bu tatilimin son günü."—Ancak buna karşıt: Bir tartışmanın sonunda "Tamam! O halde yarın ayrılıyorum!" diyorum; bir karar veriyorum.

589. "Ona yürekten karar vermiştim." Ve bunu söylerken insan göğsüne işaret etmeye bile eğilimlidir. Bu psikolojik olarak konuşma tarzı ciddiye alınmalıdır. O, inancın bir zihin durumu olduğu iddiasından neden daha az ciddiye alınsın? (Luther: "iman sol göğsün altındadır.")

590. Bir kimse, "söylenen şeyi ciddiyetle anlatma" ifadesinin anlamını anlamayı, yüreğe işaret etme hareketiyle öğrenebilir. Ancak şimdi şunu sormalıyız: "O kişinin onu öğrenmiş olduğu nasıl ortaya çıkar?"

591. Bir niyete sahip olan herkesin bir şeye doğru yönelme deneyimine sahip olduğunu mu söylemem gerekir? Belirli 'yönelme' deneyimleri olduğunu?—Şu durumu anımsayın: Eğer insan, bir tartışmada acilen bir işaret, bir karşı çıkış yapmak isterse çoğunlukla ortaya çıkan şey o kişinin bir nefes çekmesi ve tutmasıdır; eğer sonra insan itirazı sürdürmeye karar verirse bu nefesi dışarı bırakır. Bu sürecin bu deneyimi açıkça, bir şey söylemeye doğru yönelme deneyimidir. Beni gözlemleyen herkes benim bir şey söylemek istemiş olduğumu ve sonra onu daha iyi düşündüğümü bilecektir. *Bu* durumda, bu olur.—Farklı bir durumda, onu dile getirme niyetinin özelliği şimdiki durumda olabilse de, benim davranışımı böyle yorumlamaz. Ve bu aynı deneyimin—içinde herhangi bir 'yönelme' ile ilgili hiçbir şeyin olmadığı—tamamen farklı bir durumda ortaya çıkamayacağını varsaymak için herhangidir neden var mıdır?

592. "Ancak siz 'ayrılmak niyetindeyim' dediğinizde, elbette onu demek istiyorsunuz! Burada yine o tam da tümceye hayat veren zihinsel anlamlandırma edimidir. Eğer siz, diyelim ki onun konuşma tarzıyla alay etmek için başka birisi söyledikten sonra tümceyi yalnızca taklit ederseniz o zaman onu, anlamlandırma edimi

olmaksızın söylersiniz." Felsefe yaptığımız zaman o bazen böyle görünebilir. Ancak gelin birçok *farklı* durum ve konuşmayı, ve tümcenin onlarda dile getirilme tarzlarını gerçekten düşünüp sonuç çıkaralım.—"Ben daima zihinsel bir fısıltı keşfederim; belki de her zaman *aynı* olmayan." Ve siz, başka birisinden sonra bu tümceyi tekrarladığınızda orada hiç fısıltı yok muydu? Ve bu ' fısıltı'nın konuşma deneyiminin geri kalanından nasıl ayrılması gerekir?

593. Felsefi hastalığın ana nedeni—tek yanlı bir diyet: İnsanın düşüncesini yalnızca tek bir örnekle beslemesi.

594. "Ancak, anlamlı olarak dile getirildiklerinde sözcükler ne de olsa yalnızca bir yüzeye değil derinlik boyutuna da sahiptirler!" Yine de, durum tam da, onlar anlamlı olarak dile getirildiklerinde, yalnızca dile getirildikleri zamankinden farklı bir şeyin ortaya çıkmasıdır.—Bunu nasıl ifade ettiğim önemli değildir. Onların birinci durumda derinliğe sahip olduklarını da söylesem; veya onları dile getirirken bende, zihnimin içinde bir şeyin sürdüğünü ya da onların bir atmosfere sahip olduklarını da söylesem—daima aynı şey ortaya çıkar.

"İmdi, eğer hepimiz o konuda uzlaşıyorsak, o doğru olmaz mı?"

(Bir başkasının kanıtını kabul edemem, çünkü o bir *kanıt* değildir. O yalnızca bana o kimsenin ne söyleme *eğiliminde olduğunu* anlatır.)

595. Bizim için, tümceyi filan çevre içinde söylemek doğal, onu ayrı olarak söylemek yapaydır. Onu doğal olarak söylediğimizde her tümcenin söylenişine eşlik eden belirli bir duygunun var olduğunu mu söylememiz gerekir?

596. 'Aşinalık' ve 'doğallık' duygusu. Bir yabancılık ve yapaylık duygusuna ulaşmak daha kolaydır. Veya *duygulara*. Zira bize yabancı olan her şey bizde bir yabancılık izlenimi uyandırmaz. Burada bizim neye 'yabancı' dediğimizin düşünülmesi gerekir. Eğer yolda iri bir kaya parçası yatıyorsa biz onun bir kayanın parçası olduğunu biliriz ancak muhtemelen onun daima orada olduğunu de-

ğil. Biz bir adamı, diyelim ki, bir tanıdık olarak değil bir adam olarak biliriz. Önceden tanımışlık duygulan vardır: Onlar bazen belirli bir bakış tarzı veya şu sözcüklerle ifade edilirler: "Aynı eski oda!" (Yıllar önce oturduğum ve şimdi geri döndüğümde değişmemiş bulduğum). Aynı şekilde, tuhaflık duygulan da vardır. Birdenbire duruyor bir nesneye ya da birine sorgulayarak veya şüpheyle bakıyor, "Onu tümüyle tuhaf buluyorum" diyorum.—Ancak bu tuhaflık duygusunun varoluşu bize, iyi tanıdığımız ve bize tuhaf görünmeyen her nesnenin bize bir aşinalık duygusu verdiğini söylemenin bir nedenini sağlamaz.—Biz, sanki, daha önce tuhaflık duygusuyla dolu olan yer şüphesiz *her nasılsa* işgal edilmiş olmalıymış gibi düşünürüz. Bu tür atmosferin yeri orasıdır, ve eğer onlardan biri ona sahip değilse o zaman bir diğeri sahiptir.

597. Tıpkı, önce Almanca bir ifade kurup sonra onu İngilizce'ye çevirmediği halde iyi İngilizce bilen bir Almanın konuşmasına Alman dili özelliklerinin sızması gibi; tıpkı bunun, onun İngilizce'yi *sanki* 'bilinçsizce' Almanca'dan çeviriyormuş gibi konuşmasını sağlaması gibi—biz çoğunlukla sanki bizim düşüncemiz bir düşünce şemasında temellendirilmiş gibi düşünürüz: Sanki daha ilksel bir düşünce tarzını bizimkine çeviriyormuşuz gibi.

598. Felsefe yaparken, hiç var olmadıkları yerde duyguları varsaymayı isteriz. Onlar düşüncelerimizi bize açıklamaya hizmet ederler.

'İşte düşüncemizin açıklanması bir duygu talep ediyor!' Sanki bizim kanaatimiz yalnızca bu gerekliliğe tabiymiş gibi.

599. Felsefede biz sonuçlar çıkartmayız. "Ancak o böyle olmalı!" bir felsefi önerme değildir. Felsefe sadece herkesin kabul ettiği şeyi belirtir.

600. Dikkat çekici bulmadığımız her şey, bir önemsizlik, dikkat çekici olmama izlenimi mi yaratır? Sıradan olan, her zaman sıradanlık *izlenimi* mi yaratır?

601. Bu masadan söz ettiğimde—bu nesneye bir "masa" dendiğini mi *anımsarım?*

602. "Bu sabah odanıza girdiğinizde yazı masanızı tanıdınız mı?" diye sorulduğunda — hiç şüphesiz, "elbette!" demeliyim. Ve yine de bir tanıma ediminin ortaya çıkmış olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Elbette bu yazı masası bana yabancı değildi; eğer orada başka bir yazı masası veya tanıdık olmayan bir nesne dursaydı şaşırmış olmam gerekirken onu gördüğüme şaşırmadım.

603. Odama, çok tanıdık çevreme her girişimde gördüğüm ve daha önce yüzlerce kez görmüş olduğum her şeyi tanımanın etkin olduğunu kimse söylemeyecektir.

604. "Tanıma" diye adlandırılan süreçlerin yanlış bir resmine sahip olmak kolaydır; sanki tanıma her zaman iki izlenimi birbirleriyle karşılaştırmaktan ibaretmiş gibi. Sanki ben beraberimde bir nesnenin bir resmini taşımışım ve onu bir nesnenin, resmin temsil ettiği bir nesne olarak kimliğini göstermek için kullanmışım gibi. Belleğimiz, daha önce görülmüş olan şeyin bir resmini saklayarak veya bizim geçmişe (sanki bir küçük dürbünle) bakmamıza izin vererek böyle bir karşılaştırmanın failiymiş gibi görünür.

605. Sanki ben nesneyi onun yanma koyulmuş bir resimle karşılaştırıyormuşum gibi değil daha çok sanki bu nesne resimle *bir olmuş* gibidir. Öyleyse ben yalnızca tek bir şey görüyorum, iki değil.

606. "Onun sesindeki ifade *gerçekti*" deriz. Eğer sahte olsaydı onun ardındaki bir başka şeyin ifadesi olurdu diye düşünürüz.— İşte onun dünyayı gördüğü yüz *budur*, o derinlerde başka bir yüze sahiptir.—Ancak, onun ifadesi gerçek olduğunda bu onun iki aynı şeye sahip olduğu anlamına gelmez.

(("Tamamen belirli bir ifade."))

607. Saatin kaç olduğuna insan nasıl karar verir? Ama, güneşin konumu, odanın aydınlığı vbg. dışsal kanıtlarla demek istemiyorum.—İnsan, diyelim ki, "Saat kaç olabilir?" diye soruyor, bir an duraklıyor, belki de bir saatin yüzünü imgeliyor sonra da saati söylüyor.—Veya, çeşitli olasılıkları hesaba katıyor, önce bir saat düşünüyor sonra da bir başkasını ve sonunda birinde duruyor. İşte yapılan bu. tür bir şeydir.—Ancak bu düşünceye bir kanaat duygusu

eşlik etmiyor mu? Ve bu, onun bir iç saate uyduğu anlamına gelmiyor mu? — Hayır, ben zamanı herhangi bir saatten okumuyorum; Ben zamanı kendime herhangi bir şüphe duygusu *olmaksızın*, sakin bir güvenle söylediğim için bir kanaat duygusu bulunur.—Ancak ben bu saati söylerken bir şey tıkırdamaz mı? Bu, sizin düşünmenin dinginliğe ulaşması, bir sayıda durma adını verdiğiniz şey olmadıkça; bildiğim değil. Ne de benim burada her zaman bir 'kanaat duygusu'ndan söz etmem gerekirdi, ancak şunu söylemeliydim: Bir süre düşündüm ve sonra pat diye beşi çeyrek geçtiğini söyledim.—Ancak buna neyle ulaştım? Belki de şöyle diyebilirdim: "Yalnızca duyguyla", ki bu yalnızca, onu kendisini öne sürmesi gerekene bıraktığım anlamına gelir.— Ancak siz elbette, zamanı tahmin etmek için kendinizi en azından belirli bir tarzda yönlendirmiş olmalısınız; ve siz doğru zamanı vermekle, yalnızca, saatin gösterdiği vaktin herhangi bir düşüncesini yakalamazsınız!—Yinelersek: Ben kendime "acaba saat kaç? diye *sordum.* Yani ben sözgelimi bu soruyu bir hikâyede okumadım ya da onu başka birisinin sözü olarak aktarmadım; ne de bu sözcükleri telâffuz ediyordum; vbg. *Bunlar* benim sözcükleri söylememin koşullan değildi.—Ancak o zaman, bu koşullar *neydi!* — Kahvaltımı düşünüyor ve onun bugün gecikip gecikmeyeceğini merak ediyordum. Bunlar bu türden koşullardı.—Ancak siz, kolay kavranı-lamaz olsa da, tıpkı tipik bir atmosferle çevrelenmiş olmak gibi, zamanı tahmin etmenin karakteristiği olan bir tarzda yönlendirildiğinizi gerçekten görmüyor musunuz? — Evet; benim kendime "acaba saat kaç?" dediğim karakteristik neydi? — Ve eğer bu tümce belirli bir atmosfere sahipse onu bu tümcenin kendisinden nasıl ayırmam gerekir? Eğer insanın onu farklı olarak—bir aktarma olarak, bir şaka olarak, belagat pratiği vb. olarak— nasıl söyleyebildiğini düşünmeseydim bu tümcenin böyle bir havaya sahip olduğunu asla düşünmezdim. Ve *o zaman* hepsini birden söylemek istedim, o sırada hepsi birden bana yine de bu sözcükleri her nasılsa özel olarak; yani başka durumlardakinden farklı olarak *anlamlandırmalıydım* gibi göründü. Özel at-

mosferin bu resmi kendisini üzerime zorlamıştı; onu önümde apaçık görebilirim — yani, belleğimin bana söylediği şeyin gerçekten ortaya çıktığına bakmadığım sürece.

Ve kesinlik duygusuna gelince: Ben bazen kendime, az çok güvenilir bir ses tonuyla "saatin .... olduğuna eminim" vbg. derim. Eğer bana bu kesinliğin *nedenini* sorarsanız hiçbir nedenim yok.

Eğer onu bir iç saatten okuduğumu — yani bir resmin ve ona uygun tek şeyin saatin filan olduğunu söylemem olduğunu söylersem. Ve bu resmin amacı bu durumu bir diğerine uydurmaktır dersem. Burada iki farklı durum kabul etmeye karşı çıkıyorum.

608. Zamanı kestirmede zihinsel durumun elle tutulamaz -lığı düşüncesinin büyük önemi vardır. O neden *elle tutulamazdır?* Bunun nedeni bizim durumumuz hakkında elle tutulabilir olanı, varsaydığımız bu özel durumun bir parçası saymayı reddetmemiz değil midir?

609. Bir atmosferin betimi, dilin özel amaçlar için özel bir uygulanmasıdır.

(('Anlama'yı, atmosfer olarak; bir zihinsel edim olarak yorumlama. İnsan herhangi bir şeye iliştirecek bir atmosfer kurabilir. 'Betimlenemeyen bir karakter.'))

610. Kahve aromasını betimleyin. Bu neden yapılamaz? Sözcüklerimiz mi eksik? Ve sözcükler *ne için* eksikler? —Ancak, böyle bir betimlemenin yine de olanaklı olması gerektiği düşüncesine nasıl varıyoruz? Bu aromayı betimlemeyi denediniz ve başaramadınız mı?

((Şunu söylemek isterim: "Bu notlar olağanüstü bir şey söylüyor ancak ne olduğunu bilmiyorum." Bu notlar güçlü bir jest, ancak bir açıklama olarak hizmet edecek bir şeyi onunla yan yana koyamam. Yavaşça bir baş eğiş. James: "Bizim kelime bilgimiz yetersiz." O halde neden yeni bir tane sunmuyoruz? Bunu yapabilmemiz için durumun ne olması gerekir?))

611. İnsan, "İsteme de salt bir deneyimdir" ('istenç' de sadece 'idea'dır.) diyebilir. Olduğunda olur ve ben onu olduramam.

Onun olmaması mı? — *ne* gibi? O zaman ben neyi ortaya çıkarabilirim? Bunu söylediğimde istemeyi neyle karşılaştırıyorum?

612. Sözgelimi, kolumun hareketinden söz etmemem gerekir; o olduğunda olur, vbg. Ve işte, içinde bir şeyin bize yalnızca olmadığını, daha çok bizim *onu yaptığımızı* anlamlı olarak söylediğim alan bu alandır. "Kolumun kalkmasını beklemem gerekmez — Onu kaldırabilirim." Ve burada ben kolumun hareketi ile, diyelim ki, kalbimin şiddetli gümbürtüsünün yatışacağı olgusu arasında bir karşıtlık oluşturuyorum.

613. Benim herhangi bir şeyi ortaya çıkarabilmem (aşırı yiyerek bir karın ağrısı gibi) anlamında ben aynı zamanda bir isteme edimi de ortaya çıkarabilirim. Bu anlamda ben suya atlayarak yüzme isteme edimi ortaya çıkarırım. Şüphesiz şunu söylemeye çalışıyordum: Ben istemeyi isteyemem; yani istemeyi istemekten söz etmek anlamsızdır. "İsteme" bir eylemin adı değildir; ve öyleyse herhangi bir gönüllü eylemin de adı değildir. Ve benim yanlış bir ifade kullanışım, istemeyi nedensel olmayan doğrudan bir hasıl oluş olarak düşünmek istememizden doğmuştur.

Bu düşüncenin kaynağında yanıltıcı bir analoji yatar; nedensel bağ, bir makinenin iki parçasını birbirine bağlayan bir mekanizmle kurulmuş gibi görünür. Mekanizm bozulursa bu bağlantı kopabilir. (biz yalnızca, bir mekanizmin doğal olarak karşılaştığı aksaklıkları düşünüyoruz, diyelim ki, dişli çarkların aniden dayanaksız kaldıklarını veya birbirlerine geçtiklerini vbg. değil.

614. Ben kolumu 'gönüllü olarak' kaldırdığımda, bu hareketi ortaya çıkarmak için herhangi bir araç kullanmam. Benim isteğim de böyle bir araç değildir.

615. "İsteme, eğer bir tür dileme olmayacaksa, eylemin kendisi olmalıdır. Bu eylemin herhangi bir yerde kesilmesi kabul edilemez. Eğer o bir eylemse o halde o, sözcüğün sıradan anlamındaki eylemdir; öyleyse o, konuşmak, yazmak, yürümek, bir şeyi yukarı kaldırmak, bir şey düşünmektir. Ancak o aynı zamanda da konuşmaya,

yazmaya, bir şeyi kaldırmaya, bir şey düşünmeye çalışmak, girişmek, bir çaba göstermektir.

616. Kolumu kaldırdığımda, onun kalkabilmesini dilemedim. Gönüllü eylem bu dileği dışta bırakır. Aslında şunu demek olanaklıdır: "Bu daireyi kusursuzca çizeceğimi umuyorum." Ve işte bu, insanın elini filan şekilde hareket ettirme dileğini ifade etmektir.

617. Eğer parmaklarımızı özel bir tarzda kavuşturursak bazen birisi bize öyle yapmamızı söylediğinde belirli bir parmağı hareket ettiremeyebiliriz, eğer o kişi bu parmağa sadece işaret ederse — yalnızca, onu göze gösterir. Öte yandan, şayet ona dokunursa onu hareket ettirebiliriz. İnsan bu deneyimi şöyle betimleyebilir: Biz parmağı hareket ettirmeyi *isteyemezyiz*. Bu durum, diyelim ki, birisi onu tuttuğu için hareket ettiremediğimiz durumdan tamamen farklıdır. İnsan şimdi birinci durumu şöyle diyerek betimleme eğilimindedir: İnsan, parmağa dokunulana kadar bu isteğin uygulanacağı noktayı bulamaz. İnsan ancak bu parmağı hissettiğinde, isteğin dayanak noktasını nerede yakalayacağını bilebilir.—Ancak bu tür bir ifade yanıltıcıdır. İnsan şunu söyleyebilir: "Eğer duygu bu yeri göstermezse ben bu isteği onaylayan noktayı nerede yakalayacağımı nasıl bileceğim?" Ancak, o zaman, bu duygu orada olduğunda benim bu isteği yönelteceğim noktanın ne olduğu nasıl bilinir?

Bu durumda, parmağın, biz onun üzerine bir dokunuş hissedinceye kadar sanki sakatlanmış gibi olması, deneyimle gösterilir; o, a priori görülemezdi.

618. İnsan burada, isteyen özneyi, kütlesiz (ataletsiz) bir şey olarak; üstesinden geleceği, kendinde hiçbir atalete sahip olmayan bir motor olarak düşünür. Ve öyleyse o yalnızca hareket ettirendir, hareket ettirilen değil. Yani: insan, "Ben isterim ama bedenim bana itaat etmez" diyebilir — ancak: "Benim isteğim bana itaat etmez." (Augustinus) diyemez.

Ancak, istemede başarısız olamamam gibi, istemeye çalışamam da.

619. Ve insan şunu diyebilir: "Ben ancak hiçbir zaman istemeye çalışamadığım için daima isteyebilirim."

620. *Yapma*'nın kendisi hiçbir deneyim miktarına sahip değilmiş gibi görünür. O tıpkı yayılımsız bir nokta, bir toplu iğne ucu gibi görünür. Bu nokta gerçek failmiş gibi görünür. Ve bu görüngüsel olaylar sadece bu edimin sonuçlarıyım ş gibi görünür. "Ben ..... *yapıyorum*", tüm deneyimden ayrı kesin bir anlama sahipmiş gibi görünür.

621. Şunu unutmayalım: 'Kolumu kaldırdığımda' kolum kalkar. Ve şu sorun ortaya çıkar: Eğer ben, kolumu kaldırıyorum olgusundan, kolum kalkıyor olgusunu çıkartırsam geriye ne kalır?

((Bu kinestetik duyumlar benim istemem midirler?))

622. Kolumu kaldırdığımda genellikle onu kaldırmaya *çalışmam*.

623. "Ne pahasına olursa olsun bu eve sahip olacağım."—Ancak eğer o konuda hiçbir güçlük yoksa — ne pahasına olursa olsun evi almaya *çalışabilir* miyim?

624. Laboratuarda, sözgelimi, bir elektrik akımına maruz kalan bir kimse kapalı gözlerle "kolumu yukarı ve aşağı hareket ettiriyorum" diyor — kolu hareket etmese bile. "Öyleyse O, bu hareketi yapma özel duygusuna sahiptir." deriz.—Gözünüz kapalı olarak kolunuzu öne ve arkaya hareket ettirin. Ve şimdi, öyle yaparken, kolunuzun hareketsiz kaldığını ve yalnızca kaslarınızda ve eklemlerinizde birtakım tuhaf duygular hissettiğinizi kendinize anlatmaya çalışın!

625."Kolunuzu kaldırdığınızı nereden biliyorsunuz?"— "Onu duyumsarım." Öyleyse bildiğiniz şey bu duygu mu? Ve onu doğru bildiğinize emin misiniz?— Kolunuzu kaldırdığınıza emin misiniz? Bilmenin ölçütü, ölçüsü bu değil mi?

626. "Ben bu nesneye bir sopa ile dokunduğumda, bu dokunma duyumuna bu bastonun ucunda sahip olurum, onu tutan elde değil." Birisi "ağrı burada elimde değil, bileğimde" dediğinde bu, doktorun bu bileği muayene etmesinin sonucu olur. Ancak

ben bu nesnenin sertliğini sopanın ucunda veya elimde duyulmadığımı söylediğimde bunların farkı nedir? Söylediğim şey, "Sanki sopanın ucunda sinir-uçlarına sahip olmuştum" anlamına mı gelir? O *hangi anlamda* böyledir? — İmdi, ben her nasılsa, "Bu sertliği vs. sopanın ucunda duyumsuyorum" deme eğilimindeyim. Bununla anlaşılan şey, benim bu nesneye dokunduğumda elime değil ama sopanın ucuna bakmam; duyumsadığım şeyi, "Ben orada sert ve yuvarlak bir şey duyumsuyorum— baş, orta ve işaret parmağımın uçlarına karşı bir baskı duyumsuyorum" değil!— diyerek betimlememdir. Sözgelimi, eğer birisi bana "Bu sondayı tutan parmaklarında ne hissediyorsun" diye sorarsa şöyle yanıtlayabilirim: "Bilmiyorum — *Orada* sert ve yuvarlak bir şey hissediyorum."

627. Gönüllü bir eylemin şu betimini inceleyin: "Ben çanı saat 5'te çekmeyi kararlaştırıyorum ve saat 5'e geldiğinde kolum bu hareketi yapıyor." Bu, doğru bir betim de *şu* değil mi?: "..... ve saat 5'e geldiğinde, kolumu kaldırıyorum."—İnsan şu ilk betimi eklemek ister: "Ve bak! kolum saat 5'e geldiğinde yukarı kalkıyor." Ve bu "ve bak!" kesinlikle buraya ait olmayan şeydir. Onu kaldırdığım zaman ben "bak, kolum kalkıyor!" *demem.*

628. Öyleyse insan şunu söyleyebilir: Gönüllü hareket, sürprizin olmayışıyla gösterilir. Ve şimdi ben size "Ancak insan burada *neden* şaşırmıyor?" diye sorun demek istemiyorum.

629. İnsanlar, geleceği önceden bilme olanağından söz ettiklerinde, insanın kendi istençli hareketlerinin bu ön bildirimi olgusunu daima unuturlar.

630. Şu iki dil-oyununu inceleyin:

(a) Birisi, başka birisine koluyla birtakım hareketler yapması veya birtakım bedensel konumlar alması buyruğunu veriyor (Jimnastik hocası ve öğrenci). Ve işte size bu dil-oyununun bir değişkesi: Bu öğrenci kendisine buyruklar verir ve onları yerine getirir.

(b) Birisi birtakım düzenli süreçleri gözlemliyor — sözgelimi, farklı metallerin asitlere reaksiyonlarını — ve bunun üzerine, birta-

kım belirli durumlarda ortaya çıkacak reaksiyonlar hakkında ön bildirimlerde bulunuyor.

Bu iki dil-oyunu arasında açık bir akrabalık olduğu gibi aynı zamanda da temel bir ayrılık vardır. Her ikisinde de insan bu konuşulan sözcüklere "ön bildirimler" adını verebilir. Ancak birinci tekniğe götüren alıştırmayı ikincisinin alıştırmasıyla karşılaştırın.

631. "Ben şimdi iki tane toz yutacağım ve yarım saat içinde bulantı duyacağım."— Bu, birinci durumda benim fail olduğumu, ikincisinde yalnızca gözlemci olduğumu söyleyecek bir şey açıklamaz. Ya da birinci durumda benim nedensel bağlantıyı içerden, ikincisinde ise dışardan gördüğümü. Başka pek çok şey aynı etkiyi ortaya çıkaracaktır.

Ne de o, birinci türden bir ön bildirimin ikinci türdekinden daha yanılmaz olmadığını söylemeye işaret edecektir. Ben iki tane toz aldığımı, davranışımın gözlemleri sebebiyle söylemedim. Bu önermenin önceleyenleri farklıydı. Yani o önermeye götüren düşünceler, eylemler vbg. Ve şunu söylemek sizi sadece yanıltabilir: "Sizin ifadenizin tek temel ön kabulü tamamen sizin kararınızdı."

632. "İki kutu toz içeceğim" niyet bildirimi durumunda, bu ön bildirimin bir neden — ve onun yerine getirilmesinin sonuç olduğunu söylemek istemiyorum. (Muhtemelen bunu fizyolojik bir soruşturma belirleyebilir.) yine de şu fazlasıyla doğrudur: Biz genellikle bir insanın eylemlerini onun bir karar ifadesinden hareketle önceden görebiliriz. Önemli bir dil-oyunu.

633. "Kısa bir süre önce sözünüz kesildi; o sırada ne söyleyeceğinizi yine de bilir misiniz?". Eğer şimdi onu bilir ve söylersem — bu, onu daha önceden düşünmüş ama söylememiş olduğum anlamına mı gelir? Hayır. Siz bu kesintiye uğramış tümceyi sürdürdüğüm bu kesinliği, düşüncenin zaten o anda tamamlanmış olmasının bir ölçütü saymadıkça. —Ancak, şüphesiz sahip olduğum bu durum ve bu düşünceler bu tümcenin devamına yardımcı olacak her türden şeyi içermişlerdir.

634. Bu kesintiye uğramış tümceye devam ettiğimde ve işte onu *böyle* sürdürecektim dediğimde, bu tıpkı kısa notlardan hareketle bir düşünce çizgisini sonuna kadar icra etmeye benzer.

O halde ben bu notlan *yorumlamaz* mıyım? Bu koşullarda yalnızca tek bir sürdürme mi olanaklıydı? Elbette hayır. Ancak ben yorumlar arasında *seçim* yapmadım. Bunu söyleyecek olduğumu *hatırladım.*

635. "..... diyecektim" — Birçok ayrıntıyı hatırlarsınız.

Ancak onların hepsi bir arada dahi sizin niyetinizi göstermez. Sanki bir manzaranın enstantane bir fotoğrafı çekilmiş ama onun sadece birkaç dağınık ayrıntısı görülmüş gibi; burada bir el, orada bir yüzün küçük bir kısmı ya da bir şapka — geri kalanı karanlık. Ve şimdi biz sanki bu resmin tümünün neyi temsil ettiğini kesinlikle biliyorduk. Bu karanlığı sanki okuyabiliyorduk.

636. Bu 'ayrıntılar', aynı şekilde iyi hatırlayabildiğim durumların konuyla ilgisiz olmaları anlamında konuyla ilgisiz değildirler. Ancak eğer birisine "Bir an, diyecektim" dersem o bundan ayrıntıları öğrenmez, ne de onları tahmin edebilir. Sözgelimi, onun, ağzımı zaten konuşmak için açmış olduğumu bilmesine gerek yoktur. Ancak o, 'bu resmi' bu şekilde 'doldurabilir'. (Ve bu kapasite ona söylediğim şeyi anlamanın bir parçasıdır.)

637. "Ne diyecek olduğumu kesinlikle biliyorum!" ve onu henüz söylemedim. Ve onu henüz, sonradan ortaya çıkan ve hatırladığım bir başka süreçten okumuyorum.

Ne de ben bu durumu ve ondan öncekileri *yorumluyorum.* Zira onların üzerinde durmuyor ve onları yargılamıyorum.

638. Buna rağmen, "Bir ara onu aldatacaktım" deyişinde bir yorum görmeye eğilim duymam nasıl oluyor?

"Bir ara onu aldatacak olduğunuzdan nasıl emin olabilirsiniz? Sizin eylem ve düşünceleriniz de fazlasıyla eksik değil miydi?"

Zira bu kanıt da fazlasıyla eksik olamaz mı? Evet, insan onu sonuna kadar izlediğinde o fevkalâde sınırlı gibi görünür; ancak bu,

insanın bu kanıtın tarihini hesaba katmaması nedeniyle değil midir? Bir başkasına bir an için hastaymış gibi görünme anlık niyetine sahip olmuş olmam için birtakım önertiler gerekliydi.

Eğer birisi "Bir an için ....." derse o gerçekten yalnızca anlık bir süreci mi betimler?

Hatta bu tüm hikâye bile benim "Bir an için ....." dememin kanıtı değildi.

639. İnsan bir kanının *geliştiğini* söyleyebilir. Ancak bunda da bir hata vardır.

640. "Bu düşünce benim daha önce edinmiş olduğum düşüncelere bağlanır."—O nasıl böyle yapar? Böyle bir bağ *duygusuyla* mı? Ancak bir duygu düşünceleri birbirlerine gerçekten nasıl bağlayabilir? — "Duygu" sözcüğü burada çok yanıltıcıdır. Ancak bazen şunu söylemek kesinlikle olanaklıdır:' "Bu düşünce daha önceki düşüncelerle bağlantılıdır" ve bu bağlantı henüz gösterilemez. Muhtemelen daha sonra ortaya çıkar.

641. "Benim niyetim, eğer 'Şimdi onu aldatacağım' deseydim olacağından daha az kesin değildi." Ancak eğer bu sözcükleri söyleseydiniz onları mutlaka tamamen ciddi olarak mı demek isterdiniz? (Böylece, niyetin en açık ifadesi, kendisi itibarıyla niyetin yetersiz kanıtıdır.)

642. "O anda ondan nefret ettim."—Burada ne oldu? O, düşünceleri, duyguları ve eylemleri içermedi mi? Eğer o anı kendime tekrarlamam gerekseydi belirli bir ifadeyi yakıştırmam, birtakım olayları düşünmem, belirli bir şekilde soluk almam, kendimde birtakım duygular uyandırmam gerekirdi. Ben bir konuşmayı, bu düşmanlığın parladığı bütün manzarayı düşünüp bulabilirim. Ve ben, bu sahneyi gerçek bir durumunkilere yakın duygularla canlandırabilirim. Benim bu tür bir şeyi gerçekten deneyimlemiş olmam öyle yapmamda bana doğal olarak yardım edecektir.

643. Eğer ben bu olaydan utanç duyar hale gelirsem, her şeyden: Bu sözcüklerden, bu zehirli tondan, vbg. utanç duyarım.

644. "O halde ben yaptığımdan değil sahip olduğum niyetten utanç duyarım." Ve bu niyet, *aynı zamanda* yaptığım şeyde de bulunmadı mı? Bu utancı ne doğrular? Bu olayın bütün tarihi.

645. "Bir an için ..... demek istemiştim" Yani belirli bir duyguya, bir iç deneyime sahip olmuştum; ve onu hatırlıyorum.—Ve şimdi *tam olarak* hatırlayın! O zaman niyetlenme 'iç deneyimi' tekrar kaybolmuş gibi görünür. Bunun yerine insan düşünceleri, duyguları, hareketleri ve ayrıca da önceki durumlarla bağlantıları hatırlar.

Sanki insan bir mikroskopun ayarını değiştirmiştir. İnsan şimdi odakta olanı daha önce görmemişti.

646. "İmdi, bu ancak sizin mikroskobu yanlış ayarladığınızı gösterir. Bu kültürün belirli bir kısmına bakmanız gerekirdi ve siz farklı bir kısmını görüyorsunuz."

Bu konuda doğru bir şey var. Ancak (merceklerin belirli bir ayarlanmasıyla) *tekil* bir duyumu hatırladığımı düşünün; onun, benim "niyet" dediğim şey olduğunu söyleme hakkına nasıl sahip olurum ? Sözgelimi, benim niyetlerimin her birine belirli bir gıdıklanma eşlik etmiş olabilir.

647. Bir niyetin doğal ifadesi nedir?—Bir kuşa sezdirmeden yaklaşan bir kediye; ya da kaçmak isteyen bir hayvana bakın.

((Duyumlar hakkındaki önermelerle bağlantı.))

648. "Kullandığım sözcükleri artık hatırlamıyorum, ancak niyetimi kesinlikle hatırlıyorum; onu susturacak sözcüklerimi kastettim." Belleğim bana neyi *gösteriyor*, o zihnimin önüne neyi getiriyor? Onun, bu sözcükleri aklıma getirmekten başka bir şey yapmadığını farz edin!—Ve belki de bu resmi yine de daha kesin olarak dolduran başka sözcükleri.— ("Ben sözcüklerimi artık hatırlamam ama onların ruhunu elbette hatırlarım.")

649. "Öyleyse eğer bir adam bir dil öğrenmediyse birtakım anılara sahip olamaz mı?" Elbette.— O sözel anılara, sözel dilek veya korkulara vbg. sahip olamaz. Dildeki anılar vbg. *gerçek* deneyimlerin salt pek eski tasarımları değildirler; zira dilsel olan, bir deneyim değil midir?

650. Sahibinden korkan bir köpeğin onu ısıracağını söyleriz; ama sahibinden korkan belirli bir köpeğin onu yarın ısıracağını değil. Neden olmasın?

651. "O sıralar daha uzun süre kalacağıma memnun olmam gerektiğini hatırlıyorum." Bu dileğin hangi resmi gözümün önüne geldi? Hiçbirisi. Belleğimde gördüğüm şey duygularım hakkında hiçbir sonuca izin vermez.

652. "Onu düşmanca bir bakışla süzdü ve dedi." Bu hikâyeyi okuyan bunu anlar; zihninde hiçbir şüphe yoktur. Şimdi şunu diyorsunuz: "Pekâlâ, O bu anlamı elde eder, onu tahmin eder."—Genel olarak söylenirse: Hayır. Genel olarak söylenirse O hiçbir şey elde etmez, hiçbir şey tahmin etmez. —Ancak bu düşmanca bakışın ve sözcüklerin daha sonra görünüş olduklarının ortaya çıkması veya okuyucunun onların öyle olup olmadıkları konusunda şüpheye kapılması ve onun olası bir yorumu gerçekten tahmin etmesi de olanaklıdır.—Ancak, o zaman, onun tahmin ettiği başlıca şey bir bağlamdır. O kendisine sözgelimi şöyle der: Burada birbirlerine böylesine düşman bu iki adam gerçekte dostturlar, vbg.

(("Eğer bir tümceyi anlamak istiyorsanız, bu psişik anlamı, bu çapraşık zihin durumlarını düşünmeniz gerekir."))

653. Şu durumu düşünün: Ben birisine, önceden hazırladığım bir haritayı izleyerek belli bir yöne yürüdüğümü söylüyorum. Bunun üzerine ona bu haritayı gösteriyorum ve o bir kağıt parçası üzerindeki çizgilerden ibaret; ancak bu çizgilerin nasıl olup ta benim hareketlerimin haritası olduklarını açıklayamam; ona bu haritayı yorumlayacak hiçbir kural söyleyemem. Yine de ben bu çizimi, bir harita okumanın bütün tipik göstergeleriyle birlikte izledim. Böyle bir çizime 'özel' bir harita; ya da "özel bir harita izlemek" diye betimlediğim fenomen diyebilirim. (Ancak şüphesiz bu ifadeyi yanlış anlamak kolaydır.)

Şimdi şunu diyebilir miyim: "Ben o zaman böyle böyle yapmam gerekeni hiçbir harita olmasa da sanki bir haritadan okurum." Ancak bu şundan başka bir anlama gelmez: *Ben şimdi şunu söyleme eği-*

limindeyim: "Ben, edimde bulunma niyetini böylece hatırladığım belli zihin durumlarında okurum."

654. Bizim hatamız, bir ilk-fenomen olarak ne olduğuna bakmamız gereken yerde bir açıklama aramaktır. Yani şöyle dememiz gereken yerde: *Bu dil-oyunu oynanıyor.*

655. Sorun, bir dil-oyununu deneyimlerimiz aracılığıyla açıklama sorunu değil, bir dil-oyununa dikkat etme sorunudur.

656. Birisine, bir zamanlar filan bir dileğim olduğunu söylememin amacı nedir?—*İlk* şey olarak bu dil-oyununu izleyin. Ve bu dil-oyununu yorum olarak görme tarzına bakarken duyguları, vbg. izleyin.

Şu sorulabilir: İnsanlar, bizim geçmişteki dileklerin ya da niyetlerin raporları dediğimiz bu sözlü bildirimleri durmadan nasıl gerçekleştirdiler?

657. Bu söyleyişlerin daima şu biçimi aldıklarını düşünelim: "Ben kendime şunu dedim: 'Keşke daha uzun kalabilsem!'" Böyle bir ifadenin amacı birisini benim tepkilerimden haberdâr etmek olabilir. ("Kastetmek" ve "vouloir dire"in dilbilgisini karşılaştırın.)

658. "O sanki kendisine '..... —acağım/eceğim dedi'" diyerek bir insanın bir niyeti olduğu olgusunu ifade ettiğimizi düşünün.—İşte resim budur. Ve şimdi ben şunu bilmek istiyorum: "Sanki kendisine bir şey söyleyecekmiş gibi" ifadesini insan nasıl kullanır? Zira o şu anlama gelmez: Kendine bir şey söylemek.

659. Neden ben ona ne yaptığımı söylediğim kadar bir niyetten de söz etmek isterim?—Bu niyet aynı zamanda, o sırada işleyen bir şey de olduğu için değil. Ancak, ona, o anda ne olduğunun ötesine giden, *kendi* hakkımda bir şey söylemek istediğim için.

Ben ona ne yapacak olduğumu söylediğimde ona kendimden bir şeyi açmış olurum.—Yine de, kendini-gözlemleme nedeniyle değil de bir tepki yoluyla. (Ona bir sezgi de denebilir.)

660. "O sırada ..... diyecektim" ifadesinin dilbilgisi "O sırada onu sürdürebilirdim" ifadesinin dilbilgisiyle bağıntılıdır.

Birinci durumda ben bir niyeti hatırlarım, diğerindeyse anlaşılmış olmayı.

661. Onu kastetmiş olduğumu hatırlarım. Ben bir süreci mi yoksa bir durumu mu hatırlıyorum?—Ne zaman başladı? Onun yönü neydi?; vbg.

662. Yalnızca çok az farklı bir durumda, sessizce işaretle çağırmak yerine o, birisine "N'ye bana gelmesini söyle" derdi. İnsan şimdi "N'in bana gelmesini istedim" sözcüklerinin zihnimin o andaki durumunu betimlediğini söyleyebilir; ve yine böyle *söylemeyebilir.*

663. Ben eğer, "Onu kastettim" dersem zihnime bir resim gelmesi çok muhtemeldir, belki de ona nasıl baktığımın resmi vbg.; ancak bu resim ancak bir öykü için bir numuneye benzer. Yalnız başına ondan herhangi bir sonuç çıkarmak olanaksız olur; insan ancak bu öyküyü bildiğinde bu resmin anlamını bilir.

664. Sözcükleri kullanmada insan 'yüzey dilbilgisi'ni 'derin dilbilgisi'nden ayırabilir. Bir sözcüğün kullanımı konusunda kendisi doğrudan bizi etkileyen şey, onun bu tümcenin kurgusundaki kullanılma tarzı,—denebilir ki—onun kullanımının işitilebilen kısmıdır.—Ve şimdi derin dilbilgisini, diyelim ki "kastetmek" sözcüğünü, onun yüzey dilbilgisinin bizi şüpheye düşürdüğü şeyle karşılaştırın. Yolumuzu aşağı yukarı bilmek için onu zor bulmamıza şaşmamak gerek.

665. Birisinin bir ağrı ifadesiyle yanağına işaret ettiğini ve "abrakadabra!" dediğini düşünün.—"Ne demek istiyorsun?" diye soruyoruz. Ve o "diş ağrısını kastediyorum" diye yanıtlıyor.—Siz hemen kendi kendinize şunu düşünüyorsunuz: Bu sözcükle insan 'diş ağrısını' nasıl 'kastedebilir'? ya da bu sözcükle ağrıyı *kastetmek ne demektir?* Ve yine de, farklı bir bağlamda, siz filanı *kastetmek* zihinsel etkinliğinin tam da, dili kullanmada en önemli şey olduğunu söylerdiniz.

Ancak— "'Abrakadabra' ile diş ağrısını kastediyorum" diyemez miyim? Elbette diyebilirim; ancak bu bir tanımdır: yoksa bu sözcüğü dile getirdiğimde bende olup biten şeyin bir betimi değil

666. Ağrı duyduğunuzu ve aynı anda yakında bir piyanonun çalındığını düşünün. "Birazdan duracak" diyorsunuz. Sizin bununla ağrıyı mı yoksa piyanonun çalmışını mı kastettiğiniz elbette fark eder!—Şüphesiz; ancak bu fark neden ibarettir? Çoğu durumda, tıpkı bir bakışın veya jestin ya da insanın, "kendi kendisine bakma" denebilen gözlerini kapama tarzının genellikle yaptığı gibi, dikkatin bir yönünün sizin bir şeyi ya da bir diğerini kastetmenize karşılık geleceğini kabul ediyorum.

667. Birisinin ağrıyı taklit ettiğini ve sonra "birazdan geçecek" dediğini düşünün. İnsan onun bu ağrıyı kastettiğini söyleyemez mi? Ve yine de o dikkatini herhangi bir ağrı üzerinde yoğunlaştırmıyor — Ve, ya ben sonunda "şimdi durdu" dersem?

668. Ancak, insan şu durumda da bulunamaz mı: İnsan "birazdan duracak" diyor ve ağrıyı kastediyor—ancak "Neyi kastettin?" diye sorulduğunda "Yan odadaki gürültüyü" diye yanıtlıyor. Bu tür bir durumda şu söylenebilir: "..... yanıtını verecektim ancak onu daha iyi düşündüm ve ..... yanıtını verdim."

669. İnsan, konuşurken ona işaret ederek bir nesneyi gösterebilir. Burada, işaret etme, dil-oyununun bir parçasıdır. Ve şimdi bize, sanki insan dikkatini ona yöneltmekle bir duyumdan söz etmiş gibi görünüyor. Ancak bu analoji neredendir? Bu açıkça, insanın *bakma* ya da *dinleme* suretiyle bir şeye işaret edebildiği gerçeğindedir.

Ancak kimi durumlarda, insanın sözünü ettiği bu nesneye *işaret etmesi* bile bu dil-oyunu için, kendi düşüncesi için, tamamen gereksiz olabilir.

670. Birisine telefon ettiğinizi ve ona: "Bu masa çok yüksek" dediğinizi ve masaya işaret ettiğinizi düşünün. Burada, işaret etmenin rolü nedir? Şunu diyebilir miyim: Ona işaret etmekle söz konusu bu masayı *kastediyorum*. Bu işaret etme ne içindir? Ve bu sözcükler nelerdir? Ve onlara başka ne eşlik edebilir?

671. Ve, dinleme iç etkinliği ile tam da neye işaret ederim? Kulağıma gelen sese ve *hiçbir şey* duymadığım zaman sessizliğe mi?

Dinleme, sanki işitsel bir izlenim *arıyor* gibidir ve böylece ona değil, yalnızca onu aradığı *yere* işaret edebilir.

672. Eğer alırlığı olan bir tavra, bir şeye bir tür 'işaret etme' adı verilirse — o zaman bu bir şey, onun aracılığıyla elde ettiğimiz duyum değildir.

673. Bu zihinsel tavır, söylenene, bir hareketin ona eşlik ettiği anlamda *'eşlik'* etmez. (Bir adamın tek başına seyahat edebilmesi ve yine de benim iyi dileklerimin ona eşlik etmesi gibi; veya bir odanın boş olabilmesi ve yine de ışıkla dolu olması gibi.)

674. İnsan, sözgelimi şunu der mi: "Ben biraz önce aslında kendi ağrımı kastetmedim; bunun için aklım yeterince onda değildi." Kendime, diyelim ki, şunu sorabilir miyim: "Biraz önce bu sözcükle neyi kastettim? Dikkatim, ağrım ve o gürültü arasında bölüşülmüştü."

675. "Söyleyin bana, ... sözcüklerini söylediğinizde sizde ne olup bitiyordu?"—Yanıt şu değildir: "Ben ..... demek istiyordum!"

676. "Ben bu sözcükle *bunu* demek istedim" ifadesi, zihnin bir etkilemesi hakkındaki bir ifadeden farklı kullanılan bir ifadedir.

677. Öte yandan: "Biraz önce sövüp sayarken, onu gerçekten demek istediniz mi?" bu belki de şunu söylemektir: "Gerçekten kızgın mıydınız?"—Ve, içebakışın bir sonucu olarak bir yanıt verilebilir ve bu genellikle şöyledir: "Onu çok ciddi olarak ifade etmedim", "Onu yarı şaka olarak söyledim" vbg. Burada derece farklılıkları vardır.

Ve insan aslında, "Bunu söylediğimde yarı yarıya onu düşünüyordum." da der.

678. Bu anlam verme edimi (bu ağrı veya bu piyano çalışı) neden ibarettir? Hiçbir yanıt gelmez—zira ilk bakışta kendilerini öne süren yanıtlar faydasızdır.—"Ve yine de bu sırada ben bir tek şeyi *kastetmiştim*, başkasını değil." Evet,—şimdisiz yalnızca, hiç kimsenin zaten çelişkiye düşmediği bir şeyi vurgulayarak yinelemiş oldunuz.

679. "Ancak *bunu* kastettiğinizden kuşku duyabilir misiniz?"— Hayır; ancak ondan ne emin olabilirim ne de bilebilirim.

680. Siz bana, sövüp saydığınızı ve N'yi kastettiğiniz söylediğinizde, siz bunu yaparken, onun bir resmine bakmış veya onu düşünmüş, adını söylemiş veya ne yapmış olursanız olun benim için aynıdır. Beni ilgilendiren bu olgudan çıkan sonuçların bu şeylerle ilgisi yoktur. Öte yandan, yine de birisi bana bu sövüp saymanın, insan o-adamın açık bir imgesine sahip olduğunda veya onun adını yüksek sesle söylediğinde *etkili* olduğunu açıklayabilir. Ancak, "Önemli olan, sövüp sayan adamın kurbanını nasıl *kastettiğidir*" demememiz gerekir.

681. İnsan, şüphesiz şunu da sormaz: "Ona sövüp saydığınızdan, onunla bağlantı kurulduğundan emin misiniz?"

Eğer insan ondan böylesine emin olabilirse o zaman bu bağlantının kurulması çok kolay olmalı?! Onun kendi nesnesine ulaştığı bilinebilir! — İmdi, ben bir kimseye yazmaya niyetlenip de aslında bir başkasına yazmış olabilir miyim? Ve bu nasıl olabilir?

682. '"Birazdan duracak' dediniz. — Siz bu gürültüyü mü yoksa ağrınızı mı düşünüyordunuz?" Eğer o, "Piyanonun çalmışını düşünüyordum" yanıtını verirse, O varolan bu bağlantıyı mı gözlemliyor yoksa onu bu sözcükler aracılığıyla mı kuruyor? —*Her ikisini de* söyleyemez miyim? Eğer onun söylediği şey doğru olsaydı bu bağlantı var olmaz mıydı?—ve O, her şeye rağmen, varolmayan olan bir bağlantıyı kuruyor olmaz mıydı?

683. Bir baş resmi yapıyorum. Siz "Bunun kimi temsil etmesi gerekiyor? diye soruyorsunuz — Ben: N'yi temsil edecek" diyorum. Siz: "Ancak bu ona benzemiyor, olsa olsa daha çok M'ye benziyor" diyorsunuz.—Onun N'yi temsil ettiğini söylediğimde —bir bağlantı mı kuruyor yoksa bir bağlantıyı mı bildiriyordum? Ve hangi bağlantı vardı?

684. Sözcüklerimin var olan bir bağlantıyı betimlediklerini söyleme lehinde ne vardır? İmdi, onlar yalnız sözcüklerle görünüşe çıkmayan birçok şeyle ilintilidirler. Sözgelimi, onlar, eğer bana so-

rulsaydı o zaman belirli bir yanıt vermem *gerektiğini* söylerler. Ve bu sadece koşullu olsa bile yine de geçmişe ilişkin bir şey söyler.

685. "A'yı ara", "B'yi ara" demek değildir; ancak bu iki buyruğu yerine getirirken tam da aynı şeyi yapabilirim.

Bu iki durumda farklı bir şey olmalı demek, "Bugün benim yaş günüm" ve "Yaş günüm 26 Nisanda" önermelerinin farklı günlere işaret etmesi gerektiğini, çünkü aynı anlama gelmediklerini söylemeye benzer.

686. "Elbette B'yi kastettim, A'yı hiç de düşünmedim!"

"..... için B'nin bana gelmesini istedim"—Bu tümüyle daha geniş bir bağlama işaret eder.

687. "Onu kastettim" demek yerine insan şüphesiz bazen "Onu düşündüm"; hatta bazen de "Evet, ondan söz ediyorduk." diyebilir. Kendinize 'ondan söz etme' nin neden ibaret olduğunu sorun.

688. İnsan bazı durumlarda, "konuşurken onu *sana* söylediğimi duyumsadım" diyebilir. Ancak, eğer ne olursa olsun sizinle konuşsaydım bunu söylemezdim.

689. "N'yi düşünüyorum." "N'den söz ediyorum."

Ondan nasıl söz ederim? Sözgelimi, "bugün N'yi gidip görmeliyim" derim—Ancak bu yeterli değildir elbette! Ne de olsa, "N" derken bu isimden birçok kimseyi kastedebilirim.— "O zaman benim konuşmamla N arasında şüphesiz başka bir bağlantı olmalı zira aksi takdirde *yine* ONU kastetmiş olmamam gerekirdi.)

Böyle bir bağlantı elbette vardır. Ancak siz onu düşünürken değil: Yani zihinsel bir *mekanizm* aracılığıyla.

(İnsan, "onu kastetme" ile "onu amaçlama"yı karşılaştırır.)

690. Ya, benim bir ara, açıkça masum bir işaret yaptığım ve buna bir de birisine sinsi bir yan bakış eklediğim; ve bir başka zaman da böyle bir bakış olmadan onun adını anarak açıkça mevcut birisinden söz ettiğim duruma ne dersiniz?—Onun adını kullanırken ben gerçekten *özel olarak* onun hakkında mı düşünüyorum?

691. Ben kendim N'nin yüzünün bir taslağını belleğimden çizdiğimde çizimimle onu *kastettiğim* söylenebilir. Ancak ben çizerken

(veya önce ya da sonradan) ortaya çıkan hangi süreçlere onu kastetmek diyebilirim?

Zira insan doğal olarak şunu demeyi ister: O, onu kastettiğinde onu amaçlamıştır. Ancak, bir başkasının yüzünü hatırladığında herhangi biri bunu nasıl yapıyor?

Yani o, ONU nasıl hatırlıyor?

Onu nasıl adlandırıyor?

692. Birisinin şunu söylemesi doğru mu: "Sana bu kuralı verdiğimde, senin bu durumda ..... (yapmanı) kastetmiştim." Hatta, O bu kuralı verdiğinde bu durumu hiç düşünmemiş olsa bile? Elbette doğrudur. Zira "onu kastetmek" onu düşünmek demek değildir. Ancak şimdi sorun şudur: Bizim, birisinin filanı kastedip etmediğini nasıl yargılamamız gerekir?— Sözgelimi, onun aritmetik ve cebirdeki belirli bir teknikte ustalaşması ve bir dizinin olağan açılımını başkasına öğretmesi olgusu böyle bir ölçüttür.

693. "Birisine ..... dizisinin oluşumunu öğrettiğimde ben şüphesiz onun yüzüncü yere ..... yazmasını kastederim." —Tamamen doğru; onu kastedersiniz. Ve açıkça onu mutlaka düşünmeden bile. Bu size, "kastetmek" fiilinin dilbilgisinin "düşünmek" fiilininkinden ne kadar farklı olduğunu gösterir. Ve kastetmeye zihinsel bir etkinlik demekten daha aykırı bir şey yoktur! Yani insan karışıklık yaratmaya kalkmadıkça. (Bir tereyağı işinde, fiyatlar arttığı zaman eğer bununla hiçbir sorun doğmuyorsa bunun zararsız olduğunu söylemek de olanaklı olur.)

NOTLAR

1 "Onlar (büyüklerim) bir nesneyi adlandırdıkları ve bu sırada bir şeye doğru döndüklerinde bunu gördüm ve bu şeyi, ona işaret etmek istediklerinde çıkardıkları sesle çağırdıklarını kavradım. Onların niyeti, sanki bütün insanların doğal diliymişçesine kendi bedensel devinimleriyle gösteriliyordu: yüz ifadesi, gözlerin hareketi, bedenin başka kısımlarının hareketi ve bir şey araştırırken, elde ederken,

karşı çıkarken ya da bir şeyden kaçınırken zihnimizin durumunu ifade eden ses tonu. Böylece sözcüklerin çeşitli tümcelerde kendilerine uygun yerlerde tekrar tekrar kullanıldıklarını duyarak hangi nesneleri gösterdiklerini kavramayı derece derece öğrendim; ve ağzım bu işaretleri oluşturmaya alıştıktan sonra onları kendi isteklerimi ifade etmekte kullandım."

I. KISIM

i

İnsan; kızgın, korkmuş, keyifsiz, keyifli, ürkmüş bir hayvan düşünebilir. Ya umutlu bir hayvanı? Ve neden düşünemez?

Bir köpek, sahibinin kapıda olduğuna inanır. Ancak o, sahibinin yarından sonra da geleceğine inanır mı? Ve burada onun yapamadığı *nedir?*—Ben onu nasıl yaparım?—Bunu nasıl yanıtlamam gerekir?

Yalnızca konuşabilenler mi umut edebilir? Ancak bir dil kullanmada ustalaşanlar. Yani umut fenomenleri bu karmaşık yaşam biçiminin tarzlarıdırlar. (Eğer bir kavram insana ait bir el yazısının bir özelliğini gösterirse, yazmayan varlıklar için bunun hiçbir uygulayımı yoktur.)

"Keder", yaşamımızın dokusu içinde çeşitli dönüşümlerle tekrarlanan bir modeli betimler. Eğer bir insanın hüznünün ve sevincinin bedensel ifadesi, diyelim ki, bir saatin tıklamasıyla birlikte arka arkaya gelseydi burada bizim hüzün veya sevinç modelinin karakteristik oluşumuna sahip olmamamız gerekirdi.

"Bir saniyelik şiddetli bir ağrı duydu."—Şunu söylemek neden tuhaf gelsin: "Bir saniyelik derin bir keder duydu." Yalnızca, bunun çok ender ortaya çıkması nedeniyle mi?

Ancak siz *şimdi* kederi duyumsamıyor musunuz? ("Ancak siz *şimdi* satranç oynamıyor musunuz?") Yanıt olumlu olabilir ancak bu, keder kavramım bir duyum kavramına daha fazla benzer kılmaz.—Bu soru şüphesiz gerçekten zamansal ve kişiseldi, ortaya atmak istediğimiz mantıksal bir soru değil.

"Size söylemem gerek: Ürkütüldüm."

"Size söylemem gerek: O beni titretiyor."

Ve insan bunu *gülümseyen* bir ses tonuyla da söyleyebilir.

Ve bana onun bunu duyumsamadığını mı söylemek istiyorsunuz? O bunu başka nasıl *biliri*—Ancak onu malumatın bir parçası olarak söylediğinde bile onu kendi duyumlarından Öğrenmez.

Zira, fiziksel ürpermeyle ortaya çıkan duyumları düşünün: "O beni ürpertiyor" sözcüklerinin kendileri böyle bir ürperme tepkisidir; ve eğer onları dile getirirken onları işitiyor ve duyumsuyorsam bu o duyumların geri kalanları arasına girer. Şimdi neden bu sözsüz ürperme sözel olanın nedeni olsun?

ii

"Bu sözcüğü işittiğimde, o bana ..... ifade etti" dediğinde insan, bir *zaman noktasına* ve *bu sözcüğü kullanmanın bir tarzına* gönderim yapar. (Şüphesiz, bizim yakalamayı başaramadığımız işte bu bileşimdir.)

Ve, "Ben o sırada ..... diyecektim" ifadesi *bir zaman noktasına* ve bir *eyleme* gönderim yapar. Ben, onları, kullandığım ifadenin başka özelliklerinden ayırmak için bu söyleyişin temel *gönderimlerinden* söz ediyorum. Bir söyleme için esas olan bu gönderimler, aksi takdirde yabancı ifade biçimi olanı, buna, bizim alıştığımız biçime, çevirmemizi sağlayanlardır.

Eğer siz "till (İng.Toprağı sürmek/—e kadar)" sözcüğünün hem bir fiil hem de bir bağlaç olabildiğini söyleyemez veya içinde bazen birinin bazen de diğerinin olduğu tümceler kuramazsanız basit dershane alıştırmalarını halledemezsiniz. Ancak bir öğrenciden bu sözcüğü herhangi bir bağlam dışında bu ya da şu tarzda *kavraması* veya onu nasıl kavradığını bildirmesi istenmez.

"Bu gül kırmızı(dır)" sözcükleri, eğer "dır" sözcüğü, "özdeştir" anlamına sahipse, anlamsızdırlar.—Bu, şu mu demektir: Eğer bu tümceyi söyler ve "dır"ı, özdeşlik göstergesi olarak ifade ederseniz, bu anlam parçalara ayrılıp dağılır.

Bir tümceyi alıyor ve birisine onun sözcüklerinin her birinin anlamını söylüyoruz; bu ona, onları nasıl uygulayacağını ve böylece tümceyi de nasıl uygulayacağını söyler. Eğer biz bu tümcenin yerine anlamsız bir sözcük dizisi seçseydik O bu *diziyi* nasıl uygulayacağını öğrenemezdi. Ve eğer "dır" sözcüğünü özdeşlik göstergesi olarak açıklarsak o zaman O, "bu gül kırmızısıdır" tümcesini nasıl kullanacağını öğrenmez.

Ve yine de şu, 'anlamın parçalara ayrılıp dağılması' konusunda doğru bir şey vardır. Onu şu örnekten çıkarın: Birisi başka birisine şöyle diyebilir: Eğer siz "Hail!" selâmını anlamlı olarak telâffuz et-

mek istiyorsanız onu söylerken dolu tanelerini (hailstones) düşünmeseniz daha iyi edersiniz!

Bir anlamı deneyimleme ve bir zihinsel imgeyi deneyimle-me. "Her iki durumda", demek isteriz, "biz bir şey, fakat farklı bir şey *deneyimliyoruz.* Bilince farklı bir içerik öneriliyor— sunuluyor." — imgeleme deneyiminin içeriği nedir? Yanıt bir resim veya betimdir. Ve anlam verme deneyiminin içeriği nedir? Buna ne demem gerektiğini bilmiyorum. — Eğer yukarıdaki sözde bir anlam varsa bu, bu iki kavramın tıpkı 'kırmızı' ve 'mavi' kavramları gibi nakledilmeleridir; ve bu yanlıştır.

İnsan anlamın anlaşılmasını, bir zihinsel imgeyi ele geçirir gibi yakalayabilir mi? Yani eğer bir sözcüğün bir anlamı bize ansızın çarparsa—o orada zihnimde de kalabilir mi?

"Tüm bu şema kendini birdenbire zihnime sundu ve beş dakika kadar orada kaldı." Bu neden tuhaf görünür? İnsan şöyle düşünebilir: Birdenbire aklıma gelen ve orada zihnimde kalan şey aynı şey olmuş olamaz.

Ansızın "Şimdi ona sahibim!" diye bağırdım—ani bir çıkış ve ardından bu şemayı ayrıntılı olarak ileri sürebilirdim. Bu durumda alıkonulmuş olması gereken şey nedir? Belki de bir resim. Ancak "Şimdi ona sahibim" bu resme sahip olduğum anlamına gelmedi.

Eğer bir sözcüğün bir anlamı aklınıza geldi ve onu tekrar *unutmadıysanız* şimdi bu sözcüğü filan bir tarzda kullanabilirsiniz.

Eğer bu anlam aklınıza ge İdiyse artık onu *bilirsiniz* ve bu bilme o aklınıza geldiğinde b aşlamıştır. O halde bir şey imgeleme deneyimi neye benzer?

Eğer ben "Bay Scot bir İskoçyalı (Scot) değildir" dersem, birinci Scot'ı bir özel ad, ikincisini de bir genel ad olarak kullanırım. O halde birinci ve ikinci "Scof'ta zihnimde farklı şeylerin mi sürüp gitmesi gerekir? (Benim bu tümceyi 'papağan gibi' söylemediğim varsayılırsa.)—Birinci Scot'ı bir genel ad olarak, ikincisini de bir özel ad olarak söylemeye çalışın.—O nasıl yapılır? Onu yaptığımda, bu sözcükleri söylerken zihnimin önüne doğru anlamları sıralamaya

çalışarak bu çabayla göz atıyorum.—Ancak onları alışıldık biçimde kullandığımda zihnimin önüne bu sözcüklerin anlamlarını getirir miyim?

Ben bu tümceyi bu anlam değişikliği ile söylediğimde onun anlamının parçalara ayrılıp dağıldığını duyumsarım.— İmdi, ben duyumsarım ama onu kendisine söylediğim kişi duyumsamaz. Öyleyse o neye zarar verir? "Ancak burada önemli olan nokta, insan bu tümceyi alışıldık biçimde söylediğinde, *başka* bir şeyin, tam kesin bir şeyin ortaya çıkmasıdır." —Ortaya çıkan şey, 'insanın zihninin önünde anlamların sıralanması' *değildir.*

iii

Benim ona ilişkin imgemi *onun* bir imgesi yapan nedir?

Bu imgenin ona benzemesi değil.

Bu aynı soru bu imge için, "şimdi onu canlı olarak önümde görüyorum" ifadesine uygulanır. Bu söylemeyi *onun* hakkında bir söyleme yapan nedir? Onda olan veya onunla eş zamanlı ('onun ardında') olan bir şey değil. Eğer onun kimi kastettiğini bilmek istiyorsanız, ona sorun.

(Ancak bir yüzün zihnimin önüne gelmesi ve hatta onu, kimin yüzü olduğunu veya nerede gördüğümü bilmeksizin bile çizebilmem de olanaklıdır.)

Yine de bir kimsenin bir imgeye sahip olmuşken veya ona sahip olma yerine, onu parmağıyla havaya da olmuş olsa çizdiğini düşünün. (Buna "motor imge" denir.) Ona şu sorulabilir: "Bu kimi temsil ediyor?" Ve onun yanıtı kesin olur.—Sanki o sözel bir betim vermişti ve böyle bir betim yalnızca bu imgenin *yerini* de alabilir.

iv

"Onun acı çektiğine inanıyorum."—Onun bir otomat olmadığına da *inanıyor* muyum?

Her iki bağlantıda da bu sözcüğü kullanmak doğasına aykırı olur.

(Ya da o şöyle midir: Onun acı çektiğine inanıyorum ancak Onun bir otomat olmadığından eminim. Saçma!)

Bir dosttan şöyle söz ettiğimi düşünün: "O bir otomat değildir."—Bununla yerilen malumat nedir ve bu kimin için malumat olur? Alışıldık durumlarda onunla buluşan *insan* için mi? O ona hangi malumatı *verebiliri* (Çoğunlukla bu adam daima bir insan gibi davranır, ara sıra bir makine gibi değil.)

"Onun bir otomat olmadığına inanıyorum", tıpkı bunun gibi, şimdiye kadar hiçbir anlam taşımaz.

Benim ona karşı tutumum bir ruha karşı bir tutumdur. Onun bir ruha sahip olduğu *kanısında* değilim.

Din, beden çözüldüğünde ruhun var olabildiğini öğretir. Şimdi bu öğretiyi anlar mıyım?—Elbette anlarım — Onunla bağlantılı olan pek çok şey düşünebilirim. Ve bu şeylerin resimleri yapılmamış mıdır? Ve böyle bir resim neden bu sözü edilen öğretinin eksik bir karşılığı olsun? Neden o, sözcüklerle *aynı* hizmeti görmesin? Ve önemli olan işte bu hizmettir.

Eğer kafadaki düşüncenin resmi kendisini bize zorlayabiliyorsa, o zaman neden bunu ruhtaki düşüncenin resmi daha da fazla yapmasın?

İnsan bedeni insan ruhunun en iyi resmidir.

Ve şu ifadeye ne demeli: Yüreğine işaret ederek, "Onu söylediğinizde yürekten anladım. Belki de insan bu hareketi *kastetmez* mi? Elbette onu kasteder. Veya insan *salt* bir figür kullandığının farkında mıdır? Aslında değildir.—O, bizim seçtiğimiz bir figür, bir gülümseme değil yine de tasviri bir ifadedir.

V

Bir noktanın (sözgelimi, bir ekrandaki bir ışık noktasının) hareketini gözlemlediğimizi farz edin. Bu noktanın davranışından çok çeşitli türden önemli sonuçlar çıkartmak olanaklı olabilir. Ve burada ne kadar da çok gözlem yapılabilir!—Bu noktanın izlediği yol ve birtakım karakteristik ölçüleri (sözgelimi, genişliği ve dalga-boyu), veya hız derecesi ve değişme yasası, veya aralıklı olarak değişikliğe uğradığı yerlerin sayısı ya da konumu, veya bu yerlerdeki yolun eğriliği ve sayısız başka şey.—Onun davranışının bu özelliklerinden herhangi biri bizi ilgilendirecek tek özellik olabilir. Sözgelimi, biz, onun belirli bir anda yaptığı birtakım halkalar dışında onun hareketlerine ilişkin her şeye kayıtsız kalabiliriz.—Ve eğer biz yalnızca böyle *tek bir* özellikle değil ancak birkaçıyla ilgilemeydik her biri bize bütün geri kalanlardan türce farklı özel bir bilgi verebilirdi. İnsanın davranışıyla; bizim bu davranışta gözlemlediğimiz farklı karakteristik özelliklerle ilgili durum budur.

O halde psikoloji zihni değil de davranışı mı inceler?

Psikologlar neyi kaydederler?—Neyi gözlemlerler? İnsanların davranışlarını ve özellikle de sözlerini değil mi? Ancak *bunlar* davranış hakkında değildirler.

"Onun canının sıkkın olduğunun farkına vardım." Bu onun davranışına mı yoksa zihin durumuna mı ilişkin bir rapordur? ("Gökyüzü ürkütücü görünüyor": Bu, şimdiye mi yoksa geleceğe mi ilişkindir?) Her ikisi de; yine de yan yana değil, ancak diğeri *aracılığıyla* birine ilişkin.

Bir doktor soruyor: "O kendini nasıl hissediyor?" Hemşire: "İnliyor" diyor. Onun davranışına ilişkin bir rapor. Ancak onlar için, bu inlemenin gerçekten hakiki olup olmadığı, gerçekten herhangi bir şeyin ifadesi olup olmadığı sorusuna gerek var mıdır? Onlar, sözgelimi, "Eğer inliyorsa ona daha fazla ağrı kesici vermeliyiz" sonucunu—bir orta terimi bastır-maksızın—çıkaramaz-

lar mı? Maksat' onların davranışın betimini hizmete sokmaları değil mi?

"Ancak, o zaman onlar zımni bir ön kabul yaparlar." O halde bizim dil-oyununda yaptığımız şey daima zımni bir ön kabule dayanır.

Psikolojik bir deneyi betimliyorum: Aletler, deneyleyenin sorulan, deneğin eylemleri ve yanıtlan—ve sonra onun bir oyundaki bir sahne olduğunu söylüyorum. Şimdi her şey farklıdır. Öyleyse şu denecektir: Eğer bu deney bir psikoloji kitabındaki gibi betimlenseydi, o zaman betimlenen davranış, tam da bu deneğin bizi anlamadığının, yanıtları ezbere öğrenmediğinin ve bu türden başka şeylerin ön kabulü nedeniyle zihinsel bir şeyin ifadesi olarak anlaşılırdı.—Öyleyse bir ön kabul yapıyoruz?

Biz kendimizi gerçekten hep şöyle mi ifade etmeliyiz: "Ben doğal olarak .....ön kabulünü yapıyorum."—ya da biz yalnızca, öteki bunu zaten bildiği için böyle yapmıyor muyuz?

Bir ön kabul bir şüpheyi belirtmez mi? Ve şüphe tümüyle ortadan kalkabilir. Şüphe etmenin bir sonu vardır.

Bu şu bağıntıya benzer: fizik nesne—duyu izlenimleri. Burada biz iki farklı dil-oyunu ve onlar arasındaki karmaşık bir bağıntıya sahibiz.—eğer onların bağıntılarını *yalın* bir formüle indirgerseniz yanlış yaparsınız.

vi

Farz edin ki biri şöyle dedi: Sözgelimi bir kitaptaki her tanıdık sözcük zihnimize kendisiyle birlikte bir atmosfer, canlı olarak belirtilmiş kullanımlardan bir 'hâle' taşır.-Tıpkı, sanki bir tablodaki her figür ince gölgeli manzara çizimleriyle çevrelenmiş, sanki bir başka boyutta gibidir ve biz onlardaki figürleri farklı bağlamlarda görmüşüzdür.-Yalnız bu tahmini ciddiye alalım!-O zaman *niyeti* açıklamanın yeterli olmadığını görürüz.

Zira o böyleyse, eğer bir sözcüğün olası kullanımları, biz onu dile getirir veya işitirken önümüzde yan gölgeler içinde yüzerse—bu sadece *bizi* ilgilendirir. Ancak biz başka insanlarla, onların da bu deneyime sahip olup olmadıklarını bilmeden iletişimde bulunuruz.

Onunla birlikte anlamanın bir iç süreç olduğunu söyleyen birine nasıl karşı koymalıyız?—Eğer O, onunla birlikte satrancın nasıl oynanacağını bilmenin bir iç süreç olduğunu söylerse ona nasıl karşı koymalıyız? Onun satranç oynayıp oynamayacağını bilmek istediğimizde onun iç dünyasında sürüp giden bir şeyle ilgilenmediğimizi söylememiz gerekir.—Ve eğer O, bizim gerçekten ilgilendiğimiz şeyin işte tam da bu olduğu, yani Onun satranç oynayıp oynayamayacağıyla ilgilenmemiz olduğu yanıtını verirse—o zaman Onun dikkatini kendi kapasitesini tanıtlayacak ölçütlere ve öte yandan da bu 'iç durumlar'ın ölçütlerine çekmemiz gerekecektir.

Hatta birisi ancak belirli bir duyguya sahip olduğunda ve sahip olduğu sürece bile bu duygu bu kapasite olmaz.

Bir sözcüğün anlamı insanın onu işitirken veya söylerken sahip olduğu deneyim değildir ve bir tümcenin anlamı böylesi deneyimlerin bir bileşiği değildir.—(Bireysel sözcüklerin anlamlan, "Ben henüz onu görmedim" tümcesinin anlamını nasıl oluşturur?) Bu tümce sözcüklerden ibarettir ve bu yeterlidir.

Her sözcük—denebilir—farklı bağlamlarda farklı bir karaktere sahip olsa da aynı zamanda, daima tek bir fizyonomiye sahip *bir tek* karakter vardır. O bize bakar—Ancak bir *tablodaki* bir yüz de bize bakar.

Belki de birkaç tane değil de tek bir eğer-duygusu olduğundan emin misiniz? Bu sözcüğü çok çeşitli bağlamlarda söylemeyi denediniz mi? Sözgelimi, o bu tümcenin asıl vurgusunu taşıdığında ve bunu onun yanındaki sözcük yaptığında.

Sözcüklerin kendisine ne hissettirdiklerinden söz ederek bize "eğer" ve "ancak" sözcüklerinin ona *aynı şeyi* hissettirdiğini söyleyen bir adam bulduğumuzu düşünün. Ona inanmamakta haklı olmalı mıyız? Bunun tuhaf olduğunu düşünebiliriz. İnsan, "o hiç de bizim oyunumuzu oynamıyor" diyebilir. Ya da hatta: "Bu farklı bir insan tipidir." de diyebiliriz.

Eğer o, "eğer" ve "ancak" sözcüklerini bizim kullandığımız gibi *kullandıysa*, onun bunları bizim anladığımız gibi anladığını düşünmemiz gerekmez mi? İnsan, bu eğer-duygusuyla bu psikolojik ilgiyi, eğer onu bir anlamın apaçık bağlılaşığı sayarsa yanlış anlar; onun daha çok, farklı bir bağlamda, ortaya çıktığı özel durumlarda görülmesi gerekir.

Bir kimse, "eğer" sözcüğünü dile getirmediğinde bu eğer-duygusuna asla sahip olmaz mı? Şüphesiz bu nedenin tek başına bu duyguyu üretip üretmediği dikkate değerdir. Ve bu genel olarak bir sözcüğün 'atmosferine' uygulanır;—neden insan, yalnızca *bu* sözcüğün bu atmosfere sahip olduğunu böylesine doğal bir mesele sayar?

Eğer-duygusu, "eğer" sözcüğüne eşlik eden bir duygu değildir.

Bu eğer-duygusunun, bir müzikli sözün bize verdiği bu özel 'duygu' ile karşılaştırılması gerekir. (İnsan bazen böyle bir duyguyu, "burada sanki bir sonuç çıkarılmış gibi" veya "'böylece' demek istiyorum.", veya "burada ben daima bir hareket yapmak istiyorum—" diyerek betimler ve sonra da onu yapar.)

Ancak bu duygu bu sözden ayrılabilir mi? Ve henüz o, bu duygu olmaksızın işitilebildiği için bu sözün kendisi değildir.

Bu açıdan o, bu sözün çalındığı 'ifade' ye benzer mi?

Bu parçanın bize tamamen özel bir duygu verdiğini söyleriz. Onu kendi kendimize seslendirir ve belli bir hareket yapar ve ayrıca belki de özel bir duyuma sahip oluruz. Ancak farklı bir bağlamda bu eşlikçilere —bu harekete, bu duyuma— hiç itibar etmememiz gerekir. Onlar, sadece bu parçayı seslendirdiğimiz zaman dışında tamamen boşturlar.

"Onu gerçekten belirli bir ifadeyle seslendiriyorum." Bu ifade bu parçadan ayrılabilen bir şey değildir. O farklı bir kavramdır. (Farklı bir oyun.)

Bu deneyim, *böyle* çalınan bu parçadır (yani, sözgelimi ben onu yaparken; ancak onu bir betim *ima edebilir).*

Böylece, kendi nesnesinden ayrılabilen atmosfer—bir atmosfer değildir.

Aralarında yakın ilişki olan, bizim bir araya getirdiğimiz şeyler birbirlerine uygun gibi görünürler. Ancak bu uygun gibi görünme nedir? Onların uygun gibi görünmeleri nasıl gösterilir? Belki de şöyle: Bu ad'a, bu yüze, bu el yazısına sahip bir adamın *bu* yapıtları üretmediğini, ancak belki de bunların yerine tamamen farklı olanlarını (başka ünlü kişilerinkileri) ürettiğini düşünemeyiz.

Onu düşünemeyiz? Dener miyiz?

İşte bir olasılık: Birisinin "Beethoven'in dokuzuncu senfoniyi yazışı"nı resmettiğini duyuyorum. Bu tür bir şeyi böyle bir resmin bize göstereceğini kolayca düşünebilirim. Ancak ya birisi, Goethe'nin dokuzuncu senfoniyi yazmasının neye benzemiş olduğunu temsil etmek isterse? Burada şaşırtıcı ve gülünç olmayan hiçbir şey düşünemem.

vii

Uykudan uyanan insanlar bize birtakım olaylar anlatıyorlar (filan yerde olduklarını, vbg.). Sonra biz onlara, bu hikâyeyi önceleyen "Düş gördüm" ifadesini öğretiyoruz. Daha sonra ben zaman zaman onlara "geçen gece hiç düş gördünüz mü?" diye soruyorum ve bazen bir düşün anlatılmasıyla, bazen de anlatılmaksızın evet veya hayır yanıtını alıyorum. İşte dil-oyunu budur. (Ben burada kendimin rüya görmediğini varsayıyorum. Ancak, o zaman ben görülmez bir varlık duygusuna hiç sahip olmam; başkaları olur, ve ben onlara kendi deneyimlerini sorabilirim.)

Şimdi ben insanların kendi bellekleri tarafından aldatılıp aldatılmadıkları; uyurlarken bu imgelere gerçekten sahip olup olmadıkları veya bunun yalnızca onlara uyanıklarken böyle görünüp görünmediği konusunda bir tahmin yapmalı mıyım? Ve bu sorunun ne anlamı vardı?—Ve ne ilgisi? Birisi bize kendi düşünü anlattığında bunu hiç kendimize sorar mıyız? Ve eğer sormuyorsak—bunun nedeni onun belleğinin onu aldatmış olmayacağından emin olmamız mıdır? (Ve, ya o gerçekten özellikle kötü bellekli biri ise?—)

Bu, düşlerin uyku sırasında gerçekten ortaya çıkıp çıkmadıkları veya onların uyandırılmış bir bellek fenomeni olup olmadıkları sorusunu sormanın her zaman saçma olması anlamına mı gelir? O bu sorunun kullanımına bağlı olacaktır.

"Zihin bir sözcüğe anlam verebilir gibi görünüyor"—bu sanki benim "Benzendeki karbon atomlarının bir altıgenin köşelerinde yatar gibi görünüyor" deyişim gibi değil midir? Ancak bu öyle gibi görünen bir şey değildir; o bir resimdir.

Daha yüksek hayvanların ve insanın evrimi, ve belirli bir düzeyde bilincin uyanışı. Bu resim şöyle bir şeydir: Ancak bir gün insan, gören gözlerini açar ve ışıkla karşılaşır.

Bu dilin öncelikle betimlediği şey bir resimdir. Bu resimle ne ya-

pılması gerektiği, onun nasıl kullanılması gerektiği hâlâ belirsizdir. Yine de tamamen açıklıkla, eğer söylediğimiz şeyin anlamını anlamak istiyorsak incelenmelidir. Ancak bu resim bize bu görevi veriyor gibi görünüyor; o zaten belirli bir kullanıma işaret ediyor. İşte o bizi böyle içine alıyor.

viii

"Benim kinestetik duyumlarım bana eklemli uzuvlarımın hareketi ve konumundan haber verir."

Ben işaret parmağıma az genişlikte kolay bir sarkaç hareketi yaptırıyorum. Ben ya onu çok az duyumsanın ya da hiç duyumsamam. Belki de ufak bir gerilme olarak bu parmağın ucunda birazcık. (Eklemde hiç değil.) Ve bu duyum bana bu hareketi haber verir mi?—zira ben bu hareketi aynen betimleyebilirim.

"Ancak yine de onu duyumsamaksınız, aksi takdirde parmağınızın nasıl hareket ettiğini (bakmaksızın) bilemezsiniz." Ancak onu "bilmek" yalnızca şu demektir: Onu betimleyebilmek.—Ben bir sesin geldiği yönü, yalnızca, o bir kulağı diğerinden daha güçlü etkilediğinden dolayı söyleyebilirim ancak bunu kulaklarımda hissetmem; yine de onun kendi etkisi vardır: Sesin geldiği yönü *bilirim;* sözgelimi, o yöne bakarım.

Bu, bize bedendeki ağrının nerelerde olduğundan haber verenin, ağrının bir özelliği ve onun ait olduğu zamanı bize söyleyenin bellek imgesinin bir özelliği olması gerektiği düşüncesiyle aynıdır.

Bir duyum bizi bir eklemli uzvun hareketi ve konumundan *haberdâr edebilir.* (Sözgelimi, eğer siz normal bir insanın bildiği gibi, kolunuzun açılıp açılmayacağını bilmiyorsanız dirsekteki delip geçici bir ağrıyla öğrenebilirsiniz.)—Aynı şekilde, bir ağrının özelliği bize incinmenin yerini söyleyebilir. (Ve bir fotoğrafın solgunluğu onun ne kadar eski olduğunu.)

Benim bir nesnenin biçimi ve rengini bir duyu izleniminden öğrenmemin ölçütü nedir?

Hangi duyu izlenimi? İmdi, *bu;* onu betimlemek için sözcükler veya bir resim kullanırım.

Ve şimdi: Parmaklarınız bu konumdayken ne hissediyorsunuz?—" İnsanın bir duyguyu nasıl tanımlaması gerekir? O özel ve

tanımlanamaz bir şeydir." Ancak, sözcüklerin kullanımını öğretmek olası olmalı!

Aradığım şey, dilbilgisel ayrımdır.

Bu kinestetik duyguyu bir an için bir kenara bırakalım.— Birisine bir duyguyu betimlemek istiyorum ve ona *"Bunu* yap, ve o zaman ona ulaşacaksın" diyorum ve kolumu veya başımı belirli bir konumda tutuyorum. Şimdi bu bir duygunun betimi midir? Ve onun, hangi duyguyu kastettiğimi anladığını ne zaman söyleyeceğim?—onun sonradan bu duygunun *başka* bir betimini vermesi gerekir. Ve bu ne tür bir betim olmalı?

Ben *"Bunu* yap ona ulaşacaksın" diyorum. Burada bir şüphe olabilir mi? Eğer söz konusu olan bir duygu ise bir şüphe olmamalı mı?

Bu şöyle görünüyor; *bunun* tadı *şöyle; bu şöyle* bir his veriyor. "Bu" ve "şöyle" farklı olarak açıklanmalıdır.

Bizim bir 'duygu'yla ilgimiz tamamen *belirli* türden bir ilgidir. Sözgelimi o, 'bu duygunun derecesini', 'yerini' ve bir duygunun bir diğeri tarafından örtülebildiği alanı içerir. (Bir hareket çok ağrılı olduğunda, sonuçta bu ağrı aynı yerdeki başka her zayıf duyumu örttüğünde, bu sizin bu hareketi gerçekten yapıp yapmadığınızı şüpheli kılar mı? Bu sizi, bakarak öğrenmeye götürebilir mi?

ix

Eğer kendi kederinizi gözlemlerseniz onu gözlemlemek için hangi duyuları kullanırsınız? Belirli bir duyuyu; keder hissi vereni mi? O halde onu gözlemlerken onu *farklı* mı duyumsarsınız? Ve gözlemlediğiniz bu keder nedir—yalnızca gözlemlenirken var olan mı?

'Gözlemleme', gözlemleneni ortaya çıkaramaz. (Bu kavramsal bir ifadedir.)

Yine: Ben yalnızca, gözlem aracılığıyla ortaya çıkanı 'gözlemlemem'. Gözlemin nesnesi *başka* bir şeydir.

Dün daha ağrılı olan bir dokunuş bugün artık öyle değil.

Bugün ağrıyı yalnızca onun hakkında düşündüğümde du-yumsuyorum. (Yani: Belli koşullarda.)

Benim kederim artık aynı keder değil; bir yıl önce benim için daha dayanılmaz olan bir anı şimdi artık öyle değil.

İşte bu, gözlemin bir sonucudur.

Herhangi birisinin gözlemliyor olduğunu ne zaman söyleriz? Kabaca: Onların kendisine ne anlattığım(sözgelimi) betimlemek için kendisini birtakım izlenimler alacak elverişli bir konuma koyduğu zaman.

Eğer siz birisine, kırmızı bir şey gösterilince belirli bir ses, sarı bir şey gösterilince bir başka ses ve başka renkler için benzeri sesler çıkartmasını öğretseydiniz yine de o nesneleri renkleriyle betimleyemezdi. Yine de O bir betim vererek bize yardımcı olabilir. Bir betim, uzamdaki bir yayılmanın bir tasarımıdır.(Sözgelimi, zamandaki bir yayılmanın.)

Bir odanın etrafına göz attığımda, birdenbire etkileyici kırmızı renkten bir nesne gözüme çarpıyor ve "Kırmızı!" diyorum—bu bir betim değildir.

"Korkuyorum" sözcüğü bir zihin durumunun betimi midir? Ben "korkuyorum" diyorum; başka birisi bana "Bu neydi? Bir korku nidası mı; yoksa bana ne hissettiğini mi anlatmak istiyorsun?

Yoksa o senin mevcut durumun üzerinde bir düşünüm mü?" diye soruyor.—Ona her zaman açık bir yanıt verebilir miyim? Ona bu yanıtı hiç mi veremem?

Burada türlü şeyler düşünebiliriz, sözgelimi:

"Hayır, hayır! Korkuyorum!"

"Korkarım. Bunu size üzülerek itiraf etmem gerek."

"Hâlâ bir parça korkuyorum ama önceki kadar değil."

"Kendime itiraf etmesem de aslında hâlâ korkuyorum."

"Türlü korkularla kendime eziyet ediyorum."

"Korkarım, şimdi tam da korkusuz olmam gereken an!"

Bu tümcelerin her birine özel bir ses tonu ve farklı bir bağlam uygundur.

Sanki bizden çok daha kesin olarak düşünmüş ve bizim yalnızca bir sözcük kullandığımız yerde farklı sözcükler kullanmış insanlar düşünmek olanaklıdır.

Biz, "'Korktum' aslında ne demektir? Onu söylerken neye gönderim yaparım?" diye sorarız. Ve şüphesiz buna hiçbir yanıt bulmaz veya yetersiz bir yanıt buluruz.

Soru şudur: "O hangi bağlamda ortaya çıkar?" Eğer, "Ben neye gönderim yapıyorum?", "Onu söylerken neyi düşünüyorum" sorusunu, bu korku ifadesini tekrar etme ve aynı zamanda da, sanki gözlerimin kenarından ruhumu gözlemliyor gibi, kendime ulaşma suretiyle halletmeye çalışırsam hiçbir yanıt bulamam. Somut bir durumda, ben aslında "Bunu neden söyledim?, bununla neyi kastettim?" diye sorabilirim — ve bu soruya yanıt da verebilirim; ama bu konuşmaya eşlik eden şeyi gözlemleme sebebiyle değil. Ve benim yanıtım önceki sözü doldurur, açıklar.

Korku nedir? "Korkmak" ne demektir? Eğer onu *tekil bir* göstermeyle tanımlamak istersem—korkuyu *oynamam* gerekir.

Umudu da bu şekilde tasarımlayabilir miyim? Güçbelâ. Peki ya inancı?

Kendi zihin durumumu (diyelim ki, korku durumumu) betimleme benim belirli bir bağlamda yaptığım bir şeydir. (Tıpkı

bir deneye belli bir etki yapmanın belirli bir bağlama dayanması gibi.)

O halde, benim farklı oyunlarda aynı ifadeyi kullanmam şaşırtıcı mıdır? Ve bazen de sanki oyunlar arasındaymış gibi? Ve ben daima tam kesin bir amaçla mı konuşurum? Ve söylediğim şey bunu yapmadığım için mi anlamsızdır?

Bir cenaze töreni konuşmasında "..... —mızın yasını tutuyoruz" dendiğinde bunun şüphesiz bir yas ifadesi olması gerekir; orada bulunanlara herhangi bir şey söylemek değil. Ancak bir dua sırasında bu sözcükler bir bakıma birisine bir şey söylemek için kullanılırlar.

Ancak problem şudur: Bir betim denemeyen, herhangi bir betimden daha ilksel olan bir nida/ses yine de içsel yaşamın bir betimi işini görür.

Bir nida bir betim değildir. Ancak geçişler vardır. Ve "Korkuyorum" sözcüğü bir nida olmaya az çok yaklaşabilir. O bunun çok yakınına gelebilir ve aynı zamanda da onun *uzağında* olabilir.

Biz elbette her zaman, birisinin *şikâyet ettiğini* söylemeyiz, çünkü o ağrı duyduğunu söyler. Öyleyse "Ağrı duyuyorum" sözcükleri bir şikâyet nidası/sözü de olabilir başka bir şey de. Ancak eğer, "Korkuyorum", her zaman bir şikâyet nidası değil de bazen öyleyse, o halde neden o *daima* zihin durumunun bir betimi olsun?

x

Biz, " ..... inanıyorum" gibi bir ifadeyi kullanmaya nasıl ulaştık? Bir fenomenin (inanmanın) bir ara farkına mı vardık? Kendimizi ve başkalarını gözlemledik de inancı böyle mi keşfettik?

Moore'un paradoksu şöyle ortaya konabilir: "Durumun bu olduğuna inanıyorum" ifadesi "durum budur" olumlaması gibi kullanılır; ve yine de durumun bu olduğuna inanıyorum *hipotezi*, durum budur hipotezi gibi kullanılmaz.

Öyleyse, sanki "inanıyorum" olumlaması, "inanıyorum" hipotezinde olduğu düşünülen şeyin olumlaması değilmiş gibi *görünüyor!*

Aynı şekilde: "Yağmur yağacağına inanıyorum" ifadesi, "Yağmur yağacak" a benzer bir anlama, yani bir kullanıma sahiptir, ancak "Ben o sırada yağmur yağacağına inanmıştım" m anlamı, "O sırada yağmur yağdı"nın anlamına benzemez.

"Ancak, 'İnanmıştım', elbette, 'İnanıyorum'un şimdide olması gibi aynı şeyi geçmiş zamanda söylemeli!" Şüphesiz $\sqrt{-1}$, $\sqrt{1}$'in 1 ile bağıntıyı anlatması gibi —1 ile bağıntıyı anlatmalıdır! Bu hiçbir şey ifade etmez.

"Ancak ben '..... inanıyorum' dediğimde kendi zihin durumumu betimlerim—ancak bu betim inanılan olgunun dolaylı bir kabulüdür,"—Benim kimi durumlarda bir fotoğrafı, fotoğrafı olduğu şeyi betimlemek için betimlediğim gibi.

Ancak o zaman ben bu fotoğrafın iyi bir fotoğraf olduğunu da söyleyebilmeliyim. Öyleyse şunu da: "Yağmur yağdığına inanıyorum ve inancım güvenilirdir öyleyse ona güvenirim."— Bu durumda benim inancım bir tür duyu-izlenimi olur.

İnsan kendi duyumlarına güvenmeyebilir ancak kendi inancına güvenmemezlik edemez.

Eğer 'yanlış olarak inanmak' anlamına gelen bir fiil olsaydı şimdiyi gösteren birinci şahıs anlamlı olmazdı.

"İnanmak","dilemek","istemek" fiillerinin, "kesmek", "çiğnemek", "koşmak" fiillerinin bütün çekimlerini göstermelerine doğal bir mesele olmaktan ziyade en şaşırtıcı şey olarak bakın.

Rapor verme dil-oyununa, bir raporun, işitene, kendi konusu hakkında değil de bu raporu veren kişi hakkında bilgi vermesi anlamına gelen, bir değişiklik verilebilir.

Sözgelimi, bir öğretmen bir öğrenciyi imtihan ettiğinde durum böyledir. (Cetveli denemek için ölçebilirsiniz.)

Bir ifadeyi —sözgelimi "İnanıyorum"u— şu şekilde ortaya koymam gerektiğini farz edin: Raporu veren hakkında bilgi vermeye hizmet ettiklerinde bunun raporların önüne konulmuş olması gerekir. (Öyleyse bu ifadenin, kendisiyle birlikte herhangi bir şüphe imasını taşıması gerekmez. Bir bildirimin kesinsizliğinin kişiye bağlı olmadan ifade edilebildiğini hatırlayın: "O belki bugün gelebilir.")

"..... inanıyorum ve o öyle değildir" bir çelişki olur.

"..... inanıyorum" benim durumumu aydınlatır. Benim davranışıma ilişkin sonuçlar bu ifadeden çıkarılabilir. Öyleyse burada, heyecan, ruh durumu ifadeleriyle bir *benzerlik* bulunur.

Yine de eğer "Onun öyle olduğuna inanıyorum", benim durumumu aydınlatıyorsa o zaman "O öyledir" bildirimi de öyle yapar. Zira, "İnanıyorum" imi onu yapamaz, olsa olsa ima edebilir.

"Onun öyle olduğuna inanıyorum"un yalnızca "O öyledir" öne sürümü tonuyla ifade edildiği bir dil düşünün. Bu dilde onlar, "O inanıyor" değil, "O, ... demeye eğilim duyuyor" derler ve orada aynı zamanda, "eğilim duymuş olduğumu vbg. farz edin" hipotetik şart kipi de vardır, sadece, "demeye eğilim duyuyorum" ifadesi değil.

Moore'un paradoksu bu dilde ortaya çıkmaz; yine de onun yerine çekimsiz bir fiil bulunur.

Ancak bunun bizi şaşırtmaması gerekir.'İnsanın bir niyet ifadesiyle *kendisinin* gelecek eylemini öngörebildiği olgusunu düşünün.

Ben birisi için "O, ... inanıyor gibi görünüyor" diyorum ve başkaları da benim için öyle söylüyor. Şimdi neden ben kendim için onu hiçbir zaman söylemem, hatta başkaları benim için onu *haklı olarak* söylediklerinde bile?—O halde ben kendi kendimi göremiyor ve duyamıyor muyum?—Bu denebilir.

"tnsan kendi içinde ikna olur, onu kendi sözcükleri veya onların tonlarından çıkarmaz."—Burada doğru olan şudur: İnsan kendi kanısını kendi sözcüklerinden çıkarmaz; ne de bu kanıdan doğan eylemlerini.

"Burada sanki 'İnanıyorum' öne sürümü hipotezde düşünülen şeyin öne sürümü değilmiş gibi *görünüyor*"—Öyleyse ben bu fiilin şimdiki zamanın birinci şahıs kipinde farklı bir açılımını aramaya yöneliyorum.

Onun hakkında düşündüğüm şudur: İnanma bir zihin durumudur. Onun bir süresi vardır; sözgelimi, onun bir tümcedeki ifadesinin süresinden bağımsız olarak. Öyleyse o inanan kişinin bir tür eğilimidir.

Bu bana, bir başkasının durumunda onun davranışı ve sözcükleri aracılığıyla gösterilir. Ve, bu yalın öne sürümle olduğu kadar, "inanıyorum" ifadesiyle de bu başlık altında.—Ya benim kendi durumum? Ben kendim kendi eğilimimi nasıl tanırım?—Burada benim, tıpkı başkalarının yaptığı gibi kendime dikkat yöneltmem, kendi konuşmamı dinlemem, söylediğim şeyden sonuçlar çıkarabilmem gerekli olurdu!

Benim kendi sözcüklerimle olan kendi bağıntım, başkalarınınkinden tümüyle farklıdır.

Eğer "İnanıyor gibiyim" diyebilseydim bu fiilin farklı açılımı ancak o zaman olanaklı olurdu.

Eğer ben ağzımdan çıkan sözcükleri dinleseydim başka birisi benim ağzımdan konuşuyordu diyebilirdim.

"Söylediğim şeyden hareketle yargıya varmak, işte inandığım *budur*" Şimdi bu sözcüklerin anlam kazandıkları koşullan düşünmek olanaklıdır.

Ve o zaman, birisi için "yağmur yağıyor ve yağdığına inanmıyorum" veya "bana benliğim buna inanıyor gibi geliyor ancak o doğru değil" demek de olanaklı olur. İnsanın bu resmi, iki kişinin benim ağzımdan konuştuklarını belirterek davranışla doldurması gerekir.

Bu *hipotezde* bile sizin düşündüğünüz bu model değildir.

".....ya inandığımı farz edin" dediğinizde siz "inanmak" sözcüğünün bütün dilbilgisini, usta olduğunuz bu bildik kullanımı önceden varsayarsınız. — Siz sözüm ona bir resmin size belirsiz olarak sunduğu bir olay durumunu, bu hipotetik kullanıma bildik olandan başka bir öne sürümsel kullanım ekleyebilesiniz diye varsaymıyorsunuz. Eğer "inanma"nın kullanımına önceden aşina olmasaydınız burada neyi varsaydığınızı (yani, sözgelimi, böyle bir kabulden ne çıkacağını) asla bilmezdiniz.

Sözgelimi, "Bugün yağmur yağacak diyorum"daki, yalnızca, ".....—acak" öne sürümüyle aynı şeye varan ".....diyorum" ifadesini düşünün. "..... acağını söylüyor" yaklaşık olarak "..... acağına inanıyor" demektir. "dediğimi farz edin" şu demek *değildir*. Bugün yağmur yağdığını farz edin.

Farklı kavramlar buraya dokunurlar ve bir gerilme üzerinde karşılaşırlar. Ancak sizin tüm çizgilerin *daireler* olduklarını düşünmeniz gerekmez.

Kaynağı belli olmayan "Yağmur yağabilir ama yağmıyor" tümcesini düşünün.

Ve burada insan, "Yağmur yağabilir"in gerçekten, "yağacağını sanıyorum" demek olduğunu söylemeye karşı önlemini almalıdır. Zira neden başka bir yol olmasın? Neden bu sonraki önceki demek olmasın?

Tereddütlü bir öne sürümü, tereddütün bir öne sürümü saymayın.

xi

"Görmek" sözcüğünün iki kullanımı.

Birincisi: "Orada ne görüyorsunuz?"—"*Bunu* görüyorum" (ve o halde bir betim, bir çizim, bir kopya). Diğeri: "Bu iki yüz arasında bir benzerlik görüyorum"—Bunu söylediğim adam bu yüzleri benim kadar açıkça görüyor olsun.

Bunun önemi, iki görüş 'nesnesi' arasındaki kategori farkıdır.

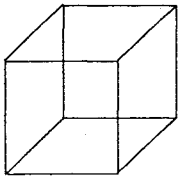
Birinci adam bu iki yüzün doğru bir çizimini yapabilir, ve diğeri çizimdeki, birincinin görmediği benzerliğe dikkat edebilir.

Bir yüzü seyrediyorum ve sonra birdenbire onun bir başkasıyla benzerliğinin farkına varıyorum. Onun değişmediğini *görüyorum'*, ve yine de onu farklı görüyorum. Bu deneyimi "bir görünüşün farkına varma" diye adlandırıyorum.

Onun *nedenleri* psikologları ilgilendirir.

Biz bu kavramla ve onun deney kavramları arasındaki yeriyle ilgileniyoruz.

Bir kitapta, sözgelimi bir ders kitabında birkaç yerde görünen şu örneği düşünebilirsiniz.

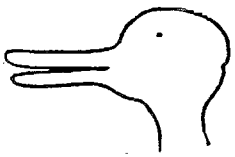

İlgili metinde her zaman farklı bir şey söz konusudur: Bir yerde bir cam küp, bir başka yerde ters yüz edilmiş açık bir kutu, bir yerde bu biçimde bir tel çerçeve, bir başka yerde bir dik açık oluşturan üç mukavva. Bu metin her seferinde bu örneğin bir yorumunu sunar.

Ancak biz bu örneği bazen bir şey bazen de bir başka şey olarak da *görebiliriz*.—Öyleyse onu *yorumlar* ve onu yorumladığımız gibi *görürüz*.

Burada belki de şöyle diyebiliriz: Bir yorum aracılığıyla elde edilen şeyin yani görsel deneyimin bu betimi dolaylı bir betimdir. "Bu şekli bir kutu olarak görüyorum" şu demektir: Ben, bu şekli bir kutu olarak yorumladığımda veya bir kutuya baktığımda daima sahip olduğumu bulguladığım belirli bir görsel deneyimim var. Ancak o bu demekse onu bilmem gerekir. Ben bu deneyime sadece dolaylı olarak değil doğrudan doğruya da işaret edebilmeliyim. (Kırmızıdan, onu kan rengi olarak adlandırmaksızın da söz edebildiğim gibi.)

Jastrow[1]'dan alman şu şekli ördek-tavşan diye adlandıracağım. O bir tavşanın veya bir ördeğin başı gibi görünebilir.

ve ben, bir yüzün/çehrenin 'sürekli görünmesi' ile bir yüzün 'görünmeye başlaması' arasında ayrım yapmalıyım.

Bu resim bana gösterilmiş ve ben onda hiçbir zaman bir tavşandan başka bir şey görmemiş olabilirdim.

Burada bir resim-nesne düşüncesini ortaya atmak yararlı olur. Sözgelimi şu şekil bir 'resim-yüz' olur.

Bazı bakımlardan ben ona tıpkı bir insan yüzüne yöneldiğim gibi yönelirim. Onun ifadesini inceleyebilir, ona insan yüzünün ifadesine göre karşılık verebilirim. Bir çocuk resim-insanlarla veya resim-hayvanlarla konuşabilir, onlara oyuncaklara davrandığı gibi davranabilir.

O halde ben bu ördek-tavşanı baştan beri bir resim-tavşan olarak görmüş olabilirdim. Yani "O nedir?" veya "Burada ne görüyorsun" diye sorulsaydı "Bir resim-tavşan" diye yanıt vermeliydim. Eğer ayrıca, o neydi diye sorulsaydı, her çeşit tavşan resmine işaret ederek açıklamam, belki de onların alışkanlıklarından söz ederek veya taklitlerini yaparak gerçek tavşanlara işaret etmem gerekirdi.

"Burada ne görüyorsun" sorusunu, "Şimdi onu bir resim-tavşan gibi görüyorum" diye yanıtlamamam gerekirdi. Ben yalnızca kendi algımı betimlemeliydim: Tıpkı sanki "orada kırmızı bir daire görüyorum" dediğim gibi.—

Yine de birisi benden şöyle söz edebilirdi: "O bu şekli bir resim-tavşan gibi görüyor."

"Şimdi onu gibi görüyorum" demek, benim için, bir

çatal ve bıçak gördüğümde "Şimdi bunu bir çatal ve bıçak gibi görüyorum" demek kadar anlam taşırdı. Bu ifade anlaşılmış olmaz.—Şundan daha fazla bir anlam ifade etmez: "Şimdi o bir çataldır" veya "O bir çatal da olabilir".

İnsan bir yemekte çatal bıçak olarak bildiği şeyi çatal bıçak *sanmaz;* O ağzını yemek yer gibi bildik biçimde hareket ettirmeye çalışmaktan ya da onu hareket ettirmeyi amaçlamaktan başka bir şey yapmaz.

Eğer siz "Şimdi bana göre o bir yüzdür" derseniz, şunu sorabiliriz: "Hangi değişikliği kastediyorsunuz?"

Birinde tavşanlarla, diğerinde ise ördeklerle çevrili ördek-tavşanın olduğu iki resim görüyorum. Onların aynı olduklarına dikkat etmiyorum. Bundan benim bu iki durumda farklı bir şey *gördüğüm sonucu çıkar mı?*—O bize bu ifadeyi burada kullanmak için bir fikir verir.

"Ben onu tamamen farklı olarak görmüştüm, onu hiç tanımamam gerekirdi!" Şimdi bu bir nidadır. Ve aynı zamanda bunun bir ispatı da vardır.

Bu başları bu şekilde birbirine eklemeyi, onlar arasında *bu* kar-

şılaştırmayı yapmayı hiç düşünmemem gerekirdi. Zira onlar farklı bir karşılaştırma tarzı telkin ederler.

Ne de *buna* benzer görünen bu başın, *buna* benzer görünen bu başla en ufak bir benzerliği vardır—uyumlu olmalarına karşın.

Bana bir resim-tavşan gösteriliyor ve onun ne olduğu soruluyor; "O bir tavşan" diyorum. "Şimdi o bir tavşan" demiyorum. Ben kendi algımı bildiriyorum.—Bana bir ördek-tavşan gösterilip ne olduğu soruluyor; ben "O bir ördek-tavşan" *diyebilirim*. Ancak bu soruya tamamen farklı bir karşılık da verebilirim.—Onun bir ördek-tavşan olduğu yanıtı yine bir algının bildirilmesidir; "Şimdi o bir tavşan" yanıtı değil. "O bir tavşan" yanıtını vermiş olsaydım bu belirsizlik benden uzaklaşır ve kendi algımı bildiriyor olmam gerekirdi.

Yüzün değişmesi. "Ancak siz elbette bu resmin şimdi tamamen farklı olduğunu söylersiniz!"

Ancak farklı olan nedir? İzlenimim? Bakış açım?— Diyebilir miyim? Ben bu değişikliği bir algı gibi, sanki bu nesne gözlerimin önünde değişmiş gibi *betimlerim*.

(Sözgelimi, bir başka resmi göstererek), "Şimdi *bunu* görüyorum" diyebilirim. Bu yeni bir algının bir bildirimi biçimine sahiptir.

Bir görünüş/yüz/çehre değişikliğinin bu ifadesi *yeni* bir algının ve aynı zamanda da bu algının değişmemiş olmasının ifadesidir.

Bir bilmece-resmin çözümünü birdenbire görüyorum. Önce, orada dallar vardı; şimdi bir insan biçimi var. Benim görsel izlenimim değişti ve ben şimdi onun yalnızca bir biçime ve renge değil aynı zamanda da tamamen belirli bir 'düzenleme'ye de sahip olduğunu anlıyorum.—Benim görsel izlenimim değişti;—daha önce neye benziyordu ve şimdi neye benziyor?—Eğer onu tam bir kopya ile temsil edersem—ve bu onun iyi bir temsili/tasarımı değil midir?—hiçbir değişiklik göstermez.

Ve her şeyden önce, "Yine de benim görsel izlenimim bu *çizim* değildir; *bu'dur*—kimseye gösteremediğim." *demeyin*. Elbette o bu

çizim değildir ama benim kendi içimde taşıdığım aynı kategoriden herhangi bir şey de değildir.

'İç resim' kavramı yanıltıcıdır zira bu kavram bir model olarak *'dış* resmi' kullanır; ve yine de bu kavramlar için bu sözcüklerin kullanımları birbirlerine 'rakam' ve 'sayı' sözcüklerinin kullanımlarından daha benzer değildirler. (Ve eğer insan, 'ideal rakamlara' sayılar adını vermeyi tercih ederse benzer bir karışıklık yaratabilir.)

Eğer siz bir görsel izlenimin bu 'düzenlenme'sini renkler ve şekillerle beraber bir düzeye yüklüyorsanız, bir iç nesne olarak bu görsel izlenim fikrinden yola çıkıyorsunuz. Elbette bu, bu nesneyi bir kuruntu; tuhaf bir şekilde uydurma bir kurgu haline sokar. Zira bir resme benzerlik artık bozulur.

Eğer ben bu şematik küpün çeşitli yüzleri olduğunu bilir-sem ve başka birisinin ne gördüğünü bulmak istersem ona, bir kopyaya ek olarak, gördüğünün bir modelini yaptırabilir, veya böyle bir modele işaret ettirebilirim; hatta onun iki açıklama istememdeki amacıma ilişkin hiçbir fikri olmasa bile.

Ancak değişen bir görünüme sahip olduğumuzda bu durum değişir. Şimdi deneyimimizin tek olası ifadesi belki de önceden görülen şeydir, ya da hatta bir kez bu kopyaya sahip olduğumuzda gereksiz bir belirlemeydi.

Ve bu, kendi kendine, 'düzenlenme'nin görsel izlenimlerdeki renk ve şekille karşılaştırılmasını yıkar.

Eğer bu ördek-tavşanı bir tavşan olarak gördüysem o halde bu şekilleri ve renkleri gördüm (onları ayrıntılı olarak veririm)—ve bunun yanında şöyle bir şey de gördüm: Ve ben burada bir dizi farklı tavşan resmine işaret ederim.—Bu, kavramlar arasındaki farkı gösterir.

'..... gibi/olarak görmek', algının bir parçası değildir. Ve bu nedenle o görmeye benzer ve yine benzemez.

Ben bir hayvana bakıyorum ve bana soruluyor: "Ne görüyorsun?" Yanıtlıyorum: "Bir tavşan".—Bir kır manzarası görüyorum; birdenbire bir tavşan geçip gidiyor. "Bir tavşan!" diye bağırıyorum.

Her iki şey de, hem bu bildirim hem de bu nida, algının ve görsel deneyimin ifadeleridir. Ancak bu nida bu bildirimden farklı bir anlamda öyledir: O bizden zorla alınır.—Onun bu deneyimle bağıntısı bir bağırmanın ağrıyla bağıntısı gibidir.

Ancak bir algının betimi olmasından dolayı ona düşüncenin ifadesi de denebilir.—Eğer siz bu nesneye bakıyorsanız onu düşünmeniz gerekmez; ancak bu nida ile ifade edilen bu görsel deneyime sahip oluyorsanız siz aynı zamanda gördüğünüz şeyi *düşünüyorsunuz* da.

Böylece, bir görünümün bizde birdenbire parlaması, yarı görsel deneyim, yarı düşünce gibi görünür.

İnsan birdenbire, tanımadığı bir görünüşü görüyor (o tanıdık bir nesne olabilir, ama müstesna bir konum ve aydınlatma içindeki); bu tanımama belki de sadece birkaç saniye sürüyor. Onun, bu nesneyi hemen tanıyan birisinden farklı bir görsel deneyime sahip olduğunu söylemek doğru mudur?

Zira birisi önünde beliren tanımadığı bir şekli, ona aşina olan benim kadar *kusursuz bir biçimde* betimleyemez mi? Ve yanıt bu değil mi?—Elbette genellikle böyle olmayacaktır. Ve onun betimi tamamen farklı işleyecektir. (Sözgelimi, ben "Bu hayvanın uzun kulakları vardı" diyorum—O şöyle diyor: "İki uzun uzantı vardı" ve sonra onları çiziyor.)

Yıllardır görmediğim biriyle karşılaşıyorum; onu açıkça görüyorum ama onu tanımakta başarısız oluyorum. Birdenbire onu tanıyorum, bu değişmiş yüzde eski yüzü görüyorum. Eğer resmedebilsem şimdi onun farklı bir portresini yapmam gerektiğine inanıyorum.

Şimdi, bir kalabalık içinde, belki de kısa bir süre onun tarafına baktıktan sonra tanıdık birini fark ettiğimde—bu özel türden bir görme midir? Bu hem görme hem de düşünme durumu mudur? Ya da yaklaşık olarak söylemek istersem, bu ikisinin bir karışımı mıdır?

Soru şudur: İnsan neden bunu söylemek ister?

Görülen şeyin bir bildirimi de olan bu ifade burada bir tanıma nidasıdır.

Bu görsel deneyimin ölçütü nedir?—Ölçüt mü? Ne tahmin ediyorsunuz?

'Görülen şeyin' temsili/tasarımı.

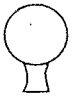
Görülen şeyin bir tasarımı kavramı, tıpkı bir kopya kavramı gibi çok esnektir ve böylece görülen şey kavramı *onunla bir aradadır*. Bu ikisi içten bağlıdır. (Ki bu aynı olduklarını söylemek *değildir?)*

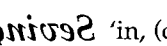
İnsanların üç boyutlu gördükleri nasıl söylenir?— Birisine, gördüğü (oradaki) arazi hakkında soru soruyorum. "Buna benziyor mu?" (Ona ellerimle gösteriyorum)—"Evet." —"Nereden biliyorsun?"— "O bulanık değil, onu açıkça görüyorum."— O, bu kanısı için nedenler vermiyor. Bizim için doğal olan tek şey, üç boyutlu olarak gördüğümüz şeyi tasarımlamaktır; ister çizimle ister sözcüklerle olsun iki boyutlu tasarım için özel bir pratik ve eğitim gereklidir. (Çocukların çizimlerinin tuhaflığı)

Eğer birisi bir gülümseme görüyor ve onun bir gülümseme olduğunu bilmiyorsa onu gülümseme olarak anlamaz. O onu, bu gülümsemeyi anlayandan farklı olarak mı görür?— O, sözgelimi, onu farklı olarak taklit eder.

Bir yüz resmini baş aşağı tutun, bu yüz ifadesini tanıyamazsınız. Belki onun gülümsediğini görebilirsiniz ancak onun tam olarak ne *çeşit* bir gülümseme olduğunu değil.

Ve yine de, döndürdüğünüz bu resim bir kimsenin yüzünün en doğru temsili olabilir.

Şu (a) şekli şu (b) şeklinin ters dönmüşüdür.

(c) 'in, (d) *Sevinç* 'in tersi olması gibi.

Ancak—diyebilirim—benim (c) ve (d) izlenimlerim arasında ve (a) ve (b) izlenimlerim arasında ayrı bir fark vardır, sözgelimi, (d),

(c)'den daha düzgün görünür. (Lewis Carrol'un bir sözünü karşılaştırın.) (d)'yi kopya etmek kolay, (c)'yi kopya etmek zordur.

Bu ördek-tavşanın bir çizgiler ağma gizlendiğini düşünün. Şimdi ben birdenbire bu resimde onu fark ediyorum ve onun yalnızca bir tavşan başı olarak farkına varıyorum. Bir süre sonra aynı resme bakıyorum ve aynı şekli fark ediyorum ancak, onun her iki keresinde de aynı şekil olduğunu mutlaka kavramadan, onu ördek olarak görüyorum.—Eğer daha sonra bu görünüşün değiştiğini görürsem—bu ördek ve tavşan yüzlerinin şimdi, onları çizgiler ağında ayrı ayrı tanıdığım zamankinden tamamen farklı göründüklerini söyleyebilir miyim? Hayır.

Ancak bu değişme, bu tanıma yoluyla ortaya çıkarılmayan bir sürpriz yaratır.

Eğer siz şekil (1)'de bir başka şekli, şekil (2)'yi arar ve bulursanız (1)'i yeni bir tarzda görürsünüz. Yalnızca, onun yeni türden bir betimini verebilmekle de kalmayıp bu ikinci şeklin yeni bir görsel deneyim olduğuna da dikkat edersiniz.

Ancak siz mutlaka, "Şekil (1) şimdi tamamen farklı görünüyor; hatta birbirlerine uysalar da daha önce gördüğüm şekle hiç benzemiyor!" demek istemezsiniz.

Burada çok fazla sayıda birbiriyle ilişkili fenomen ve olası kavram vardır.

O halde bu şeklin kopyası, benim görsel deneyimimin *eksik* bir betimi midir? Hayır.—Ancak, daha ayrıntılı belirlemelerin gerekli olup olmadığına ve hangilerinin gerekli olduğuna koşullar karar verir.— O eksik bir betim olabilir; eğer hâlâ sorulacak bir şey varsa.

Elbette şunu diyebiliriz: Aynı şekilde hem 'resim-tavşan' hem de 'resim-ördek' kavramı altına düşen belli şeyler vardır. Ve bir resim, bir çizim böyle bir şeydir.—Ancak bu *izlenim* aynı anda bir resim-ördek ve bir resim-tavşanın izlenimi değildir.

"Benim gerçekten gördüğüm şey, şüphesiz, bu nesnenin etkisiyle bende ortaya çıkan şey olmalıdır." O zaman, bende ortaya çı-

kan şey bir tür kopya, sırayla bakılabilen, insanın önünde olabilen; hemen hemen bir *cisimleşme* gibi bir şeydir .

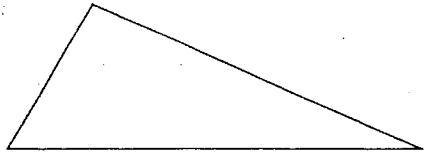
Ve bu cisimleşme uzamsal bir şeydir ve onu tamamen uzamsal terimlerle betimlemek olası olmalıdır. Sözgelimi, (eğer o bir yüz ise) o gülümseyebilir; yine de dostça kavramının onun açıklanmasında bir yeri yoktur, böyle bir açıklamaya *yabancıdır* (ona hizmet edebilse bile).

Eğer bana ne gördüğümü sorarsanız belki de size kısa bir tarif yapabileceğim; ancak çoğu kez, bakışımın ona bakarken değiştiği biçimin hiçbir anısına sahip olmayacağım.

Bu 'görme' kavramı karmakarışık bir izlenim ortaya koyar. İmdi, o karmakarışık edilmiştir.—Kır manzarasına bakıyorum, bakışlarımı üzerinde gezdiriyorum, her türden seçik ve belirsiz hareketi görüyorum; *bunun* kendisi beni keskin bir tarzda etkiliyor, tamamen belirsiz olan işte *budur*. Ne de olsa, gördüğümüz şeyin görünebilmesi tümüyle ne de karışıktır! Ve şimdi, "görülen şeyin betimi" aracılığıyla ifade edilebilen her şeye bakın.—Ama bu ancak, görülen şeyin betimi denilen şeydir. Böylesi betimin *tek bir gerçek* uygun durumu yoktur—geri kalanı sadece, belirsiz, aydınlatılmayı bekleyen veya çer çöp olarak bir tarafa toplanması gereken bir şeydir.

Biz burada, ince ayrımlar yapmak isteme gibi büyük bir tehlike içindeyiz.—İnsan, bir maddi nesne kavramını, 'gerçekten görülen şey' aracılığıyla tanımlamaya çalıştığında da durum aynıdır. Yapmamız gereken şey daha çok, gündelik dil-oyununu *kabul etmek* ve bu meselenin *yanlış* hesaplarını yanlış *diye* belirtmektir. Çocuklara öğretilen bu ilksel di-oyununun doğrulanmaya ihtiyacı yoktur; doğrulama girişimlerine karşı çıkmak gerekir.

Bir örnek olarak bir üçgenin yüzlerini alın. Bu üçgen,

üçgen şeklinde bir delik olarak, bir katı cisim olarak, geometrik bir çizim olarak; kendi tabanına dayalı olan, uçlarından asılı olan olarak; bir dağ, bir takoz, bir ok veya işaret değneği olarak, dik açının daha kısa tarafına dayanmayı ifade eden altüst edilmiş bir nesne, bir yarı paralel kenar olarak ve daha başka şeyler olarak görülebilir.

"Ona bakarken bazen *bunu*, bazen *şunu* düşünebilir, onu bazen *bu* bazen *şu* olarak kabul edebilir, sonra da onu bazen *bu* bazen de *şu* şekilde görürsünüz."—Ne şekilde? Bundan başka bir niteliği yoktur.

Ancak bir nesneyi bir *yoruma* göre *görmek* nasıl olanaklıdır?—Bu soru onu tuhaf bir olgu olarak gösterir; sanki bir şey aslında uymadığı bir biçime zorlanıyormuş gibi. Ancak burada hiçbir sıkıştırma, hiçbir zorlama ortaya çıkmaz.

Öbürleri arasında böyle bir biçime yer yokmuş gibi göründüğünde onu bir diğer boyutta aramanız gerekir. Eğer burada bir yer yoksa bir başka boyutta vardır.

(İşte bu anlamda, real sayılar dizisinde de sanal sayılara yer yoktur. Ancak bunun anlamı şudur: Bu sanal sayılar kavramının uygulanması real sayılar kavramının uygulanmasına hesaplamalar açısından görünenden daha az benzer. Bu uygulamaya eğilmek gerekir ve o zaman bu kavram, söz gelişi, insanın hiç hayal etmediği farklı bir yer bulur.

Şu beyanın durumu nedir: "Bir şeyi, *gibi* görebildiğim şey bir şeyin resmi olabilen şey midir?"

Bunun anlamı şudur: Yüzlerin bir değişimi içindeki bu yüzler, bu şeklin bazen bir resimde *sürekli olarak* sahip olabildiği yüzlerdir.

Bir üçgen, bir resimde *ayakta duruyor* olabilir, bir diğer resimde asılı duruyor ve bir üçüncüsünde de düşmüş bir şey olabilir.—Yani, ona bakan ben, "O düşmüş bir şey de olabilir" değil ama "Bu cam düşmüş ve orada parçalar halinde duruyor" derim. Bu resme tepkimiz işte böyledir.

Bir resim bu etkiyi yaratmak için nasıl olmalı diyebilir miyim? Hayır. Sözgelimi, bana doğrudan doğruya herhangi bir şey ifade etme-

yen ancak başkalarına ifade eden resmetme biçemleri vardır. Bunda alışkanlığın ve yetiştirmenin parmağı olduğunu düşünüyorum.

Ben bir resimde *'havada yüzen bir küre görüyorum''* demek ne demektir?

Bu betimin ilk elden olması, doğal-bir-şey olması yeterli midir? Hayır, zira o çeşitli nedenlerle öyle olabilir. Sözgelimi, bu sadece uzlaşımsal bir betim olabilir.

Sözgelimi benim bu resmi yalnızca bu tarzda anlamamın (onun ne olması gerektiğini bilmemin) ancak onu bu şekilde *görmemin* ifadesi nedir?—O şöyle ifade edilir: "Bu küre yüzüyor gibi görünüyor", "Onun yüzdüğünü görüyorsunuz" veya yine özel bir ses tonuyla "Yüzüyor!"

O halde bu, bir şeyi bir şey sanmanın ifadesidir. Ancak, böyle kullanılmanın değil.

Burada biz kendimize belirli bir durumda bu izlenimin nedenlerinin ne olduklarını ve neyin bu izlenimi yarattığını sormuyoruz.

Ve o özel bir izlenim *midir?*—"Ben bu kürenin yüzdüğünü gördüğümde, yalnızca onun orada olduğunu gördüğüm zamankinden elbette *farklı* bir şey görürüm."—Bu gerçekten şu demektir: Bu ifade doğrulanır!—(Zira harfi harfine alındıktan o bir tekrardan başka bir şey değildir.)

(Ve yine de benim izlenimim gerçek bir yüzen küre izlenimi de değildir. 'Üç-boyutlu görme'nin çeşitli biçimleri vardır. Bir fotoğrafın üç-boyutlu özelliği ve bir stereoskop aracılığıyla gördüğümüz şeyin üç-boyutlu özelliği.)

"Ve o gerçekten farklı bir izlenim midir?"—Buna yanıt vermek için kendime bende gerçekten o derecede, farklı bir şeyin olup olmadığını sormak isterim. Ancak nasıl bulabilirim?—Ben farklı olarak gördüğüm şeyi *betimlerim.*

Bazı resimler daima düz şekiller olarak ve bazıları da bazen ya da her zaman üç boyutlu görülürler.

Şimdi insan burada şunu söylemek isteyebilir: Üç boyutlu görülen şeyin görsel izlenimi üç boyutludur; sözgelimi, şematik küp

ile birlikte, o bir küptür. (Zira bu izlenimin betimi bir küpün betimidir.)

Ve o zaman, bazı resimlerle birlikte izlenimimizin düz bir şey ve bazılarıyla da üç boyutlu bir şey olması tuhaf görünüyor. İnsan kendisine "Bu nerede sona erecek?" diye sorar.

Dörtnala giden bir at resmi gördüğümde—ben yalnızca, bunun bu tür bir hareketi anlattığını mı *bilirim?* Bu atın resimde dörtnala koştuğunu gördüğümü düşünmem boş inanç mıdır?—Ve benim görsel izlenimim de mi dörtnala gider?

Birisi "Şimdi onu ..... gibi/olarak görüyorum." demekle bana ne anlatır? Bu bilginin ne gibi sonuçları vardır? Ben onunla ne yapabilirim?

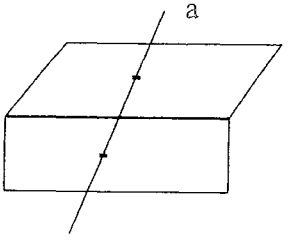
İnsanlar genellikle renklerle sesli harfleri bir araya getirirler. Birisi, çok sık tekrar edildiğinde bir seslinin rengini değiştirdiğini bulgulayabilir. Sözgelimi, bu kimse *bir* 'bir mavi— bir kırmızı'ya ulaşır.

"Şimdi onu .... olarak görüyorum" ifadesi artık bizim için, "Şimdi *bir* kırmızıya ulaşıyorum"dan daha anlamlı olamaz.

(Fizyolojik gözlemlerle birleştirildiğinde, bu değişiklik bile bizim için değer kazanabilir.)

Burada, estetik sorunlarla ilgili konuşurken şu sözcükleri kullandığımız aklıma geliyor: "Onu *bu* şekilde görmeniz gerekir, ondan kastedilen budur"; "Onu *böyle* gördüğünüz zaman hatanın nerede olduğunu anlarsınız"; "Bu ölçü çizgisini bir takdim olarak dinlemelisiniz;" "Onu bu ses perdesinden işitmelisiniz"; "Onu *böyle* tümcelerle (çalmaya olduğu kadar işitmeye de gönderimde bulunabilen) "ifade etmelisiniz."

Şu şeklin,

dışbükey bir basamağı göstermesi ve bir tür topolojik ispatta kullanılması gerekir. Bu amaçla biz iki yüzeyin geometrik ortaları arasına düz *a* çizgisini çiziyoruz.—Şimdi eğer birisinin bu şekli üç boyutlu izlenimi bir anlıktan asla daha uzun sürmeseydi ve böylece bir içbükey, bir dışbükey olsaydı bile bu, o kişinin bizim tanıtlamamızı izlemesini güçleştirebilirdi. Ve eğer o kişi bu düz görünüşün bir üç boyutlu görünüşün almaşığı olduğunu bulgularsa bu sanki benim tanıtlama sırasında ona tamamen farklı nesneler gösterecek olmam gibidir.

Tasarı geometrideki bir çizime bakıp ve "Burada yine bu çizginin göründüğünü bilirim ancak onu böyle *göremem*" demek benim için ne anlam ifade eder? O yalnızca, bu çizimle iş görmede bir aşinalıktan yoksun olmayı mı ifade eder?; Benim 'yönümü bilmemem'i de ifade eder mi? Bu aşinalık şüphesiz ölçütlerimizden biridir. Bize anlattığı şey, birisinin bu çizimi üç boyutlu görmesinin 'insanın yönünü bilmesi'nin belli bir türü olduğudur. Sözgelimi, bu üç boyutlu bağıntıları belirten bazı hareketler: Davranışın ince tonları.

Bir resimde bir hayvanın bir okla mıhlanmış olduğunu görüyorum. Bu ok onun boğazından girmiş ve boynunun arkasından dışarı çıkıyor. Bu resim bir siluet olsun.—Bu oku mu görürsünüz—yoksa yalnızca, bu iki parçanın okun bir kısmını temsil etmesi gerektiğini mi *bilirsiniz?*

(Köhler'in iç içe giren altıgenler şekli ile karşılaştırın.)

"Ancak, bu görme değildir!"—Ama bu görmedir!"— Her iki işarete de kavramsal bir doğrulama vermek olanaklı olmalıdır.

Ama bu görmedir! O *hangi anlamda* görmedir?

"Bu fenomen ilk bakışta şaşırtıcıdır ama onun fizyolojik bir açıklaması şüphesiz bulunacaktır."—

Bizim sorunumuz nedensel bir sorun değil kavramsal bir sorundur.

Eğer bu mıhlanmış hayvanın veya iç içe geçen altıgenlerin resmi bana bir an için gösterilseydi ve sonra onu betimlemem gerek-

seydi, *bu* benim betimim olurdu; eğer onu çizmem gerekseydi şüphesiz çok hatalı bir kopya yaratırdım ama o bir okla şişlenmiş bir tür hayvanı veya iç içe geçmiş iki altıgeni gösterirdi. Yani: *Yapmamam* gereken birtakım hatalar vardır.

Bu resimde gözüme çarpan ilk şey şudur: iki altıgen vardır.

Şimdi onlara bakıyor ve kendime soruyorum: "Ben gerçekten onları altıgenler olarak mı görüyorum?"—ve her zaman mı gözlerimin önündeler? (O anda onların görünüşlerini değiştirmedikleri varsayılsın.)—Ve şöyle yanıtlamam gerekir: "Onları her zaman altıgenler olarak düşünmüyorum."

Birisi bana şöyle söylüyor: "Onu bir keresinde iki altıgen olarak gördüm. Ve gördüğüm şeyin *tümü* budur." Ancak bunu ben nasıl anlarım? Sanırım, "Ne görüyorsun" sorusuna yanıtta O hemen bu betimi verirdi, onu birkaç olasılıktan biri olarak ele almazdı. Bunda onun betimi, şu yüz şeklinin gösterilmesi üzerine "Bir yüz" yanıtına benzer.

Bana bir an için gösterilen şeyin verebildiğim en iyi betimi *şudur:* .....

"Bu izlenim beslenen bir hayvanın izlenimiydi." Öyleyse tamamen kesin bir betim ortaya çıkmıştı.—O *görme* miydi yoksa bir düşünce mi?

Kendi iç deneyiminizi çözümlemeye çalışmayın.

Şüphesiz ben bu resmi ilkin farklı bir şey olarak görebilir ve sonra kendi kendime "Aa, iki altıgen!" diyebilirdim. Öyleyse bu görünüş değişirdi. Ve bu benim gerçekte onu belirli bir şey olarak *gördüğümü* mü kanıtlar?

"O *gerçek* bir görsel deneyim midir? Soru şudur: O ne anlamda böyle bir deneyimdir?

Burada, söz konusu olan şeyin kavramların saptanması olduğunu görmek *güçtür.*

Bir *kavram* kendisini insana zorlar. (Unutmamanız gereken budur.)

Zira benim onu, görme değil de salt bir bilme durumu diye ne zaman adlandırmam gerekir?—Belki de birisi bu resmi, bir kısmî plan olarak ele aldığında, onu bir proje olarak *okuduğunda.* (Davranışın ince tonları.—Onlar neden *önemlidirler?* Onların önemli sonuçları vardır.)

"O benim için, okla delinmiş bir hayvandır." Ondan böyle söz ederim; bu şekle karşı benim *tavrım* budur.

Ancak aynı anlamda şöyle diyebilir miyim: "Bunlar bana göre iki altıgendir" Aynı anlamda olmasa da benzer bir anlamda.

Tablolar/resmetmeler olarak resimlerin (planların tersine) yaşamlarımızda sahip oldukları rolü düşünmeniz gerekir. Bu rol artık tek tip bir rol değildir.

Bir karşılaştırma: Metinler bazen duvara asılırlar. Ama mekanik teoremleri asılmaz. (Bu iki şeyle ilişkimiz.)

Eğer bu resmi filan bir hayvan olarak görürseniz sizden beklediğim şey, yalnızca onun ne anlam taşıdığım bildiğinizde sizden beklediğimden oldukça farklı olacaktır.

Belki de şu ifade daha iyi olurdu: Biz bu fotoğrafı, duvarımızdaki bu resmi, orada resmedilen nesnenin kendisi (Adam, kır manzarası, vbg.) *sayarız.*

Bunun böyle olmasına gerek yoktu. Biz, kolayca, böyle resimlerle bu ilintiye sahip olmamış insanlar düşünebilirdik. Sözgelimi, renksiz bir yüz ve hatta belki de ölçüsü düşürülmüş bu yüz onlara kaba geldiğinden fotoğraflarla bağdaşmayanları ...

Şunu diyorum: "Biz bir portreyi bir insan sayıyoruz", — ancak, ne zaman böyle yapıyoruz ve ne kadar zamandır? Eğer onu hiçbir suretle görmediğimiz (ve diyelim ki, onu başka bir şey olarak görmediğimiz) *her zaman* mı?

Buna evet diyebilirim ve bu, gibi sayma kavramını belirler.— Soru, bununla ilintili başka bir kavramın da yine bizim için önemi olup olmamasıdır; yani, ancak, ben kendim bu resimle, resmedilen bu nesne olarak ilgilenirken ortaya çıkan bir gibi-görme kavramının...

Şunu diyebilirim: Bir resim ben onu görürken her zaman bana göre *yaşamaz*.

"Onun resmi duvardan bana gülümsüyor." Ne zaman bakışımı onun üzerine düşürsem onun her zaman öyle yapması gerekmez.

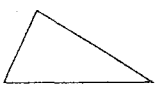
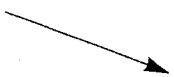
Şu ördek-tavşan. İnsan kendine şunu sorar: Bu göz— bu *nokta*— bir yöne nasıl bakıyor olabilir?—"İşte, bakıyor!" (Ve insan bunu söylerken kendisine 'bakar') Ancak, insan bu resme baktığı her zaman bunu söylemez ve bunu yapmaz. Ve şimdi bu, "İşte, bakıyor!" nedir?— O bir duyumu mu ifade eder?

(Bütün bu örnekleri verirken bir tür bütünlüğü, psikolojik kavramların bir sınıflanmasını amaçlamıyorum. Onlar yalnızca, kavramsal güçlüklerle karşılaştığında okuyucunun kendini buna uydurabilmesi için ifade edilirler.)

"Şimdi onu bir .... gibi görüyorum", "Onu bir gibi görmeye çalışıyorum" ile ya da "Henüz onu bir.... gibi göremem" ile uygundur. Ancak bir aslanın uzlaşımsal bir resmini bir aslan *olarak*, bir F'yi o harf olarak görmekten daha fazla görmeye çalışamam. (Sözgelimi, onu pekâlâ bir darağacı olarak görmeye çalışabilsem de.)

Kendinize, *"Benimle* işler nasıl gidiyor?" diye sormayın— "Bir başkası hakkında ne biliyorum?" diye sorun.

İnsan şu oyunu nasıl oynar: *"Bu* da olabilirdi" (Bir şeklin aynı zamanda olabildiği şey—gibi görülebildiği şey—yalnızca bir başka şekil değildir. Eğer birisi "Ben

 şeklini olarak görüyorum derse çok farklı şeyler kast ediyor olabilir.

İşte çocukların oynadığı bir oyun: Sözgelimi, onlar bir sandığın bir ev olduğunu söylüyorlar; ve o derhal bütün ayrıntılarıyla bir ev olarak yorumlanıyor. Onun içine bir parça hayal katılıyor.

Ve şimdi bu çocuk bu sandığı bir ev olarak mı görür?

"O, onun bir sandık olduğunu tamamen unutur; ona göre o gerçekten bir evdir." (Bunun belli işaretleri vardır.) O halde onun bunu bir ev olarak *gördüğünü* söylemek de doğru olmaz mı?

Ve eğer siz bu oyunu nasıl oynayacağınızı bilseydiniz ve belirli bir durum verilseydi "Şimdi o bir ev!" özel ifadesiyle belirtirdiniz.—Siz bir görünüşün görünmeye başlamasını ifade ediyor olursunuz.

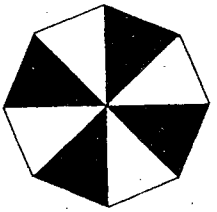
Eğer ben birinin bu ördek-tavşan hakkında konuştuğunu duysaydım ve *şimdi* O bu tavşan yüzünün bu özel ifadesi hakkında belli bir tarzda konuşsaydı, şimdi o bu resmi bir tavşan olarak/gibi görüyor demem gerekirdi.

Ancak insanın sesi ve hareketlerindeki bu ifade sanki bu nesnenin değiştirilmiş, şu ya da bu *hale gelmekle* sona erdirilmiş olması gibidir. Bana birkaç kere ve her defasında daha yavaş bir tempoyla çalman bir müzik parçasına sahibim. Sonunda "*Şimdi* doğru" veya "O sonunda *şimdi* bir marş", "O sonunda *şimdi* bir dans" diyorum.—Bu aynı ses tonu bir yüzün görünmeye başlamasını ifade eder.

'Davranışın ince tonları'.—Benim bir temayı kavrayışım onu doğru olarak ıslıkla çalmamla ifade edildiğinde, bu böylesi ince tonların bir örneğidir.

Bu üçgenin yüzleri: Sanki bir *imge* bu görsel izlenimle bağlantı içine girmiş ve bir süre bağlantılı kalmıştır.

Yine de bunda, bu yüzler (sözgelimi) basamağın içbükey ve dışbükey yüzlerinden farklıdır. Ve aynı zamanda siyah bir zemin üzerinde beyaz ve beyaz bir zemin üzerinde siyah bir çapraz olarak ("çift çapraz" diye adlandıracağım) şu şeklin görünüşlerinden de farklıdır.

Bu almaşık yüzlerin betimlerinin her durumda farklı türden olduklarını hatırlamalısınız.

("Ben onu *böyle* görüyorum" deme dürtüsü, "o" ve "bu" için aynı şeye işaret ediyor.) Özel nesne fikrinden her zaman şöyle kurtulun: Onun sürekli değiştiğini, ancak belleğiniz sizi sürekli aldattığından bu değişikliğin farkına varmadığınızı varsayın.

Çift çaprazın bu iki yüzü (Onlara A yüzleri diyeceğim) yalnızca, ayrı tutulmuş bir beyaz ve bir siyah çaprazı almaşık olarak işaret etmekle bildirilebilir.

İnsan bunu pekâlâ bir çocuktaki ilksel bir tepki olarak düşünebilir, hatta onun konuşabilmesinden önce bile.

(Böylece, A yüzlerini belirtirken biz bu çift çaprazın bir kısmına işaret ederiz.—Ördek ve tavşan yüzleri benzer bir tarzda betimlenemez.)

Siz "bu ördek ve tavşan yüzlerini' ancak, eğer bu iki hayvanın şekillerine aşina iseniz görebilirsiniz. A yüzlerini görmek için benzer bir durum bulunmaz.

Bu ördek-tavşanı yalnızca bir tavşanın resmi, bu çift çaprazı sadece bir siyah çaprazın resmi saymak olanaklıdır ancak, bu yalın üçgen biçimindeki şekli yıkılmış olan bir nesnenin resmi saymak olanaklı değildir. Üçgenin bu yüzünü görmek *imgelem* gerektirir.

A yüzleri aslında üç boyutlu değildir; beyaz bir zemin üzerindeki siyah bir çapraz aslında arka plandaki beyaz yüzeyli bir çapraz değildir. Siz birisine farklı renkten bir zemin üzerindeki siyah çapraz fikrini ona kağıt üzerinde resmedilmiş çaprazlardan başka bir şey göstermeden öğretebilirsiniz. Burada bu 'arka plan', sadece, bu çaprazın çevrenidir.

A yüzlerinin yanılsama olasılığıyla bağlantısı, bir küp veya basamak resminin üç boyutlu yüzlerinin bu olasılıkla bağlantısıyla aynı değildir.

Ben bu şematik küpü bir kutu olarak görebilirim;—ancak ben aynı zamanda onu bazen bir kağıt kutu, bazen de bir teneke kutu olarak da görebilir miyim?— Eğer birisi beni bunu yapabileceğine ikna ederse ne söylemem gerekir?— Burada bu kavrama bir sınır koyabilirim.

Yine de, bir resme bakmakla bağlantılı olan "hissetmek" ifadesini düşünün. ("İnsan bu maddenin yumuşaklığını hisseder.") (Düşlerde *bilmek*. "Ve ben ... nın odada olduğunu *biliyordum*").

Bir çocuğa (diyelim ki aritmetikte), "Şimdi *bu şeyleri* bir araya getir!" veya "Şimdi *bunları* birbirine uydur" nasıl öğretilir? Açıkçası, "bir araya getirme" ve "birbirine uydurma" aslında, ona göre bu veya şu şekilde *görme'nin* anlamından başka bir anlama sahip olmuş olmalıdır.— Ve bu, öğretim yöntemleri değil kavramlar hakkında bir işarettir.

Yüzün bir *türüne* 'düzenleme yüzleri' denebilir. Bu yüz değiştiğinde bu resmin daha önce birbirine uymayan kısımları bir araya gelirler.

Bu üçgende ben bazen *bunu* tepe olarak, *şunu* taban olarak görebilirim— bazen bunu tepe olarak, şunu taban olarak.— Açıkçası, "Şimdi *bunu* tepe olarak görüyorum" sözcükleri, yalnızca tepe, taban vbg. kavramlarla karşılaşmış olan bir öğreniciye buraya kadar bir şey ifade edemez.— Ancak ben bunu bir empirik önerme olarak ifade etmiyorum.

"Şimdi o bunu *böyle* görüyor", "bazen *şöyle*" diye, ancak, bu şeklin bazı uygulamalarını tamamen özgürce *yapabilen* birisi için söylenir.

Bu deneyimin dayanağı bir tekniğin üstünlüğüdür.

Ancak bunun, birisinin filan bir *deneyime* sahip olmasının mantıksal koşulu olması ne tuhaf! Ne de olsa, siz, insan ancak şöyle şöyle yapabiliyorsa 'dişi ağrıyordur' demezsiniz.— Bundan, bizim bu-

rada aynı deneyim kavramıyla iş göremediğimiz sonucu çıkar. İlişkili olsa da o farklı bir kavramdır.

Eğer birisi şöyle şöyle *yapabilirse,* öğrendiyse, ona hâkimse, onun *bu* deneyime sahip olmuş olduğunu söylemek anlamlıdır.

Ve eğer bu size karışık gelirse, görme *kavramının* burada değiştirildiğini düşünmeniz gerekir. (Matematikte bir şaşkınlık duygusundan kurtulmak için de genellikle benzeri bir düşünce gerekir.)

Biz konuşur, sözcükler çıkartır ve ancak *daha sonra* onların yaşantısının bir resmini elde ederiz.

Zira onun canlının anatomisi olmayıp bir hal olduğunu bilmeden önce bu halin tereddütlü olduğunu nasıl görebilirdim?

Ancak elbette bunun ancak, *bu* kavramı görme nesnesini betimlemek için kullanamamam demek olması, yalnızca, onun tamamen görsel bir referanstan daha fazlasına sahip olmasından dolayı mıdır?— Ben her şeye rağmen tereddütlü bir halin veya çekingen bir yüzün tamamen görsel bir kavramına sahip olamaz mıyım?

Böyle bir kavram, şüphesiz duygusal bir değer taşıyan 'majör' ve 'minör' ile karşılaştırılabilir ama tamamen, algılanan bir yapıyı betimlemek için de kullanılabilir.

"Üzgün" sıfatı, sözgelimi bu yüz taslağına uygulandığında, çizgilerin bir daire içinde kümeleşmesini nitelendirir. Bir insana uygulandığında onun (ilintili olsa da) farklı bir anlamı vardır. (Ancak bu, üzgün bir ifadenin üzgünlük duygusu *gibi* olması demek değildir!)

Şunu da düşünün: Ben kırmızı ve yeşili duymaz sadece görebilirim,— ancak üzgünlüğü, görebildiğim kadar duyabilirim de.

"Kederli bir nağme duydum" ifadesini düşünün. Ve şimdi soru şu: "O bu kederi duyar mı?"

Ve eğer "Hayır, onu duymaz, sadece onun bir duyumunu edinir" diye yanıtlarsam— bu bizi nereye götürür? İnsan bu 'duyum' için bir duyu organından söz edemez.

Kimileri burada şu yanıtı vermek isteyebilir: "Onu elbette duyarım!"—Kimileriyse: "Onu gerçekten *duymam!*'

Yine de burada kavram farkları saptayabiliriz.

Biz bu görsel izlenime, onu çekingen olarak (bu sözcüğün *tam* anlamında) tanımayan birisinden farklı tepki gösteririz.— Ancak ben burada, bu tepkiyi bütün kas ve eklemlerimizde hissettiğimizi ve bunun 'duyumlama' olduğunu söylemek istemiyorum.— Hayır, burada sahip olduğumuz şey değiştirilmiş bir *duyum* kavramıdır.

Bir yüz ifadesini anlamamakta direnen birisinden söz edilebilir. Buna göre onun görme yeteneği kusurlu mu olur?

Bu elbette yalnızca bir fizyoloji sorunu değildir. Burada fizyolojik olan mantıksal olanın bir simgesidir.

Siz bir bestenin ciddiyetim duyumsadığınızda ne algılıyorsunuz?—İşittiğinizi yeniden üretme suretiyle ifade edilebilenden başka bir şey değil.

Ben keyfi bir monogram düşünebilirim—sözgelimi: - yabancı bir alfabenin kesinkes doğru bir harfi olabilir. Veya yine, hatalı yazılmış, şu ya da bu biçimde yanlış bir harf olabilir: Sözgelimi o, aceleyle veya tipik çocuksu bir acemilikle yazılmış olabilir veya yasal bir belgedeki süslere benzeyebilir. O, doğru yazılmış harften çok çeşitli şekillerde sapabilir.—Ve onu, çevrelediğim bu kurguya uygun çeşitli görünüşler içinde görebilirim. Ve burada, 'bir sözcüğün anlamını deneyimleme' ile yakın bir akrabalık bulunur.

Burada görünmeye başlayan şeyin ancak ben bu nesneyle belirli bir tarzda uğraştığım sürece kalıcı olduğunu söylemem gerek. ("İşte, bakıyor!")—'Söylemem gerek'—ve o öyle *midir?* Kendinize, "Bir şey beni ne kadar zaman etkiler?" diye sorun—Zira onu ne kadar zaman *yeni* bulurum?

Bu yüz sonradan sona eren bir fizyonomi sunar. Hemen hemen, sanki orada benim önce taklit ettiğim sonra da taklit etmeden kabul ettiğim bir yüz varmış gibidir.—Ve bu gerçekten yeterli bir açıklama değil mi? Ancak, fazlasıyla değil mi?

"Onunla babası arasındaki benzerliği birkaç dakika için gözlemledim ve sonra artık gözlemlemedim." Eğer onun yüzü değiş-

seydi ve sadece kısa bir süre için babasınınkine benzeseydi bu söylenebilirdi. Ancak bu, birkaç dakika sonra benim bu benzerlik tarafından etkilenmemin durduğu anlamına da gelebilir.

"Bu benzerlik gözünüze çarptıktan sonra, daha ne kadar onun farkındaydınız?" İnsan bu soruya ne tür bir yanıt verebilir?—"Ben çok geçmeden onun hakkında düşünmeyi bıraktım" veya "O yine benim zaman zaman gözüme çarptı", ya da "Birkaç kez ne kadar da benziyorlar! diye bir düşüncem olmuştu" veya "En azından bir an için bu benzerliğe şaşırmıştım"—İşte bu tür bir yanıta ulaşırsınız.

Şu soruyu ortaya atmam gerek:"Ben, onu her gördüğümde, bir nesnenin (sözgelimi bu dolabın) uzamsal özelliğinin, derinliğinin farkında mıyım? Sözün gelişi, onu her zaman *duyumsar* mıyım?—Ancak bu soruyu üçüncü bir kişiye sorun.—Birisinin her zaman onun farkında olmuş olduğunu ne zaman ve tersini ne zaman söylersiniz?—Elbette, insan ona sorabilirdi,—ancak o böyle bir soruya nasıl yanıt vereceğini nasıl öğrendi?O, "sürekli ağrı duyma"nın ne demek olduğunu bilir. Ancak o burada onun ancak kafasını karıştıracaktır. (Tıpkı benimkini karıştırdığı gibi).

Eğer şimdi o bu derinliğin sürekli farkında olduğunu söylerse—ona inanır mıyım? Ve eğer onun yalnızca ara sıra (belki de onun hakkında konuştuğunda) farkında olduğunu söylerse —*buna* inanır mıyım? Bu yanıtlar bana yanlış bir temele dayanıyorlar gibi gelecektir.—Eğer o bu nesnenin ona bazen düz bazen de üç boyutlu geldiğini söylerse durum farklı olacaktır.

Birisi bana şöyle diyor: "Bu çiçeğe baktım ama başka bir şey düşünüyordum ve onun rengini fark etmedim." Bunu anlar mıyım?—Anlamlı bir bağlam düşünebilirim, diyelim ki o şöyle sürdürüyor: "O sırada ansızın onu *gördüm* ve onun ..... olduğunu anladım."

Veya yine: "Eğer o sırada başka tarafa yönelmiş olsaydım onun ne renk olduğunu söyleyemezdim."

"O ona onu görmeden baktı." — Böyle bir şey vardır. Ancak onun ölçütü nedir? —İmdi, burada çeşitli durumlar söz konusudur.

"Az önce renkten ziyade şekle baktım." Böylesi deyişlerin kafanızı karıştırmasına izin vermeyin.Her şeyden önce, gözlerde veya beyinde neyin olup bittiğini düşünmeyin.

Bu benzerlik bende çarpıcı bir izlenim yaratır; sonra bu izlenim zayıflar.

O yalnızca birkaç dakika beni etkilemiş ve sonra artık etkilememiştir.

Burada ne olmuştur? —Ne hatırlayabilirim?Benim kendi yüz ifadem aklıma gelir; onu yeniden üretebilirim. Eğer beni tanıyan biri yüzüme baksaydı "Onun yüzüne ilişkin bir şey az önce seni etkilemiş" derdi. — Ayrıca böyle bir durumda bende sesli olarak veya kendime söylediğim şey ortaya çıkar. Ve hepsi budur.—Ve bu etkilenme midir? Hayır. Bunlar etkilenmiş olma fenomenleridirler; ancak onlar 'olan'lardır.

Etkilenmiş olmak, bakmak artı düşünmek midir?Hayır. Çoğu kavramlarımız burada *çaprazlanır*.

('Düşünme' ve 'iç konuşma' —kendi kendisine demiyorum— farklı kavramlardır.)

Görsel izlenimin rengi nesnenin rengine karşılık gelir (bu lekeli kağıt bana pembe görünür, ve pembedir)— görsel izlenimin şekli nesnenin şekline karşılık gelir (o bana dikdörtgen görünür ve dikdörtgendir)—ancak bir yüzün görünmeye başlamasında algıladığım şey bu nesnenin bir özelliği değil onunla başka nesneler arasındaki içsel bir bağıntıdır.

Hemen hemen, sanki 'bu işareti bu bağlamda görmek' bir düşüncenin bir yansısıymış gibidir.

"Bir düşüncenin görmedeki yansısı"—diyebilir insan.

Bu deneyimin fizyolojik açıklanışını düşünün. Bu şu olsun:Bu şekle baktığımızda gözlerimiz onu her zaman belirli bir yol izleyerek tekrar tekrar gözden geçirir. Bu yol, bakma ediminde göz kürelerinin belirli bir salınma modeline karşılık gelir. Böyle bir modelden bir diğerine atlamak ve bu ikisinin art arda gelmesi olanaklıdır (A yüzleri). Birtakım hareket modelleri fizyolojik olarak

olanaksızdır; dolayısıyla, sözgelimi en bu şematik küpü iç içe geçmiş iki prizma olarak göremem. Ve bunun gibi. Açıklama bu olsun.—"Evet bu, onun bir tür *görme* olduğunu gösterir.Siz şimdi, görme için yeni, fizyolojik bir ölçüt sunmuş oldunuz. Ve bu, eski sorunu görmeyi engelleyebilir ancak onu çözemez.Yine de bu paragrafın amacı fizyolojik bir açıklama önerildiğinde neyin olup bittiğini gözümüzün önüne getirmekti. Bu psikolojik kavram, bu açıklamanın görüş alanından sarkar. Ve bu, sorunun doğasını daha açık kılar.

Ben gerçekten her defasında farklı bir şey mi görürüm yoksa yalnızca, gördüğümü farklı bir tarzda mı yorumlarım? Birincisini söyleme eğilimindeyim. Ancak neden?—Yorumlamak; düşünmek, bir şey yapmaktır; görmek bir durumdur.

Şimdi, *yorumladığımız* durumları tanımak kolaydır. Yorum yaptığımızda, yanlış olduğu kanıtlanabilecek varsayımlar oluştururuz.—"Ben bu şekli bir ... gibi görüyorum", "Parlak kırmızıyı görüyorum" kadar (veya onunla aynı anlamda) doğrulanabilir.Öyleyse "görme"nin bu iki bağlamdaki kullanımında bir benzerlik vardır. Ancak, 'görme *durumu*'nun burada ne demek olduğunu peşinen bildiğinizi sanmayın! Bırakın bu kullanım size bu anlamı *öğretsin*.

Bilmecemsi görmeye ilişkin belli şeyler buluruz, çünkü bilmecemsi görme meselesini yeterli bulmayız.

İnsanların, evlerin ve ağaçların fotoğrafına baktığınızda onda üçüncü boyutun yokluğunu hissetmezsiniz. Bir fotoğrafı, renk lekelerinin düz bir yüzeyde toplanması olarak betimlemeyi kolay bulmamanız gerekir; ancak, bir stereoskop'ta gördüğümüz şey farklı bir tarzda yine üç boyutlu görünür.

(Bu doğal olarak, iki gözle üç boyutlu gördüğümüz şeyden başkası değildir.Eğer bu iki görsel imge karıştırılırsa sonuç olarak bulanıklaştırılmış bir imge bekleyebiliriz.

Bir yüz kavramı, bir imge kavramına yakındır. Diğer deyişle: 'Ben şimdi onu.... olarak görüyorum', 'Ben şimdi *bu* imgeyi ediniyorum' a yakındır.

O, imgelemi, bir şeyi belli bir tema üzerindeki bir çeşitleme olarak duymaya götürür mü? Ve yine de insan onu böyle duyduğunda bir şey algılıyor.

"Bunun şöyle değiştiğini ve bu başka şeye sahip olduğunuzu düşünün." İnsan bir şey ispatlama sırasında imgelemeyi kullanabilir.

Bir yüzü görme ile düşünme/imgeleme istence bağlıdır. "*Bunu* düşün" diye bir buyruk vardır ve yine: "Şimdi bu şekli *böyle* gör" diye, fakat "Şimdi bu yaprağı yeşil göre" diye bir buyruk yoktur.

Şimdi bu soru ortaya çıkar: Bir şeyi *bir şey olarak* görme yeteneğinden yoksun insanlar olabilir mi—ve bu neye benzer? Onun ne gibi sonuçları olur?—Bu eksiklik renk körlüğüyle veya müzikte bir sesi istenilen perdeden söyleme yeteneğine sahip olmamakla karşılaştırılabilir mi?—Ona "görünüş/yüz-körlüğü" diyeceğiz—ve sonra bununla ne demek istendiğini ele alacağız (Kavramsal bir soruşturma). Görünüş-körü adamın A yüzlerinin değiştiğini görmemesi gerekir. Ancak, onun aynı zamanda bu çift çaprazın bir siyah ve bir beyaz çaprazı içerdiğini bilmemesi de gerekir mi? Öyleyse eğer "Bana bu örnekler arasından bir siyah çaprazı içeren şekilleri göster" dendiğinde o bunu gerçekleştiremeyecek midir? Hayır. Bunu yapması gerekir; ancak şunu söylemesi gerekmez:"Şimdi o beyaz bir zemin üzerindeki siyah bir çaprazdır!"

Onun iki yüz arasındaki benzerliğe kör olması gerekir mi?—Ve böylece de onların özdeşliğine veya yaklaşık özdeşliğine? Bu karara varmak istemiyorum. (O, "Bana *buna* benzer bir şey getir" gibi buyrukları yerine getirebilmelidir.

Onun, bu şematik küpü bir küp olarak görememesi mi gerekir?—Bundan onun, onu bir küpün tasarımı (sözgelimi kısmî bir plan) olarak tanıyamadığı sonucu çıkmaz. Ancak, ona göre o bir yüzden bir diğerine atlamaz. —Soru: Onun bunu, bizim yaptığımız gibi, belli durumlarda ir küp sayabilmesi gerekir mi? Eğer gerekmezse buna pekâlâ bir çeşit körlük denemez.

Bu 'görünüş-körü'nün resimlerle ilişkisi bizimkinden tamamen farklı olacaktır.

(Bu tür anormallikler düşünmemiz kolaydır.)

Görünüş-körlüğü bir 'müzik kulağı'ndan yoksunlukla *akraba* olacaktır.

Bu kavramın önemi 'bir yüzü görme' ve 'bir sözcüğün anlamını deneyimleme' kavramları arasındaki bağıntıda bulunur. Zira biz, "Eğer siz bir sözcüğün anlamını *deneyimlemediyseniz* ne kaçırmış olursunuz?" diye sormak isteriz.

Sözgelimi, eğer siz "tül" sözcüğünü söyleme ve onu bir fiil olarak ifade etme ricasını anlamasaydınız, ya da bir sözcüğün eğer on kere tekrarlanırsa anlamını kaybettiğini ve salt bir ses haline geldiğini hissetmeseydiniz ne kaybederdiniz?

Bir mahkemede, sözgelimi, birisinin bir sözcüğe nasıl anlam verdiği sorusu sorulmuş olabilir. Ve bu belli olgulardan çıkarsanabilir.— O bir *niyet* sorusudur. Ancak onun bir sözcüğü nasıl deneyimlediği—sözgelimi "banka" sözcüğünü— aynı şekilde anlamlı olabilir miydi?

Birisiyle bir şifre üzerinde anlaştığımı farz edin; "kule" banka anlamına gelsin. Ben ona "Şimdi kuleye git" diyorum — O beni anlıyor ve buna göre davranıyor, ancak o, bu kullanımda "kule" sözcüğünü tuhaf buluyor ve onun henüz bu anlamı 'yüklenmediğini' hissediyor.

"Bir şiiri ya da bir öyküyü duygulu okuduğumda, içimde şüphesiz, salt bilgi edinmek için satırları gözden geçirdiğimde işlemeyen bir şey işler." Hangi süreçleri ima ediyorum? Bu tümceler farklı bir *halkaya* sahiptirler. Ses tonumun yükselip alçalmasına özenle dikkat ediyorum. Bazen bir sözcük yanlış bir sesleme sahip oluyor, onu çok fazla ya da çok az vurguluyorum. Buna dikkat ediyor ve onu yüzümde gösteriyorum. Daha sonra, ayrıntılı olarak okuyuşum hakkında, sözgelimi ses tonumdaki hatalar hakkında konuşabilirim. Bazen, sanki bir tasvir gibi, bende bir resim ortaya çıkar. Ve bu, doğru ifadeyle okumam için bana yar-

dımcı oluyor gibi görünür. Ve aynı türden daha pek çok şeyden söz edebilirim.—Aynı zamanda bir sözcüğe, geri kalanının anlamını belli eden bir ses tonu verebilirim, hemen hemen sanki bu sözcük tümünün bir resmiymiş gibi. (Ve bu, şüphesiz, tümce-oluşumuna bağlı olabilir.)

İfadeyle okurken bu sözcüğü telâffuz ettiğimde o tamamen kendi anlamıyla doldurulur.—"Eğer anlam bu sözcüğün kullanımıysa bu nasıl olabilir?" İmdi, söylediğim şey mecazi olarak kastedilmişti. Bu figürü seçmem; o kendisini bana zorlamıştır.— Ancak bu sözcüğün mecazi kullanımı aslıyla çatışmaya giremez.

Belki de neden kesinkes *bu* resmin kendisini bana telkin ettiği açıklanabilir. (Sadece şu ifadeyi ve anlamını düşünün: "Onu taklit eden sözcük".)

Ancak eğer bir tümce, bende, sözcüklerle yapılan bir tablo ve bu tümcedeki tekil sözcük bir resim etkisi uyandırabilirse o zaman, ayrı olarak ve amaçsız söylenen bir sözcüğün kendisinde belli bir anlam taşıyor gibi görünebilmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Burada, bu meseleleri aydınlatan özel türden bir yanılsamayı düşünün.—Bir dostumla bir kent civarında bir yürüyüşe çıkıyorum. Biz konuşurken kentin sağ tarafımızda kaldığını düşünüyorum. Bu tahmin için yalnızca bilinçli hiçbir nedenim olmadığı gibi, aynı zamanda da yalın bir düşünce, kentin daha ziyade solumuzda kaldığını anlamam için yeterliydi. Ben önce, *neden* bu kentin *bu* yönde olduğunu düşünüyorum sorusuna hiçbir yanıt veremem. Onu düşünmek için *hiçbir gerekçem* yok. Ancak hiçbir neden görmesem de yine de onun belli psikolojik nedenlerini görür gibiyim. Özellikle de belli çağrışımlar ve anılar. Sözgelimi, bir kanal boyunca yürümüştük ve önceden benzer hallerle bir kanalı izlemiştim ve o sırada bu kent sağımızda kalmıştı.— Sanki, temelsiz kanımı psikoanalitik olarak keşfetmeye çalışabilirim. Ancak bu tuhaf deneyim nedir?—Elbette o bir diğer deneyimden daha tuhaf değildir; bizim en temel saydığımız deneyimlerden, sözgelimi duyu izlenimlerinden sadece türce farklıdır.

"Sanki bu şehrin orada kaldığını biliyormuşum gibi hissediyorum."—"Sanki 'Schubert' adı, Schubert'in yapıtlarına ve Schubert'in yüzüne uygunmuş gibi hissediyorum."

Siz kendinize 'Marş' (March) sözcüğünü söyleyebilir ve onunla bazen bir buyruğu bazen de bir ay adını (Mart) kastedebilirsiniz. Ve şimdi "Marş (İlerle)!" ve sonra da "*Daha öte* ilerleme!"deyin.— Bu sözcüğe her iki durumda da aynı deneyimin eşlik ettiğine emin misiniz?

Eğer duyarlı bir kulak, ben bu oyunu oynarken bu sözcüğün bazen *bu* bazen de *şu* deneyimine sahip olduğumu gösterirse — bu aynı zamanda bana, benim konuşma sırasında, genellikle onun herhangi bir deneyimine sahip olmadığımı da göstermez mi?—Zira benim o sırada onu bazen *böyle* bazen *şöyle* kastetmem, tasarlamam ve daha sonra da öyle söyleyebilmem elbette söz konusu değildir.

Ancak, şimdi geriye kalan soru, bizim, bir sözcüğü deneyimlemenin bu *oyunuyla* ilgili olarak 'anlam'dan ve 'anlamlandırmak'tan neden söz ettiğimizdir.—Bu farklı türden bir sorudur.— Bu dil-oyununun karakteristiği olan fenomen, bizim bu ifadeyi *bu* durumda kullanmamızdır: Biz bu sözcüğü bu anlamla telâffuz ettiğimizi söyler ve bu ifadeyi başka dil-oyunundan alırız.

Ona bir düş deyin. Bu bir şeyi değiştirmez.

'Dolgun' ve 'zayıf ideleri verildiğinde siz daha ziyade Çarşambanın dolgun ve Salının zayıf olduğunu mu yoksa tersini mi söyleme eğiliminde olursunuz? (Ben birincisini seçmeye eğilimliyim.) Şimdi 'dolgun' ve 'zayıf burada, alışıldık anlamlarından farklı bir anlama mı sahiptirler? — Onlar farklı bir kullanıma sahiptirler.— Öyleyse benim gerçekten farklı sözcükler kullanmam gerekir mi? Elbette hayır.—*Burada* bu sözcükleri (bildik anlamlarıyla) kullanmak istiyorum.—Şimdi, bu fenomenin nedenlerine ilişkin bir şey söylemiyorum. Onlar benim çocukluğumdan kalan çağrışımlar *olabilir*. Ancak bu bir varsayımdır. Hangi açıklama,—hangi eğilim bulunursa bulunsun.

"'Dolgun' ve 'zayıf ile burada gerçekten ne demek istiyorsun?" diye sorulursa—Bu anlamları sadece alışıldık biçimde açıklayabilirim. Salı ve Çarşambanın örneklerine işaret *edemem*.

Burada bir sözcüğün 'birincil' ve 'ikincil' anlamından söz edilebilir. Eğer bu sözcük sizin için birincil anlama sahipse onu ikincil anlamda kullanabilirsiniz.

Eğer hesaplamayı öğrendiyseniz—kağıt üzerinde veya yüksek sesle—kafadan hesaplamanın ne olduğu size bu kavram aracılığıyla kavratılabilir.

Bu ikincil anlam 'metaforik bir anlam' değildir. Eğer ben "Bana göre e seslisi sarıdır" dersem şunu kastetmem: Metaforik bir anlamda 'sarı', — zira söylemek istediğim şeyi bu 'sarı' idesinden başka herhangi bir şekilde açıklayamam.

Birisi bana şunu söylüyor: "Beni bankanın yanında bekle". Soru: *Bu sözcüğü söylerken*, bu bankayı mı kastettiniz? Bu soru, "Onunla buluşmak için ona kendinizce şöyle şöyle demek mi istediniz?" sorusuyla aynı türdendir. O belirli bir zamana işaret eder (ilk soru konuşma anına işaret ederken son soru yürüyüş anına işaret eder) — ancak bu zaman zarfındaki bir *deneyime* değil. Kastetme, niyet etme kadar az bir deneyimdir.

Ancak onları deneyimden ne ayırır? — Onlar hiçbir deney-içeriğine sahip değildirler. Zira onlara eşlik eden ve onları tasvir eden bu içerikler (sözgelimi, imgeler) bu kastetme ve niyet etme değildirler.

İnsanın onunla edimde bulunduğu niyet, eyleme; düşüncenin konuşmaya 'eşlik etmesinden' daha fazla 'eşlik etmez'.

Düşünce ve niyet ne açıkça 'ifade edilmiş' ne de 'ifade edilmemiş'tir; ne bu edimde bulunma veya konuşma sırasında çalınan tek bir nota ile ne de tonla karşılaştırılabilirler.

'Konuşma' (ister yüksek sesle isterse sessizce olsun) ve 'düşünme' aynı türden kavramlar değildirler; çok yakından bağlantılı olsalar da.

İnsanın konuşurken bu deneyimlerden edindiği *kazanç* ile niyetten edindiği kazanç aynı değildir (Bu deneyimler belki de bir psikologa *'bilinçaltı'* niyet hakkında bilgi verebilir.)

"Bu sözcükte biz her ikimiz de onu düşündük." Her birimizin onun kendisine aynı sözcükleri söylediğimizi varsayalım—ve o bundan daha FAZLA ne ifade edebilir?—Ama bu sözcükler bile yalnızca bir *tohum* olmazlar mı? Gerçekten o adamı düşünmenin bir ifadesi olmaları için onlar elbette bir dile ve bir bağlama ait olmalıdırlar.

Eğer Tanrı zihinlerimize baksaydı orada kimden söz ettiğimizi göremezdi.

"Bu sözcükte neden bana baktınız, ... mı düşünüyordunuz?"—Öyleyse belli bir anda bir karşılık bulunur ve "....yı düşünmüştüm" veya "Birdenbire .....yı hatırlamıştım" diyerek açıklanır.

Bunu söylerken, konuştuğunuz sıradaki o an'a işaret edersiniz. Sizin bu ya da şu an'a işaret edip etmemeniz fark eder.

Bir sözcüğün salt açıklanışı, konuşma anındaki bir olaya işaret etmez.

"*Bunu* demek istiyorum (ya da demek istemiştim)" biçimindeki bu dil-oyunu (bir sözcüğün sonraki açıklanışı) şundan tamamen farklıdır: "Onu söylediğimde .... yi düşünmüştüm." Bu son ifade "O bana .... yı hatırlattı" ile akrabadır.

"Ona yazmam gerektiğini, bugün zaten üç kez hatırlamıştım." O sırada bende olup bitenin önemi nedir? — Öte yandan bu ifadenin kendisinin önemi, kazancı nedir?

"Bu sözcüklerde O aklıma geldi." Bu dil-oyununun başladığı — o sırada bu sözcüklere çevrilebilen ilksel tepki nedir? İnsanlar bu sözcükleri kullanmaya nasıl başlarlar?

Bu ilksel tepki bir bakış veya bir jest olabildiği gibi bir sözcük de olabilirdi.

"Bana neden baktın ve kafanı salladın?"—"Senin anlamak için sana bakmak istedim." Bunun simgesel bir uzlaşımı değil eylemimin amacını ifade etmesi gerekir.

Anlam, bir sözcüğe eşlik eden bir süreç değildir. Çünkü hiçbir süreç anlamın sonuçlarına sahip olamaz.

(Sanırım, aynı şekilde şu da söylenebilir: Bir hesaplama bir deney değildir, zira hiçbir deney bir çarpımın kendine özgü sonuçlarına sahip olamaz.)

İnsanın, düşünmeden konuştuğu zaman genellikle kaçırdığı, konuşmaya eşlik eden önemli fenomenler vardır ve bu düşünmeden konuşmanın özelliğidir. Ancak *onlar* düşünme değildirler.

"Şimdi biliyorum!" Burada ne olup bittiğini? — Öyleyse, şimdi bildiğimi belirttiğimde bilmedim mi?

Siz ona yanlış bakıyorsunuz.

(Bu işaret ne içindir?)

Ve bu "bilme"ye bu nidanın bir eşlikçisi denebilir mi?

Bir sözcüğün bildik dış görünümü, onun kendi anlamını kendinde taşıdığı, kendi anlamının gerçek bir sureti olduğu duygusuna yabancı olan insanlar olabilir. (Onların kendi sözcükleriyle bir bağlan olmaz.) Ve bu duygular bizim aramızda kendilerini nasıl gösterirler?—Bu arada, sözcükleri biz seçer ve değerlendiririz .

"Doğru" sözcüğü nasıl bulurum? Sözcükler arasından nasıl seçerim? Şüphesiz sanki bazen onları ince koku farklarıyla karşılaştırıyor gibiyimdir: *Şu* fazla .....dır, *şu* fazla ....., — *bu* doğru sözcüktür. — Ancak her zaman yargıda bulunmam, açıklamalar vermem gerekmez; genellikle ancak şunu diyebilirim: "O sadece henüz doğru değildir". Hoşnut olmadım, aramayı sürdürüyorum. Nihayet bir sözcüğe ulaşılır: "*İşte* o!" *Bazen* nedenini söyleyebilirim. Bu sadece, aramanın, bulmanın burada neye benzediğidir.

Ancak, aklınıza gelen bu sözcük her nasılsa özel bir tarzda aklınıza 'gelmez' mi? Hemen deneyin görürsünüz!—Benim için özenli bir dikkat gerekmez. Onun bütün keşfedebildiği, *şimdi bende* olup biten şey olur.

Ve ben onu, tam da şimdi, nasıl dinleyebilirim? Yeni bir sözcük aklıma gelene kadar beklemeliyim. Yine de şu tuhaf şeydir: Sanki benim bu fırsatı beklememe gerek yokmuş, hatta o gerçekten orta-

ya çıkmadığı zaman bile kendime onun bir sunumunu verebilirmişim gibi görünür. Nasıl? — Ben onu *harekete geçiririm.*—Ancak, bu şekilde *ne* öğrenebilirim? Neyi yeniden üretebilirim?—Tipik eşlikçileri. Öncelikle: Hareketleri, yüzleri, ses tonlarını.

İnce bir estetik ayrıma ilişkin *pek çok şey* söylemek olanaklıdır—ve bu önemlidir. Söylediğiniz ilk şey şüphesiz yalnızca şu olabilir: "*Bu* sözcük uyar, *şu* uymaz."—veya bu türden bir şey. Ancak, o zaman siz bu sözcüklerin her birinin gerçekleştirdiği bu bağlantının yaygın dallarının hepsini tartışabilirsiniz. İlk yargı bu meselenin sonu değildir, zira o kesin olan bir sözcüğün güç sahasıdır.

"Bu sözcük dilimin ucundadır." Bilincimde olup biten nedir? Bu hiç de önemli değildir. Olup biten şey bu ifadeyle anlatılan şey değildi. Benim davranışımda olup biten şey daha merak uyandırır.—"Bu sözcük dilimin ucundadır" size şunu anlatır: Buraya ait olan sözcük benden kaçtı ama onu çok geçmeden bulacağımı umuyorum. Geri kalanlar için, bu sözel ifade belli bir sözsüz davranıştan daha fazlasını yapmaz.

James, bu konuyu kaleme aldığında, gerçekten şunu söylemeye çalışıyor: "Ne muhteşem bir deneyim! Bu sözcük henüz orada değil ve yine de belli bir anlamda orada—veya bu sözcükten başka bir şey *olamayan* bir şey orada." Ancak bu hiç de deneyim değildir. Deneyim olarak *yorumlanırsa* o zaman tuhaf görünür. Tıpkı, eylemin eşlikçisi olarak yorumlandığında niyetin; veya yine bir asal sayı olarak yorumlandığında —1'in tuhaf görünmesi gibi.

"Dilimin ucunda" sözcükleri, "Şimdi nasıl sürdüreceğimi biliyorum!" sözcüklerinden hiç de daha fazla bir deneyim ifadesi değildir.—Biz onları *belli durumlarda* kullanırız ve onlar özel bir davranışla ve de bazı tipik deneyimlerle çevrelenmişlerdir. Özellikle onları sık sık bu sözcüğü *bulma* izler (Kendinize sorun: "Eğer insanlar dillerinin ucunda olan bu sözcüğü *hiç* bulmasalardı ne olurdu?")

Sessiz 'iç' konuşma sanki bir peçe arasından görünen yarı gizli bir fenomen değildir. O *hiç de* gizli değildir, ama bu kavram kolay-

ca aklımızı karıştırabilir, zira o aralıksız uzun bir süre bir 'dış' süreç kavramıyla yan yana gezer ve yine de onunla aynı zamanda meydana gelmez.

(Gırtlak kaslarının iç konuşmayla bağlantılı olarak kuvvetlendirilip kuvvetlendirilmediği sorusu büyük ilgi uyandırabilir ama bizim araştırmamızda değil.)

'İçten söyleme' ile 'söyleme' arasındaki yakın ilişki, içten söyleneni yüksek sesle söyleme ve bir dışsal eylemin içsel konuşmaya *eşlik etmesi* olasılığında gösterilir. (İçimden şarkı söyleyebilir ve böyle yaparken elimle tempo tutabilirim.)

"Ancak, içten bir şeyler söyleme elbette öğrenmem gereken belli bir etkinliktir!" Pekâlâ; ama burada 'yapma' nedir? 'öğrenme' nedir?

Bırakın sözcüklerin kullanımı size kendi anlamlarını öğretsin. (Aynı şekilde, matematikte genellikle şu söylenebilir: Bırakın bu *ispat* size *ispatlanmış olanı* öğretsin.)

"Öyleyse kafadan hesap yaptığımda *gerçekten* hesap yapmaz mıyım?" Ne de olsa, kafadan hesapla algılanabilir hesap arasında siz kendiniz ayrım yaptınız! Fakat siz 'kafadan hesap yapmanın ne olduğunu' ancak 'hesap yapma'nın ne olduğunu öğrenmekle öğrenebilirsiniz; kafadan hesap yapmayı ancak hesap yapmayı öğrenmekle öğrenebilirsiniz.

İnsan, mırıldanmak suretiyle tümcelerinin ses tonunu (kapalı dudaklarla) yeniden ürettiğinde, kafasındaki şeyleri çok 'seçikçe' söyleyebilir. Gırtlağın hareketleri de yardımcı olur. Ancak dikkate değer olan şey, kesinlikle, insanın o sırada bu konuşmayı kendi imgeleminde duymasıdır ve yalnızca, sözün gelişi, onun bu ana hatlarını gırtlağında sadece *duyumsaması* değil. (Zira, tıpkı parmaklarla hesap yapılabildiği gibi, gırtlak hareketleriyle sessizce hesap yapan insanlar da düşünebiliriz pekâlâ.)

İçten hesaplar yaptığımızda bedenlerimizde filan şeyin olup bittiği gibi bir varsayım, bizi sadece, onun, "Kendime .... dedim" ifadesinin; yani bu ifadeden bu fizyolojik süreci çıkarsamanın, olası bir kullanımına işaret etmesi bakımından ilgilendirir.

Birisinin kendisine söylediği şeyin benden gizlenmiş olması 'içten söyleme' kavramının bir parçasıdır. Ancak, "gizli" burada yanlış sözcüktür; zira o benden gizliyse ona açık olması gerekir, *onun bunu bilmesi* gerekir. Fakat o bunu bilmez; yalnız benim için var olan bu şüphe onun için yoktur.

"Herhangi birisinin kendi içinde kendisine söylediği şey benden gizlidir", şüphesiz aynı zamanda, benim genellikle onu *tahmin* edemediğim, ne de sözgelimi onun gırtlak hareketlerinden (ki bir olanak olan) okuyabildiğim anlamına da gelebilir.

"Ne istediğimi, dilediğimi, neye inandığımı, ne duyumsadığımı, ... (ve bütün bu psikolojik fiiller aracılığıyla vb.) biliyorum", ya filozofların saçmalığıdır ya da herhalde *a priori* bir yargı *değildir.*

" ....yı biliyorum", "....dan şüphe etmiyorum" anlamına gelebilir, ancak "... dan şüphe ediyorum" sözcüklerinin *anlamsız* oldukları, bu şüphenin mantıksal olarak dışta bırakıldığı anlamına gelmez.

İnsan, aynı zamanda "inanıyorum" veya "şüphe ediyorum" da diyebileceği yerde; haberdar olabildiği yerde "biliyorum" der. (Eğer siz, insanların "Fakat ağrı duyup duymadığımı bilmeliyim!", "Ne hissettiğinizi sadece siz bilebilirsiniz" ve benzeri şeyler dedikleri durumu bana karşı ileri sürerseniz, bu deyişlerin durumunu ve amacını düşünmeniz gerekir. "Savaş savaştır", özdeşlik yasasının bir örneği de değildir.)

İki elim olduğunun *farkına varabildiğim* bir durum düşünmek olanaklıdır. Doğal olarak böyle *yapamasam* da. "Ancak, bütün yapmanız gereken onları gözünüzün önünde yukarı kaldırmaktır!"— Eğer ben *şimdi* iki elim olup olmadığından şüphelenirsem gözlerime inanmama da gerek yoktur. (Pekâlâ bir dostuma sorabilirim.)

Sözgelimi, "Dünya milyonlarca yıldan beri vardı" önermesinin "Dünya son beş dakikadır vardı" önermesinden daha açık bir anlamı olduğu olgusu bununla bağlantılıdır. Zira bu ikinci önermeyi kabul eden birine şunu sormam gerekir: "Bu önermenin işaret ettiği hangi gözlemlerdir?; hangi gözlemler ona karşıt sayılırlar?"—

Oysa önceki önermenin hangi düşünceler ve gözlemlerle bir arada gittiğini bilirim.

"Yeni doğmuş bir çocuğun dişleri yoktur."—"Bir kazın dişleri yoktur."—"Bir gülün dişleri yoktur."—Bu sonuncusu herhalde —diyebilir insan— açıkça doğrudur! Hatta o bir kazın hiç dişi olmamasından daha kesindir.—Ve yine de o hiç böyle açık değildir. Zira bir gülün dişleri nerede olmalıydı? Kazın çenesinde hiç yok. Ve şüphesiz ne de kanatlarında var; ama hiç kimse, O söylediğinde onun hiç dişi olmadığını kastetmez. Birisi neden şöyle demesin: Bu inek yemini çiğniyor ve sonra onunla bu gülü gübreliyor, öyleyse bu gülün bir hayvanın ağzında dişleri var. Bu saçma olmaz çünkü insan bir gülde dişlerin nerede aranacağına ilişkin peşinen bir kavrayışa sahip değil. (('Birinin bedenindeki ağrı' ile bağlantılı.))

Ne düşündüğümü değil, başkasının ne düşündüğünü bilebilirim.

"Ne düşündüğünü biliyorum" demek doğru, "Ne düşündüğümü biliyorum" demek yanlıştır.

(Bütün felsefe bulutu bir dilbilgisi damlasında yoğunlaştırılmıştır.)

"Her fiziksel inzivanın halkın görüşüne bir sunum olmasıyla karşılaştırıldığında, bir insanın düşünmesi onun bilinci içinde bir inzivada sürüp gider."

Eğer daima başkalarının sessiz içsel söylemini — diyelim ki gırtlağı gözlemleyerek — okuyan insanlar olsaydı tam inzivanın bu resmini kullanmaya da eğilim duyarlar mıydı?

Eğer ben mevcut olanlarca anlaşılmayan bir dilde kendi kendime konuşsaydım, düşüncelerim onlardan gizli kalırdı.

Düşüncelerimde kendi kendime söylediğim şeyi her zaman doğru tahmin eden bir adam olduğunu varsayalım. (Onun bunu nasıl yaptığının önemi yok.) Ancak onun *doğru* tahmin yapmasının ölçütü nedir? İmdi, ben doğru sözlü bir kişiyim ve onun doğru tahmin ettiğini itiraf ediyorum.—Ancak hata yapmış olamaz mıyım?

Belleğim beni aldatamaz mı? Ve —yalan söylemeden— içimde düşündüğüm şeyi ifade ettiğimde o daima böyle yapamaz mı?—Ancak şimdi 'içimde olup biten' hiç de önemli değilmiş gibi görünüyor. (Burada ben bir yapı-planı çiziyorum.)

Filanı düşünmüş olduğum *itirafının* doğruluğunun ölçütleri bir sürecin doğru betiminin ölçütleri değildir. Doğru itirafın önemi onun doğru oluşunda ve bir sürecin kesin raporunda bulunmaz. Daha çok, doğruluğu, *doğruluğun* özel ölçütleriyle garanti edilen bir itiraftan çıkarılabilen özel sonuçlarda bulunur.

(Düşlerin, düş gören hakkında önemli bilgiler verebildiği farzedilirse bu bilginin verdiği şey düşlerin doğru açıklamaları olur. Uyandıktan sonra bu düşü anlattığında düş görenin belleğinin onu aldatıp aldatmadığı sorusu, aslında biz bu raporun düş ile 'uygunluğu' nun tamamen yeni bir ölçütünü sunmadıkça, bize burada 'doğruluk' tan ayrı olarak bir 'doğru' kavramını veren bir ölçütü sunmadıkça ortaya çıkamaz.)

Bir 'düşünceleri tahmin etme' oyunu vardır. Onun bir değişkesi şudur: Ben A'ya B'nin anlamadığı bir dilde bir şey söylüyorum. B'nin, söylediğim şeyin anlamını tahmin etmesi gerekiyor.—Bir başka değişke: Öbür kişinin göremediği bir tümce yazıyorum. Onun bu sözcükleri veya anlamlarını tahmin etmesi gerekiyor.— Yine bir diğer değişke: Tahta parçalarından oluşan bulmacayı bir araya getiriyorum; öbür kişi beni göremiyor ama zaman zaman düşüncelerimi tahmin ediyor ve onları dile getiriyor. Sözgelimi, "Şimdi bu parça nerededir?"— "*Şimdi* onun nasıl uyduğunu biliyorum!"—"Hangisinin buraya girdiği hakkında fikrim yok"—"Gökyüzü her zaman en zor kısımdır" vbg. diyor—ancak o sırada kendi kendime yüksek sesle veya sessizce konuşuyor olmam gerekmez.

Bunların tümü düşünceleri tahmin etme olur; ve bunun gerçekten olmaması olgusu düşünceyi bu algılanmayan fiziksel işlemlerden daha gizli yapmaz.

"*İçsel* olan bizden gizlidir."—Gelecek bizden gizlidir. Ancak, bir gökbilimci güneş tutulmasını hesaplarken böyle mi düşünür?

Eğer ben birisinin belli bir nedenle ağrı içinde kıvrandığım görürsem şunu düşünmem: Ne olursa olsun onun duyguları benden gizlidir.

Biz bazı insanların bize karşı şeffaf olduklarından da söz ederiz. Yine de, bu gözleme göre bir insanın bir diğeri için tam muamma olabilmesi önemlidir. Bunu, tamamen alışılmadık geleneklere sahip yabancı bir ülkeye geldiğimizde öğreniriz; ve dahası, o ülkenin diline hâkim olunsa bile. Bu insanları *anlamayız* (Ve onların kendilerine söyledikleri şeyi bilmediğimizden değil.) Onlarla geçinemeyiz.

"Onun içinde ne olup bittiğini bilemem", her şeyden önce bir *resim*'dir. Bu bir kanının inandırıcı bir ifadesidir. O bu kanının nedenlerini vermez. *Onlar* gönüllü olarak kabul edilebilir değildirler.

Eğer bir aslan konuşabilseydi onu anlayamazdık. Tıpkı düşüncelerin tahminini olduğu gibi, niyetlerin de, ama ayrıca da bir kimsenin gerçekten ne *yapacağının* tahminini de düşünmek olanaklıdır.

"Niyetinin ne olduğunu yalnız o bilebilir" demek anlamsız; "Ne yapacağını yalnız O bilebilir" demek yanlıştır. Zira benim niyet ifademde içerilen bu öngörünün (sözgelimi, saat 5'i vurduğunda eve gidiyorum") gerçekleşmesi gerekmez ve başka birisi gerçekte ne olacağını bilebilir.

Yine de şu iki nokta önemlidir: Birincisi, çoğu durumda başka birisinin benim eylemlerimi öngörememesi, oysa benim onları niyetlerim içinde önceden görmemdir; diğeriyse, benim öngörümün (niyetimin ifadesi içinde) benim yapacağım şeyi onun öngörmesiyle aynı temele sahip olmaması ve bu öngörülerden çıkarılan sonuçların tamamen farklı olmalarıdır.

Ben bir başkasının duyumlarından herhangi bir olgu kadar *emin* olabilirim. Ancak bu, "O çok üzgün", "25x25=625" ve "Ben altmış yaşındayım" önermelerini benzer araçlar yapmaz. Bu kesinliğin farklı *türden* bir kesinlik olduğunu, bu açıklamanın kendisi öne sürer.—Bu, psikolojik bir ayrıma işaret ediyor gibi görünüyor. Ancak, bu ayrım mantıksaldır.

"Ancak, eğer *eminseniz*, şüphe karşısında gözlerinizi kapatıyor değil misiniz?"—Onlar kapalıdır.

Bu adamın ağrı duyduğundan, iki kere ikinin dört ettiğinden daha az mı eminim?—Bu birincisinin matematiksel kesinlik olduğunu gösterir mi?—'Matematiksel kesinlik' psikolojik bir kavram değildir.

Bu tür kesinlik bir tür dil-oyunudur.

"Kendi güdülerini yalnız o bilir"—ki bu *ona* güdülerinin ne olduğunu sormamızın bir ifadesidir.—Eğer samimiyse onları bize söyleyecektir; ancak benim onun güdülerini keşfetmem için samimiyetten daha fazlasına gereksinimim vardır. Bu, *bilme* durumuyla bir akrabalığın olduğu yerdir.

Kendinizi, 'eylemimin dürtüsünü itiraf etme' dil-oyunumuz diye bir şeyin varlığı tarafından *etkilenmeye* bırakın.

Biz gündelik dil-oyunlarının hepsinin muazzam çeşitliliğinden habersiz kalırız, çünkü dilimizin örtüsü her şeyi aynı kılar.

Yeni (kendiliğinden, 'özgün') olan bir şey daima bir dil-oyunudur.

Neden ile güdü arasındaki fark nedir?—Güdü nasıl, neden nasıl *keşfedilir?*

Şöyle bir soru vardır: "İnsanların güdüleri hakkında yargıda bulunmanın güvenilir yolu bu mudur?" Ancak bunu sorabilmek için "bir güdü hakkında yargıda bulunma"nın ne anlama geldiğini bilmeliyiz; ve bunu güdü'nün ve 'yargıda bulunma'nın ne olduğunun anlatılmasıyla öğrenmeyiz.

İnsan bir çubuğun uzunluğu hakkında karar verebilir ve onun hakkında daha tam ve daha güvenilir bir karar verme yöntemi arayıp bulabilir. Öyleyse —dersiniz— burada hakkında yargıda bulunulan *şey*, onu yargılama yönteminden bağımsızdır. Uzunluğun ne *olduğu*, uzunluğu belirleme yöntemiyle tanımlanamaz.—Böyle düşünmek bir hata yapmaktır. Hangi hatayı? "Mont Blanc'ın yüksekliği insanın ona nasıl tırmandığına bağlıdır" demek tuhaf olur ve insan 'uzunluğun her zaman doğru ölçümü'nü,

bir nesnenin daha yakınına gelme ile karşılaştırmak ister. Ancak, "bir nesnenin uzunluğunun daha yakınına gelmenin" ne demek olduğu kimi durumlarda açık kimilerindeyse *değildir*. "Uzunluğu belirleme"nin ne demek olduğu, *uzunluk* ve *belirleme*'nin ne olduklarını öğrenmekle öğrenilmez; "uzunluk" sözcüğünün anlamı, diğer şeyler içinden, uzunluğu belirlemesi gerekenin ne olduğunu öğrenmekle öğrenilir.

(Zira bu nedenle "metodoloji" sözcüğünün çifte bir anlamı vardır. Yalnızca fiziksel bir araştırmaya değil ama aynı zamanda kavramsal bir araştırmaya da "metodolojik araştırma" denebilir.)

Biz bazen düşüncenin kesinliği ve inanç tonlarından, renklerinden söz etmeyi severiz; ve onların ses tonunda ifade kazandıkları doğrudur. Ancak onları, konuşurken veya düşünürken sahip olduğumuz "duygular" olarak düşünmeyin.

"....dan emin olduğumuzda bizde ne olup biter?" diye değil ama: " 'Durumun bu olduğunun kesinliği' insan eyleminde nasıl gösterilir?" diye sorun.

"Siz bir başkasının zihin durumu hakkında tam bir kesinliğe sahip olabilirken yine de o nesnel değil daima salt öznel bir kesinliktir."—Bu iki sözcük dil-oyunları arasındaki bir ayrımı üstlenmişlerdir.

Bir hesaplamanın (diyelim ki oldukça uzun bir toplamanın) doğru sonucu üzerine bir tartışma olabilir. Ancak böyle tartışmalar nadir ve kısa sürelidir. Dediğimiz gibi, onlar 'kesinlik ile' karara bağlanabilir.

Matematikçiler genel olarak bir hesaplamanın sonucu üzerine tartışmazlar. (Bu önemli bir olgudur.)—Eğer başka türlü olsaydı, sözgelimi bir matematikçi bir değerin algılanmadan değiştirildiğine veya kendisinin ya da başka birinin belleğinin aldatılmış olduğuna vbg. ikna edilseydi—o zaman bizim 'matematiksel kesinlik' kavramımız olmazdı.

O zaman bile daima şöyle denebilir: "Bir hesaplamanın sonucunun ne olduğunu asla *bilemeyeceğimiz* doğru, ancak onun yine de

daima tam kesin bir sonucu vardır. (Onu Tanrı bilir). Matematik aslında en yüksek kesinliktir—biz onun ancak kaba bir yansısına sahip olsak da."

Ancak, matematiğin kesinliğinin mürekkep ve kağıdın güvenirliği üzerinde temellendirildiği gibi bir şey mi söylemeye çalışıyorum? *Hayır.* (Bu bir kısır döngü olur.)— Matematikçilerin *neden* tartışmadıklarını değil yalnızca tartışmadıklarını söyledim.

Belli türden kağıt ve mürekkeple hesap yapamadığınızın doğru olduğuna şüphe yok, yani eğer onlar bazı tuhaf değişikliklere uğramışlarsa—ancak yine de onların değiştikleri gerçeği sırasıyla ancak bellek ve başka hesaplama araçlarıyla karşılaştırmadan elde edilebilir. Ve bunlar sırasıyla nasıl denenirler?

Kabul edilmesi gereken, verilen —öyleyse denebilir— *yaşam formlarıdır.*

İnsanların renk yargılarında genellikle uzlaştıklarını söylemek anlamlı olur mu? Uzlaşmamak onlar için ne ifade eder?—Bir kimse başkasının mavi dediği bir çiçeğe kırmızı der vbg.—Ancak bizim bu insanların "kırmızı" ve "mavi" sözcüklerine hangi hakla *bizim* 'renk-sözcüklerimiz' demeyiz gerekir?"—

Onlar bu sözcükleri kullanmayı nasıl öğrenirler? Ve, onların öğrendikleri bu dil-oyunu yine de bizim 'renk adlarını' kullanma dediğimiz midir? Burada açıkça derece farklılıkları vardır.

Yine de, bu düşünce matematiğe de uygulanmalıdır. Eğer tam bir uzlaşma olmasaydı o zaman insanlar bizim öğrendiğimiz bu tekniği öğreniyor olmazlardı. O, bizimkinden tanınamazlık noktasına kadar az çok farklı olur.

"Ancak matematiksel doğruluk insanların onu bilip bilmemesinden bağımsızdır!"—Şüphesiz, "İnsanlar iki kere ikinin dört ettiğine inanırlar" ve "İki kere iki dörttür" önermeleri aynı anlama gelmez. Sonuncusu matematiksel bir önermedir; diğeri, eğer bir anlamı olacaksa belki de şu anlama gelebilir: İnsanlar bu matematiksel önermeye *ulaşmışlardır.* Bu iki önermenin tamamen farklı *kullanımları* vardır. —Ancak *şu* ne demektir: "Herkes iki kere ikinin beş ol-

duğuna inansa bile o yine de dörttür."—Zira buna inanmak herkes için ne ifade eder?—İmdi, sözgelimi ben insanların bizim 'hesaplama' demememiz gereken farklı bir hesap ya da tekniğe sahip olduklarını düşünebilirim. Ancak bu *yanlış* olur mu? (Bir taç giyme töreni *yanlış* mıdır? Bizden farklı varlıklar için oldukça tuhaf görünebilir.)

Şüphesiz, bir anlamda matematik bir bilgi dalıdır, —ancak yine de o bir *etkinliktir* de. Ve 'yanlış hareketler' ancak bir istisna olarak var olabilir. Zira bizim şimdi bu adla adlandırdığımız şey kural haline gelseydi onların, içersinde yanlış hareketler/taş sürmeler oldukları bu oyun iptal edilirdi.

"Hepimiz aynı çarpım tablosunu öğreniriz." Bu, şüphesiz, okullarımızda aritmetiğin öğretilmesi konusunda bir işaret olabilir— ama aynı zamanda da çarpım tablosu kavramı hakkında bir gözlem. ("Bir at yarışında atlar genellikle koşabildikleri kadar hızlı koşarlar.")

Renk-körlüğü diye bir şey ve onu saptamanın yolları vardır. Normal teşhisi koyulanlar tarafından verilen renk yargılarında genellikle tam bir uzlaşım vardır. Bu, bir renk yargısı kavramını niteler.

Bir duygu ifadesinin gerçek olup olmadığı sorusu üzerine genelde böyle bir uzlaşım yoktur. Ben onun yalandan böyle yapmadığına, *elbette* eminim; ancak bir üçüncü kişi değil. Ben onu her zaman ikna eder miyim? Ve hele onun çıkarımında veya gözlemlerinde bir hata yoksa?

"Siz tümden şaşırdınız!"— birisi bizim açıkça gerçek olarak bildiğimiz şeyden şüphe ettiğinde bunu deriz — ancak bir şey ispatlayanlayız.

Duygu ifadelerinin gerçekliğine ilişkin 'usta yargı' diye bir şey var mıdır?—Burada bile yargısı 'daha iyi' ve 'daha kötü' olanlar bulunur.

Daha doğru tanılar genellikle insanlık hakkında daha iyi bilgiye sahip olanların yargılarından çıkacaktır.

İnsan bu bilgiyi öğrenebilir mi? Evet; bazıları öğrenebilir. Onun hakkında bir kurs görmekle olmasa da *'deneyim'* aracılığıyla.—Bu konuda bir başkası bir kimsenin öğretmeni olabilir mi? Elbette. Zaman zaman ona doğru *tavsiyede* bulunur.—'Öğrenme' ve 'öğretme' burada işte böyledirler.

İnsanın burada elde ettiği şey bir teknik değildir; insan doğru yargıları öğrenir. Kurallar da bulunur ama bir sistem oluşturmazlar ve ancak deneyimli kimseler onları doğru uygulayabilir. Hesaplama-kurallarından ayrı.

Burada en zor olan şey bu belirsizliği doğru olarak ve bozmadan sözcüklere dökmektir.

"Bir ifadenin gerçekliği kanıtlanamaz; insanın onu duyumsaması gerekir."—Pekâlâ,—ancak insan gerçekliğin bu tanınışıyla ne yapmaya yönelir? Eğer birisi "Voila ce que peut dire un coeur viraiment epris" (İşte buna gerçekten tutkun bir yürek denebilir.) der ve aynı zamanda başka birisini de bu aynı fikre götürürse, — bunun başka sonuçları nelerdir? Veya hiç var mıdır? Ve bu oyun bir başkasının hoşlanmadığından birisinin hoşlanmasıyla mı sona erer?

Elbette *sonuçlan* vardır ama yaygın bir türden. Deneyim, yani çeşitli gözlemler bizi onlardan haberdâr edebilir ve onlar da genel formülasyondan acizdirler; insan yalnızca yaygın durumlarda doğru ve verimli bir yargıya varabilir, verimli bir bağlantı kurabilir. Ve en genel işaretler olsa olsa bir sistemin parçalarına benzeyen şeyi verirler.

Birisinin filan bir zihin durumunda olduğuna, sözgelimi onun yalandan öyle yapmadığına kanıtıyla ikna edilmek elbette olanaklıdır. Ancak 'kanıt' burada 'ölçülemez' kanıtı içerir.

Soru şudur: Ölçülemez kanıt neyi *başarır?* Bir maddenin kimyasal (iç) yapısı için ölçülemez kanıtın olduğunu farz edin, yine de onun tartılabilen bazı sonuçlar aracılığıyla kanıt olduğunu kendisinin ispatlaması gerekir.

(Ölçülemez kanıt birisini bir resmin gerçek bir .... olduğuna ikna edebilir. Ancak bunun belgelere dayalı kanıtla doğru kanıtlanmış olması da *olanaklıdır.)*

Ölçülemez kanıt, bakışın, hareketin ve tonun inceliklerini içerir.

Ben sevgi dolu gerçek bir bakışı tanıyabilir, onu öyle görünenden ayırabilirim, (ve burada elbette benim yargımın 'ölçülebilir' bir doğrulaması olabilir). Ancak bu farkı betimlemekten tamamen aciz olabilirim. Ve bunun nedeni, bildiğim dillerin ona uygun hiçbir sözcüğe sahip olmaması değildir. Zira neden yeni sözcükler sunmayayım?—Eğer çok yetenekli bir ressam olsaydım resimlerde gerçek ve taklit bakışı muhtemelen resmedebilirdim.

Kendinize sorun: Bir insan bir şey için bir 'burun'a sahip olduğunu nasıl öğrenir? Ve bu burun nasıl kullanılabilir?

Yapar görünmek, elbette, birisinin, ağrı duymadığında, (diyelim ki) ağrı ifadeleri üretmesi gibi özel bir durumdur ancak. Zira eğer bu olanaklıysa neden o her zaman ortaya çıkan yapar görünme—yaşantılarımızın dokusundaki bu çok özel model— olmasın?

Bir çocuğun, öyle yapar görünmeden önce pek çok şey öğrenmesi gerekir (Bir köpek ikiyüzlü olamaz, ama içten de olamaz.)

"Bu adam öyle yapar göründüğüne *inanıyor*" dememiz gereken bir durum gerçekten ortaya çıkabilir.

xii

Eğer kavramların oluşumu doğa olgularıyla açıklanabilirse dilbilgisiyle değil ama daha ziyade dilbilgisinin temeli olan doğayla ilgilenmemiz gerekmez mi?—Bizim ilgimiz elbette kavramlar ve doğanın çok genel olguları arasındaki uygunluğu içerir. (Böyle olgular çoğun genelliklerinden ötürü gözümüze çarpmaz.) Ancak bizim ilgimiz kavramların oluşumunun olası nedenlerine başvurmaz; biz doğa bilimi yapmıyoruz; ne de doğa tarihi—çünkü biz kendi amaçlarımız için hayali bir doğa tarihi de uydurabiliriz.

Şunu söylemiyorum: Eğer doğanın filan olguları farklı olsaydı insanlar farklı kavramlara sahip olurlardı (bir varsayım anlamında). Ancak: Eğer herhangi biri bazı kavramların kesinkes doğru kavramlar olduklarına, ve farklı kavramlara sahip olmanın bizim gerçekleştirdiğimiz bir şeyi gerçekleştirmek demek olmadığına inanıyorsa—bırakalım o doğanın birtakım çok genel olgularının bizim alışık olduklarımızdan farklı olduklarını ve olağan olanlardan farklı kavramların oluşumunun ona anlaşılır geleceğini düşünsün.

Bir kavramı bir resmetme tarzıyla karşılaştırın. Zira hatta bizim resmetme tarzımız bile keyfi midir? İsteğimize göre birini seçebilir miyiz? (Sözgelimi, Mısır tarzını). O sadece bir hoş ve çirkin meselesi midir?

xiii

"O yarım saat önce buradaydı" dediğimde—yani onu hatırlama—bu mevcut bir deneyimin betimi değildir.

Bellek-deneyimleri hatırlamanın eşlikçileridir.

Hatırlamanın hiçbir deneysel içeriği yoktur.—Bu mutlaka iç gözlemle görülebilir mi? Bir içerik aradığımda, *o* kesinkes orada bir şey olmadığını göstermez mi?—Ancak o bunu ancak şu ya da bu durumda gösterebilir. Ve öyle olsa bile "hatırlamak" sözcüğünün ne anlama geldiğini ve böylece de bir içeriğin *nerede* aranacağını bana göstermez!

Ben ancak, psikolojik kavramları özümsediğimden dolayı bir bellek içeriği *idesine* ulaşırım. Bu iki oyunu özümsemeye benzer. (Futbolda *goller* vardır, teniste yoktur.)

Şu durum kavranabilir mi: Birisi yaşamında ilk kez hatırlıyor ve "Evet, şimdi 'hatırlama'nın ne olduğunu ve neyin hatırlama *hissi uyandırdığını* biliyorum" diyor.—O bu duygunun 'hatırlama' olduğunu nasıl bilir? Karşılaştırın: "Evet, şimdi 'çınlama'nın ne olduğunu biliyorum." (O belki de ilk kez bir elektrik şoku almıştı.) — O, onun bir anı olduğunu geçmişteki bir şeyin ona yol açması nedeniyle mi bilir? Ve o geçmişin ne olduğunu nasıl bilir? İnsan geçmiş kavramını hatırlama aracılığıyla öğrenir.

Ve yine o gelecekte, hatırlamanın ne tür bir duygu uyandıracağını nasıl bilecektir?

(Öte yandan, insan belki de "Uzun, çok uzun zaman önce" gibi bir duyguyu ifade edebilir, zira geçmiş zamanların belli öyküleriyle bir arada giden bir ton, bir jest bulunur.)

xiv

Psikolojinin karışıklığı ve kısırlığı onun bir "genç bilim" olduğunu söylemekle açıklanmış olmaz; onun durumu, sözgelimi fiziğin başlangıçlarındaki durumuyla karşılaştırılamaz. (Daha çok, matematiğin belli dallarının durumuyla karşılaştırılabilir. Dizi kuramı gibi.) Zira psikolojide deneysel yöntemler ve *kavramsal karışıklık* vardır. (Diğer durumdaki kavramsal karışıklık ve ispat yöntemleri gibi).

Deneysel yöntemin varlığı bize; sorun ve yöntem birbirlerini görmezden gelseler de; bizi rahatsız eden sorunları çözmenin araçlarına sahip olduğumuzu düşündürür.

Bir soruşturma bizim psikoloji soruşturmamıza tamamen benzeyen matematik dolayısıyla olanaklıdır. Diğeri ne kadar psikolojik bir soruşturmaysa o da o kadar *matematiksel* bir soruşturmadır. O hesaplamalar içermeyecektir, öyleyse, sözgelimi lojistik değildir. O, 'matematiğin temellerinin' soruşturulması adına layık olabilir.

NOTLAR

1 *Fact and fable in Phsychology.*